

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

HÂFİZUDDÎN MUHAMMED EL-BEZZÂZÎ
HAYATI VE EL-FETÂVÂ ADLI ESERİ İŞİĞINDA
FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM BAYRAM

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

HÂFİZUDDÎN MUHAMMED EL-BEZZÂZÎ
HAYATI VE EL-FETÂVÂ ADLI ESERİ İŞİĞINDA
FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM BAYRAM

Danışman: PROF. DR. FAHREDDİN ATAR

İstanbul, 2007

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

KISALTMALAR.....	4
GİRİŞ.....	5
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	5
ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZZÂZÎ

I. BEZZÂZÎ.....	7
A. İSMİ VE SOYU.....	7
B. DOĞUMU.....	8
C. YAŞADIĞI MUHİT.....	8
1. Kerder.....	9
2. Saray.....	10
3. Bulgar	11
4. Kırım.....	12
D. BEZZÂZÎ’NİN YAŞADIĞI ŞEHİRLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	12
E. YAŞADIĞI DÖNEM.....	13
1. Siyasi Hayat.....	13
2. İlmî açıdan yaşadığı dönem.....	14
F. BEZZÂZÎ’NİN İLMÎ MÜBÂHESEDE BULUNDUĞU ULEMA..	17
G. TALEBELERİ.....	18
H. ESERLERİ.....	20
1.el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye.....	20
2. Diğer eserleri.....	21
II. FETVA VE FETÂVÂ KİTAPLARI.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

EL-FETÂVÂ’L-BEZZÂZİYYE

A-İBÂDÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	25
1. Taharet.....	25
2. Namaz.....	26
3. Zekât, Haraç ve Öşür.....	30

4. Oruç.....	34
5. Hac.....	35
B-MÜNÂKEHÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	36
1. Nikâh ve ilgili konular.....	36
a. Nikâhın Gerçekleşeceği ve Gerçekleşmeyeceği Lafızlar.....	36
b. Nikâha Vekâlet	36
c. Halvet.....	36
d. Mehir.....	38
e. Kefâet.....	41
f. Fasit Nikâh.....	43
g. Süt Emme.....	44
h. Veli	46
2. Talak ve ilgili konular	47
a. Sarih Talak.....	47
b. Kinayeli Talak.....	50
c. Talak-ı Hulû.....	52
d. Kadının Eline (Emrine) Bırakılan Talak.....	54
e. Sarhoşun Talakı.....	56
f. Talakın Şarta Taliki veya Talaka Yemin	57
g. İlâ.....	58
h. İddet.....	60
3. Nafaka.....	61
4. Münâkehâtla İlgili Muhtelif Meseleler.....	62
C-MUÂMELÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	64
1. Bey'.....	64
2. İcâre.....	75
3. Vekâlet.....	93
4. Kefalet.....	100
5. Havale.....	102
6. Sulh.....	103
7. Rehin.....	107
8. Mudarebe	109

9. Müzâraa.....	110
10. Müsâkât.....	111
11. Şirb.....	112
12. Emanet.....	113
13. Ariyet.....	118
14. Şirket.....	121
15. Hibe.....	122
16. Vakıf.....	125
17. Taksim.....	130
18. Şufa.....	131
D-MUHÂSAMÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER	133
1. Edebü'l-Kadı.....	133
2. Dava.....	137
3. Şehadet.....	151
4. İkrar	157
E-UKÛBÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER	160
1. Cinâyât.....	160
2. Hadler	162
F-İSLAM HUKUKUNA AİT DİĞER HÜKÜMLER.....	164
1. Yeminler.....	164
2. İkrah.....	172
3. Gasp.....	173
4. Kurban.....	178
5. Hayvan Boğazlama ve Avlanma.....	180
6. Siyer.....	182
7. Vasiyet.....	185
8. Kerâhiyyât ve İstihsân.....	186
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA.....	193

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı.
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
h.	: Hicri yıl
H.z.	: Hazreti
h.zr.	: Hazırlayan
m.	: Miladi yıl
thr.	: Araştıran, inceleyen.
trc.	: Tercüme eden, tercüme edenler
tsh.	: Tashih eden
v.	: Vefat tarihi

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

İslam dininin pratik boyutunu yansıtan Fıkıh ilmi, oluşumundan günümüze kadar geçirdiği dönem içersinde türlü aşamalardan geçmiş; bir dönem büyük bir gelişim göstermiş, bir dönem de bu hızlı gelişimin doğal sonucu olarak o daha önceki dönem içindeki gelişimlerin daha sağlam bir zemine oturtulması sağlanmış ve bu aşamadan sonra da artık iyice yerleşen mezhep temelleri üzerinde İslam Fıkıhı kendi bünyesi içinde farklı alt dallar geliştirmiştir. Ki bu dallardan biri de fetva kitaplarıdır.

İslam Fıkıhının temel olarak daha da pratikleştirilmesi demek olan Fetva kitapları, ağırlıklı olarak Hanefî mezhebinin kuruluşunu tamamlamasından sonra aynı ad altında İslam Hukuku literatürüne kazandırılmış ve bu sayede ortaya çıkan meselelerin hükümlerine artık daha çabuk ulaşılmaya başlanmıştır.

Bizler de tezimizde bu fetva kitapları arasında kendine sağlam bir yer edinmiş olan Bezzâzî'nin el-Fetâva'l-Bezzâziyye diğer adıyla el-Câmiu'l-vecîz'ini araştırarak onun içinde geçen değişik ve orijinal meseleleri ortaya koymaya çalıştık.

Fetva kitaplarının bir bölümü isminin çağrıştırdığı şekilde soru ve cevap tarzında kaleme alınmışken, bu kitapların bir bölümü klasik fıkıh kitapları kalıbında onlarla aynı sistematigi paylaşacak bir tarzda yazıya geçirilmiştir. Bezzâzî'nin inceleyeceğimiz Fetâvâ'sı da ikinci tarza uygun olarak yazılmış bir fetva kitabıdır. İçersindeki meselelerin sıralanışı klasik fıkıh kitaplarının tasnifine uygundur. Fıkıh kitaplarında hangi konular varsa bu eserimizde aynı konular mevcuttur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU

Bizlerin bu çalışmadaki amacı, daha yazıldığı çağda şöhrete ulaşp döneminin uleması tarafından kaleme alınan kitaplara kaynak olabilmış bu eserin kendisinden sonra yazılan kitaplara ne gibi katkılar sağladığını ortaya koymaktır. Bizler bu amacımızı gerçekleştirebilmek için öncelikle eserimizin, kendisinden sonra yazılan kitaplara hangi noktalarda veya hangi meselelerde kaynaklık teşkil ettiğini bulmaya çalıştık. Ardından bulduğumuz bu meseleler üzerinde yoğunlaşarak o meseleleri belirli başlıklar altında toplayıp tezimizi oluşturmaya çalıştık. Eğer yazarımız kendinden önce

yazılmış fıkıh kitaplarının ibarelerini aynen eserine nakletmişse, mümkün olduğunca bu tarz ibareleri tezimize dâhil etmemeye çalıştık. Musannıfımız başka kaynaklardan alıntı yapmış olduğu yerleri, eserinde genellikle isim belirterek zikretmediğinden dolayı yazdıklarından hangisinin kendisine ait olduğunu hangisinin ise kendisine ait olmadığını ayırt edebilmek için, ağırlıklı olarak kendisinden sonra yazılmış en geniş kaynaklardan olan İbn Âbidîn'in Reddû'l-muhtâr'ı ile el-Fetâvâ'l-Hindiyye adlı eserlerin Bezzâzî'ye nisbet ettiği görüşleri tezimize almaya çalıştık. Bununla birlikte hem kendinden önce hem de kendinden sonra yazılmış olan eserlerden yaptığımız alıntılarla da tezimizi zenginleştirmeye çalıştık.

Bizler, Bezzâzî'ye atfederek tezimize dâhil ettiğimiz görüşlerin tümünün orijinal olarak Bezzâzî'ye ait olduğu iddiasında değiliz. Ama mümkün olduğunca kendinden önce yazılmış eserlerde geçmeyen veya onlarda geçse de yazarımızın o görüşlere katkıda bulunduğu yahut da oradaki görüşlere aykırı olarak bir görüş bildirdiği meseleleri tezimize dâhil ettik ve bu yolla eserimizin özgün yönünü daha ön plana çıkarmaya gayret gösterdik.

Tezimizde, Bulak 1310 basımlı Fetâvâ'l-Hindiyye'nin son üç cildinin yan tarafında (hâmişinde) bulunan el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye'yi esas baskı olarak aldık. Dipnotlarda eserimizi el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye şeklinde kaydettik. Eserimiz dışındaki diğer kaynakları ise dipnotlarda ilk geçtiği yerde tam künyesiyle, sonraki yerlerde ise onu çağrıştıracak şekilde kaydettik.

Bezzâzî'nin eserinde izlemiş olduğu sıralamayı tamamen bozmasak da kimi meselelerin yerlerini değiştirerek eserimizi daha genel bir kalıp içersine oturtmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZZÂZÎ

I. BEZZÂZÎ

A. İsmi ve Soy

Aslı, Harezmde bir bölge olan Kerder'e dayanan Bezzâzî, Altınordu devletinin başkenti olan Saray şehrinde yaşamıştır. Kaynaklarda yaşadığı muhit, kaldığı yerler hakkında çok tafsilatlı olmamakla birlikte birtakım bilgiler zikredilmektedir. İncelemiş olduğumuz kaynaklar ışığında Bezzâzî hakkında şu bilgilere ulaştık:

Müellifimizin ismi Muhammed olup kaynaklarda Hâfizuddîn Muhammed b. Muhammed¹ b. Şihab b. Yusuf el-Kerderî el- Harezmî el- Bezzâzî şeklinde geçmektedir.

Bu isim ve nesepte kimi kaynaklarda farklı olarak el-Berîkînî nisbesi geçmekte ise² de muhtemelen bu nisbe yine el-Kerderî nisbesiyle anılan Ebu'l-Vecd Şemsüddîn Muhammed el-Kerderî'ye (642/1244) aittir.

Bezzâzî, Kerder'in Harezm bölgesinde olmasına nisbetle Harezmî diye de anılmaktadır.

¹ Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmî li ehli'l-karni't-tâsi'*, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1355, X, 37; Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed. B. Muhammed İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, VII, 183; Taşköprüzâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 29; Ebu'l-Meâlî Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman İbnu'l-Gazzî, *Dîvanü'l-İslam*, thk: Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990, I, 270; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 242; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 187; Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâi'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* trc: Kilisli Rıfat Bilge; tsh: İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Avni Aktuç, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1955, II, 185; Yusuf b. İlyan b. Musa ed-Dimeşkî Serkis, *Mu'cemu'l-matbûâtü'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Kahire: Matbaatu Serkis, 1928, I, 555; *Fihristü'l-kütübi'l-arabiyye el-mahfûza bi'l-kütüphâneti'l-Hıdiviyye*, Kahire: Matbaatu Şeyh Osman Abdürezzak, 1890, V, 158; Fikri Zeki Cezzâr, *Medâhilü'l-müellifîn ve'l-a'lâmü'l-Arab hatta âm 1215 h /1800 m*, Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1991, I, 160; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lam: kâmusu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, 2. Basım, Kahire: Matbaatu Kustasus, 1954, VII, 274. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, 1957, XI, 223; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985, I, 343; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990, 92.

² *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 185; Ziriklî, VII, 274; Kehhâle, XI, 223; *Fihristü'l-kütübi'l-arabiyye*, V, 158; Özel, 92

Müellifimizin Muhammed b. Muhammed el-Bezzâzî şeklindeki isim ve nesep bilgisi tüm kaynaklarda geçmekteyken bazı kaynaklarda buna ilave kayıtlar da göze çarpmaktadır.

Yazarımızın Bezzâzî veya İbnü'l-Bezzâzî nisbesi en çok bilinen nisbesi olup³ muhtemelen ailenin manifaturacılık yapmış olmasına mebni olarak yazarımız bu isimle anılmakta ve tanınmaktadır.

B. Doğumu

Kerderî nisbesinden hareketle Bezzâzî'nin Harezm bölgesinde yer alan Kerder asıllı olduğunu çıkartabilsek de onun burada doğduğuna dair kaynaklarda sarih bir bilgiye rastlamıyoruz. Aynı şekilde kaynaklarda Bezzâzî'nin doğum tarihi hakkında da herhangi bir kayda ulaşamıyoruz.

C. Yaşadığı Muhit

Bezzâzî, Kerder asılı olmakla birlikte onun asıl vatani Altınordu devletinin başkenti de olan Saray şehri idi. Tam bir kavşak noktasında kurulmuş olan bu şehir Bezzâzî'nin yaşadığı dönemde bütün kozmopolitliğine rağmen Türklerin yaşadığı bir şehirdi. Biz onun Türk olup olmadığı hakkında bir bilgi sahibi olamasak da yine onun çağdaşı olan ve Kerder'den Saray şehrine gelen Nehcu'l-Ferâdis yazarı Mahmut b. Ali'nin (v.1360) eserini bir nevi Harezm Türkçesiyle yazmasından yola çıkarak musannıfımızın da Türk olabileceğini ihtimal dâhilinde tutuyoruz.

Bezzâzî ömrünü Saray şehrinde geçirmiş bir dönem Kırım'a ve Bulgar (Bulgar) şehrine giderek orada ilmi mübâheselerde bulunmuş, ardından tekrar vatani Saray'a dönmüş, muhtemelen ülkesindeki karışıklıkların da etkisiyle Anadolu'ya gelerek burada Osmanlı'nın en büyük ulemasından biri olan Molla Fenârî ile ilmî

³ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmî*, X, 37; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 187; *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 185; Serkis, I, 155; Kehhâle, XI, 223; Özel, 92.

tartışmalara girişmiş, fûrûda kendisi usulde ve diğer alanlarda ise Molla Fenâri kendisine üstünlük sağlamıştır⁴.

Şimdi, Bezzâzî'nin yaşamında direkt veya dolaylı olarak yer almış olan yerler hakkında bilgi verecek olursak şunları aktarabiliriz.

1. Kerder

Bezzâzî'nin Harezmî diye anılmasına vesile olan Harezm bölgesi sınırları, batıda Türk beldeleri, güneyde Horasan, doğuda Maverâünnehir, kuzeyde yine Türk beldeleri ile çevrilidir. İslam Coğrafyacılarının ortak kabulü olan bu sınırlara rağmen bu bölgenin (Harezm bölgesinin) kapsadığı alan açısından coğrafyacılar arasında farklı görüşler olduğu bilinmektedir⁵.

Yine Bezzâzî'nin Kerderî nisbesiyle anılmasına vesile olan Kerder ise, kaynaklarda Harezm bölgesinde bir şehir veya bir köy olarak geçmektedir⁶. Buranın halkı Harezmce ve Türkçeden ayrı bir dil kullanmaktadır⁷. Harezm bölgesi Seyhun ve Ceyhun nehirleri sayesinde sulama yönünden iyi bir durumda olup Kerder de Ceyhun nehrinden çıkarak bütün köylerini sulayan bir kanala sahiptir⁸.

Yakut el-Hamevî de Kerder'le ilgili bilgi verirken; buraya bağlı pek çok köy olduğunu ve buralarda pek çok hayvan ve emvâlin bulunduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Hamevî, İran kaynaklarına dayanarak Melik Efresiyâb'ın hazinelerini Kerder'in yukarısında Harezm'deki denizin ortasına denk gelen bir yere gömmüş olduğunu ve bu hazinelere de Ebreviz b. Hürmüz zamanına kadar kimsenin ulaşamamış olduğunu ona ulaşan Ebreviz'in de bu hazineleri kendi yurduna ayda 10 katır yüküyle toplam 12

⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 183; Taşköprüzâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 29; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 187; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1970, IV, 362; Serkis, I, 155. Kehhâle, XI, 223; Bilmen, 343.

⁵ Afaf Seyyid Sabre, *et-târîhu's-siyâsî li'd-devleti'l havârizmiyye*, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Câmiî, 1987, 9- 10.

⁶ Nesimi Yazıcı, *İlk- Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 351; Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*, 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001, 222 ve 264.

⁷ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*, 144.

⁸ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*, 224.

senede taşımış olduğu şeklinde muhtemelen efsaneye dayalı bilgileri de bize sunmaktadır⁹.

2. Saray

Batu Han tarafından kurulan Saray şehri Altınordu devletinin başkenti olması hasebiyle Taht-ili diye anılırdı. Müslümanlığı kabul eden Berke Han (1255-1266) döneminde şehir daha uygun bir yere nakledilerek Saray Berke diye anılmaya başlandı¹⁰. Berke Han ülkesinde İslam'ı yaymak adına diğer İslam memleketlerinden ulema getirip mescitler ve medreseler inşa ederek bunlar adına vakıflar tahsis etti¹¹. Buraya ağırlıklı olarak Harezmi, Buhara bölgesinden ve Mısır'dan ulema gelerek bu dinin yayılmasına katkı sağladı¹². Berke'nin torunları da aynı yolu takip edince İslamiyet, Deşt-i Kıpçak'ta iyice yerleşti ve ilim ve ulemaya çok büyük değer verilmeye başlandı¹³.

Özbek Han (1312-1341) zamanında ise ülkenin başşehri olan Saray Berke; Harezmi, Macar, Kırım, Kefe, Azak gibi şehirlerle birlikte dünyanın en ma'mur şehirlerinden biri olarak kabul edilmeye başlandı¹⁴. Nitekim o zamanın seyyahları tarafından verilen bilgiler ve daha sonra XIX. yüzyılda bu mınıtkada yapılan kazılardan ulaşılan bilgiler de bu durumu desteklemektedir. Nitekim kendisine devrin tacirlerinden Abdurrahman el-Harezmi'nin aktardığı bilgileri nakleden el- Ömerî, Saray şehrinin depoları, çarşıları, hamamları, camileri olan büyük bir şehir olduğunu hemen yanibaşında bulunan İdil (Volga) nehrinin Nil nehrinden üç kat daha büyük olduğunu

⁹ Yakut el-Hamevî, *Mucemu'l büldân*, Tashih: Muhammed Emin Hancî, Mısır: Matbaa-i saadet, VII, 236. İlave olarak Müellif bura insanının Tabiiat olarak düşük karakterde olduğunu belirtmekle birlikte bu beldenin hakkını da vererek buradan Ebu'l- Mefâhir Abdulğafur b. Lokman b. Muhammed el-Kerderî gibi bir zatın da çıktığını belirtmektedir.

¹⁰ Oktay Aslanapa (ed.), *Sanatı, tarihi, edebiyatı ve musikisiyle Kırım*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003, 12.

¹¹ Zeki Velidi Togan, *Türk ve Tatar Tarihi*, Kazan: Millet Kütüphanesi, 1912, 146.

¹² Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının kuruluş ve yükseliş devirleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1976, 149.

¹³ M.M.Remzi, *Telfiku'l-ahbâr ve telkîhu'l-âsâr fî vakâi Kazan ve Bulgar ve mülûki't-Tatar*, talik: İbrahim Şemseddîn, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002/1423, I, 696. Musannıf, İbn Arabşah'tan yaptığı alıntıda Berke Han, Özbek Han ve sonrasında Canbek Han devrinde Kutbuttın Râzî, Saduddîn Teftezânî ve diğer Şâfiî ve Hanefî ulemasının bu şekilde görevlendirildikleri daha sonrasında da Hafizuddîn Muhammed el-Bezzâzî ve Ahmed Hocendî gibi alimlerin aynı görevi yüklendikleri ve bu sayede de Saray şehrinin ilim ve kültür yuvası haline geldiği bilgilerini aktarmaktadır. 696-697s.

¹⁴ Togan, *Türk ve Tatar Tarihi*, 154.

bu nehre bağı bir kolun şehrin ortasından geçtiğini ve bunun da farklı amaçlarla kullanıldığı bilgilerini bizlere vermektedir. Yine 1333 yılında kısa bir süre Saray şehrinde kalan İbn Battuta, bizlere Saray şehrinin çok büyük ve kalabalık, (bu devirde nüfusun yüzbinden fazla olduğu tahmin edilmektedir.) caddelerinin geniş, evlerinin birbirine bitişik, 13 Cuma mescidinin yanında pek çok mescidi de bünyesinde barındıran bir şehir olduğunu, halkının Moğollar, Aslar, Kıpçaklar, Çerkezler, Ruslar ve Bizanslılar tarafından oluştuğunu ve her milletin ayrı bir mahallede oturduğunu aktarmaktadır¹⁵.

Saray şehrinde Müslümanlar, Şafî ve Hanefî mezhebinde olup şehirde Şafî, Hanefî ve Malikî mezhebine mensup ulemanın olduğu da malumumuzdur¹⁶.

Saray Berke şehri üzerinde Tereşçenko tarafından yapılan kazılardan anlaşılmaktadır ki; şehir sanayisiyle, çarşısıyla, ithal ettiği ürünlerle, kendisine çektiği zanaatkârlarla, esnaf localarıyla ve uluslararası bir ticaret merkezi olmasıyla tam bir cazibe merkeziydi¹⁷. Bu durum Bezzâzî'nin de yaşadığı bir dönemde 1391 yılındaki Deşt-i Kıpçak seferiyle Timur'un burayı ve civarındaki şehirleri yakıp yıkmasına kadar devam etti. Sonraları da Altınordu devleti yıkılma sürecine girince ülkenin başkenti olan Saray şehri de çeşitli taht kavgaları arasında eski canlılığını kaybetti¹⁸.

3. Bulgar

920-930'lu yıllarda Almas Han döneminde İslamiyeti kabul eden İdil- Bulgar devletinin en önemli merkezlerinden biri olan Bulgar şehri, her zaman Batı devletlerinden gelen tüccarların uğrak yeri olmuş, XIII. ve XIV. yüzyıllarda ise tam bir iktisat ve medeniyet merkezi haline dönüşmüştür. Bu durum XV. yüzyıla kadar sürmüş bu yüzyılın başlarından itibaren ise şehir yavaş yavaş eski siyasi ve iktisadi değerini yitirerek canlılığını kaybetmiştir¹⁹.

¹⁵ A.Yu.Yakubovsky, *Altınordu ve çöküşü*, Hasan Eren (çev.), 2.Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1976, 122-123.

¹⁶ Togan, *Türk ve Tatar Tarihi*, 155.

¹⁷ Yakubovsky, *Altınordu ve çöküşü*, 124-130.

¹⁸ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının kuruluş ve yükseliş devirleri*, 145.

¹⁹ Rafael Mirgasımoğlu Veliyev, Cemil Abdurrahmanoğlu Muhammetşin, *Büyük Bolgar: Bolgar-Tatar uygarlığının anıtı*, Fazıl Ağış (çev.), Ankara: Türksoy yayınları, 2000, 31.

İlk bağımsız Türk İslam devleti olarak kabul edilen İdil-Bulgar devletinin bu önemli şehri; Kama ve İdil nehirlerinin birleştikleri yerden 100 km. güneyde İdil nehrine 6,5 km. mesafede kurulmuştur²⁰. IX. asırda pek çok mektep ve medreselerin açıldığı Bulgar şehri aynı zamanda tarihi boyunca metal, kıymetli taş, altın ve gümüş eşya yapımı, kuyumculuk ve dericilik alanında oldukça mesafe katetmiş ve ünü her tarafa yayılmıştır²¹. Ayrıca tarım, hayvancılık, avcılık, arıcılık, balıkçılık, orman ve meyvecilikle uğraşmış olan şehirde, kemik işleri, keçecilik ve dokumacılık alanında da büyük ilerlemeler gösterilmiştir²².

XIII. yüzyıldan sonra Altınordu devletine bağlanarak hayatını sürdüren İdil-Bulgar devleti ve Bulgar şehri, tıpkı Saray şehri gibi Timur'un Deşt-i Kıpçak seferinden nasibini alarak eski canlılığını kaybetmiştir²³.

4. Kırım

Altınordu devletinin tarihte hüküm sürdüğü devirlerde kurulan Kırım şehri tıpkı Saray ve Bulgar şehirleri gibi oldukça canlı bir şehirdi²⁴. Kırım'ın ticaret ve transit limanları Batı ile Doğu arasında köprü vazifesi görüyordu. Altınordu devletinin dış ülkelerle bağlantısını sağlayan bir şehir olduğu için devlet tarafından bu şehrin idaresine çok büyük önem verilirdi. Burası 1438 yılına kadar Altınordu devletinin bir eyaleti olarak kalmakla birlikte yine Timur'un Deşt-i Kıpçak seferleri sonucu artık bir hanlıklar eyaleti olarak tarihteki yerini sürdürmeye devam etti²⁵.

D. Bezzâzî'nin Yaşadığı Şehirlerin Ortak Özellikleri

Baktığımız zaman Bezzâzî'nin ömrünü geçirdiği Saray, Bulgar ve Kırım şehirlerinin Altınordu devletinin en gelişmiş, ticaret ve zanaat alanında büyük mesafeler katetmiş ve konumları itibarıyla de hep kavşak noktalarda kurulmuş şehirler olduğunu görürüz. Ülkesinin en önemli şehirlerinde ilmî faaliyet ve mübâheselerde bulunan

²⁰ Yazıcı, *İlk- Türk İslam Devletleri Tarihi*, 123.

²¹ Ebrar Kerimullin, *Tatarlar: ismimiz ve kimliğimiz*, Zeynep Saruışık (çev.), İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Merkezi, 1998, 170.

²² Veliyev, Muhammetşin, *Büyük Bolgar*, 31.

²³ Yazıcı, *İlk- Türk İslam Devletleri Tarihi*, 121.

²⁴ Yakubovsky, *Altınordu ve çöküşü*, 121.

²⁵ Aslanapa, 66-68.

Bezzâzî, Timur'un yaptığı seferler neticesinde aynı şehirlerin çöküşünü de yaşayacak bir zaman dilimi içinde hayat sürmüş, belki bu yaşadıklarının da etkisiyle kendi çağdaşı olan bazı âlimler gibi Timur'un küfrüne fetva vermiştir²⁶.

E. Yaşadığı Dönem

1. Siyasi Hayat

Bezzâzî'nin doğum tarihini bilemesek bile, onun (ölüm tarihinden yola çıkarak) yaklaşık olarak VIII. (XIV.) yüzyılın ikinci yarısıyla IX. (XV) yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olduğu tahmininde bulunabiliriz. Onun yaşadığı dönem, Altınordu'nun dağılma ve yıkılma aşamasına girdiği dönemi ve bunun sonucu olarak da çalkantılı bir dönemi içine almaktadır.

Bizler, (tahmini doğum yılı olarak) 1350 yılını kıstas alıp onun yaşadığı dönemin olaylarına baktığımızda, bu yıllarda ülke içersinde çeşitli isimler altında çok ağır vergiler alınmakta olduğunu, bunun da ülkenin Kırım ve Bulgar gibi medenî şehirlerinde yaşayan halkın ülke idaresine karşı çok da hoş olmayan duygular beslemesine neden olduğunu görmekteyiz²⁷.

1360 yılından sonra yaklaşık on yıl devam eden bir fetret devrinde ise Bezzâzî'nin de yaşadığı Saray şehrinin büyük bir kaos içersine girdiğini, şehri koruyan emirlerin siyasi amaçlarla şehirden ayrılmasıyla şehrin değişik hanlar arasında sürekli el değiştirmeye başladığını görmekteyiz. Hatta bu durum kimi zaman öyle bir hal alıyordu ki, bir han bu şehri 5 hafta idare ettikten sonra bu şehirden uzaklaşmak mecburiyetinde kalıyordu. Muhtemelen de bu durum en çok şehrin sakinlerini etkiliyordu²⁸.

Kuşkusuz o dönemlerde ülkeyi ve onun başkentini en çok etkileyen olay ise Timur'un buralara yapmış olduğu Deşt-i Kıpçak seferleridir. 1391 yılında yapılan ilk seferde aralarında Saray şehri de olmak üzere ülkenin en canlı şehirleri, Timur tarafından yağmalanmış bunun sonucunda da ülkenin önemli şehirleri eski canlılığını

²⁶ Ebu'l-Abbas Şehabeddîn Ahmed b. Muhammed İbn Arabşah, *Acâibu'l-makdûr fî nevâibu't-Teymur*, thk. Ahmed Fayiz Humûsî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986, 455, İbn Arabşah, *Târîh-i Timurlenk*, Murtaza Nazmizade (trc), İstanbul: Cerîdehane, 1277, 215; Zirikî, VII, 274.

²⁷ Yakubovsky, *Altınordu ve çöküşü*, 192.

²⁸ Kafalı, *Altın Orda*, 90, 93.

kaybetmeye başlamıştır. Ardından 1395 yılında yapılan ikinci Deşt-i Kıpçak seferiyle ülke tamamen tahrip edilmiştir. Bu sefer sırasında Saray şehri Timur tarafından ateşe verilerek yakılmış ve şehrin büyük bir bölümü yanıp kül olmuştur²⁹.

Timur'un Altınordu devletini yağmalamasından sonraki dönemlerde ise, ülke dağılma süreci içerisinde sık sık han değişikliklerine maruz kalmıştır. Öyle ki genel olarak bakıldığında yaklaşık olarak Bezzâzî'nin yaşadığı dönemi de içine alan bir süre içerisinde (1357-1424) toplam 33 tane han başa gelip gitmiştir³⁰. Bu da musannıfımızın da yaşadığı dönem içerisinde oluşan istikrarsızlık hakkında bize ipuçları sunmaktadır. Ve nihayet resmî olarak 1502 yılında Kırım Hanı Mengli Giray'ın Altınordu devletinin başkenti olan Saray şehrini ele geçirmesiyle Altınordu Hanlığı tamamen ortadan kalkmıştır. Ama işin aslına bakılacak olursa bu hanlık zaten çok daha önceden tarihteki yerini almıştır.

2. İlmî Açıdan Yaşadığı Dönem

Bezzâzî'nin yaşadığı döneme İslam Hukuk Tarihi açısından bakıldığında, bu dönemde, mezhebin artık iyice oturduğu, mezhepten çok değerli ulemanın çıktığı ve genelde daha önce yazılmış eserlerin üzerine bu dönemdeki ulema tarafından şerh ve ihtisar çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. İslam Hukuk Tarihçileri tarafından bu dönem, genelde eski eserlerin incelenmesi ve onlar üzerine yapılan çalışmalara münhasır kaldığı için İslam Hukuku'nun durağanlaştığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. İslam Hukuku'nun duraklama dönemi, Cengiz'in torunu Hülâgu'nun Abbasî'lerin başkenti Bağdat'ı alması ve orayı yakıp yıkmasıyla (656/1258) başlatılıp Mecelle'nin yürürlüğe girmesine kadar uzatılır. Ancak bu duraklama döneminin başlangıcından (Bezzâzî'nin de yaşadığı hicri 8. yüzyılın ikinci yarısıyla 9. yüzyılın ilk çeyreği de içine alan) hicri X. Asra kadar ki olan dönem kendisinden sonraki döneme (Hicri X. Asır sonrası döneme) göre nisbeten ayrı bir kefeye konularak bu dönem (Hicri X. asra kadarki dönem) içerisindeki ulemanın kendi tercih ve görüşlerini ortaya

²⁹ Yakubovsky, *Altınordu ve çöküşü*, 192; Kafalı, *Altın Orda*, 90, 93; Togan, 175.

³⁰ Rızâeddin Fahreddin, *Altınordu ve Kazan Hanları*, İlyas Kamalov (çev.), İstanbul: Kaknüs yayınları, 2003, 92; Mustafa Kafalı "Altınordu" Hasan Celal Güzel, Ali Birinci (Ed.), *Genel Türk Tarihi* içinde (75-95), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, V, 90. Mustafa Kafalı Geniş bilgi için bkz. *Genel Türk Tarihi*, V, 75-95 arası.

koyabildikleri de özellikle belirtilmektedir. Hicrî X. asırdan sonra ise bir âlimin daha önceki görüşler arasında bir tercihte bulunmasına da artık çok iyi gözle bakılmadığı ifade edilmektedir³¹.

Bu duraklama dönemini içine alan zaman dilimine baktığımızda; genel olarak hem siyasi konjoktürden hem de eski dönemlere göre İslam coğrafyasının genişlemesi ve eskisi kadar kaynaklara ulaşma sorunu olmamasından dolayı, ulema arasında çok iyi irtibatın olmadığını görürüz³².

Yine bu döneme bakıldığında hem daha hazır bilgiler içermesi hem de zaten silsile halinde kendi devirlerine kadar mezhebin ilk imamlarının görüşlerinin yorumlanmış olması sebebiyle, o dönem ulemasının, gayretlerini ilk dönem yazılan selef kitaplarına değil o kitapları açıklayan, onları genişleten kitaplara yönelttiklerini ve ulemanın etkinliğinin, bu kitaplar üzerindeki anlamları daha iyi yorumlamakla ölçülmeye başlandığını görebiliriz³³.

Daha önceki devirlerde de pek çok ihtisar çalışması yapılmakla birlikte bu dönemde ihtisar çalışmaları büyük bir yoğunluk kazanmış bunların anlaşılması büyük gayretleri gerektirdiği için de bunlar üzerine şerhler, şerhlerin şerhleri ve talikler yazılmaya başlanmıştır³⁴. Tabii bu noktadaki ihtisar çalışmalarının yoğunluğunda, o dönemdeki ezber metodunun eğitim-öğretimde çok önemli bir yer kaplaması ve bunun da kolaylaştırılması için doğal olarak yazılan eserlerin kısa tutulması zorunluluğu da gözden ırak edilmemelidir.

Bu döneme bakıldığında göze çarpan bir nokta da artık içtihat kapısının kapandığı anlayışının egemen olması ve buna alternatif olarak elden geldiğince mezhebin genel anlayışını zedelemekten ortaya çıkan meselelerde hile ve tevil yollarına

³¹ Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1999, 179; Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî el-Hudârî, *Târîhu't-teşrîi'l-İslâmî*, 6. Basım, el-Mektebetü't-Ticâreti'l-Kübrâ, 1964, 368.

³² Hudârî, *Târîhu't-teşrîi'l-İslâmî*, 369; Keskiöğlu, 17; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 273; Recep Cici, Osmanlı dönemi İslam hukuk çalışmaları: kuruluşan Fatih devrinin sonuna kadar, Bursa: Arasta Yayınları, 2001, 352.

³³ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 273; Cici, 352.

³⁴ Hudârî, *Târîhu't-teşrîi'l-İslâmî*, 371; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 273; Cici, 352; Ömer Süleyman Eşkar, *Târîhu'l-fikhi'l-İslâmî*, 3. Basım, Amman: Dâru'n-Nefâis, 2003/1423, 119; Bedran Ebü'l-Ayneyn Bedran, *Târîhu'l-fikhi'l-İslâmî ve nazariyyetü'l mülk ve'l-ukûd*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 100.

daha fazla sapılmasıdır³⁵. Bu şerî hile ve tevil yollarına daha fazla sapılması, günlük hayatın ihtiyaçlarına paralel olarak bu ihtiyaçlara cevap oluşturabilecek bir pratiklik ortaya koyma kaygısıyla açıklanabilir. Ancak yine de bu dönemde sınırsız şekilde şerî hile ve tevillere başvurulduğunu bunun hiçbir kayda bağlı olmadığını düşünmek doğru değildir. Bu noktada bir âlim tarafından ortaya konan bir şerî hile yolu veya tevil diğer ulema tarafından benimsenmeyecek olursa, ona karşı çıkılarak gereken tepki verilmiştir. Nitekim İslam Tarihinde yazılan reddiyeler de bunu açıkça göstermektedir.

Bu devrin önemli vasıflarından biri de bir kısmı soru-cevap, bir kısmı sadece cevabın zikredilmesi şeklinde ortaya çıkan ve klasik fıkıh kitabının tertibi içinde meselelerin ele alındığı fetva kitaplarıdır. Fetva kitapları, ortaya çıkan meselelerle ilgili hüküm verileceği zaman hükümlerin kaynaklardan çıkarılma zorunluluğunu ortadan kaldırması, resmî iftâ makamındakiler tarafından kullanılması ve pratiklik sağlaması bakımından önemli bir mevki işgal etmektedir³⁶.

Bu dönemin diğer özelliklerinden biri olarak da Hılâf ilmine dair eserlerin yazılıp bunun yaygınlık kazanması ve orijinal eserlerin yazılmaması gösterilmektedir³⁷.

Bu dönemle ilgili en belirgin olarak ortaya konan özellik ise taklit ruhunun yerleşmesidir³⁸. Ancak bu eleştiri yukarıdaki mantalite çerçevesi içersinde düşünüldüğünde bunun o dönemin uleması tarafından bir şeref olarak algılandığı ve istisnalar dışında buna zaten gönüllü olunduğu da gözden ırak edilmemelidir. Siyasi olarak da böyle bir istikrarın devletler açısından önemli olduğu bu meselenin yorumunda ön planda tutulmalıdır.

Bu dönemin genel özellikleri içinde musannıfımız Bezzâzî'yi değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Bezzâzî, ilmi mübâheseler için Kırım ve Bulgar şehirlerine gitmiş, Anadolu'ya gelerek tüm kaynaklarda geçtiği üzere Molla Fenârî ile ilmî tartışmalara girmiş ve fikir

³⁵ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 273; Cici, 352.

³⁶ Bedran, *Târîhu'l-fikhi'l-islâmî ve nazariyyetü'l mülk ve'l-ukûd*, 102.

³⁷ Cici, Osmanlı dönemi İslam hukuk çalışmaları, 352.

³⁸ Hudarî, *Târîhu't-teşrîi'l-İslâmî*, 368; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 272; Cici, 352; Bedran, 99.

alışverişinde bulunmuştur. Bu manada Bezzâzî, bu dönemin genel özelliklerinden olan “ulema arasındaki irtibatsızlık” yargısına uymayan bir profil göstermiştir³⁹.

Bezzâzî, özellikle Fetâvâ’sı ile özgün sayılabilecek bir eser yazmış, bu eseriyle çağdaşları tarafından yazılan eserlere dahi kaynak olarak girmiş, bu eserinde ifade ettiği kimi konular daha sonra özel risalelere konu olmuş ve sonradan yazılan pek çok fıkıh eserinde de etkisini hissettirmiştir⁴⁰.

Bezzâzî, içtihat ve taklit noktasındaki görüşünü ise; (el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye’inde) “kendi döneminde herhangi bir müçtehitin bulunmadığı” yorumuyla dillendirerek bu konuya bakış açısını yansıtmıştır⁴¹.

F. Bezzâzî’nin İlmî Mübâhesede Bulunduğu Ulema

Bezzâzî ilim yolculuğuna ilk önce babasında başlamıştır. Babası Muhammed b. Şihâb b. Yusuf b. Ömer el-Kerderî olup, tahsilini Hidâye şârihi Celaleddin el-Kurlânî’den yapmıştır. Babası fûrû, usul, aklî ve naklî ilimleri bünyesinde toplamış bir zât olarak temâyüz etmiştir⁴². Bezzâzî’nin babası dışında kendileriyle ilmî ortamlarda bulunmuş olduğu ulemayı ise şöylece zikredebiliriz.

1. İbnü’ d-Deyrî

Ebu’s-Saâdat Sa’duddîn Sa’d b. Muhammed b. Abdullah b. Sa’d b. Ebubekr en-Nablûsî el-Makdisî⁴³. (768/1366- 867/1463)

Kudüs’te dünyaya geldi. Fıkıh, usul ve Arapça ilimlerini babası Şemsüddîn İbnü’ d-Deyrî, Hamidüddîn er-Rûmî, Muhibbu’l-Fâsî ve Ebu’l Hayr b. Alâî, gibi devrinin önde gelen ulemasından aldı. Bezzâzî ile ilmi arkadaşlıkları oldu⁴⁴. Kahire’ye birçok kez gidip geldikten sonra oraya yerleşti. Fıkıh ve Tefsir alanında meşhur oldu.

³⁹ İbnu’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, VII, 183; Taşköprüzâde, *eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye*, 29; Leknevî, *Fevâidü’l behiyye*, 187; Ziriklî, VII, 274

⁴⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, I, 242.

⁴¹ Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Harezmi el-Kerderî el-Bezzâzî, *el-fetâvâ’l-Bezzâziyye* (el-fetâvâ’l-Hindiyye hamisinde), Bulak. Matbaatü’l-Emîriyye, 1310, V, 236.

⁴² Leknevî, *Fevâidü’l behiyye*, 283.

⁴³ *Mevsûatu tabakâti’l-fukahâ fi’l-karni’t-tâsî*, Kum: Müessesetü’l-İmam es- Sadık, 1420, IX, 108.

⁴⁴ Sehâvî, X, 37.

Kendisinden Şemsüddîn Sehâvî, Abdülkadir b. Abdurrahman b. Abdülvâris ders aldı. Serûcî'nin Hidaye'ye yazdığı Gayetü's-Serûcî adlı şerhine Tekmiletü şerhi'l-Hidâye adlı bir tekmile yazan İbnü'd Deyrî ayrıca Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye, el-Kevâkibü'n-neyyirât, el-Manzûmetü'n-Nu'mâniyye, Şerhu'l-Müsâyere, el-Habs fi't-töhme gibi eserleri de kaleme aldı⁴⁵.

842 senesinde Mısır kadılığı yapan ve zamanının allamesi olan İbnü'd-Deyrî 867 (1463) senesinin Rebûlahir ayında yaklaşık 100 yaşında vefat etti⁴⁶.

2. Kâfiyeci

Muhyiddin Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Sa'd b. Mesud er-Rûmî el-Hanefî el-Kâfiyeci (788-879/ 1366-1474)

Meşhur nahiv kitabı Kâfiye ile çok meşgul olduğu için Kâfiyeci diye ünlenmiştir. Acem ve Tatar beldelerine yolculuk yapan Kâfiyeci, Fenâri ve İbn Feriştah gibi ulemadan ders aldı⁴⁷. Bezzazî ve İbn Melek'le ilmî mülâzemette bulundu⁴⁸. Kahire'ye gidip oradaki Şeyhûniye meşihatlığı makamını ihraz etti. Usul, nahiv, aklî ilimler, sarf, meânî, beyan, cedel, mantık, felsefe ve heyet ilminde üstün bir mevkiye sahip oldu. Aklî ilimlerde daha yoğun olmak üzere pek çok eser telif etti. Eserlerinin çoğunluğu risalelerden oluşmaktadır⁴⁹. Hidâye şerhi üzerine bir haşiye yazmış ayrıca el-Muhtasar fî ilmi't-târîh ve Şerhu kavâidi'l-kübrâ gibi eserler telif etmiştir. 879/1474 senesinde vefat etmiştir⁵⁰.

G. Talebeleri

1. İbn Arabşah

Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. İbrahim. (790-854)

⁴⁵ Özel, *Hanefî fıkıh alimleri*, 99; *Mevsûatu tabakâti'l-fukahâ*, IX, 108-109.

⁴⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 306.

⁴⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 326-327.

⁴⁸ Özel, *Hanefî fıkıh alimleri*, 100; Cici, 185.

⁴⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 327.

⁵⁰ *Mevsûatu tabakâti'l-fukahâ*, IX, 215.

İbn Arabşah diye meşhur olmuş edip, fakih, lügatçı, nahivci ve tarihçi⁵¹. 790 senesi Zilkade ayında Şam'da dünyaya geldi. Hem nesir hem de nazımda asrının önderlerinden biri idi. Acâibu'l-makdûr fî nevâibi't-Teymur ismindeki Timurlenk tarihinden bahseden eserinden başka Fakîhetu'l-Hulefâ ve mefâkihetü'z-Zurafâ, Hıtâbu'l-ihâbi'n-nâkib ve cevâbü'ş-şihâbi'sâkib, et-tercümânü'l-mütercim, Gurretü's-siyer fî düveli't-Türk ve't-Tatar gibi eserler telif etti⁵². Bezzâzî'nin yanında 4 sene kalarak ondan fıkıh ve usul dersleri aldı⁵³.

Kahire'de 854 senesi Receb ayında vefat etti⁵⁴.

2. Kırîmî

Şerefüddîn b. Kemal el-Kırîmî.

Hem aklî hem de şerî ilimleri Kırım ulemasından okuyan Kırîmî, Bezzâzî'nin Kırım'a gelmesiyle ondan ders almaya başladı ve 805 senesinde ondan icazet aldı. Kendi bölgesinde tedrisat ve tasnîfatta bulunan Kırîmî, Kırım'ın harap olmaya yüz tutması üzerine Anadolu'ya geldi⁵⁵. Sultan II. Murat tarafından kendisine maaş bağlanan Kırîmî vefatına kadar bolluk içinde yaşadı. Menâr'a bir şerh yazdı⁵⁶.

3. Kırîmî

Ahmed b. Abdullah el-Kırîmî (879/1474).

Kırım'da Bezzâzî'den ve onun Kırım'dan ayrılmasından sonra da onun halefi ve talebesi olan Şerefüddin b. Kemal el-Kırîmî'den ders almış, II. Murat döneminde Anadolu'ya gelmiş ve Merzifon medresesine müderris olmuştur. Yusuf b. Cüneyd et-Tokâdi'ye ders vermiştir⁵⁷. Fatih döneminde İstanbul'a gelen Kırîmî burada vefat etmiştir. Kabri Fatih civarında Molla Kestel mescidi yanındadır.

⁵¹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 280.

⁵² İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 283

⁵³ Şehâvî, X, 37.

⁵⁴ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 283.

⁵⁵ Leknevî, *Fevâidü'l behiyye*, 143

⁵⁶ Taşköprüzade, *Şekâik*, 81-82.

⁵⁷ Leknevî, *Fevâidü'l behiyye*, 49; Taşköprüzade, *Şekâik*, 82-83. Burada ayrıca dönemin sultanı II. Mehmet'le Kırım hakkında aralarında geçen konuşmaya da yer verilmektedir.

et-Telvîh, Şerhu'l-Akâid ve Şerhu Lübbi'l-elbâb adlı eserlerinin yanında Tefsîru'l-Beyzâvî üzerine haşiyeler de telif etmiştir⁵⁸.

4. Yusuf Bâlî

Yusuf Bâlî İbnu'l-Mevla Yegan (895/1490). Babasından ilim okudu. Bursa'da bazı medreselerde müderrislik yaptı ve bu vazifedeyken vefat etti. Haşiye alâ evâilî't-telvîh adlı bir eseri bulunmaktadır⁵⁹. Babasından ve Bezzâzî'den ders alan Bâlî, Taşköprüzâde'nin babası Muhammed Muhyiddîn Niksârî ve Molla Samsunî'ye de ders vermiştir⁶⁰.

H. Eserleri

1. el-Fetâva'l-Bezzâziyye

a. Özellikleri

el-Câmiu'l-vecîz ve Fetâva'l-Kerderî diye de bilinen bu eser el-Fetâva'l-Bezzâziyye diye meşhur olmuştur. Bezzâzî, muhtelif fetva ve vâkıât kitaplarından en önemli fetva meselelerini özetlemiş zaman zaman da delillere bakarak tercihlerde bulunmuştur. Ulemanın güvenini kazanmış olan bu fetva kitabı h. 812 yılında kendisinin Anadolu seferine çıkmasından önce tamamlanmıştır.

Osmanlının en meşhur ulema ve şeyhulislamlarından biri olan Ebu's-Suûd Efendi'ye niçin bir fetva kitabı yazmadığı sorulunca “Bütün önemli konuları hakkıyla incelemiş olan Bezzâzî'nin Fetâvâsı varken böyle bir işe kalkışmaktan hayâ ederim.” demiştir⁶¹. Nitekim daha yaşadığı çağda eseri ulema tarafından kaynak olarak kullanılmış ve eserinde aktardığı bazı görüşler hakkında risaleler yazılmıştır⁶².

Bezzâzî, yazmış olduğu bu eserinde yaptığı alıntıların bir kısmının kaynağını zikretmekte bir kısmınıninkini ise zikretmemektedir. Bezzâzî bu eserinde diğer

⁵⁸ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 398.

⁵⁹ Taşköprüzade, *Şekâik*, 81.

⁶⁰ Cici, *Osmanlı dönemi İslam hukuk çalışmaları*, 246.

⁶¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 242.

⁶² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 242; Cici, *Osmanlı dönemi İslam hukuk çalışmaları*, 246. Bu konuda daha fazla bilgi için son eserin 106, 160, 161, 165, 166, 167, 196, 241, 266 sayfalarına bakılabilir.

mezheblere ait görüşleri çok nadir olarak belirtir. Eserinde daha önceki kaynaklarda geçen bazı meselelere, ilave ve açıklamalarda bulunmakta; zaman zaman bu görüşlerin delilleri hakkında tercihte bulunmakta; zaman zaman da orijinal meseleler hakkında görüşlerini ortaya koymakta; kimi zamanda yaşadığı döneme ait tarihi nitelikte bilgiler sunmaktadır.

Bezzâzî'nin pek çok yazma nüshası bulunan bu eseri, ayrıca Kazan 1308, Bulak 1311 ve Kahire 1323'de basılmıştır.

b. el-Fetâva'l-Bezzâziyye Üzerine Yapılan Çalışmalar:

el-Fetâva'l-Bezzâziyye ile ilgili olarak yapılan çalışmalar hakkında üzerinde kısaca duracağımız biri risale diğerleri muhtasar olmak üzere toplam üç çalışma vardır.

1. Risâle alâ mes'eleti devrânî's-sûfiyye ve tekfirihim. Bezzâzî'nin Fetâvâ'sında sûfilerin devranıyla ilgili geçen bir hükme itiraz sadedinde Hüsameddin Tokâdî (860/1456) tarafından yazılmış bir risaledir⁶³.

2. Hulâsatü fetâva'l-Bezzâziyye. el-Fetâva'l- Bezzâziyye'den yapılan bir derleme olup içinde namaz, talak, küfür lafızları ve kerâhiyet ve istihsân konuları ele alınmıştır⁶⁴.

3. Ayrıca Sirâcüddîn ibnü't-Tabîb tarafından 893 senesinde ihtisar edilmiştir⁶⁵.

2. Diğer eserleri

a. Katî Şekilde Kendisine İzâfe Edilen Eserleri

1. Menâkıbu'l-İmâmi'l-a'zam Ebî Hanîfe: Pek çok fâideyi içinde barındıran bu kitap 11 bab'a ayrılmış olup bunlar Ebû Hanîfe'nin, Ebû Yusuf'un, İmam Muhammed'in, Abdullah b. Mübârek'in, Züfer'in, Davud Tâî'nin, Vekî b. Cerrâh'ın,

⁶³ *Keşfü'z-zunûn*, 242; Cici, 160.

⁶⁴ *Keşfü'z-zunûn*, 242. Burada herhangi bir isim zikredilmemekle birlikte Sehâvî'nin ed-Davû'l-lâmî eserinde Emin Aksarâyî ismi anılmaktadır. Bkz. Sehâvî, X, 37. Ayrıca kütüphanelerin katalog taramalarında Hulâsatü fetâvâ'l-Bezzâziyye adı altında musannıfımız Bezzâzî'ye nisbet edilen kitaplar bulunmakla birlikte kaynak eserlerde böyle bir atf gözükmemektedir. Bkz: Süleymaniye Ktp. Hacı Selim Ağa nr 417

⁶⁵ *Keşfü'z-zunûn*, 242.

Hafs b. Ğiyâs'ın, Yahya b. Zekeriyya'nın, Hasan b. Ziyâd'ın ve son olarak da Ebû Hanîfe'den ders alan diğer ashabının menâkıbı şeklinde sıralanmaktadır.

Bu kitap Kâtip Çelebi'nin ifadesiyle hem Anadolu'da hem de diğer İslam ülkelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kitabı Muhammed b. Ömer el-Halebî, Sultan II. Murat için tercüme etmiştir. Diğer bir tercümesi ise Hüseyin b. Hasan el-Edirnevî tarafından yapılmıştır⁶⁶.

Taşköprüzâde'nin de baştan sonra mütalaa edip çok istifade ettiğini belirttiği Menâkıb⁶⁷, bir siyer kitabı olmasına rağmen ilgili pek çok yerde geçen fıkıh meseleleriyle de adeta bir fıkıh kitabı hüviyetindedir.

Beyrut'ta 1981 yılında İbn Hacer'in Menâkıb'ıyla birlikte basılmıştır.

b. Bezzâzî'ye nisbet edilen diğer eserler

1. Hâşiye alâ muhtasari'l-Kudûrî⁶⁸: Kâtip Çelebi tarafından ona nisbet edilen bu eser bizzat Kâtip Çelebi tarafından da (bu eserin Bezzâzî'ye ait olduğu) şüphe dolu ifadelerle aktarılmıştır⁶⁹.

2. Âdâbu'l-kadâ: Bezzâzî'ye nisbet edilen bu kitaba bazı kaynaklar işaret etmektedir⁷⁰.

3. Menâsikü'l-hacc: Bu da Bezzâzî'ye nisbet edilen kitaplardan biridir⁷¹.

⁶⁶ *Keşfü'z-zunûn*, II, 1327-1328. Bezzâzî'nin yazmış olduğu Menâkıb'a yapılan tercüme için bakınız: Süleymaniye Ktp. Tahir Ağa Tekkesi nr. 000299 208 varak, Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba nr. 000523 4+342 varak

⁶⁷ *Şekâik*, 29.

⁶⁸ İbnu'l-Gazzî, *Dîvanü'l-İslam*, I, 270; *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 185; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, 1957, XI, 223; Üç musannıf da burada eseri haşiye değil şerh diye belirtmiştir

⁶⁹ Ahmet Özel, *Hanefî fıkıh alimleri* kitabında bu kitapla ilgili olarak verdiği dökümantasyon numarasında (Süleymaniye, Yeni Cami, ktp. 404) bu eser Hahezâde'ye ait gözükmekte fakat orada da Hahezâde, Bedrüddin Muhammed b. Mahmud el-Kerderî (651) olması gerekirken yine Hâhezâde diye anılan Ebubekir Muhammed b. Hüseyin el-Buhârî'ye (483/1090) ait gösterilmektedir. Kitap incelendiğinde görülecektir ki alıntı yapılan kaynaklar Ebubekir el-Buhârî'den sonra yaşamakta fakat Muhammed el-Kerderî'den önce yaşamış bulunmaktadır. Bu eserde sık sık mevlamızdiyerek hocası ve dayısı Muhammed Kerderî'yi kastetmesi bize bu eserin Bezzâzî'ye ait olmadığını göstermektedir Bu isimdeki bir eserin Bezzâzî'ye nisbet edilmesi kesinlikle yanlıştır gibi bir iddiamız bulunmamakla birlikte çok net bir şekilde Bezzâzî'nin bu isim altında bir eser yazdığı da iddia edilemez.

⁷⁰ İbnu'l-Gazzî, *Dîvanü'l-İslam*, I, 270; Zirikî, VII, 274; Özel, 92

4. Muhtasar fî beyâni ta'rîfâtî'l-ahkâm: Ziriklî tarafından Bezzâzî'ye nisbet edilmişse de bu eser musannıfımıza ait değildir⁷².

II. Fetva ve Fetâvâ Kitapları

Fetva; terminolojik olarak ehil olan bir fakihin hakkında ihtilaf olunan veya soran tarafından bilinmeyen bir meseleyle ilgili, o meselenin şerî hükmünün bilinmesi amacına yönelik olarak ortaya koymuş olduğu görüştür⁷³.

Fetva kitapları ise insanların pratik hayatta karşılaştıkları hukuki meselelerle ilgili sordukları sorular ve onlara verilen cevaplarla oluşmuş olan kitaplardır⁷⁴. Bütün fetva kitapları aynı tarzda değildir. Bunların bir kısmı el-Fetâva'l-Hindiyye ve Fetevâyı Tatarhaniyye'de olduğu gibi diğer klasik fıkıh kitapları tarzındadır⁷⁵ ki bunlara el-Fetâva'l-Bezzâziye'yi de katmak mümkündür.

Fetva kitapları, ortaya çıkan bir meseleyle ilgili olarak, daha önce yazılmış kaynaklara bakıp hüküm çıkarmanın zorluğunu hafifletmek ve bu anlamda pratiklik kazandırmak için yazılmış kitaplardır⁷⁶.

Fetvanın İslam Şeriatı'ndaki önemine binaen pek çok ulema bu işe yönelerek fetvaları toplamış ve topladığı bu fetvaları kitap haline getirmiştir. İslam Tarihi'ne baktığımız zaman bu kitapların büyük bir kaynak oluşturduğunu, tarihte gerçekleşen olayların bir nevi sicilini tuttuğunu ve şerî, siyasi ve ictimâî alandaki iç içeliği ortaya koyduğunu gözlemleyebiliriz⁷⁷.

Hanefî mezhebinde el-Fetâvâ adı altında pek çok eser yazılmakla birlikte bunların arasında Fetâvâ Kâdîhân, el-Fetâva'l-Bezzâziye ve el-Fetâva'l-Hindiyye en

⁷¹ Hedîyyetü'l-ârifîn, II, 185; Kehhâle, *Mu'cem*, XI, 223. Burada şu noktaya da işaret edelim ki Hedîyyetü'l-ârifîn müellifi İsmail Paşa bu eseri aslında Şemseddin Muhammed b. İshak el-Harezmi'ye nisbet etmektedir. Fakat ölüm tarihlerini Bezzâzî ile aynı verince durum biraz karışık gözükmektedir.

⁷² Ziriklî, VII, 274.

⁷³ Muhammed Adnan Kâtibî, *Târîhu'l-iftâ fî Halebi's-şehbâî*, Halep: Mektebetü Dâri't-Türâs 2003/1424, 27.

⁷⁴ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk İslam Hukuk Tarihi: kamu hukuku özel hukuk*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990, I, 98.

⁷⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2006, 152.

⁷⁶ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 278.

⁷⁷ Kâtibî, *Târîhu'l-iftâ*, 44.

şöhretli makamı kapmışlardır⁷⁸. Osmanlı döneminde tertip ve tedvin edilen fetva kitaplarına baktığımızda ise; Bursalı Tahir Bey'in tesbitiyle bu kitaplar 89 adet olup bunlara Şeyhulislam olan Zembilli Ali Efendi, İbn Kemal ve Ebu's-Suûd Efendi'nin fetvaları da dâhil edilince, sayı 92'ye çıkmaktadır⁷⁹.

⁷⁸ Kâtibî, *Târîhu'l-iftâ*, 45.

⁷⁹ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 278.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-FETÂVA'L-BEZZÂZİYYE

A-İbâdâtla ilgili hükümler

1- Taharet

a. Abdestle İlgili Mekruh Olan Şeyler

Malum olduğu üzere abdestin sünnetleri, müstehapları olduğu gibi abdestte mekruh olan davranışlar da vardır. Bu mekruhlardan içersinde diğer kaynakların Bezzâzî'ye atıfta bulunduğu bir mesele vardır ki, o da eserimizde şu şekilde yer almaktadır:

Kişinin, abdest için sadece bir kabı kullanıp başka bir kap kullanmaması, tıpkı mescitte kendine bir yer edinip başka yerde namaz kılmaması gibi mekruhtur⁸⁰.

b. Necis Olan ve Olmayan Şeyler

Klasik fıkıh kitaplarının giriş bölümü ibadetlerle, ibadetler de namaz konusuyla başlar. Namaza hazırlık babında da en önemli konu temizliktir. Bunun teminine yönelik olarak da bilinmesi gereken şeylerden biri nelerin “necis”, nelerin “temiz” olduğu ve bunların namaza olan etkileri meselesidir. Bu noktada Bezzâzî'den şu görüşleri aktarmak mümkündür:

Kesilen hayvanların boğazlarında kalan kan temiz kabul edilir. Ebû Yusuf'tan aktarılan bir görüşe göreyse bu kan çok yoğun olursa, bulaşması halinde elbiseyi necis yapar. Bu şekildeki bir et parçası tencereye atıldığında, ortada bir zaruretin olmasından ve bunun necis olmayacağına dair bir delilin bulunmasından hareketle, bu tencere kirlenmiş kabul edilmez. Bunun delili ise, Hz. Âişe'nin, toprak kabında da bu gırtlak

⁸⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 7; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Bulak: Matbaatü'l-Emîriyye, 1310, I, 9; Ebu'l-Hasen Nureddîn Ali b. Sultan b. Muhammed Ali el-Kârî (1014/1606), *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi kitâbi'n-nukâye*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, I, 50; Zeynuddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed Mısırî İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Mutî Hâfız, Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1983/ 1403, 475. İbn Nüceym bunu bilmece tarzında sorarak cevaplamakta ve kaynak olarak ta Bezzâzî'ye dayanmaktadır.

kanının sarılığı görülmesine rağmen, onun bu kabı kullanmaya devam etmesidir. Aynı şekilde karaciğerin içinde bulunan kan da necis değilken ona dışardan bulaşan kan necistir. Kalpte bulunan kan için de aynı durum geçerlidir. Bu konu hakkında Kâdî der ki: “Karaciğer ve dalakta bulunan kan yıkanmasa da temizdir. Hatta bunların kanı mestin yüzeyine sürülerek bununla namaz kılınsa (bu kan necis olmadığından) namaz sahih olur.”⁸¹

Bezzâzî, bazı insanların sıvı sabunun üzerinin örtülmemesi halinde, içine fare düşebileceği veya köpeğin ona ulaşabileceği düşüncesine karşı, onun necis olduğunu düşündüklerini; ancak bunun batıl olduğunu, zira bir şeyde asıl olanın taharet olduğunu ve sırf bir ihtimale mebni olarak da bundan vazgeçilemeyeceğini ifade eder⁸².

Namaz kılan kişinin bizzat kendi ayağının altında (ayağının altındaki halı vb. değil) bir necâset bulunursa bu, en sahih olan (esahh) görüşe göre namazı bozar⁸³.

2. Namaz

a. Ezan ve Kametle İlgili Meseleler

Kametle namaz arasına giren bir fasılanın namazı etkileyip etkilemesi ve ezanın işitilmesi halinde yapılması gereken davranış hakkında musannıfımızdan şu görüşleri aktarabiliriz:

Kamet getirildikten sonra sünnet namazı kılan kişinin farz namaz öncesi tekraren kamet getirmesi gerekmez. Yine kamet getirildikten sonra imam mihraba gelirse kametin tekrarına gerek yoktur⁸⁴. Namazla kametin arasındaki fasıla uzun sürerse veya namazla kametin arası yemek gibi bir şeyle bölünürse o zaman kametin tekrarı gerekir⁸⁵.

⁸¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 21; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz b. Ahmed b. Abdürrahîm el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ala'd-Durri'l-muhtâr*, thk. Abdülmecîd Halebî, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420, I, 575.

⁸² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 22.

⁸³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 34; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 61.

⁸⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 25; Alâuddin Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, thk. Abdülmecîd Halebî, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420, II, 87.

⁸⁵ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, II, 87

Bezzâzî, kişinin ezanı işittiğinde ayağa kalkmasının mendup olduğunu ifade etmişse de, ezan bitene kadar böyle durup durmayacağı hakkında bilgi vermemiştir⁸⁶.

b. Namazla İlgili Meseleler

Namazda tahiyyat okunurken işaret parmağının kaldırılıp kaldırılmayacağı, namaz kılarken kıraatle ilgili yapılan hataların (zelletü'l-kârî) namazı bozup bozmayacağı, cemaat tekrarının hükmü, imamın namaz içersinde bir şeyi terk etmesiyle cemaatin de o şeyi terk edip edemeyeceği, mesbuk ve lâhik'a ait birer hüküm, kaza namazlarının camide kılınıp kılınamayacağı, bir özre mebni Cuma namazına gidemeyen kişilerin öğlen namazını ne zaman kılmalarının uygun olduğu, kandil gecelerine ait özel namaz kılmanın hükmü ve tilavet secdesinin iki kişiden duyulup bir de duyan tarafından okunması halinde doğacak hüküm gibi meseleler üzerinde sırasıyla durulacaktır.

Muhtâr olan görüşe göre tahiyyat okunurken, teşehhütte parmak kaldırılmaz. Burada Bezzâzî, diğer Hanefî kitaplarının çoğundan farklı olarak teşehhütte parmak kaldırmamayı tashih etmekte, yani sahih görmektedir. İbn Âbidîn'de "Hulâsa ve Bezzâzîye'de işaret yapılmayacağı görüşü tashih edilirken Hidâye şerhinde, Mültekat ve diğer kitaplarda işaretin yapılacağı görüşü tashihlenmiştir." bilgileri yer almaktadır⁸⁷. Cevheretü'n-neyyire adlı eserinde ise Haddâd, bu konuda bazı ulemanın parmak kaldırmaya onay verirken bir kısım ulemanın ise buna onay vermediğini delilleriyle birlikte aktarmaktadır⁸⁸.

Bu konuyla ilgili müstakil bir risale yazmış olan Aliyyü'l-Kârî, Hulâsa, Vâkıât Attâbiyye ve Ğıyâsiyye gibi bazı eserlerde; teşehhütte, muhtâr olan görüşün parmakla işaretle bulunmamak şeklinde belirtildiğini; Şümnî, Zeylaî, Münyetü'l-müftî ve İzâhu'l-ıslâh müelliflerinin ise teşehhütte parmakla işaretle bulunmayı mekruh olarak

⁸⁶ Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî (1304/ 1886-87), *Fetâvâ'l-Leknevî=Nef'u'l-müftî ve's-sâil bi cem'a müteferrikâti'l-mesâil*, thk. Salah Muhammed Ebu'l-Hâc, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001/ 1422, 493. Yani ezanı işiterek ayakakalkan kişi, ezan bitene kadar ayakta mı kalacak yoksa bir an ayağa kalkıp sonra tekrar mı oturacak noktasında bir bilgi vermemiştir.

⁸⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, II, 266.

⁸⁸ Ebubekir b. Ali el-Abbâdî el-Haddâd (800/ 1397), *el-Cevheretü'n-neyyire*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978, I, 70.

gördüklerini ifade etmektedir⁸⁹. Bu görüşlerle birlikte karşıt diğer görüşleri de aktaran Aliyyü'l-Kârî, kendi görüşünü de, “bu iş caiz ve muhtâr’dır” şeklinde belirleyip uzun uzadıya deliller sunarak aktarır⁹⁰.

İbn Âbidîn de “Teşehhüt esnasında parmakları bağlamak hakkında tereddütü ortadan kaldırmak” isimli bir risâle yazarak bu işin cevazı yönünde kanaat bildirir⁹¹.

İyyâ ke na'büdü, innâ a'taynâ ke el-kevser gibi ayetleri birbirine bitiştirerek okumak namazı bozmaz⁹². Münye'de de “Çoğunluğu oluşturan ulemaya göre bu şekilde okumak namazı bozmazken bazı ulemaya göre namazı bozar.” denmiştir. Birtakım ulema ise “Kişi, dilinin o şekilde alışması sebebiyle okuyorsa namazı bozulmaz, ama okuduğu şekle itikad ederek (bilinçli bir şekilde) okursa namazı bozulur.” demiştir. Anlaşılan odur ki buradaki ihtilaf iyyâ deyip susmaya mebni olarak gerçekleşmektedir. Yoksa hiç kimse normal şartlarda burada namazın Fasit olduğuna hükmetmemektedir⁹³. Yine aynı şekilde Türkler gibi he ve ha şeklinde ayrı ayrı okunması gereken harfleri çıkarmayıp aynı kalıp içerisinde çıkaran kişilerin de namazının bozulmayacağı ulema tarafından ifade edilmektedir⁹⁴.

Namazda, Kur'an'dan bir ayet okunurken İsa b. Lokman dense namaz bozulurken; Musa b. Lokman diye okunsa namaz bozulmaz. Zira Hz. İsa'nın babası yokken; Musa'nın babası vardır ve bu şekilde okuyan da sadece baba isminde hata etmiş kabul edilir⁹⁵.

Cemaat tekrarı, yani bir yerde cemaatle namaz kılınmışsa orada ikinci bir cemaat oluşturma normalde mekruh olmakla birlikte, ikinci veya daha sonra cemaatle kılınan namaz birincisiyle aynı kalıp üzere olmayıp ikinci namazda şekil değiştirilirse, kerâhetten uzaklaşılır. Ebû Yusuf'tan aktarılanı göre mihraptan başka yere durmakla

⁸⁹ Ebu'l-Hasen Nureddîn Ali b. Sultan b. Muhammed Ali el-Kârî (1014/1606), *Tezyînü'l-ibâre li tahsîni'l-işâre; et-tedhîn li't-tezyîn alâ vech't-tebyîn*, thk. Osman b. Cum'a Dâmiriyye, Tâif: Dâru'l-Furkân, 1990/ 1410, 76.

⁹⁰ Bkz: Aliyyü'l-Kârî, *Tezyînü'l-ibâre li tahsîni'l-işâre*, 76-81.

⁹¹ Bkz: Aliyyü'l-Kârî, *Tezyînü'l-ibâre li tahsîni'l-işâre*, adlı kitap içerisinde 93-106.

⁹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 22; Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Halebî (956/ 1549), *Halebi kebîr*, Dersaadet: Arif Efendi Matbaası, 1325, 481; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, II, 475.

⁹³ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, II, 475.

⁹⁴ İbrahim Halebî, *Halebi kebîr*, 481.

⁹⁵ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 80.

şekil de değiştirilmiş olur⁹⁶. Dolayısıyla da buna dikkat edilerek namaz kılınması halinde cemaatle namazın tekrarı mekruh olmamış olur.

5 şey vardır ki imam onları terk ederse cemaat de onları terk eder. Bunlar: Bayram tekbirleri, ilk oturuş, tilâvet secdesi, sehiv secdesi ve rükûnun kaçırılmasından korkulması halinde kunut dualarıdır. 4 yerde ise cemaat, imama uymaz: İmam kastî olarak namaza bir secde daha ilave ederse, bayram tekbirlerinde Sahabe'den aktarılan rivayetlerden daha fazla sayıda tekbir getirirse, cenaze namazında 5. tekbiri getirirse ve namazda sehven 5. rekâta kalkarsa işte bu durumlarda cemaat imama uymaz⁹⁷.

9 yerde ise imam terk etse de cemaatin yapması gereken şeyler vardır: 1- İmam iftitah tekbirinde ellerini kaldırmasa da cemaat kaldırır. 2- İmam, Sübhaneke'yi okumadan Fatiha'ya geçmiş olsa da cemaat Sübhâneke'yi terk etmez okur. İmam zamm-ı surede ise İmam Muhammed'e göre cemaat Sübhâneke'yi okumazsa da, Ebû Yusuf'a göre okur. 3- İmam, rükû tekbirini terk etse de cemaat terk etmez. 4- İmam, iftitah tekbirinde ellerini kaldırmasa da cemaat kaldırır. 5- İmam, secde tekbirini terk etse de cemaat terk etmez. 6- İmam "Semiallâhü limen hamideh" demeyi terk etse de cemaat terk etmez. 7- İmam, teşehhüdü terk etse de cemaat terk etmez. 8- İmam, selam vermese de cemaat selam verir. 9- İmam, teşrik tekbirlerini terk etse de cemaat terk etmez⁹⁸.

Mesbûk olan kişi, imamın selam vermesini beklemesi halinde diğer cemaatin önünden geçeceğinden korkarsa, henüz imam selam vermeden kaçırılmış olduğu namazını kılmak için ayağa kalkar⁹⁹.

Namaz esnasında, sıkışıklıktan dolayı ayakta kalıp da rekâtını eda edemeyenler, yine korku namazı kılınırken birinci grupta bulunanlar, lâhik hükmünde olup lâhik gibi namazlarında sehiv secdesi yapmazlar ve bir kıraatte bulunmazlar¹⁰⁰.

⁹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 56. Bu bilgi pek çok fıkıh kitabında Bezzâzî'ye nisbet edilmektedir.

⁹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 58; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 90.

⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 58; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 90.

⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 61; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 91.

¹⁰⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 60; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 92.

Kazâ namazları mescitte değil evde kılınır¹⁰¹. Zira normalde bir namazı vaktinden sonraya bırakmak günahıdır. Kişinin de günahını ortaya çıkarmaması gerekir¹⁰².

Hasta, misafir ve mahpus gibi cuma namazına gitme zorunluluğu olmayan kişilerin, öğlen namazını kılmak için cuma namazının bitmesini beklemeleri müstehaptır. Eğer namazlarını cumanın bitişine kadar tehir etmezlerse kerâhet işlemiş olurlar¹⁰³. Kişinin özrü olmadığı halde cuma'ya gitmeyip, cuma namazı bitmeden öğle namazını kılması ise tahrîmen mekruhtur. cuma namazı ise üzerinden düşer¹⁰⁴.

Kişinin, nezretmiş dahi olsa Kadir, Beraat veya Regaip gecesinde cemaatle namaz kılması mekruh olur. Kişinin de zaten ilk asırlarda bulunmayan böyle bir ibadetle kendini yükümlü tutması doğru değildir. Buradaki kerâhet, nafilelerde özel olarak bir araya gelmek suretiyle cemaat oluşturmaktan kaynaklanmaktadır. Öte yandan Kadir geces, Regaip ve Beraat namazı gibi namazları, insanlara bunların dinin şiarından olmadığını anlatabilmek adına, terketmek güzel bir davranış olur¹⁰⁵.

3. Zekât, Haraç ve Öşür

a. Zekât'la ilgili meseleler

Bu başlık altında, habîs olan maldan zekât verilip verilemeyeceği, idare kademesinden bahşiş (hediye) alınıp alınamayacağı, bir zalimin başkasından haksız yere aldığı malı kendi mal varlığına katması halinde o mal varlığını kullanıp kullanamayacağı, görünen mallardan (emvâl-i zâhire) alınan zekâtın yeterli olup olmayacağı meselelerine sırasıyla değinilecektir:

Habîs olan bir mal nisaba ulaşsa da ondan zekât vacip olmaz. Zira onun zaten hepsinin tasadduk edilmesi gerekir¹⁰⁶. Fakat tasadduku vacip olan habîs malı, kişi

¹⁰¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 69; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 125.

¹⁰² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 69; Alâuddîn Muhammed b. Muhammed Emin b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Âbidînzâde (1306/ 1889), *Hediyetü'l-alâiyye li telâmîzi'l-mekâtibi'l-ibtidâiyye*, Dımaşk: Meclisu Maârifî Suriye, 1881, 79.

¹⁰³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 76; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 148.

¹⁰⁴ Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 116.

¹⁰⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 54.

¹⁰⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 86; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 259.

zekâta niyet ederek verirse, bundan zekât da gerçekleşmiş olur¹⁰⁷. Yani tasadduku vacip olan malda, bu tasarruf gerçekleşse, zekât verilmiş olur. İbn Âbidîn'in ifadesine göre Bezzâzî bu ibâreyi, Zahîriyye'de geçen "Kişi haram maldan sevap umarak, bir fakire bir şey verse, bunu bilerek alan fakir de bunun karşılığında dua etse ikisi de kafir olur." sözünü takyid etmek (daraltmak) için kitabına koymuştur¹⁰⁸.

Sadaka alması dinen caiz olmayan kişinin, verilen şeyin beytûlmaldan olması durumunda, sultandan caize (bahşış) almaması da en uygun olan yoldur¹⁰⁹. Eğer sultan bu bahşışı kendisine murislerinden kalan maldan veriyorsa, bunu almakta bir sakınca yoktur. Bu noktada Bezzâzî şu ilaveyi de yapar: Harezmi'de Allame, idareci tabakasının yiyeceklerinden yemez ama bahşışlerini alırdı. Ona, bunun sebebi sorulunca "Onlar yemeği getirdiklerinde bu, bir ibâha oluyor. Bu şekilde ondan yiyen de onu bağışlayan kişinin (getirenin) mülkü iken yemiş oluyor, dolayısıyla da zalimin yemeğini yemiş oluyor. Bahşış ise sonuçta bir temlik olup onu aldıktan sonra ondaki tasarruf kendi mülkünde tasarruf anlamı taşıyor" diye cevap vermiştir¹¹⁰. (Zira o, bahşış olarak verildikten sonra artık onu veren kişinin mülkünden çıkmış olmaktadır.) Muhtemelen bu, "bir haram iki zimmete tealluk etmez." anlayışına mebnidir¹¹¹.

Bir zalim başkasından bir malı zorla alıp, onu kendi malıyla karıştırması halinde o mal artık o zalimin olur. Birinci mal sahibinin o maldan hakkı kesilir. Tabii ki sahih olan görüşe göre, burada o malın bedelini ödemededen zalimin ondan faydalanması helal olmazsa da, onun bu şekildeki bir parayı (veya malı) alıp kullanmasının artık tamamıyla kendisine haram olduğu iddia edilemez¹¹².

¹⁰⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 86; Ebu'l-Berekât Seriyüddîn Abdülberr b. Muhammed b. Muhammed İbnü's-Şihne (921/ 1515), *Tafsîlü ikdi'l-ferâid bi tekâmîli kaydi's-şerâid*, Diyûbend: Vakfu'l-Medenî el-Hayrî, 1422, I, 78; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 261.

¹⁰⁸ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 261.

¹⁰⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 88.

¹¹⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 88; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 261.

¹¹¹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 261.

¹¹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 83; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 262; Yenişehirli Ebu'l-Fazl Abdullah (1156/ 1743), *Behçetü'l-fetâvâ maa'n-nukûl*, tertip. Mehmed Fikhî el-Aynî, İstanbul: Dâru't-tibâati'l-âmiri, 1849/ 1266, 30.

Zalim sultan, kişinin görünürdeki mallarından zekât alsa; sahih olan görüşe göre bu, caiz olur ve adamdan zekât borcu düşer. İkinci defa zekât ödemeyele emrolunmaz¹¹³.

b. Haraç ve Öşürle İlgili Meseleler

Bu bölümde, tarladaki ürünün öşür veya haracı verilmeden o üründen yenilip yenilemeyeceği, ürünün helakının haracı düşürüp düşürmeyeceği, tarlanın satılması halinde haracın kim tarafından ödeneceği, devlet tarafından öşür alınmaması durumunda doğacak sonuçlar, vakıf arazisinden öşür veya haraç alınıp alınmayacağı, haracın, memur tarafından alınmayıp mükellefe bırakılması ve Kısra'ların ülkesindeki çiftçilere karşı tutumları hakkında bilgi verilecektir:

Kişinin, arazisinin haracını veya öşrünü ödemedi oradan çıkan mahsulattan yemesi kendisine helal olmaz. Ancak öşür vermeye kesin kararlıysa müstesna. Eğer öşrünü ödemedi bu mahsulattan yerse, o yediği (kullandığı) öşrünü tazmin etmelidir¹¹⁴. Buradan çıkan hükme göre öşrünü vermeden ekini başaklara ayırarak tane çıkarmak da caiz değildir¹¹⁵.

Hasattan sonra çıkan ürünün helakı haracı düşürmezken; hasattan önce ürünün yanması, suya garkolması, ona sığağın, soğuga vurması veya çekirgenin dadanması gibi engellenemeyecek bir afetle helak olması halinde ise bu durum haracı düşürür. Bu hüküm, tüm mahsulatın yok olması halinde geçerlidir. Eğer ürünün bir bölümü helak olur da bir bölümü kalırsa kalan miktara göre haraç verilir. Ayrıca haracın ödenmemesi için, ürünün helak olmasından itibaren ekip biçmeye vakit kalmaması da diğer bir şarttır¹¹⁶. Yani öşür veya haraç verecek kişinin buğday, arpa veya herhangi bir hububat ekmeye vaktinin kalmaması kastedilmektedir¹¹⁷.

Kişi, arazisini sattığında müşterinin orayı ekecek zamanı bulması halinde haraç müşteriye aitken; buna vakit bulunamaması halinde haraç, bayiye aittir. Fetva olan

¹¹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 85- 86; İbnü's-Şihne, *İkdü'l-ferâid*, I, 86.

¹¹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 92 - 93; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 322; *Behçetü'l-fetâvâ*, 35.

¹¹⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 322.

¹¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 90; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 323.

¹¹⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 323.

görüŖe göre arazinin 3 ay müŖterinin elinde kalması durumunda bu haracı ödemek müŖteriye, aksi durumda satıcıya aittir. Tabii bu, söylenen arazinin ekilmemiŖ olmaması halinde geçerlidir. Eğer arazi ekiliyse herhalükarda haracı ödemek müŖteriye ait olacaktır¹¹⁸.

Bezzâziyye’de geçtiğı üzere, sultan öŖrü almayı unutup onu arazi sahibinde bıraksa, bu kiŖi onu fakirlere dağıtır. Eğer sultan bilinçli olarak öŖür almayı terk ederse bakılır: Eğer öŖür vermesi gereken kiŖi fakirse, sultanın bir tazmin sorumluluğı yokken; bu öŖrü verecek kiŖinin zengin olması durumunda sultan, bu alması gereken öŖrü toplanan haraç mallarından karşılayarak fakirlere (sadakaların toplandığı hazineye) tazmin etmelidir¹¹⁹. İbn Âbidîn, Şeyhulislam’ın görüşünü aktaran Zahîre’den Ŗu alıntıyı yapar: Bu yüzdendir ki sultan mal sahibinden zekâtı aldıktan sonra henüz onu fakirlere tasadduk etmeden, o zekâtı veren kiŖi bizzat kendisi fakirliğe düşse, sultan, onu başkasına verebileceğı gibi ilk başta kendisine zekât veren kiŖiye de verebilir¹²⁰.

Bu arada Ŗu hatırlatmayı da yapalım ki ulema, hazineyi a- Ganimet b- Haraç ve cizye gelirleri c- Zekât d- Sahibi bilinmeyen (zayi olan) Ŗeylerin toplandığı kısım şeklinde dörtlü bir ayrıma tabi tutmuşlardır. Bunlardan ikinci kısmı oluşturan gelir kalemi, devletin ihtiyaçlarına ve İslam beldesindeki gayrimüslimlerin fakir kesimine harcanır. Zekât gelirleri ise Kur’an’da Allah’ın belirttiğı gruplara dağıtılır¹²¹.

Vakıf arazisinde de duruma göre öŖür ve haraç vacip olur¹²².

Çekirge gibi kendisinden sakınma mümkün olmayan hayvanlar haraç arazisine musallat olursa haraç düşer¹²³.

Vergi memuru, sultanın bilgisi olmadan haracı o araziyi işleten (müzârî) kiŖiye bırakırsa, o kiŖinin zekât verilebilecek kiŖilerden olması durumunda, bu, helal olur¹²⁴.

¹¹⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 92; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 324-325.

¹¹⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 93; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 330.

¹²⁰ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 330.

¹²¹ Ahmet Muhammet Husrî, *es-Siyâsetü’l-iktisâdiyye ve’n-nuzûmü’l-mâliyye fi’l-fıkhi’l-İslâmî*, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1986, 448.

¹²² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 91; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 239.

¹²³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 90; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 298.

¹²⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 90; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 240.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, eski Kısırâların uyguladıkları güzel işlemlerden biri de çiftçinin ekini kendi zamanlarında bir afet sebebiyle zarar görürse onların bu çiftçilere tohum ve gerekli nafakayı hazineden tahsis etmeleri ve “Çiftçilere kârda ortak oluyoruz da zararda nasıl ortak olmayız.” demeleriydi. Bir Müslüman sultan ise kendi halkına o Kısırâlar’dan daha şefkatlidir¹²⁵.(daha şefkatli olmalı ve çiftçisini daha çok kollamalıdır.)

4. Oruç

Bu başlık altında, ağızda kalan suyun tükürükle yutulmasının orucu bozup bozmayacağı, imsâkın başlamasıyla ilgili yapılan şهادetlere karşı kişinin yemeye devam etmesinin doğuracağı sonuçlar ve oruç tutmanın ayakta namaz kılmaya etki etmesi halinde takınılması gereken tutum hakkında sırasıyla bilgi verilecektir.

Mazmazadan sonra ağızda kalan su bir müddet sonra tükürükle birlikte yutulsa, bundan kaçınma imkânı olmadığı için oruç bozulmaz¹²⁶.

İki kişi, birisinin yanında fecrin doğuşuna iki kişi de doğmadığına şahitlik yaparken, yanında şahitlik yapılan kişi yemeye devam etse sonra da fecrin doğmuş olduğu ortaya çıksa, bu kişiye kefarete gerekir. Zira beyyine nefy için değil isbat için serdedilir. (Dolayısıyla da bir şeyin olmamasına değil olmasına yönelik olarak şahitlik yapılır.) Buna göre de burada nefyedenin (fecir doğmamış diyenin) değil isbat edenin (fecir doğmuş diyenin) delili alınır¹²⁷. Ancak bir kişi fecrin doğduğuna iki kişi doğmadığına şahitlik etmişken kendisine şahitlik yapılan bu kişi yemeye devam ederse, o zaman kendisine kefarete yoktur¹²⁸.

Oruç tutarsa namazını ayakta kılamayacağını, tutmazsa ayakta kılabileceğini düşünen kişi orucunu tutar, namazını da oturarak kılar. Böylece de iki ibadetini birden yerine getirmiş olur¹²⁹.

¹²⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 90; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 243.

¹²⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 100; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 422.

¹²⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 100.

¹²⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 100; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 439.

¹²⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 105; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 461.

5. Hac

Burada, haccın düşmesiyle ilgili olarak ulemanın kendi zamanlarını yansıtan görüşleri ve müellifimizin bu görüşlere bakışı ve haccın mı yoksa sadakanın mı daha faziletli olduğu hakkında görüşler zikredilecektir.

Bezzâzî, hacca gitmeyle ilgili farklı ulemadan kendi devirlerini yansıtan farklı görüşlere yer vererek şöyle der: “Vebrî Harezm’de, İbn Şucâ Horasan’da, Ebûbekr Râzî Bağdat’ta kendi yaşadıkları çağda erkeklerden haccın düştüğüne dair fetva vermiş, Saffâr ise ‘Kadınlardan haccın düşeceği konusunda bir şüphem yok ama erkeklerden düşüp düşmeyeceği konusunda şüpheliyim’ demiştir. Saffâr buna gerekçe olarak da, oralardan alınan yüklü miktardaki malların memlekete ulaştırılabilmesi için rüşvete ihtiyaç duyulması, ibadetlerin ise bir günaha sebebiyet verecek olması halinde o ibadetlerin düşecek olmasını, göstermiştir.” Buna karşı olan ulemanın görüşüne de yer veren Bezzâzî, bu durumda haccın düşmeyeceği görüşünün muhtâr görüş olduğunu, elbette yolların birtakım sıkıntılarla dolu olduğunu, ancak buna da, Allah’ın rızasını kazanmak için, katlanılması gerektiğini dile getirir¹³⁰.

Bezzâziyye’de haccın sadakadan efdal olduğu görüşü tercih edilmiştir. Ebû Hanîfe, önceleri sadakanın hacdan efdal olduğunu söylerken daha sonra hacca gidip onun meşakkatini görünce haccın sadakadan efdal olduğuna dair fetva vermiştir. Hacda çekilen meşakkat hem mal hem de bedeni ilgilendirdiği için muhtâr olan görüşe göre hac sadakadan efdaldır¹³¹.

B. Münâkehâtla İlgili Hükümler

1. Nikâh ve İlgili Konular

a. Nikâhın Gerçekleşeceği ve Gerçekleşmeyeceği Lafızlar

Bir akit olması münasebetiyle diğer akitler gibi nikâhın da gerçekleşmesi için îcap ve kabûle ihtiyaç vardır. Buradaki îcap ve kabûl lafızlarının ikisinin de mazi veya

¹³⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 107.

¹³¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 107; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 54.

birinin mazi diğerinin muzâri sîgasiyle gerçekleşmesi gerekmele¹³² birlikte Bezzâziyye’de geçtiği üzere şu lafızlarla da îcap ve kabûl gerçekleşir:

Adam, kadına “100’e benim eşim ol.” dediğinde kadın kabul etse veya adam “Benim eşim olman karşılığında sana 100 verdim¹³³.” veya “Benim eşim ol.” ya da “Ben senin eşin oldum.” deyince kadın kabul etse, bu lafızlarla nikâh gerçekleşir¹³⁴.

b. Nikâha Vekâlet

Birisini evlendirme adına vekâlet alan kişinin (vekilin) aldığı vekâlete aykırı bir iş yapması halinde bunun caiz olup olmayacağına dair iki örnek kitabımızda şöyledir:

Adam vekiline “Beni beyaz bir kadınla evlendir.” dediğinde vekil onu siyah bir kadınla evlendirse yahut adam “Beni siyah bir kadınla evlendir.” dediğinde vekil, müvekkilini beyaz bir kadınla evlendirse, bu nikâhlar sahih olmazken; adam, “Beni, kör bir kadınla evlendir.” dediğinde vekil onu gözü gören biriyle evlendirse, sahih olur¹³⁵.

Adam, vekiline kendisini yarın öğleden sonrasına evlendirmek üzere vekâlet verse fakat vekil onu o gün öğleden önce veya ertesi güne evlendirse bu, caiz olmaz¹³⁶.

c. Halvet

Sahih ve fasit olmak üzere iki kısmı bulunan halvet; sahih bir nikâh akdinden sonra karı-kocanın kimsenin göremeyeceği ve istekleri dışında kimsenin izinsiz giremeyeceği bir yerde baş başa kalmaları demektir ki Hanefî mezhebine göre sahih bir şekilde gerçekleşen halvet, cinsel yaklaşma gibi sonuçlar doğurur¹³⁷.

Bu noktada, karı-koca yanında deli, baygın veya bir âmânın bulunmasının halvete mâni olup olmayacağı, talakın halvete bağlanması halinde gerçekleşecek durum

¹³² Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsilî (683/ 1284), *el-İhtiyâr li- ta’lîli’l-Muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991, III, 82.

¹³³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 108; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, I, 271.

¹³⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 108.

¹³⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 129; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, I, 295.

¹³⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 131; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, I, 297.

¹³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 103.

ve halvetin sonunda bir ayrılık gerçekleşirse kızın daha sonraki evlenmesinde hangi muameleye tabi tutulacağına dair meseleler üzerinde durulacaktır. Sırasıyla meselelerimiz şu şekildedir:

Kadınla erkeğin yanında deli veya baygın biri varsa, gece vaktinde, bu kadınla erkek arasındaki halvet sahihken (gerçekleşirken) gündüz vaktinde yanlarında bu iki gruptan biri olması halinde sahih bir halvet gerçekleşmez. Esahh olan görüşe göre âmâda da durum aynıdır. Haskefî (1008/1677), burada Bezzâzî'nin görüşüne yer verirken onu "sahih olan görüşe aykırı bir görüş" olarak zikretmektedir¹³⁸. Aynı şekilde Nehrû'l-fâik adlı eserinde de İbn Nüceym (1005/1596) "Normalde kadınla erkeğin yanında bulunan üçüncü kişi, kör olsun olmasın, büyük olsun olmasın onların yanında halvet gerçekleşmezken; üçüncü kişinin, deli veya baygın olması halinde halvet gerçekleşir. Fakat Bezzâziyye'de 'Deli veya baygın bir kişi gece kadınla erkeğin yanında bulunacak olursa halvet oluşurken aynı durumda gündüz vakti halvet oluşmaz. Esahh olan görüşe göre âmâ da aynı durumdadır.' denilmektedir" diyerek Bezzâzî'nin bu noktadaki görüşünün biraz farklı olduğuna vurgu yapmaktadır¹³⁹.

Adam, kadına "Eğer seninle halvette kalırsam boşsun." deyip ardından onunla halvette kalsa, şart bulunduğu için kadın talak-ı bâinle boş olmuş olur. Burada adamın, kadına mehrin yarısını ödemesi gerekir ancak kadının iddet beklemesi gerekli değildir¹⁴⁰.

Halvet, bakireliğin kalıp kalmaması noktasında cinsel yakınlaşma gibi olmaz. Buna göre kişi, bakire ile halvete girip sonra da ona talak verse bu kadın, ikinci evliliğinde dul gibi değil bakire gibi değerlendirilir¹⁴¹. (Evliliğe sükût ederek onay verip verememesi açısından bu kız da aynı başından hiç evlilik geçmemiş kız gibi evliliğe onay verir)

¹³⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 141; Haskefî, IV, 242.

¹³⁹ Sirâcuddîn Ömer b. İbrahim b. Muhammed Mısırî İbn Nüceym (1005/ 1596), *en-Nehrû'l-fâik şerhi kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed İzzu İnâye ed-Dımaşkî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002/ 1422, II, 237. Aynî (855/1451) de "*el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*" adlı eserinde arada bulunan üçüncü kişinin deli, baygın veya olan biteni akledemeyecek bir çocuk olsa da bunun halvete mani olmayacağını ifade etmektedir. Bkz. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, IV, 204.

¹⁴⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 142; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, IV, 252; Şemsuddîn Muhammed b. Abdullah et-Tumurtâşî el-Ğazzî (1004/ 1595), *Tenvîru'l-epsâr*, thk. Abdülmecîd Halebî, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420, IV, 252.

¹⁴¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 142; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 306.

d. Mehir

Mehir, kadının nikâh akdiyle hak kazanmış olduğu mal anlamına gelmektedir. Mehir, cinsel yakınlaşma veya ölümün gerçekleşmesiyle kadın tarafından alınmaya hak kazanılır. Cinsel yakınlaşmadan önce talak verilmesi halinde ise düşer¹⁴².

Mehirle ilgili bu çok genel bilgiyi verdikten sonra bizler bu başlık altında, bakire diye evlenilen kızın böyle çıkmaması durumunda onun alacağı mehir, babanın küçük kız çocuğunu evlendirmesi durumunda onun mehriyle ilgili durum, bu mehrin muaccel mi müaccel mi olduğu ve kocanın kız tarafından yüklü bir çeyiz almak için mehri yüksek tutması durumunda ortaya çıkan ihtilaflarda nasıl karar verileceği gibi meseleler üzerinde sırasıyla duracağız.

Kişinin bakire diye evlendiği kız bu şekilde çıkmazsa, iş iyiye yorularak bu durumun sıçrama vb. bir şeyden kaynaklandığı düşünülerek kıza yine alacağı tüm mehir ödenir. Ama kişi kızın bakire olmasından hareketle kıza normal mehrinden (mehr-i misil) daha fazlasını ödeme kararı vermiş ve kızla o şekilde evlenmişse o zaman kişinin bu kıza mehr-i misilden fazlasını ödemesi gerekli olmaz¹⁴³.

Eğer kişi kızın bakire olduğu düşüncesiyle veya kızın bakire olması şartıyla onun mehrinde bir artırıma gider de kız bu şekilde çıkmazsa, bir görüşe göre kadın bu ziyadeliği o kişiye iade eder. Buhara uleması ise bu meseleyi; adamın, karşılığında büyük bir çeyiz alması koşuluyla mehri peşin olarak (mehr-i muaccel) karşı tarafa büyük bir meblağ (mehr-i misilden çok daha büyük bir miktar) olarak verdiğinde, kız tarafı bu söylediklerini yerine getirmese, erkeğin mehr-i misilden fazla olarak ödediği miktarı almak için kız tarafına müracaat edebileceğine kıyas etmişler ve buradan yola çıkarak da kızın bakire çıkmaması halinde, kocanın kıza vermiş olduğu mehr-i misilden fazla olan miktarı geri isteyebileceği sonucuna ulaşmışlardır. Harezmi uleması da aynı doğrultuda fetva vererek adamın burada mehr-i misilden fazla olarak ödediği miktarı geri alabileceğine hüküm vermişlerdir. Ancak Fevâid'de İmam Zahîruddîn'in açıklamasına göre ise adam, bu iki durumda da (yani ister kızın bakireliği şartıyla

¹⁴² *el-İhtiyâr*, III, 102- 103.

¹⁴³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 134; Abdülkadir b. Yusuf b. Mehmed Kadri Efendi (1084/ 1674), *Vâkıâtü'l-müftîn*, Kahire: el-Matbaatü'l-Miriyye, 1882, 23.

isterse karşı taraftan yüklü çeyiz almak şartıyla koca normalden fazla bir meblağ ödemişse) karşı tarafa rücu edemez¹⁴⁴. İbn Âbidîn, Bezzâzî'nin "Ancak Zahîruddîn'in" ibaresinden hareketle Bezzâzî'nin de adamın böyle bir durumda karşı tarafa rücu edemeyeceği görüşünü tercih ettiğini ifade etmektedir¹⁴⁵. Fakat Râfî ise "Bu sözden hareket ederek Bezzâzî'nin bu görüşü tercih ettiği gibi bir sonucu çıkarmak doğru olmaz. O sadece meseledeki hılâfı ortaya koymaktadır." diyerek Bezzâzî'nin herhangi bir görüşe meyiletmediğini ifade eder¹⁴⁶.

Yine bu konuyla ilgili diğer kaynaklarda da kişinin bakire diye evlendiği kızın dul çıkması durumunda nikâhın sahih olacağı ve erkeğin bu noktada herhangi bir muhayyerlik hakkına sahip olamayacağı ifade edilmektedir¹⁴⁷. Böyle bir durumda (Bakire diyerek evlenilen kızın böyle çıkmaması durumunda) eğer adamla kız arasında herhangi bir mehir konuşulmadıysa, bu kadına mehr-i misil ödenmesi gerekir. Ama nikâh akdi esnasında "eğer bakire çıkarsa şu, dul çıkarsa şu" şeklinde bir anlaşmaya varılmışsa o zaman kadın seçeneklerden hangisine uygun çıkarsa, adam da karşı tarafa ona göre mehir verir¹⁴⁸.

Baba küçük kız çocuğunu evlendirdiğinde, onu kocaya teslim etmeye zorlanamazken; koca mehrin peşin kısmını ödemeye zorlanır. Bu noktada baba ile koca arasında bir ihtilaf çıktığında, koca kızın evlenebilecek yaşta olduğunu iddia ederken, baba bunu inkâr etse, kadı bu kızın yaşına bakmaksızın onu kadınlara gösterir ve ona göre karar verir¹⁴⁹.

Baba veya dede dışında birisi küçük kızı evlendirirken, onun tüm mehrini henüz almadan kızı kocaya teslim etse, bu teslim fasittir. Bizim örfümüzde ise kocanın kızı alabilmek için tüm mehri teslim etmesi gerekli değildir. Zira mehrin ödenmesi, örf

¹⁴⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 134; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 258.

¹⁴⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 258.

¹⁴⁶ Râfî, *Ta'likât*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420, IV, 258.

¹⁴⁷ Zeynuddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed Mısırî İbn Nüceym, *Fetâvâ İbn Nüceym*, talik. Osman Muhammed Nouvra, 2002/ 1423, 40.

¹⁴⁸ Salih Medhûn, *Avnü'l-Hükkâm alâ fasli'l-ahkâm= Kaydû's-şerâit ve nazmü'l-ferâid: şerhu manzûmeti'l-İmam İbn Vehbân*, thk. Mervan Muhammed eş-Şeâr, Beyrut: 1994/ 1415, 71.

¹⁴⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 132; Mehmet Kadri Efendi, *Vâkıâtü'l-müftîn*, 22.

göre müeccel olabilmektedir. Bu arada şunu da ifade edelim ki eğer baba mehri kabzetmeden küçük kızı kocaya teslim etmişse, onu geri isteme hakkına sahip olur¹⁵⁰.

Adam zengin bir kız için kızın babasına 3000 dinar dest-i peymân (kocanın düğün masrafı olarak karşı tarafa verdiği hediye) verdiğinde, baba kızını kocaya verirken ona hiçbir çeyiz vermemesi durumunda, İmam Cemâleddin ve Muhîr sahibi, kocanın örf ve adete göre babadan çeyiz isteyebileceğine fetva vermiştir. Eğer kocanın bu (çeyiz) talebine rağmen baba yine de kocaya bir çeyiz vermezse, koca o zaman verdiği dest-i peymân'ı geri ister. Bu, imamların da seçmiş olduğu görüştür. Baba, kocayı kandırıp “Kızımı sana büyük bir çeyizle vereceğim, aldığım şu kadar dinar dest-i peymân'ı da sana iade edeceğim.” deyip ardından da dest-i peymân'ı alsa fakat buna rağmen bir çeyiz göndermeden kızını verse, bunun hakkında bir rivayet yoktur. Ancak Merğînânî “Burada sahih olan; kocanın kızın babasına rücu edememesidir, zira nikâhta mal maksut değildir.” demektedir¹⁵¹. Yine bazı Harezmi uleması da bu dest-i peymân'ı mehr-i muaccel içinde verilmiş bir para olarak görerek kocanın hiçbir şekilde bunu almak için karşı tarafa rücu edemeyeceğini savunmuşlardır. Ebu'l-Leys ise bu görüşe hocasından yaptığı bir nakille cevap vermekte ve şöyle demektedir: “Eğer dest-i peymân akde dâhil edilmişse o, mehr-i muaccel olacak; akde dâhil edilmediyse o, ıvaz şartıyla hibe gibi değerlendirmeye alınacaktır. Koca onu (dest-i peymânı) verirken mehir niyetiyle vermişse onu nikâh akdinde zikretmesi gerekir. Eğer zikretmemişse kocanın onu ıvazlı hibe (yani karşılık alınmaması halinde yapmış olduğu bağışından dönebileceği hibe) olarak vermiş olduğu ortaya çıkar.” Bu yüzden biz diyoruz ki: Eğer koca onu verirken (verdiğinin çeyiz karşılığında olduğunu) akit esnasında zikretmemiş, kadın da o kocaya bir çeyiz olmaksızın varmışken koca günlerce susmuş, bir talepte bulunmamışsa, artık babadan bir çeyiz iddiasında bulunamaz. Çünkü onun bu şekilde herhangi bir ses çıkarmaması, verdiği bu parayı, karşılığında baba tarafından bir çeyiz almak için vermediği (dolayısıyla da mehir olarak verdiği) izlenimi ağır basmaktadır¹⁵².

¹⁵⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 123; Mehmet Kadri Efendi, *Vâkıâtü'l-müftîn*, 22.

¹⁵¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 150-151; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 328.

¹⁵² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 151; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 309.

e. Kefâet

Nesep, dindarlık, zenginlik ve meslek noktasında koca aday ı ile kadın arasında aranılan denklik anlamına gelmektedir. Kızın kendine denk olmayan biriyle evlenmesi halinde, kızın velilerinin bu ikisinin arasını ayırma hakları vardır¹⁵³.

Bizler bu başlık altında Şafiî mezhebinden olan birisiyle Hanefî mezhebinden olan birisinin evlenebilmesi, baba veya dedenin küçük çocukları evlendirdikten sonra onların bulûğa ermesiyle kendilerine bir muhayyerlik hakkının doğup doğmayacağı ve babanın küçük kızını “koca aday ı salih bir insan olduğu düşüncesiyle” evlendirmişken onun içkici çıkması halinde kızın bulûğdan sonra bu nikâh ı istememesi meseleleri üzerinde sırasıyla duracağız.

Bezzâzî zaman zaman Hanefî mezhebini diğer mezheplerden üstün görme anlayışını yansıtan alıntılara kitabında yer vermektedir Bunlardan birinde Sefkerderî’den şöyle bir alıntıya yer verir: “Hanefî mezhebinden olan birinin bir Şafiî’ye kız vermesi uygun olmaz, ancak ondan kız alınabilir.” Bezzâzî, yine buna paralel olarak Harezmi imamlarından birinden yaptığı alıntıda da “Mutezile’den kız alınabileceği ama onlara kız verilemeyeceği onların bu noktada onların ehlikitap gibi olduğu” görüşüne yer verir¹⁵⁴.

Şeyhulislam’a (Ali b. Muhammed İsbîcâbî ? 535/1140) “ ‘Şafiî mezhebinden olan bâliğa bir kız babasının onayını almadan kendini Hanefî veya Şafiî mezhebinden olan biriyle tezvic etse sahih olur mu?’ diye sorulduğunda ‘Evet, olur. Her ne kadar onlar bunun sahih olmayacağına itikat etseler de bunun cevabı değişmez. Zira bize, Şafiî mezhebinden olan birisi soru sorduğunda Hanefî olarak, sorunun cevabını, soranın mezhebine göre değil kendi mezhebimiz olan Hanefî mezhebine göre veririz. Zira bize göre onların mezhebi doğruya ihtimali olsa da hatalıdır. Bize, Şafiî’nin burada görüşü

¹⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 99- 100; Abdülğani el-Ğanîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi’l-kitâb*, İstanbul: Dersaadet, III, 13.

¹⁵⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 112.

nasıldır diye sorulsa dahi biz yine de sadece Ebû Hanîfe'nin görüşüne dayanarak fetva veririz.” diye cevap vermiştir¹⁵⁵.

Baba veya dede küçük kız veya erkek çocuğunu evlendirdikten sonra bunlar bülüğa erse de, evliliklerini onaylayıp onaylamama noktasında kendilerine muhayyerlik hakkı tanınmaz¹⁵⁶.

Baba, kızını sâlih ve içki içmeyen bir kişi olduğu düşüncesiyle bir adamla evlendirdikten sonra bu adam sarhoş çıksa, ardından kız bülüğa erip “Ben bu nikâha razı değilim.” dese bakılır: Eğer kızın babası içki içmeyen ve bu şekilde tanınmayan bir adam olup ailesi de genel olarak sâlih insanlardan oluşuyorsa bu nikâh ittifakla batıldır¹⁵⁷. İbn Âbidîn de “Bu ızahı ganimet bil. Çünkü o tekirdir.” diyerek Bezzâziyye’de geçen bu fetvanın önemine işaret eder¹⁵⁸.

Fasık bir koca sâlih bir adamın kızına denk olamaz. Zira genelde baba sâlih bir insan olduğunda onun kızı da sâliha olur¹⁵⁹. İbn Nüceym de bu noktada yaptığı alıntılarla bazı ulemanın buradaki “salâhi” baba açısından bazı ulemanın ise kadın açısından itibara aldığını ifade eder¹⁶⁰.

¹⁵⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 118; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 207. Sonuç olarak şu ifade edilebilir ki: Müftü, müsteftînin mezhebini sorma zorunluluğunda değildir. Sahabe, tâbiûn ve selef ulemâsından olan müftülerin de tavrı bu doğrultudadır. Hele de müsteftînin mezhebi Ehli sünnet mezheplerinden biri değilse, bu durumda hiçbir şekilde o müsteftîye mezhebi sorularak ona göre fetva verilmez. Bkz. Ebû Muhammed İzzeddîn Abdülaziz b. Abdüsselâm b. Ebu'l-Kasım Sülemî İbn Abdüsselâm (660/ 1262), *el-Fetâvâ'l-Mevsûlîyye*, thk. İyad Halid et-Tabba', Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1999/ 1419, 121.

¹⁵⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 125; Seyyid Feyzullah Efendi (1115/ 1703), *Fetâvâ-yı Feyziyye maa'n-nukûl*, İstanbul: Dâru't-tubâati'l-âmire, 1850, 16.

¹⁵⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 116; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 202.

¹⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 202.

¹⁵⁹ Şemseddîn Muhammed b. Husâmaddin el-Horasânî Kuhistânî (962/ 155), *Câmiu'r-rumûz fî şerhi'n-nükâye*, İstanbul: Matbaatu'l-Ma'sumiyye, 1290, I, 283.

¹⁶⁰ İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, II, 221.

Yukarıdaki görüşe paralel olarak Ebû Yusuf'tan aktarılan görüşe göre de sarhoş olup bunu ilan edercesine bu halde dışarı çıkan kişi, sâliha bir kıza denk olamaz. İçki içip de sarhoş olarak dışarı çıkmayan kişinin ise sâliha bir kıza denk olmasında bir problem yoktur¹⁶¹.

f. Fasit Nikâh

Nikâhta aranan sıhhat şartlarından birinin bulunmamasıyla nikâh fasit olur. Akitlerdeki fasit ve batıl ayrımı bilindiği üzere Hanefî mezhebine aittir. Buna göre fasit nikâhın doğuracağı sonuçlarla batıl nikâhın doğuracağı sonuçlar aynı değildir. Şahit huzurunda evlenme, nikâh için bir süre belirtmeme gibi sıhhat şartlarının yerine gelmemesi nikâhı fasit kılar; Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesinde olduğu gibi inikat şartlarından birinin yerine gelmemesi ise o nikâhı batıl kılmaktadır. Yalnız şu noktayı da ifade edelim ki, hangi şartların sıhhat hangilerinin inikat şartları olduğu noktasında ulema arasında farklı görüşler vardır.

Bizler burada fasit nikâhtan sonra ayrılmanın nasıl gerçekleşeceği, fasit nikâhta nafakanın gerekli olup olmadığı, kocası gaip olan bir kadının başkasıyla evlenip çocuk doğurması halinde bu çocuğun kime ait olacağı ve evlenmesi haram olan kadınlardan biriyle evlenmenin hükmü üzerinde sırasıyla duracağız.

Fasit nikâhtan sonra cinsel yakınlaşma gerçekleşmişse eşler arasındaki ayrılma, kocanın kadına “senin yolunu açtım.” veya “seni terk ettim.” gibi ifadelerde bulunmasıyla gerçekleşir. Sadece kocanın nikâhı inkâr etmesiyle yahut onu nefyetmesiyle ayrılık gerçekleşmez. Ama koca hem nikâhı inkâr eder hem de “git, evlen” gibi ifadelerde bulunursa, yine ayrılık gerçekleşmiş olur. Ancak bununla talak haklarından biri eksilmez. Yakınlaşma gerçekleştikten sonra artık eşlerin birbirine yanaşmaması da bir mütâreke (ayrılma) sayılmaz. Zira bu (mütâreke, ayrılma), ancak sözlü ifadeyle gerçekleşir¹⁶². Sahih olan görüşe göre talakın gerçekleşmesi için nasıl

¹⁶¹ Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefî Aynî (855/ 1451), *el-Binâye fî serhi'l-Hidâye*, tsh. Muhammed Ömer, Dâru'l-Fikr, 1980/ 1400, IV, 461; *en-Nehri'l-fâik*, II, 221. Burada Aynî, “Fetevâ-yı Zahîriyye” adlı eserden yaptığı alıntıyla da buradaki denkliğin evlilik anında aranacağını evlilik sonrası gerçekleşecek olumsuz durumların denkliğe (küfuv) halel getirmeyeceğini ifade etmektedir. Bkz. Aynî, *el-Binâye*, IV, 461.

¹⁶² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 144; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 330; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 269.

kadının almış olduğu talakı bilmesi şart değılse burada da kadının bu mütârekeyi yani kocası tarafından bu işlemin gerçekleştirildiğini bilmesi şart değildir¹⁶³.

Fasit nikâh sonrası erkekle kadın arasında bir mütâreke gerçekleşmediği takdirde bu durumun üzerinden seneler geçse de o kadın evli bulunduğu erkekten ayrılmış olmaz ve başka bir adamla evlenemez¹⁶⁴.

Fasit nikâhta kadına nafaka ödenmesi vacip olmaz¹⁶⁵.

Kocası gaip olan kadın, başka bir adamla evlenip çocuklar dünyaya getirse veya bu kadın esir düşünce onunla, harbî (ehli harp) olan bir kişi evlense ve kadın çocuk dünyaya getirse veya kadın evliliğinde eşinden talak yediğini ve iddetini bekledikten sonra başkasıyla evlendiğini ve çocuk doğurduğunu iddia etse veya kadına kocasının ölüm haberi ulaşsa o da iddet bekleyip başkasıyla evlense ve doğursa burada doğan çocuklar Ebû Hanîfe'ye göre ilk kocaya ait olur. Burada ilk kocanın bunu reddetmesi veya hem ilk kocanın hem de ikinci kocanın bu çocuğun kendilerine ait olduklarını iddia etmeleri veya ilk kocanın çocuğun kendisine ait olduğunu iddia edip ikinci kocanın onu reddetmesi, hükümde bir değişikliğe sebep olmaz. İkinci koca zekâtını bu çocuklara verebilir, o çocukların da bu ikinci koca için şahadetleri kabul edilir.

İmam Zahîruddîn de “çocuk, yatağa bağlıdır.” nassından hareketle fetvanın, çocuğun birinci kocaya ait olması şeklinde gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁶⁶.

g. Süt Emme

Malum olduğu üzere evlenmeye mani olan hallerden biri de kadınla erkek arasında süt akrabalığının bulunmasıdır. İki yer dışında nesep yönünden kimler arasında evlenmek caiz değilse aynı şekilde süt emme yönünden ilişki bulunan kişiler arasında da nikâh caiz olmaz¹⁶⁷.

¹⁶³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 144.

¹⁶⁴ İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, II, 307.

¹⁶⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 144-145; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 330; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 50.

¹⁶⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 143; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 331.

¹⁶⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 118.

Burada incelenecek konulara bakacak olursak bunlar sırasıyla; süt emmenin doğuracağı hükümler açısından Dâru'l-İslâm ile Dâru'l-Harp arasında bir farkın olup olmadığı ve evlilik öncesi veya evlilik sonrası kadınla erkek arasında süt hısımlığı iddiasının ortaya atılması halinde doğacak olan sonuçlardır.

Süt emmenin doğuracağı hükümler açısından Dâru'l-İslâm ile Dâru'l-Harp arasında bir fark yoktur. Buna göre kişi, Dâru'l-Harp'te süt emdikten sonra o kadın ve ailesi Müslüman olarak Dâru'l-İslâm'a gelse, süt emenle süt emdiren arasında bilinen süt emme ahkâmı, onlar hakkında da geçerli olur¹⁶⁸.

Eğer kadın birisiyle ilgili olarak onunla kendisi arasında bir süt akrabalığı olduğunu ikrar edip sonra da kendini yalanlamak suretiyle “Bu ikrarımda (sözümde) hata ettim.” diyerek bu adamla evlense, tıpkı kendi nefsinin yalanlamasından önce (velev ki bu ikrar ve iddiasında ısrar etmiş olsun) olduğu gibi (ikrarından önce nasıl evlenebiliyorsa) burada da o adamla evlenmesi caiz olur. Bu konuda ulemamız da her halükarda bununla fetva verileceğini ifade etmişlerdir¹⁶⁹. Bu ibare, Bezzâziyye'nin talak kitabının sonunda zikredilmiştir. Şöyle ki: Kadın, bir adam için “O, benim sütbabam.” deyip bunda ısrarda bulunmuş olsa bile o adam bu durumu inkâr ediyorsa adamın bu kadınla evlenmesi caiz olur. Zira hurmet (haramlık) kadının nefsinin ait bir şey değildir. Buna göre kadın bu ifadesini nikâhtan sonra ikrar etse onun bu sözüne iltifat olunmaz. Bütün bunlardan şu anlaşılmaktadır ki, kadın her halükarda bu adamla evlenme hakkına sahiptir¹⁷⁰.

Aralarında süt emme yönünden evlenmelerine mani bir hal bulunma şüphesi olmakla birlikte kesin olarak buna mani bir durumun olup olmadığı bilinemeyen kız ve erkek çocuğunun nikâhlanmalarında bir beis yoktur. Eğer aralarında süt emme yönünden evlenmelerine mani bir hal olduğu haberi, adil ve güvenilir bir zat tarafından verilirse, onun bu sözüne itibar edilir ve aralarında nikâh kıyılmaz. Eğer onlar evlendikten sonra böyle bir adam gelerek aynı durumu haber verirse, ihtiyaten araları

¹⁶⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 115; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 344; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 391.

¹⁶⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 264; İbn Şihne, *İkdü'l-ferâid*, I, 129; Haskefi, *ed-Dürü'l-Muhtâr*, IV, 408; Tümtürâşî, *Tenvîru'l-ebsâr*, IV, 408. İbn Şihne bunu şu sözleriyle şiiere dökmüştür: “Kadın, ‘Bu benim süt oğlum’ deyip ısrar etse ona helal olur. Bu, sahihtir açıklanmıştır.”

¹⁷⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 263-264; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 408; Medhûn, *Şerhu manzûmeti'l-İmam İbn Vehbân*, 78.

ayrılır. Zira birincisinde şüphe; bu nikâhın caiz olup olmaması noktasında iken ikincisindeki şüphe; bu nikâhın batıl olup olmayacağı noktasındadır. Bir şeyi def etmek ise onu gerçekleştikten sonra ortadan kaldırmaktan daha kolaydır¹⁷¹. Yani ilk başta bir şekilde engellenebilecek kimi tasarrufları başta engellemek o tasarruflar yapıp iş ilerledikten sonra onu engellemekten daha kolaydır¹⁷².

Kadın “Kocam beni üç kere boşadı.” dedikten sonra o adamla evlenmek istese bu sözünde ister ısrarcı olsun isterse kendini yalanlasın artık onunla evlenme hakkı yoktur. Süt emme meselesindeyse kadın, birisi için “Bu, benim sütoğlum” deyip bunda ısrar etse bile o adamın onunla evlenmesi caizdir. Zira burada haramlık (hurmet) kadına ait değildir. İşte bu yüzden ulema süt emme meselesinde “Her halükarda bu şekilde fetva verilir.” (yani kadın sütakrabalığı yönünden ne iddiada bulunursa bulunsun, erkek buna nasıl tepki verirse versin her şekilde bu müddei olan kadınla bu adam evlenebilir.) demiştir¹⁷³.

Yine bu noktada denilmiştir ki: Bir adama evlendiği kızın kendi annesi tarafından emzirildiği söylene, adamın bu eşi kendisine haram olmaz. Bunun için iddia edilen emzirmenin gerçekten sabit olup olmadığı belirlenmelidir. Aynı şekilde bir adam kızını birisiyle evlendirecekken; kız, annesinin o damat adayını emzirdiğini söylese, sadece bu kızın söylediğine bakılarak hareket edilmez, adam onunla evlenebilir¹⁷⁴.

h. Veli

Bu başlık altında; annenin, oğlunun mehir parasını ödedikten sonra ona rücu edip edemeyeceği ve kızın velisinden izinsiz dengi olan biriyle evlenip evlenemeyeceği üzerinde durulacaktır.

¹⁷¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 115; *Vâkıâtü'l-müftîn*, 28.

¹⁷² Muhammed Bekr İsmail, *el-Kavâidü'l-fikhiyye beyne'l-asale ve't-tevcîh*, Kahire: Dâru'l-Menâr, 1997/ 1417, 168. Bu aynı zamanda “Bir şeyin defi onu ref etmekten daha kolaydır” şeklinde küllî kaide olmuştur.

¹⁷³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 264; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 408.

¹⁷⁴ Ebû Amr Takiyyüddîn Osman b. Abdurrahman İbnü's-Salâh (643/ 1245), *Fetâvâ ve mesâilü İbni's-Salâh*, thk. Abdülmü'tî Emin Kalâcî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986, II, 662; İ. Nüceym, *Fetâvâ İ. Nüceym*, 41 ve 44.

Bezzâzîyye’de denilir ki: Anne, oğlunun mehir parasını öderken bu parayı ondan almak için oğluna rücu edeceğine dair şahit tutarsa ona rücu edebilirken; herhangi bir şahit tutmaması halinde ödediği bu para için oğluna rücu edemez¹⁷⁵.

Bir kadın, velisinin izni olmadan dengi olmayan bir kişiyle evlense zamanımızda Hasan’ın, Ebû Hanîfe’den aktardığı görüşle yani bu nikâhın caiz olmayacağı görüşüyle fetva verilmelidir¹⁷⁶.

2. Talakla İlgili Hükümler

a. Sarih Talak

Sözlükte; bir bağı koparmak ve tahliye etmek anlamlarına gelen talak dinî terimde; nikâh bağı, özel bir lafızla o an ve gelecek zaman dilimi için ortadan kaldırmak anlamında kullanılmaktadır¹⁷⁷. Talak iki kısım olup bunlardan biri sarih diğeri kinayedir. Sarih olan talak; sadece talak anlamında kullanılıp da başka anlamlara gelmeyen lafızlarla verilen talaktır. Bu talakla birden fazla talaka niyet edilse de sadece bir ricâ talak gerçekleşir. Bunun gerçekleşmesi için de ayrıca talaka niyet etmeye gerek yoktur¹⁷⁸.

Bizim sarih talak bahsinde inceleyeceğimiz konular ise sırasıyla şunlardır: Talak-ı muallaka ile ilgili bir mesele, talakın vâki olup olmayacağı lafızlar, “Sana talak verirsem üç talak olsun.” denilip de sonra talak verilirse doğacak hüküm, eşinin ismini anarak talak verdikten sonra bu isimle başkasını kastettiğini ifade eden kişinin durumu, birden fazla eşi olan kişinin bir eşine talak vermesi halinde bu eşin hangi eş olacağı, kadın “Ben senin eşimim.” dediğinde kocanın “Sen boşsun” ifadesinin doğuracağı hüküm, bir mi üç mü talak verdiğini bilmeyen kişinin durumu, bâin talak yiyen eşe verilen diğerk talakın hükmü, “bütün eşlerim boş olsun” diyen kişinin bu talakının hulû hakkı ile kendinden boşanan eşine geçerli olup olmayacağı.

¹⁷⁵ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IV, 281.

¹⁷⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâzîyye*, IV, 118.

¹⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 121; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 37.

¹⁷⁸ Meydânî, *el-Lübâb*, III, 40- 41.

Bezzâziyye'nin, elfâz-ı küfür bahsinde geçtiğine göre; Şirvan köylerinde meşhur olduğu üzere; “ ‘Ben her ne yaparsam şöyle olsun.’ denmesi halinde bundan üç tane talak-ı muallak gerçekleşir.” şeklindeki anlayış, batıl bir anlayış olup bu, halkın uydurmalarından biridir¹⁷⁹.

Bezzâzî, “ ‘Seni boşamak üzerime vacip veya lazım veya sabit ya da farz olsun’ denmesi halinde muhtâr olan görüşe göre talak vâki olmaz.” derken; Kadı Hâsî “muhtâr olan görüşe göre talak gerçekleşir.” demektedir¹⁸⁰.

Kişi, cinsel yakınlaşmada bulunduğu eşine “Sana talak verirsem bu, bâin olsun veya üç talak olsun.” der sonra da ona talak verirse, bu talak ric'î talak olur. Zira vasıf, mevsuftan önceye gelemez. Yine adam kadına “Eve girersen şöyle..” dedikten sonra kadın daha eve girmeden “o talakı bâin veya üç talak olarak geçerli kıldım.” dese daha talak gerçekleşmediği için adamın bu sözü sahih olmaz¹⁸¹. (Bir anlam taşımaz.)

Kişi (kendi eşinin isim ve künyesine uygun) “Falanın kızı falanca boştur.” dedikten sonra “Ben bu isimdeki başka yabancı bir kadını kastettim.” dese, bu sözü tasdiklenmez ve eşi için talak vaki olur. Fakat kişi, bir başkası lehine mal ikrarında bulunduğu bir adam çıkarak onun kendisi için olduğunu iddia ederken, mukırr inkâr eder ve bu ikrar ettiği malın bu adama ait olmadığına dair yemin ederse söz kendisinin (yani mukırr olan şahsın) olur. (Yani talaktaki hüküm diğer konulardaki hükümden farklılık arzeder.)

Yine eşinin ismi de Zeynep olan bir adam “Zeynep boştur.” deyip de sonra “Ben bununla eşimden başkasını kastettim.” dese, bu sözünde tasdiklenmez. Eğer başka bir eşi daha varsa ona da talak vaki olur. Yine kişi eşine, onu annesine (falancanın kızı boş olsun gibi) veya kız kardeşine yahut da çocuğuna nisbet ederek talak verirse, aynı

¹⁷⁹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 444. Burada geçen talâk-ı muallak; bir şeye talik suretiyle yapılan talaktır. “Şu işi yaparsan boş ol.” demek gibi. Ki buna yemin bi't-talak ta denilmektedir. Bkz. Bilmen, *Hukuku İslamiyye Kamusu*, II, 177.

¹⁸⁰ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, IV, 174; Haskefî, IV, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 454.

¹⁸¹ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, IV, 182; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, IV, 495.

durum söz konusudur. Kendisi şehirden çıkarsa eşi Aişe'nin boş olacağını söyleyen kişinin eşinin adı Fatıma olsa, şehirden çıktığı zaman eşi için talak gerçekleşmez¹⁸².

Birden fazla eşi olan kişi, bir tayinde bulunmaksızın bir eşine talak verdiğinde Özcendî “Bu talak sadece bir eşi için geçerli olur. Bunun kimin için olduğunu beyan ise kendine aittir.” demektedir¹⁸³. Buna göre iki eşi olan kişi, “Şöyle yaparsam eşim boş olsun.” dedikten sonra o söylediği işi yaparsa talak alan eşinin hangi eşi olduğunu beyan etmek kendisine ait olur¹⁸⁴. Aynı şekilde “Şöyle yaparsam Allah'ın helali bana haram” diyen kişi söylediği bu işi yaparsa yine iki eşinden biri kendine haram olur ve bunun hangi eşi olduğunu tayin de yine kendisine ait olur¹⁸⁵.

Kadın adama “Ben senin eşimim.” dediğinde adam ona “Sen, boşsun.” dese bu söz, aralarında nikâhın olduğunu ikrar etmek anlamına gelir ve bu şekilde de aralarında nikâhın olduğu anlaşıldığından kocanın bu sözü, eşine talak vermesi anlamına gelir ve bu eşi için talak gerçekleşir¹⁸⁶.

Ebû Yusuf'tan aktarılan bir görüşe göre; kişi, bir mi üç mü talak verdiğini bilemezse araştırır. Eğer başlangıçta bu iki düşünce de kendisine eşit derecede gelirken sonradan bu iki düşünceden birisi kendisinde ağır basarsa, o ağır basan düşünceye göre amel eder¹⁸⁷.

Kişi, bâin talak verdiği eşine “Sana başka bir bâin talak daha verdim.” veya “Sen bâin talakla boşsun.” dediğinde bu sözler ihbâr (vakıyı haber verme durumu) olmadığı için bu lafızlarla bir talak daha vaki olur. Ama kişi bu durumdaki eşine “Sen, bâinsin” dediğinde bu söz, sadece vakıyı (durumu) haber verme (ihbâr) olduğu için bu

¹⁸² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 173; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 509. Buradaki görüşlerin bir bölümü için bkz. Burhânî, *Muhît*, III, 473.

¹⁸³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 189; Ali el-Murtaza b. Zübeyr, *İlaveli mecmûâ-i cedîde*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye, 1908, 93.

¹⁸⁴ Ali el-Murtaza b. Zübeyr, *mecmûâ-i cedîde*, 93.

¹⁸⁵ İbnü's-Salâh, *Fetâvâ ve mesâilü İbni's-Salâh* II, 681.

¹⁸⁶ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, IV, 495; Haskefî, *Dürri'l-müntekâ fî şerhi'l-Müntekâ*, İstanbul: Eda Neşriyat, I, 406.

¹⁸⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 261; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 496. Bezzâzî aynı konuda, Kişi, bir mi yoksa daha fazla mı talak verdiği konusunda şüpheye düşerse birden fazla olduğuna iyice kanat getirmediği onun talakının tek bir talak şeklinde gerçekleşeceğini ifade eder. Bkz. IV, 261.

sözden bir talak vaki olmaz. Yine kişi, aynı durumda olan eşine “Sana bir bâin talak verdiğim” dese yine bu sözünden dolayı eşine bir talak vaki olmaz¹⁸⁸.

Birden fazla eşi olup da “Bütün eşlerim boş olsun” diyen adamın vermiş olduğu talakı, kendisinden hulû ile talak almış eşi için geçerli olmaz. Yine “Şöyle yaparsam eşim boş olsun.” diyen bir adamın talakı, kendisinden bâin talak yiyip de bu bâin talaktan iddet bekleyen kadın için geçerli olmaz¹⁸⁹.

b. Kinayeli Talak

Talakın ikinci çeşidi olan kinaye; sadece talak için kullanılmayıp başka anlamlara da gelen birtakım lafızlarla gerçekleşir. Bu lafızlarla talaka niyet edilmesi veya durumun talaka delalet etmesi halinde talak gerçekleşir. Bu kinaye lafızlarla gerçekleşen talak da iki kısım olup bunlardan birinci kısmı oluşturan üç lafızla (iddet bekle, rahmini istibrâ et ve sen birsin lafızlarıyla) tek talak vaki olurken; bunun dışındaki kinaye lafızlarla talaka niyet edilirse bir bâin talak üç talaka niyet edilirse üç talak gerçekleşir¹⁹⁰.

Bu girişten sonra bizler bu başlık altında; birden fazla eşi olan adamın talakını bir işe bağladıktan (talik ettikten) sonra o işin gerçekleşmesi halinde durumun ne olacağı, örfen sarih talak lafzı olarak kullanılan özel bir kelime, niyete ihtiyaç duymayan talak cümlesi, talakın gerçekleşmesi için niyete ihtiyaç duyulan yerlerde kendisine soru soran kişiye karşı müftünün takınması gereken tutum, kendisine bir talak veren kocasına karşı “bu talak bin olsun” diyen kadının durumu ve bâin talak verilen kadına daha sonra hulû hakkı verilmesi halinde doğacak sonuç, üzerinde durulacaktır

Bezzâzîyye’de Şeyhulislâm’ın Fevâid’inden naklen şöyle denmektedir: “Adam ‘Eğer şöyle yaparsam Allah’ın helali üzerime haram olsun.’ der ondan sonra da o işi yaparsa veya ‘Bunu bunu yaparsam eşim boş olsun.’ diye yemin eder de ardından bu

¹⁸⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 174; İbnü’ş-Şihne, *İkdu’l-ferâid*, I, 139.

¹⁸⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 174; *en-Nehru’l-fâik*, II, 363.

¹⁹⁰ Meydânî, *el-Lübâb*, III, 41- 42.

söylediği işi yaparsa, bu esnada da iki eşi bulunup iki talakını birden aynı eşine yöneltmek isterse, Ziyâdât'ta yapılan işarete göre, bu kişi böyle bir hakka sahiptir¹⁹¹.”

Kişi başka bir adama “Eğer sen beni daha önce evlendiğim falanca kadın için dövüyor idiyse ben onu zaten terk ettim istersen git onu al.” der ve bu ifadeyi kullanırken de talaka niyet ederse, bundan bir talak-ı bâin gerçekleşir¹⁹².

Bir adam iki eşine hitaben “İkiniz bana haramsınız.” deyip bununla bir eşine üç diğer eşine bir talak verme niyetine girse, İmam Ebû Hanîfe'ye göre niyeti sahih olur. Fetva da bunun üzerinedir¹⁹³.

Kişinin, Farsça “Rehâ kerdem” (seni bıraktım) sözü Necmü'z-Zâhidî el-Harezmi'nin Kudûrî şerhinde açıkladığı üzere, (görünüşte kinaye gibi olsa da) örfen artık sarîh gibi olmuştur. Dolayısıyla da bu söz sarîh talak lafzı gibi değerlendirilir.

“Allahın helali bana haramdır.” şeklinde Arapça veya (îzîd berûy) şeklinde Farsça söylenmiş bir sözden talakın gerçekleşmesi için niyete ihtiyaç duyulmaz. Bu kelimenin talak anlamında kullanılması örfleştigi için sahih ve müftâ bih olan görüşe göre bununla talak-ı bâin vaki olur. Burada “Mademki bu sözle niyete ihtiyaç duyulmadan talak gerçekleşiyor o zaman bu talakın sarîh talak gibi olması, dolayısıyla da bununla talak-ı bâin değil ricî talak gerçekleşmesi gerekmez mi? ” diye bir itiraz gelecekse buna şöyle cevap veririz: Burada örfleşen, bu lafızla talak-ı bâinin gerçekleşmesidir. Yoksa bu söz, Necmü'z-Zâhidî el-Harezmi'nin Kudûrî şerhinde açıkladığı üzere örfen artık sarîh gibi olan Farsça rehâ kerdem sözü (seni bıraktım) gibi değerlendirmeye tabi tutulmaz¹⁹⁴.

Talakın gerçekleşmesi için niyete ihtiyaç duyulan yerlerde müftü, kendisine soru soran kişiye bakar. Soran kişi, “şöyle dediğimde talak vaki olur mu?”¹⁹⁵ diye sorarsa müftü “Eğer niyet ettiysen evet.” diye cevap verir. Eğer soran kişi bu cevabın üzerine “kaç?” (kem) diye sorarsa müftü (niyet ettiysengibi) herhangi bir şey

¹⁹¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 193; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 500-501.

¹⁹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 196; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 514.

¹⁹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 194; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 450.

¹⁹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 188-189; Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, I, 403; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 518.

¹⁹⁵ Burada soru “ hel ” (mi ?) şeklinde sorulmaktadır.

söylemeden “Tek talak vaki olur.” der. Burada (kaç?) sorusunun sorulması talakın sayısını öğrenmeye yönelik olduğuna göre, bu talakın zaten bir kere vaki olduğu ifade edilmiş olmaktadır.¹⁹⁶

c. Talak-ı Hulû

Sözlükte, bir şeyi sökmek ve izale etmek anlamlarına gelen hulû şerî anlamda; kadının vereceği malla (parayla) eşiyle olan zevciyet ilişkisini ortadan kaldırmasıdır. Buna göre de kadın eşine bedeli öder ve aralarında bir talak-ı bâin gerçekleşir¹⁹⁷.

Bizlerin burada sırasıyla inceleyeceği konular ise; kadının, kocanın üzerinden mehir ve nafaka borcunu düşürüp ilave olarak kocadan bir miktar para alması şeklinde bir hulûnun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, mübâree kelimesinin hulû gibi değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, karı- kocanın hulûnun gerçekleşip gerçekleşmediği noktasındaki ihtilaflarının doğuracağı sonuçlar, kadınların erkekler üzerindeki tüm haklarından ibra karşılığında alınan hulû hakkında (yetkisinde) kocanın üzerinden hangi borçların düşeceği, çocuğun emzirilmesi ve bir müddet bakılması şartıyla hulûnun yapıp yapılamayacağı konularıdır.

Kadın, kendisine 20 dirhem ödenmesi şartıyla kocasından, mehir borcunu ve iddeti halindeki nafaka borcunu düşürmek üzere hulû hakkı elde etse, bu sahih olur ve kocanın da bunu ödemesi gerekli olur¹⁹⁸.

Mübâree kelimesi hulû lafzı gibi bir beldede (bölgede) genellik arzedecek şekilde talak için kullanılan bir lafız ise bu lafızla da (aynı hulû lafzında olduğu gibi) talakın gerçekleşmesi için niyete ihtiyaç duyulmaz. Aksi durumdaysa (yani genel olarak bir beldede talak amaçlı olarak kullanılmıyorsa) diğer kinayelerde olduğu gibi bu lafızla da talakın gerçekleşmesi için niyete ihtiyaç vardır¹⁹⁹.

¹⁹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 189; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 522.

¹⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 156.

¹⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 227; Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, I, 454.

¹⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 210; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 95.

Hem hulû hem de mübâree lafızları karı- koca arasındaki nafaka yükümlülük bağıını düşürürken²⁰⁰; çocuğun nafakası gibi şeyler özel olarak hulû esnasında zikredilmedikçe, icmâen kocanın üzerinden bu yükümlülüğü düşürmez²⁰¹. Ki buna göre hem hulû hem de mübâree lafızları, nikâhla ilgisi olmayan (kocanın eşinden mal satın almasından kaynaklanan borçlar gibi) diğer borçları sahih olan görüşe göre kocanın üzerinden düşürmez²⁰².

Adam mal karşılığında hulû'yu iddia ederken kadın inkâr etse, bu durumdayken de adam iddiasını ikrara dönüştürse, bu ikrarı neticesinde eşi için talak vaki olur. Mal hakkındaki dava ise normal şekilde devam eder²⁰³. Burada mal hakkındaki davada kadın mal ödemeyi inkâr eden konumunda olduğu için söz kendisinin olur. Aksinde ise (yani adamın hulûyu inkârı halindeyse) hiçbir şekilde kadın için talak vaki olmaz²⁰⁴.

Kadın, “Kadınların hulûdan önce ve hulûdan sonra erkeklerden alacakları olan her türlü hak karşılığında” bâin bir talakla hul’ hakkı alsa, burada mehir ve iddet halindeki nafaka zikredilmemiş olsa dahi koca bu iki borçtan da berî olur. Zira mehir, hulûdan önce, nafaka ise talak-ı hulûdan sonra sabit olmaktadır²⁰⁵. Bezzâzî’nin bu ifadesinin aksine bazı kaynaklarda, kadının her halükarda iddet nafakasını alma hakkının bulunduğu ve kocanın bundan kurtuluşu olmadığı vurgulanmaktadır²⁰⁶.

Aynı şekilde kadın, eşinden talak istediğinde adam “Benim üzerimdeki tüm alacaklarımdan beni ibrâ edersen seni boşarım.” deyince kadın “Kadınların erkekler üzerindeki tüm haklarından seni ibrâ ettim.” dese, bunun üzerine de adam kadını boşasa burada bâin talak gerçekleşir²⁰⁷.

²⁰⁰ *Câmiu’-r rumûz*, 327; Esad Muhammed Said Sagracî, *el-Fıkhu’l-hanefî ve edilletühû*, Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 2000/ 1420, II, 227.

²⁰¹ Burhâneddîn Buhârî, *el-Muhîtu’l-Burhânî*, III, 509.

²⁰² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 207; İbnü’ş-Şihne, *İkdü’l-ferâid*, I, 145; *Şerhu manzûmeti’l-İmam İbn Vehbân*, 97.

²⁰³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 219; Haskefî, V, 102.

²⁰⁴ Haskefî, *ed-Dürri’l-muhtâr*, V, 102.

²⁰⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 210; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, V, 107.

²⁰⁶ *Vâkıâtü’l-müftîn*, 34.

²⁰⁷ Zeynuddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed Mısırî İbn Nüceym, *Resâil-ü İbn Nüceym*, thk. Halil Muhyiddîn Meys, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1980, 67.

Bu konuyla ilgili diğerk bir kaynakta talak-ı hulû karşılığında kocadan düşecek olan borçların, hulû anına kadar sabit olan borçlar olduğu, hulûdan sonra kadın için sabit olacak yemek, barınma hakları ve iddet nafakası gibi haklar ise hulûdan sonra sabit olacağı için onlardan bir şey düşmeyeceğı ifade edilmekte ve “bu konuda ihtilaf varsa da meşhur ve mutemet olan bizim zikretmiş olduğumuz şu görüştür.” denilmektedir²⁰⁸.

Adam, eşine, çocuğunu bir sene emzirmesi ve çocuk süttten kesildikten sonra da ona 10 sene bakması karşılığında hulû hakkı verse, bu anlaşma sahih olur. Burada süttten kesilme zamanının tam olarak bilinmemesinden dolayı ortaya çıkacak olan meçhuliyet, aralarında konuşulan bu işin gerçekleşmesine mani olmaz. Nitekim adam, kadının yiyecek ve giyeceğini karşılamak üzere bir süttanne tutsa, bunun Ebû Hanîfe’ye göre sahih olması da aynı mantık üzerine kuruludur. Zira örf-adet, süttannelere genişlik üzere oturtulmuştur. Bu, bütün imamlar katında sahihtir. Zira alçak bir insan dahi olsa kimse çocuğunun nafakası hakkında münakaşa çıkarmaz²⁰⁹. Dolayısıyla da buradaki meçhuliyet, akdi yapanlar arasında kolay kolay bir çekişmeye sebep olmaz.

d. Kadının Eline (Emrine) Bırakılan Talak

Burada, “Şöyle yaparsam....” ya da “şöyle yapmazsam ... işin kendi elindedir.” tarzında talak hakkının, çeşitli talik suretleriyle kadının emrine bırakılması üzerine örnekler, bu hakkı eşine veren adamın delirmesi halinde bu hakkın akıbeti ve “emrin elindedir” yerine “emrin gözündedir.” vb. tarzda ifadelerin doğuracağı sonuçlar üzerinde sırasıyla durulacaktır.

Adam, eşine “Bir aya kadar sana nafakanı yollamazsam durumun kendi elindedir, ne zaman istersen kendin için talak kullanabilirsin.” diyerek ona garanti verse sonra da eşine yollaması gereken nafakayı bir aracı ile yollasa ama aracı olan kişi evi bulamayıp nafakayı ancak bir ay dolduktan sonra kadına ulaştırsa; Usturüşenî (632/1234) burada her ne kadar talakın vaki olacağı fetvasını vermiş olsa da bu fetvada bir problem vardır. Burada nafaka, aracı elinde zayi olmuş dolayısıyla da bir ay içinde kadının eline geçmemiş olsa da talak konusunda iş, kadının eline geçmez. Çünkü bunun

²⁰⁸ Şerhu manzûmeti’l-İmam İbn Vehbân, 99- 100.

²⁰⁹ el-Fetâva’l-Bezzâziyye, IV, 217; İbn Âbidîn, Reddu’l-muhtâr, V, 111.

gerçekleşmesi, adamın nafakayı yollamamasına bağlıdır. Hâlbuki adamsa bu nafakayı yollamıştır. (Yani sözünü yerine getirmiştir. Sözüne muhalefet etmediği için de burada talak hakkı kadının eline geçmez.)

Adam, kadına “15 günden sonra sana 5 dinar göndermezsem talak konusunda iş, senin elindedir.” dese ardından günler geçse fakat adam bunu yollamasa bakılır: Eğer adam, bu 15 gün kaydıyla fevri, yani derhal bu parayı göndermeyi kastetmişse, burada talak gerçekleşir. Eğer adam bu sözüyle o parayı derhal 15 güne kadar ödemeyi kastetmemişse, kadın iki taraftan biri ölünceye kadar bu talak hakkını kullanamaz²¹⁰.

Adam, eşine “Eğer yanında bulunamazsam işin kendi elindedir.” dedikten sonra kendisini zalim biri esir etse, kadının işi kendi elinde olmaz. Şeyh (Ali İsbîcâbî?) demiştir ki: Zalim, adamı götürmeye kalkınca adam (bir tepki vermeden) kendiliğinden (kendi isteğiyle) gitmeye başlamışsa, o zaman kadının işi kendi elinde olur²¹¹.

Adam küçük olan eşine kendisinden bir sene uzak kalması halinde kendisine gelebilecek zararları def etmesi için kendisini boşayabileceğine dair söz verse, ardından bu şart oluşunca kız, kocasını mehir ve iddet nafakasını ödemekten ibra ederek kendisi için talakı gerçekleştirse, bu durumda kendisi için tek talak-ı ricî gerçekleşirken, eşinin ne mehir ne de nafaka borcu düşer²¹².

Adam, eşine “Suçsuz yere seni döversem, işin kendi elindedir.” deyip sonra da “10 günde bir anne- babana gitmene izin verdim.” dese ardından 10 gün veya daha fazla bir süre geçtikten sonra baba, kızının evine gelip geri dönse, bir müddet sonra da kadın, kocasından izinsiz anne-babasının yanına gidince kocası onu dövse, talak konusunda iş, kadının elinde olur.

Aynı sözden sonra kadının bir gün annesi eve geldiğinde koca “Köpek annen geldi.” deyince kadın da “Köpek senin annen ve bacındır.” dese bunun üzerine de adam eşini dövse, bu durumda kadının işi kendi elinde olmaz²¹³. Zira burada kadın suçludur.

²¹⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 236; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 398.

²¹¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 231; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 398.

²¹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 234; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 399.

²¹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 239; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 400-401.

Koca veya bir yabancı kişi (vekil) kadının emrinin elinde olduğunu söyledikten sonra koca veya vekil tamamen delirse, kadının talak noktasındaki bu yetkisi ortadan kalkmaz. Aynı durum müvekkille vekil arasında gerçekleşmiş olup müvekkil vekâleti verdikten sonra delirse buradaki vekâlet, talak hakkından farklı olarak, ortadan kalkar²¹⁴.

Kişi, “Senin emrin (işin) gözündedir.” vb. bir söz söylediğinde, kendisine niyeti sorulur²¹⁵. “Senin emrin ağzındadır veya dilindedir” gibi ifadeler de aynen “Senin işin kendi elindedir.” şeklinde değerlendirilir²¹⁶. Göz, burun, göğüs gibi lafızlarla bu işi kadına izafe eden kişinin ise tek talakı gerçekleşmiş olur²¹⁷.

e. Sarhoşun Talakı

Burada sarhoşluk yapan içkinin cinsinin, talakın geçerliliğine engel olup olmayacağı ve talaka vekil olan kişinin sarhoş olmasının talakın geçerliliğine etki edip etmeyeceği üzerinde durulacaktır.

Zamanımızda muhtâr olan görüşe göre, sarhoşluk hangi içkiden kaynaklanırsa kaynaklansın o kişinin talakı geçerli olur. Ayrıca da onun üzerine had gerekir²¹⁸.

Birisi, diğerine eşini mal karşılığında boşaması noktasında vekâlet verse, adam da (vekil de) onu sarhoş bir vaziyetteyken boşasa bu talak vaki olmaz. Eğer hem tevkil hem de talakın vukuu sarhoşluk zamanındaysa, o zaman verilen talak geçerli olur. Eğer boşamaya vekâlet verilirken mal şart koşulmadan (mutlak) talaka vekâlet verildiyse, her halükarda talak vaki olur²¹⁹.

²¹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 234; *Vâkıâtü'l-müftîn*, 28.

²¹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 228; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 554.

²¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 228.

²¹⁷ *Câmiu'r-rumûz*, 304.

²¹⁸ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 432.

²¹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 184; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 434.

f. Talakın Şarta Taliki veya Talaka Yemin

Bir takım şartları barındırması koşuluyla “ Evleneceğim her kadın boş olsun.” gibi lafızlarla “talaka yemin” şeklinde gerçekleşen ifadelerde şartın yerine gelmesiyle talak da vaki olur²²⁰.

Burada, az önce söylediğimiz tarzda (“Evleneceğim her kadın boş olsun.”) yemin edilmesi halinde Hanefî mezhebinden aktarılan birtakım görüşler ve evlenmemeye yemin eden kişinin yeminini tutmasının mı yoksa evlenmesinin mi daha iyi olacağı üzerinde durulacaktır.

Bizim ashabımızdan (Evleneceğim her kadın boş olsun tarzında) talaka yemin eden kişi hakkında çok müsamahalı olan bir fetva verilmiştir ki o da şudur: Kişi, fakih ve adil olan bir zattan fetva istediğinde bu müftü ona bu yemininin batıl olduğuna dair fetva verse, o kişinin bu fetvayla amel etmesi ve buna göre davranması kendisine helal olur. Bundan daha geniş olan bir görüş de aktarılmıştır: O da bir müftü, talaka yemin eden kişiye eşinin kendisine helal olduğuna dair fetva verip o da bununla amel ettikten sonra (diğer bir kadınla daha evlendiğinde) başka bir müftü bu işin haramlığına fetva verse, kişinin birinci eş hakkında bu ikinci fetvayla amel etmeyip de diğer eş hakkında onunla amel etmesi ve sonuçta iki hadisede iki ayrı fetvayla amel etme hakkının olmasıdır. Ancak bununla fetva verilmez²²¹.

Bizim zamanımızda, talaka yemin eden kişinin fiilî olarak evlenmesi yemini fesh etmesinden evlâdır. Kişi, bir âlime gelerek ona yapmış olduğu yeminin ve bir fuzûlînin kendisi namına kıyacağı nikâha olan ihtiyacını belirtir. Bunun üzerine âlim zat da onu bir kadınla evlendirir kendisi de bu nikâha icazet verir. Böylece de adam yemininde hânis olmamış olur. Yine bu şekilde yemin eden kişi bir topluluğa “benim bir fuzûlî’nin benim adıma kıyacağı nikâha ihtiyacım var” dediğinde bu topluluktan biri onu evlendirdiğinde evlenen bu şahıs hânis olmamış olur²²².

²²⁰ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, II, 232.

²²¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 180; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 588. Buna yakın bazı bilgiler Burhânî'nin Muhît adlı eserinde geçmektedir. *Muhît*, III, 322.

²²² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 255; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 588; *Behçetü'l-fetâvâ*, 90; Ali el-Mürteza b. Zübeyr, *İlaveli mecmûâ-i cedîde*, 58, 105. Burada mesele adamın “Benim evleneceğim kişi

İbn Nüceym de “Evlenmemeye yemin eden bir kişiyi bir fuzûlî evlendirse yemin eden de buna mehir ödemek gibi fiilî bir onayla karşılık verse, buna engel bir şey yoktur, bu işlem caiz olur ve bu yapmış olduğu fiilî onayla da evlenmeme yemininde hânis olmamış olur. Ama bu kişi fuzûlînin kendisi namına kıydığı nikâha fiilî değil de sözlü onay verirse, bu durumda bu kişi (kimseyle evlenmeme) yemininde hânis olmuş olur. Neseî ve Kâdîhân bu görüşü seçmiş Bezzâzî de bununla hüküm vermiştir.” demektedir. Fiilî onayın yemini bozmazken, sözlü onayın yemini bozmasının gerekçesini açıklarken Zeylaî şu ifadelerle başvurur: “Evlenme bir akittir. Akitler de fiille değil sözle gerçekleştirilir. Bazı fiillerin akit için yeterli olması, o fiilin bir akit oluşturmasından değil o akde rızayı göstermesinden kaynaklanır²²³.” Dolayısıyla da fuzûlînin kıymış olduğu nikâha, evlenmemeye yemin eden kişinin fiilî onay vermesi yeminine bir zarar vermezken; o kıyılan nikâha sözlü şekilde onay vermesi akitlerin sözlü olarak gerçekleştirilmesinden hareketle o yeminine zarar vermekte ve kişiyi yemininde hânis yapmaktadır.

Bu noktada bazı kaynaklar bu şekilde evlenmemeye yemin eden kişinin yeminine uymasını, bazıları ise yemini bozmasını evlâ görmektedir. Ayrıca bu işi yapan kişi genç ise yeminini yerine getirmesi yaşlı ise yeminini bozması evlâdır şeklinde bilgiler de eklenmektedir²²⁴.

g. İlâ

Sözlükte, mutlak olarak bir şeye yemin etmek anlamına gelen îla, şerî tarifinde; belirli bir süreliğine eşle olan yakınlaşmayı terk etmek üzerine yemin etmek demektir. İlâ sonucunda duruma göre eğer talak gerçekleşecek olursa bundan bir talak-ı bâin gerçekleşir²²⁵.

Bu başlık altında, “Sen bana haramsın” tarzındaki bir ifadenin bir koşula bağlanması halinde gerçekleşecek durumlar, kişinin eşini ayn’ı haram olan bir şeye

boş olsun.” şeklinde bir yemin etmesinden doğmaktadır. Kişi de bundan kurtulabilmek için de kendi kendine evlenmesi değil bir fuzûlî’nin kendisini evlendirmesini sağlayarak bu yeminin kötü sonuçlarından korunmayı hem de yemininde hânis olmamayı amaçlamaktadır.

²²³ *Resâil-ü İbn Nüceym*, 202.

²²⁴ *Câmiu’r-rumûz*, 314.

²²⁵ Meydânî, *el-Lübâb*, III, 59- 60.

benzetmesinin hükmü ve “Sen, bana bin kere haramsın.” gibi ifadelerin doğuracağı sonuçlar üzerinde sırasıyla durulacaktır.

Adam, eşine hitaben “gelecekte şöyle bir şey yaparsam sen, benim üzerime haramsın” vb. tarzındaki bir ifadeyle yemin ettikten sonra bu işi yapması halinde bakılır: Eğer yemin esnasında adamın eşi varsa ve eşi koşulan şart gerçekleşmeden ölürse veya adam bu eşine daha önceden bâin talak vermiş de ondan sonra ifade ettiği şart yerine gelmişse, sahih olan görüşe göre kişinin bu eşi hakkındaki yemini gerçekleşmez ve ona talak vaki olmaz. Fetva da bunun üzerinedir²²⁶. Eğer bu fiili yaptığında eşi yoksa ona sadece kefaret gerekir.

“Sen bana bin kere haramsın.” sözünden tek talak vaki olur. Bir talak verdiği eşine “Sen bana haramsın.” diyerek iki talaka niyet ederse yine tek talak vaki olur. Bu lafı iki kere tekrarlayıp birincisiyle talaka, ikinciyle yemine niyet ederse sahih olur. Kişi, üç kere “Şöyle yaparsam Allahın helali bana haramdır.” der şart da yerine gelirse üç talak vaki olur²²⁷.

Kişi “Sen bin kere gibi boşsun.” dediğinde de eğer bir talaka niyet ederse verdiği talakta mübalağa kastettiği düşünülerek bir talak-ı bâinin gerçekleştiğine hüküm verilir²²⁸. Eşine “Bin kere boşsun.” diyen kişinin eşi ise üç talakla boş olur²²⁹.

Adam eşine “Sen bana eşek gibisin” veya “domuz gibisin” derse veya eşini ayn’ı haram olan herhangi bir şeye benzetme yoluyla eşine bir şey söylerse, bu ifade “Sen, bana haramsın” cümlesi gibi değerlendirilir. Hiçbir şeye niyet etmese de bu ifade, yemin olur mu sorusunun cevabına gelince; burada ulema ihtilaf etmiştir²³⁰. Ama “Her helal bana haramdır.” sözüyle talaka niyet olmasa da ulemamıza göre talak gerçekleşir²³¹.

²²⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 190; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 81.

²²⁷ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, V, 84-85. Yine kişi “Sen bin kadar boşsun” gibi bir ifade kullanırsa niyet üç talak ise icmâen üç talak gerçekleşir. Eğer bir talaka niyet eder veya hiçbir niyet taşımazsa bu durumda Ebu Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre tek tek talak-ı bâin İ. Muhammed’e göreyse üç talak vaki olur. Bkz. *Bedâi*, 4, 243.

²²⁸ Aynî, *Binâye*, IV, 455.

²²⁹ *mecmûâ-i cedîde*, 102.

²³⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 190; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 82.

²³¹ Said Segracî, *el-Fıkhu'l-hanefî ve edilletühû*, II, 273.

h. İddet

Sözlükte, sayma anlamına gelen iddet ıstılâhî tarifte; kadının, eşiyle arasında olan nikâh bağının izalesi veya bunun izalesi noktasında bir şüphenin oluşması halinde kadının bir müddet beklemesidir. Eşinden talak-ı bâin veya ricî talakla boşanan veya talaksız bir şekilde eşiyle arasının ayrılması gereken kadının, duruma göre üç hayız veya üç ay, kocası ölen kadının ise dört ay on gün beklemesi gerekir²³².

Bu başlık altında sırasıyla, iddet bekleyen kadınla ilişkiye girmenin doğuracağı sonuçlar, iddetin başlama vakti ile ilgili farklı bir mesele ve kadının koca evinde iddet bekleyip bekleyemeceği üzerinde durulacaktır.

Kişi kadına üç talak verip ardından haramlığını bilmesine rağmen iddet içersinde bu kadınla cinsel yakınlaşmaya girerse, yakınlaşmadan sonra iddete sıfırdan tekrar başlanmaz. Öte yandan onlar durumu bilmelerine rağmen böyle bir şey yapmışlarsa, ihsân (zina yapan kişilerin recm olunma) şartlarının da bulunması halinde ikisi de recm olunurlar²³³.

Adam eşini boşayıp sonra da bu boşamayı inkâr ettiğinde aleyhine beyyine getirilse, hâkim de bu noktada ayrılığa hüküm verse, iddet, hâkimin kazâ anından itibaren değil talakın verildiği andan itibaren başlatılır²³⁴.

Kadın kocasının evinde iddet beklemez²³⁵. Boşanmaya dayalı olarak beklemiş olduğu iddetinde evinden ne gece ne de gündüz dışarı çıkması caiz olmazken; kadının eşinin ölümü sebebiyle beklediği iddette ise gündüz dışarı çıkmasında bir sakınca yoktur²³⁶.

²³² Meydânî, *el-Lübâb*, III, 80-81.

²³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 257; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 203.

²³⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 258; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, V, 205.

²³⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 258; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, V, 210.

²³⁶ Ebubekir Alaeddin Ebubekir b. Mesud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî (587/ 1191), *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1997/ 1418, IV, 447.

3. Nafaka

Zevciyet, akrabalık ve mülkiyet (köleye sahip olma) sebebiyle vacip olan nafaka; İmam Muhammed'den aktarıldığına göre, o kişinin yemek, giyecek ve barınma ihtiyacının karşılanmasından ibarettir²³⁷.

Bizler burada, nafakanın kapsamı içine giren ve girmeyenle ilgili iki örnek, oturlan evin kira akdini kadın yaparsa burada evin kira ücretini kimin ödeyeceği ve kadına hâkim tarafından takdir olunan nafakanın ucuzlaması veya pahalılaşması halinde takınılacak olan tutum, kadına verilen bir şey hakkında kadının o şeyin nafaka erkeğin ise mehir olduğunu iddia etmesi halinde verilecek karar ve kadının kocadan izinsiz evden bir şey verme ruhsatının olup olmaması hakkında sırasıyla bilgi vereceğiz.

Erkeğin kadına nafaka kapsamında meyve (yemiş) alması gerekli olmaz²³⁸.

Bizim beldemizde mest, şal ve üzerinde uyunulan şey (çarşaf) kadının nafakasından takdir olunarak onun nafakasına dâhil edilir²³⁹.

Hâkim, kadının alacağı nafakayı takdir eder de sonra bu nafakaya giren malzemeler ucuzlarsa, hâkimin kaza anında takdir ettiği nafaka ile gerçek nafaka fiyatının arasındaki fark (kocanın üzerinden) düşer ancak verilen kazâ hüküm iptal olmaz. Aksi durumdaysa (yani nafaka malzemelerinin pahalılaşması halinde ise) bu artışın doğurduğu fiyat farkı kocadan talep edilebilir²⁴⁰.

Adam, eşine elbise verince kadın onu yırtılıncaya kadar giyse, sonra da aralarındaki bir tartışmada adam, “O, mehirdendi.” derken kadın “Nafakadan idi.”(yani zaten senin karşılanan gereken bir şeydi) dese, söz kadının olur. Eğer elbise (helak olmayıp) kadının elinde mevcut olursa, o zaman söz kocanın olur. Zira ikisi de ortada bir temlik'in olduğunda müttefik iken koca, dillendirmiş olduğu ifadesiyle burada temlik cihetini kuvvetlendirmekte; kadın ise bunu zayıflatmaktadır. Çünkü adam mehrin bir bölümünün düştüğünü iddia ederken kadın bunu inkâr etmektedir. Elbisenin helakı

²³⁷ Meydânî, *el-Lübâb*, III, 91.

²³⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 158; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 294.

²³⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 158; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 301.

²⁴⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 161; *Vâkıâtü'l-müftîn*, 46; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 299.

halinde sözün kadına ait olmasının sebebi ise; elbisenin adamın mülkiyetinden çıkması, dolayısıyla da hali hazırda hiçbir şekilde adamın elbise üzerinde bir mülkiyetinin kalmamasıdır. Böyle bir durumda ise adamın kadına bir şeyi temlik edip etmediğine dair kadınla olan ihtilafı boş (abes) bir şey olacaktır. Bunun sonucunda da ihtilaf, helak olunan şeyin tazmin edilip edilmeyeceğine odaklanacaktır. Burada da söz, bedele ve tazmin ettirme hakkına sahip olacak kişiye, yani kadına ait olur²⁴¹.

Kadın, nafakasını veya yiyeceği şeyi kocasından istediğinde adamın eşini dövme hakkı yoktur. Zira hak sahibinin hakkını talep etmesi bir suç değildir. Aynı şekilde kadın kocasından izinsiz olarak evden bir şey verdiğinde örf ve adet o kadının verdiği şeyi kocasından izinsiz vermesine imkân sağlıyorsa, kocanın eşini bu sebeple dövme hakkı yokken; örfün müsaade etmeyeceği bir şeyi vermesi halinde ise koca bu hakka sahip olur²⁴².

4. Münâkehâtla İlgili Muhtelif Meseleler

Bizler bu bölüm altında inceleyeceğimiz meselelerin hangi konuya ışık tutacağını kısa başlıklar halinde ifade edeceğiz. Ki bu konular Bezzâziyye’de ağırlıklı olarak “müteferrik meseleler” başlığı altında incelenmektedir

Zimmî eşin içki içmesi: Zimmî olan bir kadın içki içmek istediğinde (Müslüman) kocasının onu engelleme hakkı olduğu gibi, Müslüman eşinin de soğan sarımsak yemek istemesi halinde onu engelleyebilir. Zira bunlar bir açıdan kocanın hakkını ihlal anlamını taşımaktadır²⁴³. Buna karşılık Hâniye’de ise “Zimmî kadının içki içmesi kendi itikadına göre helal olduğundan, kocasının onu engelleme hakkı yoktur.” denilmektedir²⁴⁴.

İki bayram arası evlenme: İki bayram arası nikâh caizdir. İki bayram arasındaki zıfâfı mekruh sayanlar varsa da muhtâr olan görüşe göre burada herhangi bir kerâhet yoktur. Ki Hz. Peygamber de Hz. Âişe’yle Şevval ayında evlenmiştir. Bu konuyla ilgili

²⁴¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 131; *en-Nehrü’l-fâik*, II, 264; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IV, 297

²⁴² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 238; Zeynuddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed Mısırî İbn Nüceym, *Bahru’r-râik şerhu kenzi’d-dekâik*, thr. Zekeriya Umeyrat, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997/ 1418, VII, 526- 527.

²⁴³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 24; *en-Nehrü’l-fâik*, II, 195; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 62.

²⁴⁴ *en-Nehrü’l-fâik*, II, 195.

“İki bayram arasında nikâh yoktur.” hadisine gelince; eğer bu hadis sıhhat yönünden problemlili değilse, Hz. Peygamberin bu hadisi, kış aylarının en kısa günlerinden bir cuma gününde buyurduğu ve bunu söylerken de insanlara cuma namazına kadar olan değerli vakit dilimi içersinde bir gevşeklik gelmesinin önüne geçmeye yönelik bir amaç tuttuğu, gözden ırak edilmemelidir²⁴⁵.

Birden fazla evlenme: 4 eşi 1000 cariyesi olan bir adam bir cariye daha almak istediğinde birisi kalkıp onu ayıplasa, o ayıplayan kişinin küfründen korkulur. Evli olan kişi başka bir eş daha almak istediğinde eşi, “Beni öldür de ikinciye alma.” dese bile adamın ikinci eş alma hakkı vardır. Zira bu meşru bir haktır. Ancak bu düşüncesinden kadını üzmemek adına vazgeçen kişi güzel bir davranış sergilemiş olur. Zira Hz. Peygamber “Kim benim ümmetime acırsa Allah da ona acır²⁴⁶.” buyurmuştur²⁴⁷. Yalnız şunu da ifade edelim ki; eşler arasında adalet sağlayamamaktan korkan kimse ikinciyle evlenmez. Ebû Hanîfe de hür olan bir eşle yetinmenin daha faziletli olduğu görüşündedir²⁴⁸.

Kadının sefere çıkması: Kadının zamanımızdaki fesattan dolayı sütkardeşiyle bile sefere çıkması doğru olmaz²⁴⁹. Aynı şekilde kadının, kölesiyle, Mecusi oğluyla ya da başka bir kadınla sefere çıkması doğru değildir²⁵⁰.

Kadını gurbete çıkarmak: Koca, mehrini ödedikten sonra eşini gurbete çıkarmak istese, buna engel olunur. Zira gurbete düşen kişi zamanın fesadından ötürü eza ve eziyetle karşılaşır. Fakih Ebû'l-Leys (393/1003) de bu hükmü seçmiş ve bununla fetva vermişken Kâdî, “Allah’ın, ‘Onları oturduğunuz yerlerde iskân ettiriniz.²⁵¹’ ayeti Ebû'l-Leys’in sözünden evladır.” demiştir. Ancak bu noktada denilmiştir ki: Burada ifade edilen ayetin hemen devamında gelen ‘onlara zarar vermeyiniz.²⁵²’ ayetinde Ebû'l-Leys’in sözünü destekleyen bir delil vardır. Zira biz zamanımızın adetlerine bakarak bilmekteyiz ki, kadının gurbete çıkması halinde kendisine bir şekilde zarar

²⁴⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 155; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 76.

²⁴⁶ *Kenzü'l-ummâl*, III, 5410.

²⁴⁷ Haskefî, IV, 137-138.

²⁴⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 155

²⁴⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 157; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 531.

²⁵⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 157

²⁵¹ Talak, 65/6.ayet.

²⁵² Talak, 65/6.ayet.

ulaşır. Buradan yola çıkarak da diyebiliriz ki; müftü, burada kadın açısından bir zararın oluşup oluşmayacağına bakarak fetva verir. Yani müftü, kendi izlenimi doğrultusunda oluşacak maslahata göre fetva vermelidir²⁵³. Bezzâzî'nin yukarıdaki izah tarzından anlaşılmaktadır ki o, ne Ebu'l-Leys'in ne de Kâdî'nın sözüne katî bir şekilde yönelmemiş bilakis bu işin müftüye bırakılması yönünde görüş belirtmiştir²⁵⁴.

Ebu's-Suûd Efendi de bu konuda, ulema arasında ihtilaf olduğunu, eğer adam sâlih bir kişiyse ve eşini gurbete götürmekle onu huzursuz etmeyecekse ve de hâkimden izin almışsa, bunun caiz olacağını ifade ederek Bezzâzî'nin görüşüne paralel bir görüş ortaya koyar²⁵⁵. Buna karşılık İbnü's-Salâh ise mutlak bir şekilde kişinin eşini yaşadığı yerden farklı bir yere veya bir köye götürebileceğini ifade eder²⁵⁶.

Kızı koca adayından hediye almadan evlendirmeme: Kızın erkek kardeşi, koca adayından bir şey almadan kardeşini vermeye veya onu evlendirmeye yanaşmazsa, kardeşin bu şekilde karşı taraftan aldığı şey rüşvet olarak değerlendirilir. Buna göre de koca verdiği bu şeyi karşı tarafın elinde mevcut kalsın kalmasın onu geri isteyebilir²⁵⁷.

Bir kızı kandırarak alma: Bir adam küçük kızı kandırarak alırsa; bu adam, bu kızı getirinceye veya kızın öldüğü haberi kesinleşinceye kadar hapsolunur²⁵⁸.

C-Muâmelâtla İlgili Hükümler

1. Bey' (Alışveriş)

a. Alışverişin Kendisiyle Gerçekleşeceği Lafızlar (Bey'in İnikâdı)

Malum olduğu üzere bey' îcap ve kabûlle gerçekleşir. İki taraftan biri karşısındakine bir teklifte bulunduğunda, karşı taraf bu teklifi kabul yahut reddetme

²⁵³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 134; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 288.

²⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 288.

²⁵⁵ Mehmet Ertuğrul Düздаğ, *Şeyhulislam Ebusuud Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, 53.

²⁵⁶ İbnü's-Salah, *Fetâvâ ve mesâilü İbni's-Salâh*, II, 453.

²⁵⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 136; İbn Nüceym, *Fetâvâ İ. Nüceym*, 46; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 305.

²⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 313.

noktasında muhayyerdir. Eğer îcap (teklif) akabinde kabûl gerçekleşirse, bey' de gerçekleşmiş olur²⁵⁹.

Bizler de bu başlık altında çeşitli îcap ve kabûl örnekleri üzerinde durarak bunlardan hangilerinin akde geçerlilik kazandıracağını ve hangilerinin de bunu sağlamada yeterli olmayacağı üzerinde duracağız.

Müşteri, “Senden şu kadara aldım.” deyince bayi “O, senindir veya o, senin kölen, o, sana feda olsun.” gibi lafızlarla karşılık verirse, bey' tamam olur²⁶⁰.

Kişi, karşısındakine “Sana bu köleyi 1000'e sattım, parasını da sana hibe ettim.” deyince karşı taraf “Satın aldım.” dese böyle bir konuşma hiçbir sonuç doğurmaz²⁶¹.

Kişi, “Falanca razı olursa bunu sana 1000'e sattım.” dediğinde, bunun vaktinin belirlenmesi ve o falanca kişinin de bu satışa rıza göstermesi halinde bu satış gerçekleşmiş olur²⁶².

Müşteri, “Senden şu yemeği satın aldım onu fakirlere tasadduk et.” dediğinde karşısındaki adam bunu onayladığına dair bir söz söylemediği halde aynı mecliste bu teklifi kabul ettiğine işaret sayılacak bir hareket yaparsa, (yani onu birilerine tasadduk ederse) bu satış gerçekleşmiş olur. Eğer adam bu tasadduk işini meclis dağıldıktan sonra yapar ise o zaman bu satış caiz olmaz. Yine kişi, “Bu elbiseyi sana 1000'e sattım, ondan gömlek dikersin.” dediğinde karşı taraf meclisten ayrılmadan bunu yapmaya başlarsa bey' gerçekleşmiş olur²⁶³.

Bayi, “Sattım.” müşteri, “Satın aldım.” dedikten sonra ikisi de aynı anda “vazgeçtim.” deseler bey' tamam olmaz. Ama bu aşamadayken (yani sattım ve satın aldım denilmişken) bayi “Ben, döndüm.” dese bile bu bey' tamamlanmış olur²⁶⁴.

²⁵⁹ Meydânî, *el-Lübâb*, II, 4.

²⁶⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 365; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 5.

²⁶¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 362; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 5.

²⁶² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 364; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 5.

²⁶³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 363- 364; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 6.

²⁶⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 364; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 8.

Birisi kasaba “Bir dirheme bu etten ne kadar olur.” dediğinde kasap, “İki menn²⁶⁵” deyince müşteri de “Öyleyse tart.” diyerek bir dirhemi ona verip eti alsa, bu şekilde gerçekleşen bey’ caiz olur. Yani tarttırmaya gerek yoktur. Burada eğer müşteri eti tarttırır da et eksik gelirse, o zaman müşteri fazladan vermiş olduğu parayı (dirhemi) kasaptan geri alır, yoksa onun yerine etten eksik gelen kısmı alarak etin gramajını tamamlamaz. Zira bey’ satılan miktar üzerine bina edilmiştir²⁶⁶.

b. Müsâvemet (Pazarlık)

Müşteri, bayiden elbiseyi bakmak için değil de satın almak için istemişken (ki bu durumda bir helak gerçekleşirse tazmin müşteriye ait olacaktır.) sonradan “Ben, buna bakıyorum.” dese ve ardından da mal zayi olsa, onun son söylediği “Ben, ona bakıyorum.” sözü onu tazmin yükümlülüğünden kurtarmaz²⁶⁷.

Yay satın almak isteyen kişi, bayi ile bunun parası üzerinde konuşup anlaşmışken bu yayı, bayiden izin aldıktan sonra veya bayi ona “Kırılırsa sana tazmin yok.” demiş olduktan sonra, eline alıp çektiğinde yay kırılrsa, bu kişi onun kıymetini tazmin eder. Eğer para belirlenmemişse bu müşteriye (müşteri adayına) tazmin yoktur. Ebû Hanîfe’den aktarılmıştır ki: Kişi, birine bakması için bir dirhem gösterdiğinde o kişi bunu avucunda yoklasa, veya bakması için birine bir yay gösterdiğinde o kişi yayı eline alıp onu çekse (gerse), veya birine elbise gösterdiğinde o kişi bu elbiseyi alıp giyse, bunun sonucunda para ve yay kırılrsa veya elbise yırtılrsa, mal sahibi bunlara izin vermediyse bu durumda bu hareketleri yapan kişi, tazminde bulunur. Zayıf bir görüşte ise denilmiştir ki: Bakmadan kontrol etmeden, bu bakılan şeylerin durumu anlaşılamıyorsa veya kontrol esnasında yapmış olduğu bu işler (karşı tarafça) bir tecavüz sayılmıyorsa, bu durumda bu hareketleri yapan kişiye tazmin yoktur²⁶⁸.

²⁶⁵ Bir menn, iki ritl olup bir ritl Beyrut ve Halep’te 2.566 gr.dır. Buna göre buradaki iki men yaklaşık 10 kg. yapmaktadır.

²⁶⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 368; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 10.

²⁶⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 366; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 11.

²⁶⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 367; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 12.

c. Malın (Mebûin) Teslimi ve Kabzı

Burada, mebûin teslim edilmiş olması için nelerin olması gerektiği, müşterinin kâbız sayılacağı durumlar, müşterinin kabzıyla bayinin kabzı arasındaki farklara vurgu yapan örnekler ve mebûin kabzı tamamlandıktan sonra alınan paranın sahte olmasının doğuracağı sonuçlar üzerinde durulacaktır.

Mebûin teslimi anında bu malın müfrez ve başkasının hakkıyla meşgul olmaması gerekir²⁶⁹.

Mekîlât ve mevzûnattan olan bir şey alınırken müşteri tarafından satıcıya bir kap verilip de alınacak şey onunla ölçülse veya tartılsa, bu durumdaki müşteri kâbız sayılır²⁷⁰.

Normalde satış işleminde malın tahliyesi, malın kabzı anlamına gelmekteyken bir yer bundan müstesnadır. O da şudur: Müşteri, satın aldığı şeyin parasını ödemedi ve satıcıdan izin almadan o malı kabzettikten sonra satıcı bu malı talep etse, bunun üzerine de müşteri bayi ile malın arasını tahliye etse, bayi bu malı eliyle kabzetmeden o mal kabzedilmiş olmaz²⁷¹. Ama bayi, müşteriyle malın arasını tahliye ederse, bu her halükarda o mebûinin müşteri tarafından kabzedilmesi anlamına gelir²⁷².

Bayi sattığı evin eski mührünü, satış işlemini gösterir belgeyi (tapu) vermeye zorlanamaz²⁷³. Ancak bayi, elindeki tapuyu iptal edecek yeni bir tapu imzalamaya zorlanır ki müşterinin elinde, oranın artık kendine ait olduğunu gösterir bir vesika olsun²⁷⁴.

Buğday başağında satıldığı zaman onu samandan ayırmak, dövüp temizlemek muhtâr olan görüşe göre bayiye aittir²⁷⁵.

²⁶⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 498; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III,16.

²⁷⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 502; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III,18.

²⁷¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 502; Zeynüddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed Mısrî İbn Nüceym, *el-Fevâidü'z-zeyniyye fî mezhebi'l-hanefiyye*, thk. Ebû Ubeyde Âl-i Salman, Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994/ 1414, 137.

²⁷² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 502.

²⁷³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 515; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III,28.

²⁷⁴ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III,28.

²⁷⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 516; İbn Âbidîn, VII, 92.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, müşteri, hasta bir inek satın aldığında, onu “Eğer helak olursa benden” diyerek bayinin evine bıraksa ve hayvan bu durumdayken ölse, kabız gerçekleşmediği için mal bayiden gider. Yine müşteri, bayiye “Onu evine sevk, ben gelip teslim alacağım.” dese ardından hayvan sevk olunurken ölse, bu durumda bayi teslim ettiğini iddia etse de söz, müşterinindir. Müşteri, bayiye “Ben, sana mebî hakkında güvenmiyorum, onu falana teslim et, onu, o tutsun ta ki ben sana paranı ödeyeyim.” dese bayi de onun dediğini yapsa ve o mebî adamın yanındayken helak olsa mal, bayiden gider²⁷⁶. Yine müşteri çarşıdan yoğurt kabı satın aldığında bayiden onu eve kadar götürmesini istese o kap da yolda kırılrsa eğer müşterinin kabızı gerçekleşmediyse mal, bayiden gider. Yine kişi, şehirde odun satın aldığında onu evine taşıırken biri gasbetse mal, bayiden gider. Zira örfe göre onu eve taşımak bayiye aittir. Eğer müşteri, kendi kabıyla ilgili bayiye “Onu, benim için taşı. Bunun için ister senin kölen istersen benim kölem gelsin.” dedikten sonra bayi buna uygun davrandıktan sonra kap yolda kırılrsa buradaki mal yine bayiden gider. Ancak bayi müşteriye “Onu, köleye ver.” derse, bu, bayinin müşteriye, tevkili olduğu için bu durumdaki telef müşteriye ait olur²⁷⁷.

Müşteri, satın aldığı malı kabzederek o malda bey’ veya hibe gibi bir tasarrufta bulunduktan sonra bayi, müşteriden aldığı paranın geçmez (sahte) olduğunu anlarsa, artık müşterinin yapmış olduğu bu tasarrufları bozamaz. Zira müşteri, bayinin iznini alarak mebîyi kabzetmesinden sonra, onda yapmış olduğu tasarruflar bayinin tasarrufu gibidir. Eğer müşteri parayı verdikten sonra bayinin izni olmadan mebîyi kabzeder, onda tasarruflarda bulunur da ondan sonra bayi paranın durumunu anlarsa, o zaman bayi, müşterinin bozulma imkânı olan tasarruflarını bozar, bozulma imkânı olmayan tasarruflarına ise yine dokunamaz²⁷⁸. Ancak eğer bayi müşterinin mebîyi kendisinden izinsiz kabzettiğini gördüğünde buna razı olmuşsa o zaman da bu rızâ, malın kabızı için müşteriye izin vermek gibi değerlendirilir²⁷⁹.

²⁷⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 504; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 98.

²⁷⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 502-503; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 98.

²⁷⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 505; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 99.

²⁷⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 505.

d. Şart Muhayyerliği

Tüm akitlerdeki muhayyerlik süresi üç günken vakıfla ilgili (alım- satım vb.) konularda mütevellî için ve muhtâl (alacağını başkasından almak için yönlendirilen kişi) için bu işlemleri kabul noktasında süre daha fazladır²⁸⁰. Ebû Hanîfe'ye göre üç günden fazla muhayyerlik için süre istemek bunu şart koşturmak akdi ifsât ederken Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre süre malum olduktan sonra akit fasit olmaz²⁸¹.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, birisi, diğerine 1000 borç vereceğini vaad ettiğinde, vaatte bulunulan adam kendisine borç verecek olan adama bir rehin verse, fakat bu rehin daha adam borç vermeden helak olsa, bu vaadi yapan adam bu parayı borç olarak vermeye zorlanır. Eğer verilen bu rehin borç verecek olan mürtehinin yanında helak olmuşsa, bunun kıymeti hesaplanırken onun kabz anındaki kıymeti hesaplanır²⁸².

e. Ayıp Muhayyerliği

Öncelikle şunu belirtelim ki tüccar katında malın fiyatını düşürecek olan her şey “ayıp (kusur)” olarak değerlendirilir²⁸³.

Kişi, almış olduğu elbise veya mestin küçük geldiğini görürse, onu reddetme hakkına sahip olur²⁸⁴. Kişi, satın alırken hızlı olmasını şart koşmadığı hayvan, satın aldıktan sonra yavaş yürüyüşlü çıkarsa bu hayvanı reddedemez. Yine kişi satın almış olduğu hayvanın yaşının küçük olmasını şart koşmadıkça hayvanı, yaşı büyük diye geri veremez²⁸⁵.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, hayvanı topallamaya başlayan adam hayvanın topallığını tedavi ettikten sonra hayvanı satar da sonra bu topallık müşterinin yanında zuhur ederse müşteri onu geri veremez. Bir görüşe göreyse; eğer bu topallık ilk sebeple

²⁸⁰ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 106.

²⁸¹ Muzafferuddîn Ahmed b. Ali el-Bağdâdî İbnu's-Sâatî (694/ 1295), *Mecmau'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyirîn fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. İlyas Kaplan, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005/ 1426, 272.

²⁸² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 116.

²⁸³ İbnu's-Sâatî, *Mecmau'l-bahreyn*, 280.

²⁸⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 449; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 165.

²⁸⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 462; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 165.

(yani bâyinın yanındayken hayvanın topallamasına sebep olan nedenle) tekrar ortaya çıkarsa, o zaman müşteri bu hayvanı reddetme hakkına sahip olur²⁸⁶.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, kişinin malda bir ayba muttali olmasına rağmen onun için rücu'da bulunamayacağı meselelerden biri de şudur: Vâris, murisine bir şey satsa ardından müşteri (muris) vefat etse bayi de ona vâris olup bu malda bir ayba muttali olsa, onu diğer vârise reddedebilirken, kendinden başka vâris bulunmaması halinde onu ne reddedebilir ne de o malın noksanını almak için müracaat edebilir²⁸⁷.

Ayba muttali olduktan sonra rızaya delalet eden her türlü tasarruf, artık o malı reddetmeye de noksanı için satıcısına rücu etmeye de mani olur²⁸⁸.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, satın alınan hayvanın gemlendiği zaman durmaması, kendi kendine durup ileri gitmemesi, gem ve yularını atması²⁸⁹ yine satın alınan bostanda başkasına ait bir yolun bulunması veya bu bostandan başkasının su geçirime hakkının olması, bostanın çok yüksekte olması nedeniyle oraya su çıkmaması veya orayı sulayacak bir suyun bulunmaması, hep mebîdeki ayıplar olarak kabul edilebilir²⁹⁰.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, trampa sonucunda alınan malda eğer noksan (ayıp, kusur) bulunup bu noksanlık o alınan eşyanın kıymetinin 10/1'ne ulaşırsa, o noksanın para karşılığı olarak, o aldığı malın 10/1 kıymetine denk gelen parayı almak için, kişi karşı tarafa rücu eder²⁹¹. Öte yandan burada maldaki kusurun malın kıymetini ne kadar düşürdüğüyle ilgili kıymet biçenlerin (mukavvimlerin) iki kişi olması ve bu kıymet biçme işinin bayi ve müşteri huzurunda şehadet lafzı kullanılarak yapılması gerekir²⁹².

Bezzâziyye'de belirtildiğine göre, kişi, birkaç ölçek buğday veya susam satın alıp da içinde toprak bulursa bakılır: Eğer bu orandaki buğdayda bu kadar toprak âdeten

²⁸⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 464; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 166.

²⁸⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 446; İbn Âbidîn, VII, *Reddu'l-muhtâr*, 169.

²⁸⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 451; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 169.

²⁸⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 437; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 181.

²⁹⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 440; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 181.

²⁹¹ *en-Nehru'l-fâik*, III, 398; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 183.

²⁹² *en-Nehru'l-fâik*, III, 398.

bulunabilirse bu kişi onu reddedemez. Eğer bu kadar buğday içersinde bu kadar toprak bulunmaması gerekirse, bütün malı reddetme imkânı varsa onu reddebilir. Eğer buğdayı ayıklayıp toprağı veya ayıplı kısmı geri vermek isterse, bunu yapamaz. Eğer toprağı buğdayın içinden ayırdıktan sonra onu tekrar buğdayla karıştırıp reddetmek isterse bakılır: Aldığı keyl miktarıyla aynı ölçüde bunu reddedebilecekse, buna hakkı varken; aldığı miktardan eksik bir keyl ile iade edebilecekse o zaman bunu iade edemez, sadece buğdaydan eksik kalan kısım için rücu edebilir. Fakat bayi bu durumda, sattığını eksik almaya da razı olursa, o zaman müşteri bunu bu şekilde de (yani eksik gramajla da) iade etme hakkına sahip olur²⁹³.

Satıcı, sattığı maldaki kusuru bilmesine rağmen müşteri onu geri vermek isteyince, onu kabul etmeyebilir. Ta ki bu şekilde mahkemede aleyhine hüküm verilsin de kendisi de bu şekilde onu satın aldığı şahsa gidip rücu edebilsin²⁹⁴.

Müşteri mebûde bir ayba muttali olduğunda satıcıya “Bugün sana iade etmezsem ona razı olmuşum demektir.” dediğinde İmam Muhammed’e göre bu söz batıl bir sözdür ve bu söze rağmen müşteri isterse bu malı yine reddedebilir²⁹⁵.

Bezzâzî’nin, Fetâvâ’dan naklettiğine göre “Kişi, ayıplı bir mal satarken onun aybını beyan etmesi gerekir. Eğer malın aybını beyan etmezse bazı ulema onun fasık olacağını ve şehadetinin kabul edilmeyeceğini savunur. Sadr ise ‘biz bu görüşü almayız.’ diyerek bu düşünceye karşı çıkar”²⁹⁶.

Kişinin satın aldığı evin duvarında büyük bir delik olması ayba girer²⁹⁷.

Bezzâzî’nin belirttiğine göre, vâris, murisine bir şey satsa, ardından muris (müşteri) ölse vâris (bayi) de o mala vâris olunca onda bir ayba muttali olsa, (varsa) onu diğer vârise reddeder. Kendinden başka vâris yoksa onu ne reddedebilir ne de noksan için kimseye rücu edebilir.

²⁹³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 441; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 197.

²⁹⁴ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 198.

²⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 208.

²⁹⁶ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 229.

²⁹⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 440; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 73.

Yine kişi, kendi adına küçük oğlundan bir şey satın alıp kabzederken buna birilerini şahit tutsa, sonra da bu aldığı şeyde bir ayba muttali olsa, işi kadiya havale eder. Ta ki kadı oğlu adına tasarrufta bulunacak birini atasın da baba da o satın aldığı şeyi o adama reddetsin, sonra da çocuğu adına o malı çocuğuna satan kişiye bu malı reddedebilsin²⁹⁸.

Vekilden bir mal satın alan kişinin ödediği para müvekkile ulaşmış olsa dahi o kişi satın aldığı malı aybı (kusuru) sebebiyle iade edebilir²⁹⁹.

Müşteri, vekilden aldığı malda ayba muttali olduğunda, parayı vekile ödediyse vekilden, müvekkile ödediyse müvekkilden alabilir³⁰⁰.

Bayi, müşteriye para noktasında ibra ettikten sonra, müşteri malın bir aybına muttali olsa, müşteri artık o malı ne geri verebilir ne de herhangi bir şey almak için bayiye müracaat edebilir³⁰¹.

f. Mevkûf Satış

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, oğlunun arazisini satan babaya oğlu “Ben yaşadıkça senin satışına razıyım.” veya “Ben sağ oldukça senin işlemine onay verdim.” dese bu sözler baba için icazet sayılır. Ama çocuk babaya “Ben yaşadıkça onu (araziyi) elinde tut.” demişse, bu söz babaya icazet anlamı taşımaz.³⁰²

Mal sahibine fuzûlînin malını sattığı haberi ulaştığında mal sahibi sussa, bu satışa verilen bir icazet veya onay olarak algılanmaz. Eğer mal sahibine malının satıldığı haberi ulaşınca, daha malının satış fiyatını bilmeden bu satışa onay verse, sonra da miktarı öğrenince satışı reddetse, itibara alınan; bu satışın reddi değil onaylanmasıdır³⁰³.

Bezzâziyye’de zikredildiği üzer, fuzûlî veya emanetçi, mudinin onayı olmadan emanet malı sattıktan sonra, emanet sahibi emanet eşya onlardayken zaten kendisinin o emanetin satışına onay verdiğine dair delil sunsa, yine de bu emanet sahibinin o emaneti

²⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 446; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 93.

²⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 445-446; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 100.

³⁰⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 445; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 100.

³⁰¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 458; *Behçetü'l-fetâvâ*, 287.

³⁰² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 490; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 153.

³⁰³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 489; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 153.

satın alan müşteriden mebûin parasını alma imkânı olmaz. Ancak emanet malın sahibi, fuzûlîye parayı kabzetmek noktasında vekil olursa müstesna. O zaman mal sahibi malın sahibi olarak değil fuzûlînin vekili olarak müşteriden parayı kabzedebilir.

Fuzûlî, başkasının kölesini sattıktan sonra köle ölse, sonra da kölenin sahibi o fuzûlîye satış emri verdiğini iddia etse, bu iddiasında tasdiklenir. Ama eğer köle sahibi “Satış haberi bana ulaştı ben de bu satışa onay verdim.” derse o zaman köle sahibi bu sözünde tasdiklenmez³⁰⁴.

Kişi bir malı satın alırken onu falanca için satın aldığına dair şahit tutsa sonra o falanca da “bu malın benim adıma satın alınmasına razı oldum.” dese, yine de bu akit müşteri adına gerçekleşir. Zira bu kişi satın almaya vekâlet almadığında bu aldığı şeyin mülkiyeti kendi adına gerçekleşmektedir. Bundan sonra adına aldığı şahıstan onay alsa dahi buna itibar olmaz. Zira bu icazet, mevkuf satışlar için geçerlidir, nâfiz olan satışlar için değil³⁰⁵.

Bezzâzî’nin Kâidî’den naklettiğine göre; başkasının mülkünde bir akit gerçekleştiren kişi daha sonra o şeye malik olsa, akde mani olan (kendi mülkü olmayan bir şeyi satma) durum ortadan kalktığı için akit geçerli olur. Mağsûb’u satıp da sonra ona malik olan gasıp, babasının malını satıp sonradan o mala vâris olan kişi bu duruma örnek olarak verilebilir³⁰⁶.

g. İkâle

Bezzâzî’nin belirttiğine göre, müşteri ikâle talep ettiğinde, bayi müşteriye “Parayı getir.” dese bu söz ikâle anlamına gelir³⁰⁷. Bu söz, tıpkı “İkâle yap” demek gibi değerlendirilir³⁰⁸.

Müşteri satın alıp da kabzetmediği bir köle hakkında satıcıya “Onu, kendi adına sat.” dediğinde bayi de o köleyi satsa bu satış caiz olur ve artık birinci satış işlemi

³⁰⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 489-490; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 153.

³⁰⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 492; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 322.

³⁰⁶ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 335.

³⁰⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 370; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 340.

³⁰⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 370.

fesh olmuş sayılır. Eğer müşteri bayiye “Onu benim adıma sat.” veya “Onu dilediğine sat.” veya “Onu sat.” der de başka bir şey ilave etmezse, o zaman ikâle sahih olmaz³⁰⁹.

İkâleyi şarta talik etmek sahih olmaz. Örneğin bayi, Zeyd’e bir öküz satarken Zeyd’e “Onu ucuza aldın.” dediğinde Zeyd “Eğer daha fazla verecek bir müşteri bulursan onu sat.” dese, o da böyle birini bulup daha yüksek fiyata satsa, bu ikinci akit geçerli olmaz. Zira bu şartlı vekâlet değil ikâlenin şarta taliki olarak kabul edilir. Ve yapılan bu işlem geçerli olmaz.

Yine müşteri “Ben bu alışverişten zarar ettim.” deyince bayi “Onu sat eğer zarar edersen ben karşılarım.” dediğinde müşteri de onu satsa ve gerçekten zarar etse, yine burada bayinin herhangi bir şeyin parasını karşılaması gerekmez³¹⁰.

Müşteri, “Bana ikinci satış imkânı ver.” deyince bayi, “Verdim, kabul ettim.” demedikçe ikâle sahih olmaz. Fetva da bununla verilir.³¹¹. Satışta olduğu gibi ikâlede de “muhayyerlik şartıyla ikâle” sahihtir³¹².

Satın aldığı yemeği kabzederek paranın bir bölümünü veren kişi günler sonra “Para pahalandı, değerlendi.” deyince, bayi aldığı parayı verse; teatinin, iki taraftan birinin elindekini karşı tarafa vermesiyle gerçekleşeceğini söyleyenlere göre bu, ikâle kılınabilir ki bu da sahihtir³¹³.

İkâle, sahih olan görüşe göre iki taraftan birinin teatisiyle de gerçekleşebilir³¹⁴.

h. Fasit Satış

Bezzâzî’nin belirttiğine göre, “Nakit ödenirse şu kadar, veresiye ödenirse şu kadar” veya “bir aya kadar ödenirse şu kadar iki aya kadar ödenirse şu kadar” tarzındaki satış fasit olur³¹⁵.

³⁰⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 370; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 340.

³¹⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 371-372; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 159; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 340.

³¹¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 371; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 157.

³¹² *en-Nehru’l-fâik*, III, 363.

³¹³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 372; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 157.

³¹⁴ *en-Nehru’l-fâik*, III, 341; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 28.

Besmele çekilmesi kasten terk edilen hayvanın gayrimüslime bile satışı caiz olmaz³¹⁶.

1. Alışverişle İlgili Muhtelif Meseleler

Ribâ: Kişi 1 dirhem karşılığında 100 fels satın alsa iki taraftan birinin alacağı şeyi kabzetmesi yeterli olur. Eğer gümüş veya altın, fülus karşılığı satın alınırsa yine birinin yaptığı kabz yeterli olur³¹⁷.

Mebîyi reddetme: Müşteri satın aldığı binanın caddeye(sokağa) açılacak başka bir yeri olmadığını bilmiyorken bu binayı yol hakkı dâhil olmadan satın alırsa, bu satışı reddetme hakkına sahip olur.³¹⁸

Mebûin satışına dâhil olan-olmayan: Dükkân satılırken irtifâk haklarıyla birlikte satıldıysa, dükkânın üzerindeki sundurmalık (güneşlik, zalle) da satışa dâhil olurken aksi durumda satışa dâhil olmaz³¹⁹.

2. İcâre

a. Kiralanan Yerin Ücretiyle İlgili Meseleler

Bezzâziyye’de zikredildiği üzere, mal sahibi, evin önündeyken orayı kiralamak isteyen kişiye “Orada otur.” demekle birlikte ona kapıyı açmasa, bir müddet geçtikten sonra ev sahibi ücreti isteyince de müstecir “Ben, orada oturmadım.” dese, eğer müstecir bir zorlama olmaksızın kapıyı açma imkânı varken böyle söylüyorsa, kendisine ücret gerekli olur, aksi halde ise oranın ücretini ödemek gerekli olmaz. Ev sahibinin burada müstecire “Kapının kilidini kırsaydın da içeriye girseydin.” deme gibi bir durumu yoktur. Sonra kiralanan yerin ücreti peşin ödenecekse, ev sahibi onu hemen talep eder. İcabında o ücreti almak için ev sahibi ev üzerindeki hapis hakkını kullanabilir (Yani parayı almadan o evi müstecire vermeyebilir). Eğer kiralanan yerin

³¹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 431; *Behçetü'l-fetâvâ*, 295. Tabii burada normal veresiye satıştan bahsedilmemektedir. Zira onda bir sakınca yoktur. Buradaki problem ise paranın sonuçta o akit anı için ne kadar ödeneceği bilinmediği için burada oluşan cehalet satışı ifsat etmektedir.

³¹⁶ Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, VII, 238.

³¹⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 433.

³¹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 513; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III,29.

³¹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 513; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III,32.

ücreti daha sonra ödenecekse, ev sahibi kira vakti gelmeden müstecirden herhangi bir talepte bulunamaz. Eğer kira ücreti aylık ödenecekse bir ay geçince müstecirin kirayı ödemesi gerekli olur. Eğer icâre akdinden sonra ev sahibi ücreti hemen kabzetmişken daha anlaştıkları vakit dolmadan bu akit bozulacak olursa, evde oturlan müddet hesaplanarak o ücret ev sahibi tarafından alıkonur geriye kalan miktar ise müstecire geri verilir³²⁰. Zira (normalde) icârede ücret anbean menfaatlerin elde edilmesiyle sabit olup gitmektedir. İstifade edilen menfaatin ücreti de derhal ödenmelidir³²¹. Ancak bu kira ücretinin anbean tesbitinde büyük zorluklar olup her anın ücreti tam olarak takdir edilemeyeceği için ücret (aylık veya yıllık gibi) daha geniş bir zaman dilimine yayılarak ona göre takdir edilmektedir³²².

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, alacağı ücret müeccel olmadıkça ayn'da bir eser oluşturan (sanatkâr) kişi, parasını kendisini tutan kişiden alıncaya kadar o üzerinde mesleğini icra ettiği ayn'ı hapsedme hakkına sahip olur. Buna göre dokumacı, berber, oduncu (odun kıran) gibi ameliyle ayn'a nitelik değiştiren her kişinin ayn'ı hapis hakkı vardır. Bütün bunlar sanatkâr bu işleri dükkânında yaptığı zaman geçerlidir. Eğer bu işleri kendisini işçi olarak tutan kişinin evinde yapıyorsa, o zaman bu ayn üzerinde bir hapis hakkı olmaz³²³. Ancak bu sanatkârın ayn'ı hapis hakkı olabilmesi için az önce söylediğimiz gibi akit öncesinde alınacak ücretin peşin ödenmesi üzerine anlaşılmış olması gerekir. Eğer ücret sanatkâra daha sonra ödenecekse bu tarz terzi, boyacı vb. kişilerin ayn'ı hapis hakkı kalmaz³²⁴. Burada sanatkârın bu ayn'ı hapis hakkı olmasının sebebi ise şöyle açıklanmaktadır: Burada üzerine akdin inşa edildiği şey o ayn üzerine oluşturulan veya oluşturulacak olan vasıftır (Yani buradaki vasıf, bey'deki mebî gibidir.) Kişi de nasıl satışta hakkını (parasını) alıncaya kadar mebîde hapis hakkını

³²⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 13; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 413; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 23-24.

³²¹ Burhânuddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdülazîz el-Buhârî Merğînânî Burhaneddîn Buhârî (616/ 1219), *el-muhîtu'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Ahmed İzzu İnâye ed-Dımaşkî, Beyrut: Dâru İhY3ai't-Türâsi'l-Arabi, 2003/ 1424, IX, 170.

³²² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 55- 56.

³²³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 12; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 414. Ayrıca bu hapis hakkı için bkz. Ebu'l-Hasen Suğdî, *en-Nütef fî'l-fetâvâ*, II, 562.

³²⁴ İskilpli Mehmet Atıf Efendi, *İslam Fıkhi*, haz. Mümtaz Habib Güven, Abdullah Sivridağ, İstanbul: Nehir Yayınları, 1994, V, 109.

kullanabiliyorsa burada da sanatkâr olan kişi ücretini alıncaya kadar o ayn'ı hapis hakkına sahip olabilmektedir³²⁵.

Bezzâzî'nin bildirdiğine göre, kiraya verilmek için hazırlanmış bir dükkâna birisi gelip oturarak oranın kendi mülkü olduğunu iddia etse, daha sonra dükkân sahibi oranın kendi mülkü olduğunu ispatlasa dahi bu şekilde oraya oturan kişiye, buranın ücretini ödemek gerekli olmaz. Ama aynı durum bir vakıf akarında gerçekleşse, burada oturan kişi orayla ilgili olarak oranın kendi mülkü olduğunu veya orada akit yapmış olduğunu ileri sürse de (orası benim mülküm veya burayı kiraladım gibi teviller yapsa) buranın kira ücretini ödemek durumundadır³²⁶. Burada hemen şu hatırlatma yapılmalıdır ki Şafiîlerden farklı olarak Henfîlere göre “Menfaatler gasb ve itlaf sebebiyle tazmin edilmezler.”³²⁷ Bunu İbnu's-Sâatî de “Gasp halinde evden alınacak olan ücret düşer.” diye ifade etmektedir³²⁸.

Eşinin sarıh izni olmaksızın senelerce onun evinde oturan kocanın evle ilgili olarak herhangi bir ücret ödemesi gerekmez. Zira kadının bu duruma rıza göstermesi kocanın orada oturmasına izin sayılır³²⁹.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, kiraya verilmek için hazırlanmış dükkânlardan birini bir kişi işgal etse, İbn Seleme “Orayı işgal eden kişinin oranın ecir mislini ödemesi gerekir.” demektedir. Kişi dükkânı işgal ettikten sonra o dükkânı gasp ettiğini iddia etse, eğer daha önce bu mülkün malikine ait olduğunu ikrar etmiş idiyse, bu iddiasında dinlenmez. Eğer bu dükkânı daha önce kendine izafe etmiş idiyse (iddia ettiyse) o dükkânın sahibi o işgal eden kişinin aleyhine delil de getirirse, artık orayı işgal ederek gasp iddia eden bu kişiye oranın ücretini ödemek gerekli olmaz. Yine kişi bir

³²⁵ Yusuf b. Mahmud Hâc Ahmed, *Câmiu'l-esileti'l-fıkhiyyealâ mezhebi's-sâdeti'l-hanefiyye*, Dimaşk: Mektebetü'l-Farâbi, 1999/ 1419, 319.

³²⁶ Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammar b. Ali el-Vefâi Şürûnbulâlî, *Ğunyetu zevi'l-ahkâm fî buğyeti dürreri'l-hükkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978, II, 267; İbn Âbidîn, IX, 76.

³²⁷ Ebubekr Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî (539/ 1144), *Tuhfetu'l-fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984, III, 90.

³²⁸ İbnu's-Sâatî, *Mecmau'l-bahreyn*, 373.

³²⁹ Ebu'l-Hafs Kâriu'l-Hidâye Siracuddin Ömer b. Ali b. Fâris Kinânî Kâriu'l-Hidâye (929/ 1426), *Fetâvâ Kâriü'l-Hidâye li Sirâceddîn Ömer b. Ali el-Hanefî*, thk. Muhammed er-Râhil Garâyibe, Muhammed Ali ez-Zagul, Amman: Dâru'l-Furkân, 1999/ 1420, 74.

hamama girdikten sonra (ücret ödememek için) oraya gasp amacıyla girdiğini iddia etse, bu iddiası dinlenmez³³⁰.

Müstecirin mal sahibinden dinar alacağı varken ödeyeceği kira ücreti dirhem olsa, bunun üzerine (dirhemle dinar arasında) takas yapmak isteseler caiz olur. Burada her ne kadar paraların cinsleri muhtelif olsa da aralarında karşılıklı bir rıza söz konusu olduğu için bu takas işi mümkün olur³³¹.

Kişi bir yeri muayyen bir ayn (eşya) karşılığında kiralasa, fakat daha o ayn'ı o yerin sahibine teslim etmeden o ayn helak olsa veya kiracı tarafından helak edilse kiralanan yerin ücreti ne kadarsa müstecirin o kadar ücret (ecr-i misil) ödemesi gerekir. Bunun dışındaki akitlerdeyse ecri misil konuşulan ücretten (ecr-i müsemma) fazla ise o ecri misil değil sadece konuşulan ücret ödenir³³².

Adam ailesiyle vakıf veya yetim evinde oturuyorsa oranın ücretini aile reisi olarak bu adamın ödemesi gerekir³³³.

Ev sahibi kiracısını ebediyen kira ücretinden ibra etse, bu sadece bir aylığına ibra olarak kabul edilir³³⁴.

Kişi gün boyunca geceye kadar tartı işlemi yapmak için tartı odası (hücre) tutsa, Serahsî'ye göre bu oda için ücret ödemek vacip olur. Hassâf ise; "Eğer bir kıymeti varsa ve âdeten böyle bir iş yapılıyorsa ücret gerekir, yoksa gerekmez." demektedir. Bazıları da Serahsî'nin sözünü Hassâf'ın söylediği anlama yormuştur. Bazı ulema ise "Her halükarda buranın ücreti ödenir." demektedir³³⁵.

³³⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 45; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 425.

³³¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 129; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 523.

³³² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 26; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 84.

³³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 44; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 530; Muhammed b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Ukûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-fetâvâ'l-Hamîdiyye*, Kahire: Matbaatü'l-Meymeniyye, 1310, II, 147.

³³⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 17; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 85.

³³⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 48; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 453.

b. İcâre Akdinde Zaman

Bezzâziyye’de geçtiği üzere, kişi bir marangozu 10 gün çalışması için tuttuğunda, marangoz çalışmaya o günü takip eden günden başlar. Eğer onu tutarken “yazın 10 günü” derse ortada bir meçhûliyet olduğundan bu işlem sahih olmaz. Eğer “Şu ayın başlangıcından 10 gün.” derse o zaman bu akit caiz olur³³⁶.

Yine Bezzâzi’ nin belirttiğine göre, kişi bir marangozu bir günlüğüne (geceye kadar) tutmuşken, başka bir adam da marangozdan bu zaman dilimi içinde kendine bir dirheme divit yapmasını istese, o marangoz da bu diviti yapsa, eğer ikinci adam o marangozun o anda başkasına ait bir işçi olduğunu biliyorsa, ikinci adamın yaptığı bu iş sahih (helal) olmaz. Eğer ikinci adam onun başkasının bir işçisi olduğunu bilmiyorsa kendisi açısından bunda bir beis yoktur. Onu ilk tutan kişi bu marangozun ücretinden o (divit yapma için harcadığı vakit dilimini) miktar olarak keser. Ancak marangozu ilk başta tutan kişi onun bu süre içinde başkasına divit yapmasını onaylamış olursa o zaman onun ücretinden bir şey kesemez³³⁷.

Kişi bir günlüğüne çalışması için bir işçi tutsa, âdete göre o kişi güneşin doğuşundan itibaren işe başlamalıdır³³⁸. Ve bu adamın gün içersinde farz namazlar dışında başka hiçbir şeyle meşgul olmadan tüm gün çalışması gereklidir³³⁹.

c. İcârede Muhayyerlik Hakları

Kişi bir yeri üç günlüğüne muhayyer olmak üzere kiralasa, caiz olur³⁴⁰. Daha fazlasındaysa ihtilaf vardır. Muhayyerlik müddetinin üç günle sınırlanmaması için kirada İmameynin görüşü kabul edilerek “Şu kadar gün muhayyer olmak üzere” denilip gün uzatılarak bu haktan istifade edilebilir³⁴¹. Kimi kaynaklar ise buradaki

³³⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 71-72; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 416.

³³⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 73; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 417.

³³⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 66; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 17.

³³⁹ İskilpli Atıf Efendi, *İslam Fıkhı*, V, 144.

³⁴⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 27; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 419.

³⁴¹ İskilpli Atıf Efendi, *İslam Fıkhı*, V, 102.

muhayyerlikle ilgili olarak “Üç gün bundan daha az veya bundan daha fazla bir zaman dilimi için muhayyerlik süresi kullanmak caizdir.” demektedir³⁴².

Kişi bir yeri kiralamadan önce onu tutmak için üç gün muhayyerliği şart koşup da bu süre içinde orada otursa artık muhayyerlik hakkı düşer. Eğer bu üç günlük süre içerisinde oraya otururken ev yıkılacak olursa kendisine bir tazmin sorumluluğu olmaz. Zira oraya icâre hükmünde oturmuştur. İcâre müddeti, muhayyerliğin düşmesiyle başlar. Eğer muhayyerlik hakkı ev sahibindeyken orayı kiralamayı düşünen kişi orada oturunca ev yıkılırsa, o zaman bu müstecirin tazmin sorumluluğu vardır ve müstecir bu muhayyerlik süresi içinde evde oturursa veya kiralanan şey hayvan olması halinde ona binerse bu durumda kendisi için ücret ödemek gerekli olur³⁴³.

Müstecir için hıyâr-ı rüyet ve hıyâr-ı ayb hakları da mevcuttur. Burada kiralanan evi görmek o evin menfaatlerini görmek gibi değerlendirilir³⁴⁴.

Kişi bir binayı kiralayıp kabzettikten sonra oraya oturulması halinde binanın kirişlerinin kırılması (çatlaması) gibi, o eve zarar verecek bir ayba vâkıf olursa, kendisine muhayyerlik hakkı tanınır. Eğer kabızdan önce akitten sonra bu binada bir ayb oluşursa, müstecir o binayı geri verir. Zira bu akit menfaata dayalı bir akittir. Kullanımdan önce aybın ortaya çıkması, o aybın akit esnasında mevcut olması gibi değerlendirilir³⁴⁵. (Dolayısıyla da o binayı geri verebilir) Kiracı (müstecir) bu tarz kiralama işleminde faydalanma imkânı ortadan kalkmasa da eve oturması halinde eve gelebilecek bir zarar söz konusu olursa, bu akdi fesh imkânına sahip olur³⁴⁶.

d. İcârede Teati

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, süresi uzun olmayan icârelerde teati toluyula icâre akdi sahih olur. Ancak kiralama süresi uzun olursa ücret malum olmayacağı için teati usulü icâre de sahih olmaz. Örneğin bir senede alınacak ücret bazen bir dânik (Dirhem

³⁴² Ebu'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Hanefî Suğdî (461/ 1068), *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, thk. Selahaddîn Abdüllatîf el-Hânî, 2. bs., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984, II, 572.

³⁴³ Ebu'l-Hasen Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, II, 572.

³⁴⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 27; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 419.

³⁴⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 59; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 420.

³⁴⁶ *Câmiu'l-esileti'l-fıkhiyye*, 320.

altıda biri) bazen bundan az bazen de bundan fazla olabilir³⁴⁷. Eğer kiralama süresi kısa olursa teati sahih olur³⁴⁸. Örneğin yolcu vapuruna binmekle, icâre akdedilmiş olur ve eğer ücret belliyse o ücreti ödemek, belli değilse onun ecr-i mislini ödemek gerekli olur³⁴⁹.

e. İcârede Tazmini Gerektiren ve Gerektirmeyen Durumlar

Kişi, bir hayvanı 10 (çuval) yük taşımak için kiralamasına rağmen o hayvana, sahibiyle birlikte 20 (çuval) yük yükleseler ve bu yüzden de hayvan helak olsa, kiralayan, (müstecir) burada hayvanın kıymetinin dörtte birini tazmin eder. Zira müstecir bu yükün yarısını yüklemeye mezun yarısına ise mezun değildir. Bu yarı da yarıya bölünür, böylece de müstecir hayvanın kıymetinin dörtte birini ödemek durumunda kalmış olur³⁵⁰.

Bezzâî'nin belirttiğine göre, kişi bir merkebi, arazisine 20 yük toprak taşımak için 1 dirheme kiralamış olmasına rağmen, buna ilaveten arazisinde bulunan kireçten de her dönüşünde bir yük kireç taşısa ve bu durumda gidip gelirken hayvan dönüş yolunda helak olsa, bu müstecir hayvanın kira ücretini ödemededen sadece hayvanın kıymetini tazmin eder. Müstecir aynı vaziyetteyken işi bitirerek hayvanı sağlam bir şekilde teslim edecek olursa, o zaman sadece tam ücret öder³⁵¹. Kaide olarak ücret ve tazmin bir arada bulunmaz³⁵². Dolayısıyla da bir kişi kiraladığı şeyin hem ücretini hem de onun kıymetini aynı anda ödemez.

Kişi bir yere kadar gitmek üzere bir hayvan kiraladığında kendisine şu yolda hırsızlar var şeklinde bir ikaz yapılmasına rağmen yine de bu tehlikeli yola sapsa ve hırsızlar onu yakalasa bakılır: İnsanlar bu haberi işitip bilmelerine rağmen yine de bu

³⁴⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 14; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, VII, 507; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 10.

³⁴⁸ *Haskefi, ed-Dürrü'l-muhtâr*, IX, 10; İskilpli Atf Efendi, *İslam Fıkhu*, V, 101- 102.

³⁴⁹ İskilpli Atf Efendi, *İslam Fıkhu*, V, 101- 102.

³⁵⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 77; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 491; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 62.

³⁵¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 80; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 494.

³⁵² Bekr İsmail, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, 209.

yola sapıyorlarsa, bu kişi hayvanın kıymetini tazmin etmezken; insanların bu yola sapmamaları halinde ise, bu hayvanın kıymetini tazmin eder³⁵³.

Kişi bir değirmeni buğday öğütmek için kiralayıp da burada buğday benzeri veya ondan daha az zarar verecek bir şey öğütürse, bu kişi yapılan icâre akdine muhalif davranmış sayılmazken; bu kişi o değirmende buğdaydan daha çok zarar verecek bir şey öğütürse, o zaman akde muhalif ve gâsıp olarak kabul edilir³⁵⁴.

Çoban “hayvanın öleceğinden korkarak onu kestim.” derken; mal sahibi bu durumu inkâr etse, söz mal sahibinin olur. Çobaninsa beyyine getirmesi gerekir³⁵⁵.

f. Fasit Olan ve Olmayan İcâreler

Öncelikle şunu hemen belirtelim ki icâre akdinin sıhhati; ücretin ve yapılacak işin belli olmasına bağlıdır. Bu ikisinden herhangi birinin veya icâre müddetin meçhuliyeti icâre akdini fasit kılar³⁵⁶.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi bir hayvanı kiralarken arkadaşlarının kiraladığı fiyata kiralasa bakılır: Eğer (aynı işi yapan) arkadaşları bu hayvanın mislini muayyen olmayan muhtelif fiyatlarla kiraya veriyorlarsa, bu kişinin yapmış olduğu icâre akdi fasit olur. Eğer arkadaşları tarafından kiralama ücreti “10” gibi artmayan, eksilmeyen malum bir fiyat olup, akdi yapanlar tarafından da biliniyorsa, o zaman bu icâre akdi caiz olur. Eğer bu hayvanın ecir misli duruma göre değişiklik gösterip kimi zaman 10, kimi zaman bundan daha aşağı veya daha yukarı oluyorsa, iki taraf da düşünülerek iki ücretin ortalaması alınarak ücret belirlenir³⁵⁷. Bu durum, bir şey satılırken “falancanın sattığının misliyle satmaya benzemektedir. Burada ödenecek ücret malum olduğu için bu satış nasıl caiz oluyorsa buradaki kiralama işlemi de aynı şekilde caiz olmaktadır³⁵⁸.

³⁵³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 82; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 71.

³⁵⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 61; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 474.

³⁵⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 85; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 487.

³⁵⁶ Ebu'l-Hasen Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, II, 558. Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 57.

³⁵⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 23; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 442.

³⁵⁸ *Burhânî, Muhîtu'l-Burhânî*, IX, 173.

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre kişi birisiyle hayvana yulafını vermesi şartıyla ona ineğini verip çıkacak yağ ve sütün aralarında eşit olarak paylaşımı üzere onunla anlaşsalar, bu icâre işlemi fasit olur. İnek sahibinin bu adama çalışma ücretini ve adam hayvana kendi yulafından verdiğiyse o yulafın ücretini vermesi gerekir.(merada otlatıldığının değil). Ayrıca sütün tamamı mevcutsa sütün kendisi, harcandıysa bu sütün misli inek sahibine verilir. Zira süt mislî bir yiyecektir. Eğer yulaf sahibi bu süttan tarhana yaptıysa, o süt artık kendisinin olmuş olur. Bu durumda o süttan tarhana yapılmasıyla inek sahibinin hakkı kesintiye uğradığı için yulaf sahibi o sütün mislini inek sahibine tazmin eder. Yapılan bu işlemin (anlaşmanın) fasit olmayıp caiz olması için; inek sahibinin ineğin yarısını o adama (yulaf sahibi) parayla satması ve ardından onu parayı ödemekten ibrâ etmesi sonra da ondan süt ve tarhana elde etmesini istemesi gerekmektedir. (Hile-i şeriye). Bu durumda ortaya çıkan ürün ikisi arasında ortak olmuş olur. Yine bir kişi diğer bir kişiye tavuğu, yumurta aralarında eşit olmak üzere verdiğinde; ya da ipek böceği ve kozasını elde edilecek ipeği aralarında paylaşmak üzere verdiğinde, bu işlem caiz olmaz. Çıkan ürünlerin tamamı tavuk ve koza sahibinin olur³⁵⁹.

Kişi bir yeri, karşılığında o yerin sahibi için bir iş yapmak üzere tutup ücretini bildirmese veya karşılık olarak kan lâşe gibi bir ücret zikretse, bu durumda o yerin ücreti (ecri misli) ne kadarsa müstecir tarafından o miktar ödenir. Yine kişi tuttuğu bir yerde ücret olarak verilecek olan dirhemi adet olarak bildirip vezn olarak bildirmese, o beldede de farklı paralar kullanılıyor olması halinde, genellik arzeden para konuşulan para olarak düşünülür ve bu para ödenir³⁶⁰.

Kişi birisini Farsça veya Arapça şarkı yazması için tutsa (kiralasa) muhtâr olan görüşe göre bu icâre helal olur. Zira günah olan onu okumaktır³⁶¹.

Kişi birini kuyu kazması için tutup da o kuyunun en, boy ve derinliğini zikretmese, yine de bu işlem istihsânen caiz olur. Ve orası insanların yaptıklarının ortalaması alınarak kazılır³⁶². Aynı şekilde kişi, birini kabir kazması için tuttuğunda ona

³⁵⁹ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 445-446.

³⁶⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 24; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 446.

³⁶¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 41; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 450.

³⁶² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 74; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 451.

nerede kabir kazacağını belirtmese bu şekildeki icâre de istihsânen caiz olur. Ve işçi, kabrin o mahalle halkının ölülerini defnettiği mezarlığa gömüleceğinden hareketle o mahallenin kabristanında kazar³⁶³.

Bir iş üzerinde yapılan icârede teferruatlar konuşulmadıysa orada belirleyici olan, örfdür³⁶⁴.

Bir şeyi veya bir yeri fasit şekilde kiralayan kişi, onu sahih bir icâre ile başkasına kiralasa sahih olan görüşe göre caiz olur³⁶⁵.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, icârede iki taraf uzun kira metnine (sakk) “İki taraftan her birinin, diğeri hazır olsun olmasın muhayyerlik müddeti içinde fesh hakkı (velayet) vardır.” diye madde koysalar; Kâdî Ebû Ali ve diğer bazı ulema “Burada koşulan şartın şeriat hükmüne aykırı olmasından hareketle akdin fasit olduğunu” söylerken, Fazlî “Muhayyerlik müddetinin zaten akde dâhil olmamasından hareketle akdin fasit olmayacağını” söyler. Buna göre iki taraf da metindeki bu hükme mebni olarak feshe malik olurlar. Biz de bu konuda yazılı metne (kiralama kontratına) böyle bir hüküm konulmasının akdi fasit kılmayacağına dair İmam Muhammed'den bir rivayet bulduk³⁶⁶.

Bürokratik zorluklardan dolayı bir dava peşinde koşan kişiler davalarını (dileklerini) sultana iletmek için birini tutsalar, vaktini de belirlemeleri halinde bu işlemleri caiz olurken aksi halde caiz olmaz. Fetva da bunun üzerinedir³⁶⁷.

Bezzâzî'nin belirttiği üzere, birisi, içinde ağaçların da bulunduğu bir araziye kiralasa veya orayı ekmek için alsa bakılır: Eğer bu ağaçlar tarlanın ortasında bulunuyorsa, bu kiralama caiz olmaz. Eğer bu ağaçlar tarlanın ortasında olup da bir veya iki senelik iki küçük ağaç olursa, bu işlem caiz olur. Eğer tarlanın ortasında iki büyük ağaç varsa, onların yaprakları ve gölgesi yeri kaplayacağından yapılan bu iki akit

³⁶³ *Muhîtu'l-Burhânî*, IX, 196..

³⁶⁴ *Muhîtu'l-Burhânî*, IX, 204.

³⁶⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 31; *Behçetü'l-fetâvâ*, 468.

³⁶⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 21; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 465.

³⁶⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 42; Ankaravî Mehmed Emin Efendi (1098/ 1687), *el-fetâvâ'l-Ankaravî*, Bulak: Dâru't-Tibâati'l-Mısriyye, 1281, II, 303.

caiz olmaz. Eğer ağaçlar arazinin kenarında bir set gibi bulunuyorsa, bu durum ne satışa ne de kiralamaya engel bir durum oluşturmaz³⁶⁸.

Hacıları uğurlamak veya karşılamak için hayvan kiralayan kişi, bunun vaktini ve yerini söylemeden hayvanı kiralarsa bu, sahih olmaz³⁶⁹. Yani fasit olur. Zira burada akit, “hayvana binmek” istifadesi üzerine kuruludur. Bu ise mesafeye göre farklılık gösterir. Eğer yer belirtilirse bu meçhuliyet ortadan kalkıp mesafe de malum olacağı için bu icâre sahih olacaktır³⁷⁰.

g. Kira İşlerinde Yükümlülükler

Hamamın akıntı kanalı dolduğunda ister görünen ister görünmeyen pislik olsun her halükarda bunun boşaltılması kiracıya (müstecire) aittir. Hamam kiralandıktan sonra onun suyunu doldurmak ve boşaltmak da aynı şekilde kiracıya aittir. Hamam sahibi hamamdaki kül ve yakacakların taşınmasını kiracıya şart koşarsa, bu kira akdini ifsat etmezken; kiracının bunu hamam sahibine şart koşması, akdi fasit kılar³⁷¹. Muhtemelen bunlar hep Bezzâzî'nin örfeye dayanarak belirttiği hükümlerdir³⁷². Buradaki hamam suyunu boşaltmanın kiracıya ait olması, bu işlemin binaya zarar vermeden yapılabilecek olmasından kaynaklanmaktadır³⁷³.

Evin kanalizasyonu veya akıntı yerleri dolarsa, bunların tamiri için kiracı ev sahibine müracaat edebilirse de ev sahibi onu tamir etmeye mecbur tutulamaz. Eğer bu durumdayken bu işleri kiracı yaparsa teberru yapmış olur³⁷⁴.

Değirmen kiralandığında bunun suyunu sağlamak için nehri kazmak sorumluluğunun kime ait olacağı örfeye göre belirlenir³⁷⁵. Zira hakkında Şeriat'tan bir

³⁶⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 33; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 14.

³⁶⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 63; *Bahru'r-râik*, VII, 510; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 16.

³⁷⁰ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî (483/ 1090), *el-Mebsût*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983/ 1403, XV, 171.

³⁷¹ Serahsî, *Mebsût*, XV, 158; *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 117; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 134.

³⁷² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 134.

³⁷³ *Bahru'r-râik*, VIII, 32.

³⁷⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 119; *el-fetâvâ'l-Ankaravî*, II, 312.

³⁷⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 117; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 134.

kayıt getirilmeyen ve hakkında bir kaidenin bulunmadığı yerlerde örf muteber kaynaktır³⁷⁶.

Kiracı evden çıktığında buradaki toprak ve külleri çıkarmak oraya giren ikinci kiracıya ait olur. Eğer oraya girdiğinde orada toprağın bulunup bulunmadığı noktasında ev sahibiyle arasında bir ihtilaf çıkarsa söz, geldiğinde toprağın zaten orada olduğunu söyleyen kiracıya (müstecire) ait olur³⁷⁷.

h. Kira Akdinin Fesh Edilip Edilemeyeceği Yerler

Genel anlamda icâre akdi bir özre mebni olarak fesholunabilir. Yapılan akdin gerekliliklerine göre davranılması halinde kişinin büyük zararlara katlanacak olması genel itibariyle bir özürdür ve bu sebeblere bağlı olarak bu akit fesholunabilir³⁷⁸.

Borçtan dolayı kira akdi feshedilebilir. Kişinin bir dirhem borcunun olması kendine zarar verici (ağır) bir borçtur. Bu kadar borcu olan kişi kira akdini feshedebilirken bundan daha az borcu olan kişi için aynı durum söz konusu değildir³⁷⁹.

Kişi bir köyde hamam kiraladıktan sonra o köyde insanların büyük bölümü o köyden göç etse, buradaki kira ücreti (icâre akdi) düşerken; insanların sadece bir bölümü buradan giderse o zaman icâre akdi devam eder³⁸⁰.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, kirada oturan kişi ev satın alıp oraya geçmek istese, bu, kira akdini fesh için bir özür değildir. Bu noktada kişi hayvan kiraladıktan sonra başka bir hayvan satın aldığı anda bu, kirayı fesh için özür kabul edilirken burada ev satın almanın özür olmaması; ev alanın burayı başkasına kiralamasının mümkün olması hayvan için aynı şeyin bu kadar rahat olmaması ile açıklanmaktadır. Zira hayvana binmek kişiden kişiye değişirken evde oturmak pek de kişiden kişiye değişen bir şey değildir³⁸¹.

³⁷⁶ Bekr İsmail, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, 156.

³⁷⁷ *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, V, 117; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 134-135.

³⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 61; Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Halebî, *et-Ta'liku'l-müeyesser alâ Mülteka'l-ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Gavecî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989, II, 167.

³⁷⁹ *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, V, 112; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 137.

³⁸⁰ *el-fetâvâ'l-Ankaravî*, II, 298.

³⁸¹ *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, V, 100; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 138.

Oturduğu köyden değil de başka köyden tarla kiralayan kişinin eviyle tarlası arasında seferîlik müddeti varsa, bu bir özür kabul edilirken; iki mesafenin bu kadar uzak olmaması kiranın feshi için bir özür olarak kabul edilmez³⁸².

Kiralanan evin duvarından bir parça düştüğünde bu durum orada oturulmasına zarar vermiyorsa, bu icâre fesh edilemez. Eğer bu durum orada oturmaya zarar veriyorsa icâre fesh edilebilir, feshedilmezse konuşulan ücret neyse onun ödenmesi gerekir³⁸³. Ki kaide olarak icâre akdi, zarar doğuracak sebeplere mebni olarak fesh edilebilir³⁸⁴.

1. İşçinin Tazmin Yükümlülüğü Olan ve Olmayan Yerler

Burada önce hemen şunun belirtmeliyiz ki; işçi iki statüde incelenir. Birincisi, sadece bir kişi için değil herkes için çalışabilen ve çalışmasını bitirmeden ücret almaya hak kazanamayan işçi (ecîr-i müşterek) diğeri de bir kişi için çalışan ve iş vaktinde bulunmakla ücrete hak kazanan işçi (ecîr-i hâs) dir. Birinci grup işçiye; boyacı, terzi ikincisine ise; bir kişinin koyunlarını bir aylığına güdecek olan çoban örnek verilebilir³⁸⁵. Birinci gruptakiler herkesin işinde çalışabileceği için ona “müşterek işçi” ikinci gruptakiler ise bu iş esnasında başkası için çalışamayacağından dolayı “özel işçi” şeklinde isimlendirilmektedir³⁸⁶.

Mal sahibi, tutmuş olduğu işçisine malı helak etmesi halinde o malı tazmin etmesini şart koştuktan sonra, eğer bir helak gerçekleşirse, icmâen işçinin bunu tazmin edeceği söylenmiştir. Fetva ise yaptığı işte eser (iz) oluşturmayan kişinin yaptığı işte tazmin etmesi şart koşulsun koşulmasın o işte tazmin yükümlülüğünün olmamasıdır³⁸⁷.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, hamamdaki elbiseleri koruyan kişi bu koruma esnasında uyurken elbiseler çalınsa bakılır: Adam, otururken uyuduysa kendisine bir

³⁸² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 102; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 139.

³⁸³ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 72.

³⁸⁴ *Câmiu'l-esileti'l-fıkhiyye*, 321.

³⁸⁵ Ebu'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr Merğînânî (593/ 1197), *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtetî*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986, III, 244- 245; *Mülteka'l-ebhur*, II, 164- 166.

³⁸⁶ *el-Hidâye*, III, 244- 245; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 53-54.

³⁸⁷ *Ubeydullah b. Mesud b. Mahmud el-Buhârî, Şerhu'l-vikâye*, Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ul3ums'l-İslâmiyye, 1987/ 1407, II, 161; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 505.

tazmin yokken; yatarak uyuması halinde o eşyaları tazmin etmesi gerekir³⁸⁸. Eğer adam içeri girince ona bir şey demeden elbiseleri hamam sahibinin önüne koysa veya ona “Elbiselerimi koru.” demesine rağmen hamam sahibi oradan kalkıp gitse adam yine de elbiseleri oraya bıraksa, bu durumdayken de elbiseler helak olsa bu kişiye tazmin sorumluluğu yoktur³⁸⁹.

Hamam sahibi, elbiseleri korumada tıpkı bir emanetçinin (emaneti elinde tutan kişinin) emaneti korumadaki durumu gibidir. Yani emindir, tazmin etmez. Ama ücretle insanların elbiselerini koruyan bir kişi aynı durumdayken elbiseler zayi olsa Ebû Hanîfe’ye göre yine tazmin yoksa da Sahibeyn’e göre tazmin vardır³⁹⁰.

Bezzâzî’nin belirttiğine göre, çoban hayvanların başındayken birden fazla kurt gelip koyunu kapsa bunu çoban tazmin etmezken; tek bir kurdun gelip koyunu alması halinde tazmin eder. Birinci durum sanki hırsızların bir adama galebesi gibi değerlendirilirken; bir kurdun gelmesi, normalde kendisiyle başa çıkılabilecek bir durum olarak değerlendirilir³⁹¹. Bununla birlikte el-Fetâvâ’l-Hamîdiyye’de ise “Herkesin işini gören (ecîr-i müşterek) bir çoban hayvanı otlatırken bir kurt gelip hayvanı kapsa bu çobanın hayvanın yarı kıymetini tazmin edeceği görüşü ulema tarafından seçilmiş görüştür.”denilmektedir³⁹².

Sığırtmaç hayvanı köye soktuğunu iddia ederken, hayvan sahibi hayvanını ahırda bulamayıp günler sonra helak olmuş vaziyette bulursa bakılır: Eğer köylüler herkesin evine özel olarak hayvanların bırakılmasını önemli görmeyip sadece köye sokulmasını yeterli görüyorlarsa bu durumda hayvanı köye sokma konusunda söz çobanıdır. Eğer çoban hayvanı köye soktuğuna dair yeminden kaçınırsa bu hayvanı tazmin eder, aksi halde (yemin etmesi halinde) tazmin etmez. Yine çoban inek sürüsünü

³⁸⁸ *el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye*, V, 90; *el-Fetâvâ’l-Hindiyye*, IV, 507. Yakın bir ifade de *el-Mültekat* adlı eserde geçmektedir Bkz. Semerkandî, *el-Mültekat*, 283.

³⁸⁹ *Fetâvâ ve mesâilü İbni’s-Salâh*, II, 643.

³⁹⁰ Serahsî, *Mebûât*, XV, 160. Ebu’l-Hasen Suğdî, *en-Nutef fi’l-fetâvâ*, II, 574- 575.

³⁹¹ *el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye*, V, 84- 85; *el-Fetâvâ’l-Hindiyye*, IV, 508.

³⁹² Menteşizâde Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, Dâru’t-Tibâati’l-Ma’mûre, 1827, II, 187.

ağıla soktuktan sonra bir inek oradan çıkıp kaybolursa, her ineğin sahibine ayrı ayrı teslimi şart koşulmadıkça bu çoban herhangi bir tazminde bulunmaz³⁹³.

Çoban bir inek sürüsünü köprüden geçirirken bir inek suya düşüp kaybolursa ve helak olsa, bunu çoban tazmin eder. Hayvanı muhafaza imkânı olunca hayvan ister sevki altında olsun isterse olmasın aynı durum geçerlidir³⁹⁴.

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, ortak işçi olan (ecîr-i müşterek) çobana davar teslim edildikten sonra çoban “Ben, davarın nereye gittiğini bilmiyorum.” dese onun bu sözü bizim zamanımızda onu zayı ettiğinin ikrarı olarak alınmalıdır³⁹⁵. Normalde ise emanet sahibi “Emanet gitti, ben onun nasıl gittiğini bilmiyorum.” dese söz yeminle birlikte kendisininindir ve kendisine bir tazmin yoktur³⁹⁶.

Yağ tulumu taşımak için tutulan hamalın sırtına tulumu yüklemek için mal sahibi ona yardımcı olup beraberce tulumu kaldırırlarken tulum yarılsa, hamal bu yağı ve tulumu tazmin etmez. Çünkü tulum, yarılması anında sahibinin elinde kabul edilmektedir³⁹⁷.

Terzi elbiseyle birlikte mal sahibinin yanına girdiğinde, mal sahibi terzinin elinden elbiseyi almak amacıyla onu çekerken yırtılsa, terziye tazmin yokken, ikisi birden elbiseyi çekerken elbise yırtılırsa o zaman terzi elbisenin yırtılmasından kaynaklanan noksanı elbise sahibine tazmin eder³⁹⁸.

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, kişi bir adamı kiralayıp ona bir eşek ve 50 (dirhem) vererek falanca yere ticarette bulunması ve bir şey satın alması için yola soksa bu adam da gidip bu şeyi satın alsa, fakat yolda bir zalim, kafilenin eşeklerini alınca yolcuların bir bölümü eşeklerini almak için o zalimin arkasından giderken bir bölümü

³⁹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 85; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 510- 511; *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, II, 188.

³⁹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 86; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 512.

³⁹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 94; Zeynuddîn Hayreddîn b. Ahmed el-Eyyûbî Remlî (1081/ 1670), *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*, der. Muhammed İbrahim, 2. bs. , Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriye, 1882, II, 139; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 123.

³⁹⁶ Ebu'l-Kâsım Nâsirüddîn Muhammed b. Yusuf Hüseyin es-Semerkandî (556/ 1161), *el-Mültekat fi'l-fetâvâye'l-Hanefiyye*, thk. Mahmud Nassâr, Seyyid Yusuf Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000/ 1420, 291.

³⁹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 79; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 501.

³⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 92; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 504.

gitmese ve gidenlerin bir kısmı eşeklerini alıp bir kısmı alamadan geri dönse bakılır: Eğer eşeğini ve eşyalarını alanlar eşyalarının ardından gitmeyenleri kınasalar, böyle bir durumda bu işçi kaptırdıklarını tazmin etmesi gerekirken; yolun çok meşakkatli olmasından dolayı gidenler gitmeyenleri kınamamışsa, bu durumda bu işçiye bir tazmin yoktur. (Yani kusurlu sayılmaz.)

Eğer bu kafiye eşkıya basınca tutulan bu işçi, elindeki metâyı atıp eşekle birlikte kaçsa, eşkıya da bu atılan eşyayı alsın bakılır: Eğer işçi bilirse ki eşekle kaçmayacak olursa eşekle birlikte kumaşı da alacaklar o zaman kaptırdıklarını tazmin etmezken; hem kumaş hem de eşekle kaçma imkânı varken kumaşı oraya atarak kaçmışsa, bu durumda kaptırdıklarını tazmin eder³⁹⁹.

i. İşçinin Ücretiyle İlgili Meseleler

Bezzâî'nin belirttiğine göre, kişi, eşini ekmek pişirmesi için tuttuğunda eğer aklında o ekmeği satmak varsa, eşinin ücretini ödemelidir. Ama adam evde yemek için bunu yaptırmışsa, o zaman kadına da ödenecek herhangi bir ücret yoktur⁴⁰⁰.

Kişi demir kürek (bel) kiraladığında bunun sahibi “Ben, bir ücret istemiyorum, benim için bu küreğe bir sap yap.” dese sonra da bu adam yaptığı sap için ücret talep etse bakılır: Eğer bu yaptığının bir kıymeti varsa ona ecr-i misil varken aksi durumda bir ücret yoktur⁴⁰¹.

Kişi bir terziye kumaş vererek “Ücretiyle bunu dik.” deyince terzi “Ücret istemiyorum.” diyerek elbise dikse bir ücret alamaz⁴⁰².

Simsar, münadi, arzuhalci, dellal ve bu tarz yaptığı iş ve ayırdığı vakite takdir konulamayan kişilerin aldığı ücretler ecr-i misil olursa, caiz olur. Zira bunların yaptıkları işlere insanların ihtiyacı vardır⁴⁰³.

³⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 82-83; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 497; *Behçetü'l-fetâvâ*, 479.

⁴⁰⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 116; *Behçetü'l-fetâvâ*, 464.

⁴⁰¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 41; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 521.

⁴⁰² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 25; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 521.

⁴⁰³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 40; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 78.

Bir şey kaybeden kişi bir topluluğa karşı “Kim beni ona götürürse ona şu kadar” deyince birisi ona kılavuzluk yapsa bunun için bir ücret alamaz. Eğer bu sözü birine söyler de o da ona sadece sözle tarif ederse, yine bir şey alamazken, bu kişi onu alır da onunla beraber o eşyanın yerine varıncaya kadar onunla yürürse, o zaman ecr-i misil alır⁴⁰⁴. Burada kişi, bu işi yapmakla örfen ve âdeten bir ücrete müstehak olmaktadır. Ancak burada ücret mukadder değildir. Bu durumda da akit fasit olmakta ve onu oraya götüren kişi ecr-i misile müstehak olmaktadır⁴⁰⁵. Siyer-i Kebîr’deyse, “Seriye komutanı: ‘kim bana falanca yere kadar kılavuzluk ederse ona şu kadar’ dese bu işlem sahîh olur ve kılavuzluk ücreti teayyun eder, bunun ödenmesi vacip olur.” denilir⁴⁰⁶.

j. İcâre ile İgili Muhtelif Meseleler

Talebenin verdiği yemek: Küçük çocuk hocasına yiyecek bir şey verdiğinde esahh olan görüşe göre hoca ondan yiyebilir⁴⁰⁷.

Gaip kişi adına alınan kira ücreti: Hâzır la gaip arasında daha önceden taksimi yapılmış olan ortak bir evde hâzır olan kişinin kendi hissesinde oturma hakkı varken evin tümünde oturma hakkı yoktur. Kadı, binanın harap olacağından korkarsa binanın tamamını kiraya verir ve alınan kira ücretini saklar⁴⁰⁸.

Kiralanacak olan şeyin muâcirin mülkünden çıkması: Ertesi güne izafeten kiraya verilecek olan şey muâcirin mülkünden çıkıp daha sonra mülküne geri dönse o şeyde icâre geri dönmez. Eğer kiralanacak olan şey bir aybı sebebiyle mahkeme kararıyla sahibine geri gelse veya sahibi onu hibe edip daha sonra bu hibesinden dönse, eğer kiralama için anlaştıkları o gün gelmeden bu şey kişinin mülküne geri dönerse, icâre de geri döner⁴⁰⁹.

Bir hayvanı kiralama sebebinin ortadan kalkması: Birisi, falanca beldeden yük taşımak için hayvanlar kiralasa, sonradan da “Oraya gittim ama yükü bulamadım.” dese,

⁴⁰⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 48; Ebu'l-Abbas Şehabeddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (1098/1687), *Ğamzu uyûni'l-besâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, IV, 417.

⁴⁰⁵ *Muhîtu'l-Burhânî*, IX, 194.

⁴⁰⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 48; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 454.

⁴⁰⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 39; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 528.

⁴⁰⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 58; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 525.

⁴⁰⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 17; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 10.

muâcir (kiraya veren) onu tasdiklemiş olsa da burada müstecire gidiş ücreti gerekli olur. Mecmûu'n Nevâzil'de ise, "Kişi, Bağdat'tan, Medâyin'e gidip oradan (taam) yük yüklemek üzere hayvan kiralasa fakat oraya gittiğinde taamı bulamasa kendisine gidiş ücreti gerekir. Fakat hayvanı kiralama akdini yaptığı yerden değil Medâyin'den yüklemek için kiralasa ancak yükü bulamasa kendisine hiçbir ücret gerekmez" denilmektedir⁴¹⁰.

Aynı şekilde kişi bir yere kiraladığı hayvanla gidip geri dönemeyince o hayvanı sahibine reddetme imkânı da olmadığı için oradaki hâkim veya emin bir kişinin yanına bıraksa ve bu şekilde bir müddet geçse, ona sadece yarı ücret (gidiş ücreti) gerekir.⁴¹¹

Ev sahibinin kiraladığı yerde tasarrufu: Bezzâziyye'de geçtiğine göre, ev sahibi bir binayı kiraya verip kiracı oraya girdikten sonra ev sahibi o binanın avlusuna hayvanını bağlamak istese, bunun için kiracıdan izin alması gerekir. Eğer ev sahibi kiracıdan izin almadan hayvanını o avluya bağlarsa, hayvanının vereceği zarardan sorumlu olur. Tabii bu hüküm müstecirin binanın tamamını kiralaması halinde geçerlidir. Eğer ev sahibi evini kiralarken avluyu (sahn) kiralamamışsa, ev sahibinin avluya hayvanını sokma hakkı vardır. Orayı ödünç olarak vermesi halinde ise hayvanını, ödünç verdiği kişiden (müsteîr) izin almadan da oraya sokabilir ve hayvanın verdiği zarardan da sorumlu olmaz.⁴¹²

Birisi gün içinde dönmek üzere 4 dirheme hayvan kiralayıp gitse fakat günlerce dönmese, üzerine 2 dirhem vacip olur⁴¹³.

Hayvanı kiralayanın yolda ölmesi: Hayvanı kiralayan kişi yolda ölse gittiği mesafenin ücreti (vârisler tarafından) ödenmelidir. Yolun diğer kısmı için ücret üzerinden düşer⁴¹⁴. Buna göre eğer para peşin ödenmişse ölen müstecirin varisleri gidilmeyen yolun parasını mucirden isterler.

⁴¹⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 64; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 470.

⁴¹¹ *Fetâvâ ve mesâilü İbni's-Salâh*, II, 628- 629.

⁴¹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 56; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 471.

⁴¹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 63; *Bahru'r-râik*, VIII, 22; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 488.

⁴¹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 100; *Behçetü'l-fetâvâ*, 462.

Mal sahibinin kiraladığı yerde yapıp yapamayacakları: Uzun süreliğine kiralanmış bir arazi veya bostanda buranın mülk sahibi buraya bir şey dikse, müstecir bunu engelleyebilir. Çünkü bu durumda, mal sahibinin bu mülkünde tasarruf hakkı yoktur. Ama buraların sahibi oradaki ağaçları keser veya budakları kırarsa müstecir bunları engelleyemez⁴¹⁵.

3. Vekâlet

a. Vekâlet Lafızları

Kişi kendi lehine olan her türlü hak konusunda birine vekâlet verdiğinde hangi sebeplere bağlı olarak alacaklı olduğunu ve hangi mal hakkında alacaklı olduğunu belirtmese dahi vermiş olduğu bu vekâlet caiz olur⁴¹⁶.

“Maslahat gördüğün her şeyi yap.” veya “Maslahat görerek yaptığın her şey caizdir.” tarzındaki lafızlar tevkil ifade eder⁴¹⁷.

b. Vekâletn İsbatı

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, bir hakla ilgili olarak bir kişi birisinin (falancanın) vekili olduğuna dair delil getirdiyse, daha sonra müvekkiliyle ilgili başka bir hak için daha iddiada bulunacak olursa, onun vekili olduğuna dair ikinci defa beyyine getirmesine ihtiyaç yoktur. Ancak aynı şahıs başka bir müvekkili için bir hak iddia edecekse o zaman onun vekili olduğuna dair ayrıca bir beyyine daha getirmesi gerekir⁴¹⁸.

Bir kişi, müvekkilinin alacağını kabzetmek üzere, onun vekili olduğunu iddia edip vekâlet ve deyn üzerine ortak bir delil sunsa, Ebû Hanîfe’ye göre kabul olunan vekâlettir. Önce bununla yani onun falancanın vekili olduğuyula hükmolunur. Sonra ikinci defa borç üzerine beyyine istenir⁴¹⁹.

⁴¹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 22; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 516.

⁴¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 469; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 278.

⁴¹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 463; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 566.

⁴¹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 463- 464; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 569.

⁴¹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 464; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 570.

Bir kişi bir adama “Sen falancanın husûmet vekilisin, benim de ondan şu kadar alacağım var.” deyince o kişi (müddeâ aleyh) “ (Bahsettiğin) o falanca beni husûmete vekil kılmadı.” dese, bunun üzerine de müddei, onun falancanın husûmet vekili olduğuna dair delil getirirse, bu delili kabul olunur⁴²⁰

c. Satın Almaya Vekâlet

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre, birisi simsara 1000 verip “Bana bununla bir şey satın al.” dediğinde bakılır: Simsar eğer muayyen bir şeyi satın almayla maruf ise müvekkille simsar arasındaki akit simsarın almayla maruf olduğu o şey üzerine kurulmuş kabul edilir. Aksi halde ise bu akit fasit olarak deđerlendirilir⁴²¹.

Kişi birisine binit hayvanı alması için vekâlet verdiğinde, vekil kör veya ayağı kopuk bir hayvan bulup getirirse, âmirin bunu kabul etmeme hakkı vardır⁴²².

Merkep satın almaya vekil olan kişiyle müvekkil arasında merkebin sıfatı (nev’i) noktasında bir konuşma olmadıysa vekil, müvekkilinin durumu neye uygunsa ona göre bir merkep satın alır. Eğer müvekkil bostancı (bostan işleriyle uğraşan bir kişi) iken, vekil ona şehirde binilecek bir merkep alırsa veya müvekkil sıradan bir kişi iken vekil ona beylere layık bir at satın alırsa, bu durumda vekil ikisini de kendisine almış olur⁴²³. (Müvekkil bu alınanları kabul etmeyebilir.)

Kişi birisine, 10’a herevî kumaş almasını emrettiğinde vekil bu 10’la iki Herevî kumaş alsa (ki ikisi 10 yapıyor) Ebû Hanîfe’ye göre âmir onlardan sadece birini alır diye bir şey yoktur. O, elbiselerin ikisini de alır. Zira tercih imkânı yoktur. Eğer müvekkil bu vekiline yine 10 vererek, muayyen bir herevî elbise almasını emretse bu durumda vekil 10’a iki elbise alsa, müvekkil o iki elbiseden birini alıp sadece de o aldığı elbisenin karşılığını öder⁴²⁴.

Birine hangi elbiseyi isterse alması noktasında vekâlet verilirse, bu vekâlet sahih olur. Eğer müvekkil, “Benim için elbiseler satın al.” derse bu noktada İmam

⁴²⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 464; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 571.

⁴²¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 485- 486; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 574.

⁴²² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 485; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 575.

⁴²³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 483; *Afgânî, Keşfu’l-hakâik*, II, 93.

⁴²⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 486; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 578.

Muhammed'den bir görüş aktarılmış olmasa da, kimi ulema bu tarz bir vekâlete cevaz vermiş kimi ulema ise cevaz vermemiştir⁴²⁵.

d. Satmaya Vekâlet

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, kişi bir eşyayı satmaya vekil olduğu zaman o eşyayı kendi namına satın alamaz. Zira bir kişi aynı anda hem satıcı hem de müşteri olamaz. Buna göre eğer böyle bir isteği varsa önce o eşyayı birine satar ardından da o sattığı kişiden kendisi satın alır. Eğer müvekkil vekilinden o eşyayı kendisine veya küçük çocuklarına ya da kendisi hakkında şهادette bulunamayacak birine satmasını isterse, o da bu durumda bu eşyayı müvekkilinin belirttiği şahıslardan birine satarsa, o zaman caiz olur⁴²⁶.

Kişi birini bir malı satması için vekil yaparken o malı sadece falancanın yanında satmasına izin verse, o da sadece o adamın yanındayken satış yapar (yapabilir)⁴²⁷. Müvekkil vekiline “Onu peşin sat” dediğinde vekilin onu veresiye de satması caiz olurken; “Onu sadece peşin olarak sat.” dediğinde vekilin onu veresiye satması caiz olmaz. Müvekkil, “Onu 1000'e veresiye sat” dediğinde vekil peşin bir şekilde satsa, maksat hâsıl olduğu için bu satış caiz olur⁴²⁸.

Bedâî'de de “Müvekkil bir eşyanın 1000'e peşin satılmasına vekâlet vermişken vekil bu miktara veresiye satsa, bu satışın cevazı için müvekkilin onayı gerekir.” denilirken müvekkil tarafından bir eşyanın veresiye satılması istenmişken o eşya peşin satılırsa bunun geçerli olacağı belirtilir⁴²⁹.

Sonuç olarak satışa vekil olan kişi, müvekkilinin isteğine aykırı bir iş yapmış olursa, bu işlemin geçerlilik kazanması müvekkilinin onayına bağlı iken; satın almaya vekil olan kişi müvekkilinin isteğine aykırı bir iş yaparsa, satın aldığı şeyi müvekkili

⁴²⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 483-484; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 284.

⁴²⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 475; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 288; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 589-590.

⁴²⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 475; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 589-590; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 296.

⁴²⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 476; *Ğamzu uyûni'l-besâir*, IV, 491.

⁴²⁹ *Bedâî*, VII, 441

için değil kendisi için almış olur⁴³⁰. Ancak satışa vekil olan kişi, satışı müvekkilinin isteğinden daha iyi bir pozisyonda gerçekleştirirse, Hanefîler buna onay verirler⁴³¹.

Kişi 1000 değerindeki kölesini satması için birine vekâlet verdiğinde vekil daha onu satmadan kölenin değeri 2000'e yükselse vekil onu artık 1000'e satamaz⁴³².

Bezzâziyye'de ifade edildiğine göre, vekille müvekkil arasında vekâletle ilgili koşulan şartlar hakkında ihtilaf olursa, söz müvekkilin olur. Yine müvekkil vekiline “Sana bu malı (aldığın) paradan başka parayla satmanı emretmişim” derken vekil buna itiraz etse, söz yine müvekkile ait olur⁴³³.

Yanına bir mal rehin bırakılan adil (mutemet) kişi rehni satışına vekâlet verse, ardından da vekil o rehni onun huzurunda satsa, bu satış caiz olur. Eğer adil kişi gaipse onun onayı olmadan satış caiz olmaz. Eğer adil zat rehniyle ilgili bir fiyat belirtir de ikinci bir kişi o rehni onun huzurunda aynı miktara satarsa, işlem tamam olur. Eğer onun olmadığı yerde satarsa Kitab'ın (el-Asl'ın) rivayetine göre caiz; bu kitap dışındaki rivayete göre ise; o adil şahsın bu satışa ayriyeten (veya tekraren) onay vermemesi halinde bu satış caiz olmaz⁴³⁴.

Vekil parayı kabzettikten sonra mebînin fiyatını düşüremeyeceği gibi müşterisini de onun parasını ödemekten ibra edemez⁴³⁵.

⁴³⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 234; Şevkânî, *ed-derarü'l-muziyye*, II, 287.

⁴³¹ İbnu's-Sâatî, *Mecmau'l-bahreyn*, 433- 434; Şevkânî, *ed-derarü'l-muziyye*, II, 287.

⁴³² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 477; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 293.

⁴³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 476; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 590.

⁴³⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 480; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 598.

⁴³⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 475; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 297.

e. Vekâlet Verme Zorunluluğu (Özrü)

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi mahkemeye hayvanın sırtında veya bir kişinin sırtında gidebilecek durumda olmakla birlikte bu şekilde gitmesi halinde hastalığının artacağından korkuyorsa, onun birine vekâlet vermesi gerekir. Eğer bu şekilde hayvanın veya birisinin sırtında gittiğinde hastalığında bir artış olmayacaksa, (sonuçta hasta olduğu için) sahih olan görüşe göre yine de vekâlet vermelidir⁴³⁶.

Adam (vekil tuttuğunda buna gerekçe olarak) “Ben, falanca kafiyeyle sefere çıkıyorum.” derse, hâkim o kafiyelekilere sorar ve ona göre bu zatın sefere çıkıp çıkmadığına karar verir⁴³⁷.

Kişinin mahpus olması kendisi açısından bir özürdür. Bu yüzden onun da davasına bakması için birine vekâlet vermesi gerekir⁴³⁸.

f. Kusurlu Malın Kime İade Edileceği

Bezzâzî’nin belirttiğine göre, vekil (sattığı malın aybını) ikrar ederken müvekkil inkâr etse, müşteri malı vekile reddeder. O vekilin ikrarı kendi hakkında sahihtir, müvekkili hakkında değil. Zira vekil, malı teslim etmekle vekilliğini bitirmiş dolayısıyla da müvekkille olan ilişkisini bitirmiş olmaktadır. Ancak buradaki kusur bu vekâlet müddeti içinde hâdis olamayacak (yani müvekkil yanındayken de zaten mevcut olan) bir ayıpsa müstesna. Eğer maldaki kusur bu vekillik müddeti içinde ortaya çıkabilecek bir kusursa, müşteri, o maldaki kusurun, mal müvekkilin yanındayken de mevcut olduğunu ispat edecek delil sunmadıkça veya müvekkil (aybın kendisi yanındayken bulunmadığına dair) kendisine teklif edilen yeminden kaçınmadıkça, müşteri o kusurlu malı müvekkile reddedemez. Bu durumda da vekil sağ ve akli başında olduğu müddetçe malı geri almak yükümlülüğü altında olur. Eğer vekil ölür de arkasında bir halef bırakmazsa veya halef bıraksa da o halef mahcur (kısıtlı) olmak gibi

⁴³⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 469; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 278.

⁴³⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 469; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 279.

⁴³⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 468; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 279.

uhdesine bir şey alamayacak pozisyonda olursa, o zaman müşteri bu kusurlu malı müvekkile reddeder⁴³⁹.

Müvekkil vekilinin sattığı malla ilgili olarak onun bir kusuru bulunduğunu ikrar ederken vekil bunu inkâr etse, ikisine de bir şey gerekmez. Çünkü akdin hukuku noktasında müvekkil yabancı gibidir. Eğer tersi olursa müşteri, vekile rücu eder. Zira o vekilin müvekkili hakkındaki ikrarı sahih değilken; kendi hakkındaki ikrarı sahihtir⁴⁴⁰.

g. İkrâra Vekâlet

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, ikrar için birine vekâlet vermek sahihtir. Ancak ikrara vekâlet vermek vekilin hemen müvekkil adına ikrarda bulunmasına müsaade anlamına gelmez. Tavâvîsî’den aktarıldığına göre bunu şöyle yorumlamalıdır: Kişi birine husûmet noktasında vekâlet (yani husûmet vekilliği) verip ona “Eğer bana bir âr bulaşacaksa o müddeâ için ikrarda bulun.” der vekil de bu şekilde bir ikrarda bulunursa sahih olur⁴⁴¹.

Husûmet vekili olan kişinin müvekkili adına ikrarı sahih olurken, sulh amaçlı olarak vekil olan kişinin bu noktadaki ikrarı sahih olmaz. Zira husûmete vekil olan (avukat) kişi karşı tarafa cevap olacak şeyleri söylemeye de vekil sayılır ki ikrar da o cevaplardan (savunmalardan) biridir. Dolayısıyla husûmet lafzı, içinde ikrarın da bulunduğu cevap çeşitlerinin her birinin kapsar. Sulh ise bir muhâsama (savunma) değildir. Bu yüzden biz diyoruz ki; sulha vekil olan kişi husûmete vekillik yapamazken, husûmete vekil olan da sulha yetkili olamaz. Sulh bir akit nevidir. Bir akde vekil olan onun dışındaki diğer akdi gerçekleştirmeye yetkili olamaz⁴⁴².

Bu konuda pek çok kaynak da muhâsamaya vekil olan kişinin bu vekâletle karşı tarafa cevap mahiyetinde olan şeyleri yapmaya kadir olabileceğini, ikrarın da cevap kabilinden olduğunu, dolayısıyla da vekilin müvekkili adına kadı huzurunda

⁴³⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 481; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 595.

⁴⁴⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 481; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 298.

⁴⁴¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 462; *Ğunyetu zevi'l-ahkâm*, II, 292; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 283.

⁴⁴² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 467- 468; *Ğunyetu zevi'l-ahkâm*, II, 291.

ikrarda bulunabileceğini ifade etmektedirler⁴⁴³. Ancak vekilin kadı meclisi dışında ikrarda bulunduğu dair mahkemede bir beyyine getirilirse bu durumda vekilin, vekâletten azlolunacağı da yine kaynaklarda yer almaktadır⁴⁴⁴.

Burada aktarılan görüşler, fetvanın da üzerine olduğu, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşleridir. Ebû Yusuf'a göreyse vekil müvekkili hakkında kazâ meclisinde ikrarda bulunabileceği gibi kazâ meclisi dışında da ikrarda bulunabilir. Züfer ve Şâfiî'ye göreyse; vekil hiçbir durumda müvekkili adına ikrarda bulunamaz⁴⁴⁵.

h. Vekâletle İlgili Muhtelif Meseleler

Vekilliğin süresi:10 günlüğüne vekil olan kişi esahh olan görüşe göre 10 günden sonrası için de vekilliğe devam edebilir⁴⁴⁶.

Nikâh vekâleti: Kişi kendini evlendirmesi için birine vekâlet verdiğinde, vekilin kendisi kadınla evlenip onunla yakınlaşmaya girse ve onu boşasa, ardından da iddeti bittikten sonra onu müvekkiliyle evlendirse, vekâleti daha devam ettiği için yapılan bu işlem sahih olur⁴⁴⁷.

Alacağını kabzetmeye vekâlet verme: Borçlu olan şahıs alacaklısına bir köle verip “Bunu, hakkını (alacağını) almak için sat.” dediğinde, alacaklı artık alacağını kabzetmiş olur, eğer köle onun elindeyken helak olursa o mal, borçludan değil kendinden gider⁴⁴⁸.

Vekilin azli: Râhin borcun vadesi geldiğinde mürtehinin veya adil şahsın ellerindeki rehni satmasına vekâlet verdikten sonra bu müvekkil (ve râhin) ölse yahut

⁴⁴³ Şerhu'l-vikâye, II, 101; Tebyînu'l-hakâik, IV, 280; Haddâd, Cevheretü'n-neyyire, I, 399; İbrahim Halebî, Mülteka'l-ebhur, II, 105; Abdülğânî el-Ğanîmî el-Meydânî, el-Lübâb, II, 151.

⁴⁴⁴ Tebyînu'l-hakâik, IV, 281; el-Hidâye, III, 150; Afgânî, Keşfu'l-hakâik, II, 110; Meydânî, el-Lübâb, II, 151.

⁴⁴⁵ Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ, III, 229; İbnu's-Sâatî, Mecmau'l-bahreyn, 425; Tebyînu'l-hakâik, IV, 279- 280; el-Hidâye, III, 150- 151; Meydânî, el-Lübâb, II, 151.

⁴⁴⁶ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, V, 461; Haskefî, ed-Dürri'l-muhtâr, VIII, 296.

⁴⁴⁷ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, V, 465; İbn Âbidîn, VIII, Reddu'l-muhtâr, 322.

⁴⁴⁸ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, V, 479; İbn Âbidîn, VIII, Reddu'l-muhtâr, 324.

delirse de vekiller azlolunmazlar. Talaka vekil olan kişi ise müvekkilinin ölümü halinde kıyasen değilse de istihsânen vekillikten azlolunur⁴⁴⁹.

Satılan malda hak sahibinin ortaya çıkması: Birisi bir vekilden mal satın aldıktan sonra onu yine bu vekile satsa bu durumdayken de mal hakkında biri hak iddia etse, (istihkak davası açsa ve malı alsın) vekil satın aldığı şahsa (yani ilk sattığı kişiye) rücu eder. O da vekile, vekil de müvekkile rücu eder. Bu meselenin faydası paranın cinsi değiştiği zaman ortaya çıkar⁴⁵⁰.

4. Kefalet

Kefalet lugatte; bir şeyi bir şeye eklemek anlamındadır. Istilâhî anlamda ise; Mutâlebe noktasında bir zimmeti diğer bir zimmete eklemek, katmak demektir⁴⁵¹.

a. Kefalet bi'n-nefs

Eğer kefil, (kefalet bi'n-nefs ile) kefil olduğu şahsa ulaşmak için yolculuğa çıkmaktan kaçınırsa, hâkim onu derhal hapsedebilir⁴⁵².

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, kişi, (kefalet bi'n-nefs ile) kefil olduğu mahpus şahıs hapisanedeysen onu teslim etse, kendisi kefillikten berî olurken; bu şahıs serbest bırakılıp ardından tekrar hapse konulursa bakılır: Eğer bu adam (borçlu) ticaret vb. sebeple hapse düşmüşse, yine bu şekildeki teslimle kefil kefillikten berî olurken; kefil olduğu adam (mekfûlun anh) devlet işleri vb. siyasi işlerle ilgili olarak hapse düşmüşse, kefil o borçluyu burada teslim etmekle kefillikten berî olmaz⁴⁵³.

Kişi birine nefsiyle kefil olup, mekfûlun lehe, ne zaman isterse o borçluyu teslim edeceğine teslim etmezse ondaki alacağını kendisinden de isteyebileceği şeklinde kefalet verse ve borçlu ölse ardından alacaklı onu teslim etmesini istediğinde doğal olarak kefil, o şahsı teslimden aciz olduğu için kendisine borcu ödemek gerekli olmaz. Zira ölmüş birini talep etmek sahih olmaz. Onu talep etmek sahih olmayınca malın

⁴⁴⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 465; İbn Âbidîn, VIII, *Reddu'l-muhtâr*, 324.

⁴⁵⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 480; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 281.

⁴⁵¹ Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire*, I, 400; Meydânî, *el-Lübâb*, II, 152; Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, VI, 244.

⁴⁵² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 603.

⁴⁵³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 19; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 607.

ödenmesini zorunlu kılacak bir acziyet (durumu) ortaya çıkmaz, bu yüzden de burada kefil için borcu ödemek zorunluluğu doğmaz⁴⁵⁴.

b. Kefaleti Yüklenme Anlamına Gelen ve Gelmeyen Söz ve Davranışlar

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, birisi diğerine “Falancayla alışveriş yap, bir zarara uğrarsan ben karşılarım.” dese sahih olmaz⁴⁵⁵.

Biri, diğerinden borç istediğinde adam borç vermeyince oradan bir adam “Ona borç ver, vermiş olduğun borcu ben (icabında) tazmin ederim.” deyince kendisinden borç istenen adam açıkça onun tazmin etmesini kabul ettiğine dair bir şey söylemeden o anda çıkarıp borç verse, bu işlem sahih olur ve bu şekildeki bir hareket kefillik için yeterli olur⁴⁵⁶.

Kişi başkasından alacaklı olan birine “Ben, senin falancadan olan alacağını alıp sana vermeyi tazmin ettim” dese, bu söz kefilliği yüklenmek anlamına gelmez. Bunun anlamı; eğer alabilirsem onu sana veririm demektir⁴⁵⁷.

c. Kefilin, Mekfûlun anhe Rücuu

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi kiracının kira bedeline kefil olduktan sonra henüz kira vakti gelmeden kirayı ödese, bunu almak için kiracıya rücu edemez⁴⁵⁸.

Biri diğerine “Beni, valinin müsaderesinden kurtar.” veya bir esir bir kişiye “Beni esaretten kurtar” dediğinde kendisinden yardım istenen adam da (para veya fidye ödeyerek) onları bu durumdan kurtarsa, bir şart koşulmasa dahi sahih olan görüşe göre adam onları kurtarmak için ödediği parayı almak için o kişilere rücu eder⁴⁵⁹.

⁴⁵⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 18- 19; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 608.

⁴⁵⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 15; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 622.

⁴⁵⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 11- 12; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 623; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 277.

⁴⁵⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 3; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 280.

⁴⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 637.

⁴⁵⁹ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VII, 664.

5. Havale

Havale; borcu, muhîlin (havale yapan kişinin) zimmetinden muhâl aleyhin (kendisine havale olunan) zimmetine nakletmek demektir⁴⁶⁰.

Havalede dört kavramın bilinmesi gereklidir ki bunlar muhîl; borç sahibi, (havale yapan), muhâlün leh; havale yapılan (alacaklı), muhalün aleyh; havaleyi kabul eden ve muhâlün bih; havale olunan borçtur⁴⁶¹.

Kefilin havale yapması: Kefil alacaklıyı başka birine havale ettiğinde asıl borçlu da kefil de berî olur. Ancak alacaklı, sadece kefilin berî olmasını şart koşarsa o zaman asıl borçlu berî olamaz⁴⁶².

Havale ile kefaletin ilişkisi: Kefaletin caiz olduğu her yerde havale de caizdir. Fetevâyı Hindiyîye’de de “Kefaletin caiz olmadığı yerde havale de caiz değildir.” denilerek aynı noktaya işaret edilmektedir⁴⁶³.

Muhâlün lehin rücu edeceği yer: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, muhâlün leh, normalde muhîl’e rücu edemezken eğer kendisine muhîl’e de rücu edebileceği noktasında bir muhayyerlik tanınır veya muhîl onu başkasına havale ederken muhîl ve muhâlün aleyh (havaleyi kabul eden)’den hangisine isterse rücu edebileceği ifade edilirse bu, sahih olur. Bu durumda alacaklı (muhâlün leh), muhalun aleyhe rücu edebileceği gibi isterse muhîle de rücu edebilir.

Havaleyi bozma: Muhîl de muhâlün leh de havaleyi bozma hakkına sahiptir. Böyle bir durumda da muhâlün aleyh berî olur⁴⁶⁴.

Muhâlün aleyh adına rehin verilmesi: Muhâlün aleyhin, muhâlün lehe (alacaklıya) gösterecek bir kefil yokken, birisi çıkarak teberruan bu muhâlün aleyh adına (muhâlün lehe) bir rehin verse, ardından da bu muhâlün aleyh müflis bir şekilde

⁴⁶⁰ Haddâd, *Cevheretü’n-neyyire*, I, 407; Meydânî, *el-Lübâb*, II, 160.

⁴⁶¹ Haddâd, *Cevheretü’n-neyyire*, I, 407.

⁴⁶² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 29- 30; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 6. Dürriyade Mehmed Arif Efendi, *Netîcetü’l-fetâvâ maan’-nukûl*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1849, 287.

⁴⁶³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 24; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 10. Benzer bir ifade için bkz. Haddâd, *Cevheretü’n-neyyire*, I, 407.

⁴⁶⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 29; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 13.

ölse, borç yine muhîlin zimmetine döner.(Yani rehin satılarak borç ödenmez.) Eğer alacaklı olan muhâlun leh bu rehni satmaya yetkili kılınmış olup da bunu satar fakat parasını kabzedemezse bu arada da muhâlun aleyh müflis bir şekilde ölürse, havale batıl olur, (rehnin satışından alınacak) para da rehin sahibine verilir⁴⁶⁵.

Havale davası: Muhîl gaip olunca, muhâlun aleyh muhîlin borcunun içki borcundan kaynaklandığını iddia etse, bu iddiası sahih olmaz. Bunun için delil getirirse dahi sonuçta herhangi bir değişiklik olmaz.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, muhâlun aleyh, borcu muhâlun lehe verdikten sonra muhîle rucû etmek isteyince muhîl, havale edilen paranın borcunun içki parasından kaynaklandığını söyleyip buna dair delil getirirse, iddiası dinlenmez ve muhîl’e “önce borcunu muhâlun aleyh’e öde sonra muhâlun leh ile muhâsama et.” denilir. Bunun üzerine muhîl, muhâlun leh aleyhinde borcun içki parasından kaynaklandığına dair delil getirirse o zaman kabul olunur. Bu durumda da muhâlun aleyh muhîl ya da muhâlun lehe dönme noktasında muhayyer kalır⁴⁶⁶.

6. Sulh

a. Borçta Sulh

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre, zimmette olan dinar yerine dirhem veya dirhem borcuna karşılık dinara sulh olunduğunda bedelin o mecliste (derhal) kabzı şart kılınmıştır. Eğer zimmetteki dinar borcuna karşılık o dinar borcundan daha az bir dinara sulh gerçekleşirse, bedelin hemen orada kabz olunması şart kılınmaz. Zira bu, hakkın bir kısmını ıskat edip bir kısmın almak olarak değerlendirilir. (Yani bu işlem sarf işlemi olmadığı için derhal kabz şart olmaz.) Eğer kişi zimmetindeki 10 dirhem borca karşılık, aynı miktarın bir aya kadar ödenmesi üzerine sulh olsa, bu sulh caiz olur⁴⁶⁷.

⁴⁶⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 26; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 15.

⁴⁶⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 28; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 303.

⁴⁶⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 34- 35; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 231.

Kişi alacağı 1000'e karşılık 1 aya kadar ödenmesi halinde 100'e ödenmezse 200'e sulh olsa, bu sulh sahih olmaz⁴⁶⁸.

Kişi 1000 borcuna karşılık alacaklıya 100 ödemeye ve bu para karşılığında da o alacaklıya elbise satmaya sulh olsa, bu sulh sahih olmaz. Zira bu bir pazarlığın içine başka bir pazarlık daha sokmak demektir⁴⁶⁹.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, kişi birisinden 1000 alacaklı olduğunu iddia ettiğinde adam (müddeâ aleyh) önce bu borcu inkâr etmişken sonra bir bedel üzerine bu kişiyle (müddeyle) sulh olsa, ondan sonra da bu parayı ödediğine veya bu parayı ödemekten ibra edildiğine dair delil sunsa, bu delili kabul olunmaz. Ama hakkında 1000 borcu var diye iddia edildikten sonra bu parayı ödediğini veya o paradan ibra edildiğini söyleyip ondan sonra bir bedele sulh olup ardından bu borcu ödediğini veya o borçtan ibra edildiğini delillendirirse, o zaman davası dinlenir⁴⁷⁰.

1000 borçlu olan şahıs, alacaklının kendisine 400'ü ödemesi halinde geriye kalandan (600) kendisini ibra edeceğine dair delil getirirken; alacaklı, “Ben, onu 500'den ibra etmiş 500'e de sulh olmuşum.” dese, bu durumda ikisi de bu sulhla ilgili ister aynı ister farklı tarih versin yahut ikisi de herhangi bir tarih vermesin her durumda borçlunun beyyinesi dikkate alınır⁴⁷¹.

Kişi birisinden 1000 alacaklı olduğunu iddia ettiğinde, müddeâ aleyh bu müddeiye sulh lafzı kullanmadan bu paranın yarısını verse, sonradan da bu müddei tekrar parasını isteyecek olsa, buna hakkı vardır. Eğer müddeâ aleyh ona nakit para değil de bir mal vermişse o zaman müddeinin artık bir şey isteme hakkı yoktur. Zira alacağı karşılığında karşı taraftan bir mal almaya razı olması onun bu bedeli sulh bedeli olarak aldığı anlamını doğurur ki bu durumda da artık bunu (bu sulhu, bu anlaşmayı) bozup başka bir şey istemeye hakkı kalmaz⁴⁷².

⁴⁶⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 35; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 232.

⁴⁶⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 32; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 233.

⁴⁷⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 38; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 278.

⁴⁷¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 36; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 278- 279.

⁴⁷² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 32; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 285.

c. Hırsızla Sulh Yapma

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi birinin evinde hırsız yakalayıp onu mal sahibinin yanına götürmek istediğinde, hırsız kendisini bırakması için ona bir mal teklifinde bulunsa (ve bu şekilde sulh olsalar) bu sulh batıl olur. Bu kişi hırsızdan aldığı bedeli hırsıza verir. Çünkü onun böyle bir hakkı yoktur. Burada yeri gelmişken şunu da belirtelim ki; eğer hırsız çaldığı malın sahibiyle, mal sahibinin malı geri alması şeklinde sulh olurlarsa, hırsız tazminden berî olur. Ortada bir hasımlık olmadığı için hırsıza hırsızlık haddi de uygulanmaz. Böylece de aralarında bu şekilde bir sulh vaki olmuş olur⁴⁷³.

Hırsızlık zanlısı mal sahibiyle sulh yaptıktan sonra, bu sulhu kendine gelebilecek bir zarardan korunma amaçlı olarak yaptığını iddia ederse bakılır: Eğer bu zanlı valinin hapisanesindeyse; bu dava ve iddiası sahih olur. Zira insanlar genelde orada haksız yere bulundurulmaktadır. Eğer zanlı, kadı’nın hapsindeyken bu iddiasını dillendirirse, zanlının bu iddiası sahih olmaz. Çünkü orada insanlar genelde hak ettikleri için hapis yatmaktadır⁴⁷⁴.

d. Terekede Sulh

Bezzâzî der ki: Vârislerden biri terekeyle ilgili olarak sulh olup kendisini terekeden genel bir ibra ile feragatta bulunsa, (yani terekeden herhangi bir şey almayacağını ifade etse) fakat sonradan terekede kendisini terekeden ibra etme anında orada bulunmayan bir ayn ortaya çıksa, esahh olan görüşe göre; bu kişinin kendi hissesinde (o ayn’dan kendisine ne düşecekse onun için) dava açması sahih olur. Normalde ise bir kişi kendisini genel ibra ile bir şeyden ibra ederse, artık onun o şeyle ilgili davası dinlenilmez⁴⁷⁵.

Şemsü’l-İslam der ki: Meyyitten alacağı olan bir kişi, vârislerden birini bundan (bunu ödemekten) istisna etse, bu sahih olmaz. Yani alacaklı böyle bir talepte bulunsa

⁴⁷³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 37- 38; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 469.

⁴⁷⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 38; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 470.

⁴⁷⁵ Zeynüddîn İbn Nüceym, *Fevâidü’z-zeyniyye*, 68; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 264.

dahi Şeriat'ın hükmüne göre bu borç tüm vârisler üzerinedir. Dolayısıyla da alacaklının gidip de bu vârislerden birini bu yükümlülüğten çıkarması sahih olmaz⁴⁷⁶.

e. Fasit Davada Sulh

Harezmi ulemasının yöneldiği görüşe göre tashihi mümkün olmayan fasit davadan sulh, sahih olmaz. Üzerinde hak iddia edilen arazinin bir sınırını belirtmemek veya yanlış söylemek gibi tashihi mümkün olan yerlerde ise sulh caizdir⁴⁷⁷. Bundan şu da anlaşılmaktadır ki; tashihi mümkün olan fasit bir davada sulha gitmek de sahih olmaktadır⁴⁷⁸.

Fasit bir sulhta gerçekleşen genel ibranın kendisi de sulha tâbi olarak fasit olur. Dolayısıyla normalde genel ibradan sonra dava açılmazken bu şekilde gerçekleşmiş bir ibradan sonra dava açılabilir⁴⁷⁹.

f. Sulhla İlgili Muhtelif Meseleler

Sulh sebebinin ortadan kalkması: Bayi daha sattığı hayvanın parasını kabzetmemişken müşteri, hayvanda olan bir kusur sebebiyle bayiye ta'nda bulununca, aralarında, bayinin hayvanın fiyatından bir dirhem düşmesi veya müşterinin bayiden bu hayvana ilaveten bir elbise alması üzerine sulh olsalar, sonra da hayvanda olan bu kusur kaybolduysa, müşteri bayiden aldığı bir dirhemi veya elbiseyi iade eder, sulh da batıl olur. Yine kişi birisiyle ilgili ondan mal alacağı olduğu iddiasında bulunduktan sonra bu kişi (müddei) bu müddeâ aleyhle bir mal üzerine sulh olsalar fakat sonradan bu müddeinin alacağının başka bir kişiden alınması gerekli olduğu ortaya çıksa, sulh bedeli reddolunur⁴⁸⁰.

Maaşta sulh: Hazinesden maaş geliri olan bir adam geride iki oğul bırakarak ölünce; iki kardeş divanda sadece birinin ismi yazılarak maaşı da sadece onun alması ve aldığından da diğerine bir miktar vermesi üzerine sulh olsalar bu sulh batıl olur.

⁴⁷⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 46; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 491- 492.

⁴⁷⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 37; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 230; Hamevî, *Ğamzu uyûni'l-besâir*, IV, 417.

⁴⁷⁸ Hamevî, *Ğamzu uyûni'l-besâir*, IV, 417.

⁴⁷⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 355; İbn Nüceym, *Fevâidü'z-zeyniyye*, 91.

⁴⁸⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 43; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 253.

7. Rehin

a. Merhûnun Adil Bir Kişiyeye Bırakılması

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, merhûn, adil bir kişinin yanına bırakılmışken o adil kişinin yanında helak olsa, aynen o merhûnun mürtehinin yanında helak olması gibi râhinin borcunu düşürür⁴⁸¹. Tabi bu, iki taraf da rehni adil bir kişi yanında kalması noktasında anlaştıkları zaman gerçekleşir. Eğer râhin merhûnun adil bir kişi yanına bırakılmasına yanaşmamasına rağmen mürtehin bu rehni adil bir zatın yanına bırakır da rehin bu durumdayken helak olursa, bu rehin mürtehininin kesesinden gider⁴⁸².

Adil kişi hangi şekilde olursa olsun merhûnun satışını gerçekleştirirse, satıştan gelen para elinde rehin olur. Eğer adil kişi, kendisiyle yapılan akitte şart kılınmış olmasına rağmen rehni satmaktan kaçınırsa, buna cebrolunur⁴⁸³.

b. Merhûnun Helakı

Kişi bir dirheme koyun budu veya sirke satın alıp buna karşılık bir şey rehin verse, sonra da rehin helak olup ardından sirkenin içki, koyunun lâşe olduğu ortaya çıksa, yine de bu rehin (merhûn) tazmini gerektirecek şekilde helak olmuş olur. Zira bu rehin, açık bir borç karşılığında verilmiştir. Ama içki, domuz, lâşe veya hür bir insan satın alınsa ve bunun parasına karşılık başka bir şey rehin verilip de o rehin helak olacak olsa, bu durumda tazmin yoktur. Zira bu ikincisi, fasit değil batıl bir rehin hüviyetindedir⁴⁸⁴.

c. Rehin Üzerinde Tasarruf

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, mürtehin rehni râhinin izniyle başka birisine iâre olarak verse veya râhin mürtehindan izin alarak o rehni birine iâre verse ve bu merhûn

⁴⁸¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 57.

⁴⁸² İbnu’s-Sâatî, *Mecmau’l-bahreyn*, 335.

⁴⁸³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 57; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 441- 442.

⁴⁸⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 63; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 452.

müsteîrin elindeyken helak olsa, râhinin borcundan bir şey düşmez. Eğer merhûn, müsteîrin elinde doğurursa her halükarda doğan da rehin hükmünü alır⁴⁸⁵.

Râhin rehin verdiği mushafın mürtehin tarafından okunmasına izin verir de bu rehin olan Kur'an okunurken helak olursa, (yırtılırsa) râhinin borcu düşmez. Çünkü rehnin hükmü; normalde “(mürtehin elinde) hapis” olmakla birlikte mürtehin onu râhinin izniyle kullanırsa, rehnin bu hükmü değişmekte ve rehin batıl olmaktadır⁴⁸⁶.

Mürtehin rehni (merhûnu) birine fasit bir icâreyle kiraladıktan sonra bu kiralamanın üzerinden de kira ücreti alınması vacip olacak kadar bir zaman dilimi geçse, rehin batıl olur.

Rehin olarak verilen evde oturulduğunda, râhin buna izin versin vermesin, ev kiralanan için hazırlansın veya hazırlanmasın mutlak olarak burada oturulduğu için kira ücreti gerekli olmaz⁴⁸⁷.

Mürtehin rehin olan araziye kendisine müzâraa usulü (işletmeci olarak) alınca; tohum kendinden olsa, rehin batıl olurken, tohumun râhinden olması halinde rehin batıl olmaz⁴⁸⁸.

d. Rehinle İlgili Muhtelif Meseleler

Rehin gayesiyle verilen şeyin sonucu: Kişi bir hana indiğinde hancı “Bana bir şey vermeden seni hana almam.” dediğinde; adam ona bir rehin verse, o da hancının yanında helak olsa, eğer bu rehin oda ücretine karşılık olarak verilmişse, verilen şey buna göre değerlendirilir. Eğer hancı hırsızlık gayesiyle bu eşyayı hana gelen kişiden aldıysa o zaman onu alan tazmin eder. Ebû'l-Leys ise “İki halde de (yani o kişiye verilen şey ister oda ücreti isterse rehin olarak verilsin) bunun verilmesi noktasında bunu veren kişiye bir ikrah söz konusu olmadığı için burada tazmin yoktur.” demektedir⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 72- 73; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 466.

⁴⁸⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 67; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 466.

⁴⁸⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 86.

⁴⁸⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 74; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 129.

⁴⁸⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 59- 60; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 489.

Merhûndan öşür veya haraç alınması: Sultan, mürtehinden öşür veya haraç aldıysa, mürtehin bunu tahsil etmek için râhine müracaat edemez. Eğer mürtehin bu rehlin öşür veya haracını gönül rızasıyla verdiyse, bu verdiğinde müteberri olur. Eğer bunları mecburiyetten verdiyse, buna zorlayan ve kendisine zulüm yapan sultandır. (Bir mazlum da) haksızlığa uğramışsa ancak zalime rücu edebilir⁴⁹⁰.

Babanın çocuğun malından rehin vermesi: Baba kendi borcuna karşılık büyük oğlunun malını alacaklıya rehin verse, bu çocuğunun malında velâyeti olmadığı için vermiş olduğu bu rehin caiz olmaz⁴⁹¹.

8. Mudarebe

Mudâribin nafakası: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, mudârip bir şehre gelerek oradan bir şey satın alsa ve ardından mal sahibi ölse, mudârip, mal sahibinin öldüğünü bilmiyorken o metâyı alıp başka bir şehre götürse, buradaki yol masrafları mudâribin kendisine ait olur (Normalde ise mudâribin, onun yardımcısının ve hayvanlarının tüm yol masrafı mal sahibine aittir.) Eğer mudârip buradaki yol masrafını mal sahibinin kesesinden almışsa, bunları tazmin edecektir. Eğer mal sahibi ölmeden o metâyı satın aldığı şehirden çıkar da ardından mal sahibi ölürse, bu durumda mal sahibinin kesesinden karşıladığı yol masraflarını tazmin etmez⁴⁹².

Mudarebede masraflar: Mudâribin yanında çalışan kişilerin ve yolda kullandığı hayvanların yiyecekleri mudarebe malından karşılanır⁴⁹³.

Mudarebe malının hükmü: Bezzâziyye’de denilir ki: Malı elinde tutan ortak, malı emanetçi eliyle tutmaktadır. Eğer kendisi malı ortağına verdiğini iddia ediyorken; ortağı bunu inkâr ediyorsa, mal sahibi olan ortak (malı diğer ortağına verdiğine dair) yemin ettirilir. Rabbu’l-mâl ile mudâribin durumu da aynıdır⁴⁹⁴.

⁴⁹⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 59; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, X, 93.

⁴⁹¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 67; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 438.

⁴⁹² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 81; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 314; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 412.

⁴⁹³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 87; *Ğunyetu zevi’l-ahkâm*, II, 316.

⁴⁹⁴ *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 348.

9. Müzâraa

a. Caiz Olan ve Olmayan Müzâraa Akitleri

Bezzâzî'nin belirttiği üzere, biri diğerinin tarlasına izinsiz olarak bir şey ektikten sonra arazi sahibine “Bana tohumumu ver, ben de senin kiracın olayım.” dese, ektiği tohum tarlada yok olmamışsa, yapılan bu işlem caizken; tohum tarlada helak olmuşsa (yok olmuşsa) aralarında yapmış oldukları bu işlem caiz olmaz⁴⁹⁵.

Bezzâzî müzâraada gerçekleşebilecek 7 durum dışında genel bir kaide söylemiştir ki o da şudur: “Müzâraa akdinde bir kişiden gerçekleştiği zaman caiz olmayan şeyler, iki kişiden birden vaki olduğu zaman da caiz olmaz.” Bezzâzî buna örnek olabilecek bir de ferî mesele zikretmiştir: İki kişi (beraberce) bir kişiden tarla alıp kendi aralarında birinden tohum diğerinden öküz ve amel olmak üzere müzâraa ortaklığı yapsalar, bu ortaklıkları sahih olmaz⁴⁹⁶. Burada tarla her ikisindendir. Burada tarlaya karşılık verilen şeyler bir kişiden olduğu zaman nasıl caiz olmuyorsa burada olduğu gibi ikisinden birden olduğu zaman da caiz olmaz. Bu kaideyi eserine alan Remlî de bundan pek çok hükmün şekilleneceğini ifade eder⁴⁹⁷.

Biri diğerine tarlasını verip ondan tohum ve öküzünü istedikten sonra üçüncü bir kişinin de burada çalışmasını ve ürünün üçe taksimini teklif etse, bu ikisiyle üçüncü yabancı kişi arasındaki ortaklık caiz olmazken ikisi arasındaki ortaklık caiz olur. Çıkan ürünün 3/1'i tarla sahibinin 3/2'si de işletmeciye ait olur. Orada çalışan yabancı kişinin de ecr-i misli verilir. Eğer burada toprak sahibi tohumu da verirse o zaman bu ortaklık üçü arasında da caiz olur⁴⁹⁸.

b. İşletmecinin tazmin yükümlülüğü

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, işletmeci müzâraa usulü ortak olarak aldığı tarlanın sulamasını mutad ölçüde geciktirirse, kendisine bir tazmin yokken; aksi durumda (mutadı aşan uzun bir müddet geciktirirse) tazmin yükümlülüğü vardır. Yine

⁴⁹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 100; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 456- 457.

⁴⁹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 90; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 464.

⁴⁹⁷ İbn Âbidîn, IX, 464.

⁴⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 91; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 465.

ürünün hasadı işletmeciye şart kılındığında; işletmeci bu şartı unutsa ve bu yüzden de ürün helak olsa, işletmeci tazminde bulunur. Ama hasadı mutat ölçüde geciktirmişse kendisine bir tazmin yoktur⁴⁹⁹.

İşletmeci müzâraa akdi esnasında havuç, ceviz veya yaş buğdayı sahraya (tarla dışına) çıkarmayı kendi üzerine şart kıldığı halde bunu terk ederse, bunu tazmin eder⁵⁰⁰.

c. Müzâraa ile İlgili Muhtelif Meseleler

Örfe bırakılan bir durum: Kişi arazisini önlerindeki sene için kiralık (müzâraa) verdiğinde; işletmeci, sahibinin izni olmadan o sene içinde değil de öbür sene içinde ekip biçse bakılır: Eğer bu beldenin âdeti bir akitle iki veya daha fazla sene tarlanın ekilmesine müsait bir yapıdaysa, tarladan çıkan aralarında konuşulduğu şekilde paylaştırılırken; aksi bir durumda (yani örf ve âdetin buna elverişli olmadığı bir durumda) çıkan ürün sadece tohum sahibine ait olur⁵⁰¹.

Umumi bir yere dikilen fidan: Birisi, köyün giriş kısmına fidanlar dikip sonra sökse fakat o söktüğü yerin köklerinden daha sonra bir şeyler bitse, bunlar onu oraya diken kişiye ait olur⁵⁰².

10. Müsâkât

Müsâkâta verilen arazinin satışı: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, ağaçlarla dolu bir arazi müsâkât usulü verildiğinde bu ağaçlardan bir şey bitmemesi üzerine o yerin sahibi o ağaçları satsa, bu satış geçerli, müsâkat ise fasit olur. Zira bu arazi oradan çıkacak ürünün bir bölümü alınmak üzere kiralanmıştır. Bir şey çıkmayınca da buraya kimsenin hakkı tealluk etmez. Dolayısıyla da bunların satışı sahih olur. Burayı kiralayan ağaçları sulamış onları korumuş olsa bile yine kendisine bir şey yoktur. Çünkü bu sulamayı ve o ağaçları koruma işini kendisi için yapmıştır. Hakkı ise sadece oradan çıkacak üründür. O ürün ise bulunmamaktadır⁵⁰³.

⁴⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 111; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 267; Haskefi, IX, 472.

⁵⁰⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 112; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 267.

⁵⁰¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 97; *Behcetü'l-fetâvâ*, 493.

⁵⁰² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 110; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 282.

⁵⁰³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 112; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 284.

Kavak ağacını müsâkât vermek: Kavak ağacını sulama ve koruma ihtiyacına mebni olarak müsâkâta vermek caizdir. Ancak bu ağacın herhangi bir sulama veya korumaya (bakıma) ihtiyacı yoksa o zaman bu işlem caiz olmaz.⁵⁰⁴.

Koruluğu müsâkâta vermek: Odun elde etmek ve budamak için koruluğu (meşelik) müsâkâta vermek tıpkı söğüt ağacının müsâkâta verilmesi gibi caiz olur.⁵⁰⁵.

Ürün çıkmadan müsâkâtı terk etmek: Müsâkâtta işletmeci olan kişi bostana bir müddet baktıktan sonra bırakıp gitse, meyveler olgunlaştıktan sonra da gelip hissesini talep etse bakılır: Eğer gittiğinde o meyveler para edecek bir haldeyse o zaman buradan hissesini talep edebilir. Eğer gittiğinde oradaki meyveler henüz para etmeyecek durumda ise bu durumda herhangi bir şey talep edemez.⁵⁰⁶.

11. Şirb (Sulama)

Suyun engellenmesi: Kişi tarlasını veya ekinini suyun kaynağından sulamak isterken birisi buna engel olduğu için ekini zayı olsa, sulamaya engel olan kişi bu tarla sahibine bir tazminde bulunmaz. Nitekim birisi çobana engel olup hayvanların helakına sebep olsa yine kendisine bir tazmin sorumluluğu yüklenmemektedir.⁵⁰⁷.

Büyük nehirlerden istifade: Dicle, Seyhun, Ceyhun gibi büyük nehirler hiç kimsenin malı değildir. Herkes burada hayvanını, arazisini sulamakta veya değirmen kurmakta, başkasına zarar vermemek şartıyla, serbesttir. Eğer buralardan sulamasını yaparken başkasına zarar verecek olursa, o kişi bundan menedilir.⁵⁰⁸. Buna göre kimsenin mülkü olmayan nehrin yanında bir tarlası olan kişi bunu sulamaya başladığında kimseye zararı olmamasına rağmen bazıları onu bundan alıkoymaya çalışırlarsa, bilinmelidir ki onların böyle bir hakları yoktur.⁵⁰⁹. Sonuç olarak şunu ifade edelim ki; Nil, Fırat gibi büyük nehirlerden tüm Müslümanlar istifade edebilir.⁵¹⁰.

⁵⁰⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 96; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 477.

⁵⁰⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 114; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 477.

⁵⁰⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 111; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 482.

⁵⁰⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 117; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 401.

⁵⁰⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 97; *Behcetü'l-fetâvâ*, 563.

⁵⁰⁹ *Behcetü'l-fetâvâ*, 563- 564.

⁵¹⁰ Ebu'l-Hasen Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, II, 263.

12. Emanet

a. Emanetin Tazmîni

Emanet olan eşya bir başkasına emanet, ödünç, rehin veya kira olarak verilemez. Eğer emaneti elinde tutan kişi böyle bir şey yaparsa bu emaneti tazmin eder. Kişi bir adamın evine habersizce emanet bir şey bıraktığında adam onu muhafaza etmeyince bu emanet zayi olsa, onun muhafazasını üzerine almadığı için kendisine tazmin sorumluluğu yüklenmez. Eğer kişi başka birinin yanına bir şey koyar ve “Onu muhafaza et.” der, adam da en yüksek sesiyle “Muhafaza etmiyorum.” der de bu arada mal zayi olursa, Muhît sahibi, bu kişiyle ilgili olarak “O, malın muhafazasını üzerine almadığı için tazmin etmez.” demiştir⁵¹¹.

Kişi dükkânında emanetler varken kapıya küçük çocuk oturtup gittiğinde eğer çocuk bu malları muhafaza etmeyi akledebiliyorsa, bu adama tazmin sorumluluğu yokken aksi durumda tazmin sorumluluğu vardır. Eğer kişi (dükkânda emanetler varken) dükkânın kapısını açık bırakarak veya anahtarları kapının üzerinde bırakarak uyusa, Buhâra’da bu hareket gündüz vakti o emaneti zayi etmek anlamına gelirken; aynı hareket geceleyin, onu zayi etmek (malı koruma noktasında kusurlu olmak) anlamına gelmez. Harezmi’de ise bu şekildeki bir hareket ne gece ne de gündüz vaktinde, o emaneti zayi etmek anlamı taşımaz⁵¹².

Alacaklı “Borcunu falancayla gönder.” dediğinde alacak o aracı kişinin elinde zayi olsa, bu borçludan gider⁵¹³. Zira burada borç, emanet gibi aynî bir eşya olmayıp zimmette tealluk eden bir şey olduğundan emanetten farklı olarak burada giden borçludan gider⁵¹⁴. Eğer alacaklı “Oğluma veya oğluna ver bana getirsin” deyince, borçlu bu borcunu (oğluyla) yolladığında borç yolda helak olsa, o zaman bu giden alacaklıdan gider⁵¹⁵.

⁵¹¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 208- 209; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 338.

⁵¹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 196- 197; *Ukûdû'd-dürriyye*, II, 80.

⁵¹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 209; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IIX, 544.

⁵¹⁴ Rafîî, IIX, 544.

⁵¹⁵ Ebu'l-Kâsım es-Semerkindî, *el-Mültekat*, 294.

Adam emanet aldığı eşyayı eşi veya kölesi dükkândayken onların yanına bıraktığında bu emanet zayi olursa, bu ikisinin “güvenilir” olması halinde adamın bunu tazmin etme yükümlülüğü olmaz⁵¹⁶.

Baba veya vasi çocuğun malıyla sefere giderken bu mal yolda helak olsa, baba veya vasi bunu tazmin etmezler. Ancak o malı eşlerine terk ederler de mal o eşlerinin yanındayken helak olursa, o zaman baba veya vasi bunu tazmin ederler⁵¹⁷.

Emaneti alan kişi aldığı emaneti bir alamet koyarak bir yere gömerse, bu emanetin başına bir şey gelmesi halinde bu kişi emaneti tazmin etmezken; o emaneti gelişigüzel (bir işaret koymadan) bir yere gömer de o emanet kaybolursa, o zaman bu emaneti tazmin eder. Eğer emaneti alıp onu çöle gömerse, her halükarda o emaneti tazmin eder⁵¹⁸.

Emaneti alıp evine koyan kişi evinden ayrılırken evin anahtarını başka birine verse, döndüğünde ise emaneti yerinde bulamasa, bu kişi anahtarı başkasına verdiği için tazmine muhatap olmaz⁵¹⁹.

Kişi üzerinde asma kilitler bulunduğu odalarla dolu bir hanın dış kapısını çıkarken açık bıraksa ve ardından da bir hırsız o hana girip oradan bir şeyler çalsa, dışarı çıkarken kapıyı açık bırakan kişi bir tazminde bulunmaz⁵²⁰.

Kişi kendi elbiselerini ve yanında bulunan emanet elbiseleri nehrin kıyısına koyup yıkandıktan sonra kendi elbiselerini giyerek emanet elbiseleri orada unutup gitse veya nehirde yıkanırken bu emanet elbiseler çalınsa, bu kişi o elbiseleri tazmin eder⁵²¹.

⁵¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 209; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 341.

⁵¹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 202; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 342.

⁵¹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 196; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 343.

⁵¹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 202; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 346.

⁵²⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 200; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 347.

⁵²¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 209; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 348.

b. Emanetin Talep Edilmesi

Mal sahibi emanetini geri istediğinde emaneti elinde tutan kişi, “Şu anda veremiyorum.” deyince, mal sahibi orayı terk edip gitse bakılır: Eğer mal sahibi buna (bu söze) rıza göstererek oradan ayrılıp gitmişse, emaneti elinde tutan kişi bunu tazmin etmezken; mal sahibi bu söze (bu davranışa) razı olmadan oradan ayrılıp gitmişse o zaman emaneti tutan kişi bu emaneti tazmin eder. Eğer emaneti geri isteyen kişi emanet sahibinin vekili ise, burada emaneti tutan kişi mutlak olarak o emaneti tazmin eder⁵²². Burada mal sahibinin emaneti elinde tutan kişinin sözüne razı olmadan oradan ayrılması emaneti alan kişinin taksiri gibi bir anlam taşır. Emaneti tutan kişinin de emanetle ilgili bir kusuru olması durumunda onu tazmin etme sorumluluğunda olacağı malumumuzdur⁵²³.

Aynı durumda iken (yani mal sahibi emanetini istemişken) emaneti yanında tutan kişi mal sahibine “Emanetini yarın iste.” deyip de mal sahibi gidince, ertesi gün “O emanet benim sana dün söylediğim sözden sonra helak oldu.” dese, emaneti elinde tutan kişi bu emaneti tazmin etmez⁵²⁴.

Emanet alan kişi emaneti inkâr eder sonra da bizatihi onu ortaya çıkarırsa veya kendisinde emanet olduğunu ikrar ederek mal sahibine “Onu al” der de mal sahibi ona “O, senin yanında emanet olarak kalsın (kalmaya devam etsin).” derse ve hemen ardından da emanet zayi olursa bakılır: Eğer emaneti tutan kişi “onu al” sözünü söylerken o emaneti mal sahibinin yanına bırakmış ve mal sahibi de onu alıp korumaya kadir bir pozisyonda iken emanetin helakı gerçekleşmişse, emaneti tutan kişi bunu tazminden berî olur. Eğer “onu al” sözünü söyleyip o emaneti mal sahibine bıraktığında mal sahibi onu koruyacak pozisyonda değilse, ilk tazmine göre (yani ilk emaneti aldığı anda hangi durumlarda tazmin gerçekleşip hangi durumlarda tazmin gerçekleşmiyorsa ona göre) değerlendirilir. Yine mal sahibi (aynı durumdayken) emaneti elinde bulunduran kişiye “Bu emaneti, mudarebe malı olarak kullan.” demişse, az önce aktardığımız durumlar aynen söz konusu olacaktır. Tabi bütün bu söylediğimiz

⁵²² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 205; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 352.

⁵²³ Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev (885/ 1481), *Düreri'l- hükkâm fî şerhi ğureri'l-ahkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978, II, 245.

⁵²⁴ Ebu'l-Kâsım es-Semerkindî, *el-Mültekat*, 296; Meydânî, *el-Lübâb*, II, 197.

hükümler o emanetin menkul olması halinde gerçekleşecek durumlardır. Emanetin akar olması durumunda emaneti tutan kişi tarafından bu emanetin inkârı söz konusu olursa, bazı ulemaya göre emaneti alan kişi icmâen tazminde bulunmalıdır⁵²⁵.

Emanet sahibinin elçisi emaneti tutan kişiden emaneti talep edince, emanetçi “Bunu, ancak mal sahibine teslim ederim.” dese ve ardından da bu emanet çalınsa, Ebû Yusuf’a göre emanetçinin bunu tazmin etmesi gerekirken, mezhepten aktarılan açık görüşe göre, bu adam bir tazmin sorumluluğu taşımaz.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi birine 1000 verip “Bunu bugün falana ver.” deyince adam bir cevap vermeden onu alsa fakat adam o 1000’i o gün içinde falancaya vermese ve ardından da bu para zayi olsa, bu kişiye bir tazmin yükümlülüğü yoktur. Zira kendisinden istenen şeye (sarahatan) bir cevap vermediği için bu işi o gün yapmayı üzerine vacip kılmamıştır.

Mal sahibi, emaneti elinde tutan kişiye “Emaneti hangi vekilime istersen ver.” dese ardından da o mal sahibinin bir vekili gelerek emaneti tutan kişiden emaneti isteyince, emanetçi onu diğer vekile vermek için o gelen vekile vermese, vekillerden (herhangi) birine vermekten uzak durduğu için bu emaneti tazmin eder⁵²⁶.

c. Emanetin İâdesi

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, emaneti elinde tutan kişi emaneti kendi bakımı altında olmayan bir çocukla emanet sahibine gönderdiğinde, gönderdiği bu çocuk baliğ ise emaneti gönderen bu kişi emaneti tazmin ederken; aksi durumdaysa (yani çocuğun baliğ olmaması durumunda ise) bu emaneti tazmin etmez. Zira küçük olan çocuk her ne kadar onun bakımı altında olmasa da onun velayeti ve koruması altındadır. Buna göre de o küçük çocuğun eliyle (aracılığıyla) o emaneti göndermek başkasından kiraladığı köleyle o emaneti göndermek gibidir. (Yani kişi nasıl ki emaneti kiraladığı bir köleyle sahibine yolladığında emanetin başına bir şey gelirse, kendisine bir tazmin yoksa bu küçük çocukla yollaması halinde de kendisine bir tazmin yükümlülüğü yoktur.)

⁵²⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 199; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 352.

⁵²⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 205- 206; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 353.

Aynı şekilde kişi bir eşyayı ödünç olarak alması için bir çocuğu muîrin yanına gönderdiğinde bu eşya çocuğun elinde helak olursa, yine bu kişiye bir tazmin sorumluluğu yoktur⁵²⁷.

Emaneti elinde tutan kişi gaip olsa ve yaşıyıp yaşamadığı bilinmese, onun ölüm haberi gelinceye kadar o emaneti onun vârisleri korur.

Mal sahibi öldüğünde terekese borca batık değilse emanet onun vârislerine verilir. Aksi durumda (yani onun vârisleri olmaması durumunda) bu emanet eşya, emanet sahibinin vasisine bırakılır⁵²⁸.

d. Emanet Hakkında İhtilaf

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, birisi elinde bulunan şeyle ilgili olarak onu borç olarak aldığıını ifade ederken, onu kendisine veren kişi onu kendisine emanet olarak verdiğini söylese, (bu eşyanın başına bir şey gelmesi halinde) kendisine bir tazmin yükümlülüğü yoktur⁵²⁹.

Birisi diğerine 10 verdiğine dair beyyine getirince karşısındaki “Sen onu bana başkasına vermem için teslim etmiştin.” dese, (bu durumda) müddeâ aleyhin bu sözleriyle def’ davası sahih olur⁵³⁰. Bu aşamadan sonra eğer müddeâ aleyh o dava konusu olan parayı bahsi geçen adama verdiğini kanıtlarsa, tazminden berî olur⁵³¹.

e. Emanetle İlgili Muhtelif Meseleler

Emanet üzerinde tasarruf: Kişi emanetini tutan kişiye “Emaneti dilediğine ver” veya “Onu denize at” deyince, emaneti tutan adam da bunları yapsa, bu giden mal sahibi olan âmirden gider. Zira aynı bir eşya olan o emanet sonuçta o emanet sahibinin kendi mülküdür. Kişinin de kendi mülküyle ilgili tasarrufu sahihtir. Ama kişi alacağıyla

⁵²⁷ *Fetâvâ ve mesâilü İbni’s-Salâh, II, 604.*

⁵²⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye, VI, 207; el-Fetâva’l-Hindiyye, IV, 354.*

⁵²⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye, VI, 206; el-Fetâva’l-Hindiyye, IV, 357.*

⁵³⁰ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr, IIX, 543.*

⁵³¹ Rafîî, *IIX, 543.*

(deyn) ilgili olarak aynı şeyleri söyler de borçlu bunları yaparsa, durum bundan farklı olur. Bu durumda borçlunun borcu düşmez⁵³².

Gâsıbın emanet bırakması: Gâsıp gasbettiği bir malı koruma ücretini belirterekten bir adamın yanına muhafaza etmesi için bıraksa, sahih olur⁵³³.

Emanet sahibinin ölmesi: Bezzâzî yaptığı alıntıda İmam Hulvânî'den şunları aktarır: “Emanet sahibi vâris bırakmadan ölünce emaneti yanında tutan kişinin zamanımızda o emaneti kendisi için harcama hakkı vardır. Çünkü onu beytülmale verecek olsa o eşya yok olup gidecek. Zira onlar (devlet görevlileri) hazineyi harcanması gereken yerlere kullanmıyorlar. Buna göre emanetçi eğer durumu uygun değilse bu emaneti kendisi için kullanır yoksa onu verilebilecek yerlerden birine (bizzat) kendisi verir⁵³⁴.

13. Ariyet

a. Ariyet Olarak Alınan Eşyanın Tazmini

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi elbise yıkamak için ödünç aldığı kazanı sahibine teslim etmeyip de o gece kazan çalınsa, onu tazmin eder⁵³⁵.

Kişi ödünç aldığı bir hayvanı ahıra bağlasa ve kaçmaması için de ahır kapısının altına bir odun (set) koysa fakat buna rağmen hayvan çalınsa, bu hayvanın kıymetini tazmin etmez⁵³⁶.

Muîr birine yük taşıması için hayvanı ödünç verirken müsteîre “Hayvanın yularını tut, onu ancak bu şekilde zaptedebilirsin.” demesine rağmen bu müsteîr bir müddet muîrin dediği şekilde gittikten sonra hayvanın yularını bırakınca hayvan hızlanıp ayağını kırsa, müsteîr bunu tazmin etme durumunda kalır.

⁵³² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 473; *Fetevâ-yı Ali Efendi*, 362.

⁵³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 207; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 342.

⁵³⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 252.

⁵³⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 217; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 369; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IIX, 558; *Fetâvâ'l-Ankaravî*, II, 276.

⁵³⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 213; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 366.

Biri diğetine “Elbiseni bana ödünç ver, eğer zayi olursa onu tazmin ederim.” demiş olsa bile, o elbise zayi olunca müsteîr bunu tazmin etme sorumluluğunda olmaz.

Kişi ödünç olarak aldığı hayvanı otlatması için meraya bıraktığında hayvanın başına bir şey gelirse bakılır: Eğer yapılan iş örf-âdetlere uygunsa hayvanı ödünç alan bu kişi hayvanı tazmin etmezken; aksi durumda onu tazmin etmelidir⁵³⁷.

b. Ariyeti Geri İstemek

Ariyet çok değerli bir parça (mücevher) olmasına rağmen müsteîr onu, muîrin kölesine veya işçisine verse, bu durumda müsteîr onu tazmin yükümlülüğü ile karşı karşıya kalır⁵³⁸.

Bir ariyet ister mutlak ister muvakkat (belirli bir süreliğine) verilsin, kişi ödünç olarak verdiği şeyi istediği zaman ger isteyebilir.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, Muîr ödünç verdiği eşyayı geri isteyince müsteîr “Evet, veriyorum.” deyip onu oyalarken aradan bir ay geçse ve bu eşya helak olsa bakılır: Eğer bu ariyet müsteîrden talep edildiğinde müsteîr onu vermekten âciz idiyse, onu tazmin etmezken; onu verebilecek durumda olmasına rağmen vermemişse yine bakılır: Eğer muîr açıkça bu durumdan hoşnutsuzluğunu dile getirmişse, müsteîr bunu tazmin etmelidir. Eğer muîr susmuş bir tepki vermemişse, müsteîr bunu yine tazmin etmeli iken; muîr buna rıza göstermiş zararı yok vb. gibi bir şey söylemişse, o zaman müsteîr bunu tazmin etme durumunda kalmaz.

Eğer muîr ödünç verdiği eşyayı talep etmemiş müsteîr de bu ariyeti geri vermemişken bu ariyet zâyi olmuşsa, bu ariyetin mutlak iâre olması halinde (ödünç alınma esnasında nasıl kullanılacağı kim tarafından kullanılacağı belirtilmeyen ariyet olması halinde⁵³⁹) müsteîre bir tazmin yokken; vâkitle sınırlandırılıp da iade vakti gelmiş olan ariyet olması halinde ise müsteîre tazmin vardır. Öte yandan kişi bir kitabı ödünç almış ve bu kitap zayi olmuşken, kitabın sahibi bu kitabını almak için geldiğinde müsteîr o muîre onun zayi olduğunu haber vermeyip, bu kitabı daha sonra vereceğini

⁵³⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 214; *Fetâvâ’l-Ankaravî*, II, 276.

⁵³⁸ *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 368- 369.

⁵³⁹ *Semerkandî, Tuhfetu’l-fukahâ*, III, 172.

söylemişken sonradan da onun zayı olduğunu haber verirse bakılır: Eğer müsteîr onu bulacağından ümidini kesmemişken bu haberi vermişse, kendisine bir tazmin yokken; kitabı bulma noktasında bir umudu olmamasına rağmen bu sözü söylemişse, o zaman kendisine tazmin yükümlülüğü vardır⁵⁴⁰. Buna göre kadın birine bilezik emanet edip daha sonra onu istediğinde emaneti alan “O emanetin bende, bana üç gün süre ver, onu sana getireceğim” deyip bu süre geçtikten sonra da kadın, adamın “O emanetin bende” sözünden önce onu zayı ettiğini sadece bulma ümidiyle kendisinden süre istediğini iddia etse, bu durumda emaneti alan kişi bu emaneti tazmin eder⁵⁴¹.

c. Ariyetle İlgili Muhtelif Meseleler

Ariyetin icâre lafzıyla gerçekleşmesi: Bedelsiz olarak bir menfaati birine temlik etmek anlamına gelen ariyet,⁵⁴² icâre lafzıyla gerçekleşmez. Buna göre bir kişi diğerine bir yerle ilgili olarak “Ben, sana buranın menfaatlerini bir seneliğine hiçbir karşılık almaksızın kiraladım.” dese, bu ariyet değil fasit bir icâre olmuş olur⁵⁴³.

Mutlak iâre ile mukayyet iârenin farkı: Mekanla mukayyet (Muayyen bir yerde teslimi istenmiş) olan ariyetin hükmü, o belirlenen mekana bağlı kalınarak o ariyetin geri verilmesi dışında mutlak iare ile aynıdır. Eğer müsteîr iare öncesinde konuşulan bu mekâna muhalefet eder de ariyeti farklı bir yere getirirse, velev ki konuşulan mekâna yakın olsun, müsteîrin onu tazmin etmesi gerekir⁵⁴⁴.

Başkasının mürekkebin kullanmak: Kişi birisinin mürekkebinden kullanmak istediğinde mürekkep sahibi eğer buna izin verirse veya ondan kullanılmasına karşı koymazsa, bu kişi o mürekkepten kullanabilir. Eğer mürekkebin sahibi bundan hoşlanmamasına rağmen bir şey yapmıyorsa (ses çıkarmıyorsa), kişinin o mürekkepten kullanmaması daha düzgün bir davranış olur⁵⁴⁵.

⁵⁴⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 214- 215; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 370- 371; *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*, II, 108.

⁵⁴¹ *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*, II, 108.

⁵⁴² *Şerhu'l-vikâye*, II, 143. Meydânî, *el-Lübâb*, II, 201.

⁵⁴³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 14; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IIX, 551.

⁵⁴⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 210; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 365.

⁵⁴⁵ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 373.

14. Şirket

a. Şirket-i Akit

İki kişi çalışma noktasında birbiriyle ortak olduktan sonra aldıkları bir işte biri çalışmayıp diğeri çalışsa, o çalışmayan da daha sonra gelip hissesini aldıktan sonra bu sefer diğerk ortak çalışmayıp bu ortak çalışsa, ardından ikinci gaip (yani çalışmayan) gelince bu adam (ilk önce çalışmayan) onun hissesini vermeye yanaşmasa, eğer daha önceden aralarında hem beraberce hem de ayrı ayrı çalışmak üzere anlaşma yapmışlarsa, o zaman ister beraber ister ayrı ayrı çalışsın veya birisi hasta olup hiç çalışmayıp diğeri çalışsın işçilik ücreti, aralarında anlaştıkları üzere dağıtılır⁵⁴⁶. Bu ifadeden öyle anlaşılmaktadır ki burada çalışmama noktasında, o çalışmaya katılmayan kişinin bir mazeretinin bulunup bulunmaması da bu sonucu değıştirmemektedir⁵⁴⁷.

b. Ortakların Yapabileceğı Şeyler

Ortaklardan biri (velev ki) herhangi bir kazâî hüküm olmaksızın ortak olunan bir malı sattıktan sonra o mal kendisine iade edildiğinde o malı geri alması caiz olur. Yine ortaklardan biri satılan malın bir aybı olsun olmasın ortak olduğı bu malın fiyatını satarken düşürse veya onun parasını tecil etse veya o malı (satın alacak) kişiye hibe etse, yaptığı işlemler sadece kendi hissesinde caiz olur. Eğer ortak satmış olduğı malın bir aybını ikrar ederse, o zaman doğacak sonuçlar ikisinin birden hissesinde geçerli olur⁵⁴⁸.

Ortaklardan her biri diğesine “Kendi reyine göre amel et.” demesi durumunda, bu iki ortağın da ortak olunan eşyayı rehin verme, rehin alma, o malla yola çıkma, kendi malıyla karıştırma veya başkasının malıyla ortaklık kurma gibi ticarete cari olan şeyleri yapma hakkı doğar. Ancak o malda hibe, onu borç verme veya onu itlâf anlamına gelebilecek şekilde karşılığında herhangi bir ıvaz almaksızın malı başkasına temlik etme gibi tasarruflar ise; açık (özel) bir şekilde (diğerk ortak tarafından) belirtilmedikçe caiz olmaz⁵⁴⁹.

⁵⁴⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 227; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 480.

⁵⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 480.

⁵⁴⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 229; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 486.

⁵⁴⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 229; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 488.

c. Şirketle İlgili Muhtelif Meseleler

Haram iş üzerine ortaklık: Haram bir iş üzerine kurulan ortaklık sahih olmaz⁵⁵⁰.

Şirketin feshi: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, iki kişi ortak olarak birtakım mallar aldıktan sonra biri diğerine “Ben, seninle ortak olmam.” deyip ortadan kaybolsa, bunun üzerine hâzır olan (malların yanında bulunan) ortak da o malları satsa, buradaki kâr o hâzır olan satıcıya ait olur. Diğer ortağa da o malının kıymeti verilir. Zira o gaip olan kişinin “Ben seninle ortak olmam.” sözü şirketin feshi demektir. Bu ortaklık tek kişiyle de fesh edilebilir. Ancak mal ticaret malı olup ortaklık da mudarebe üzerine kurulmuş bir ortaklık olursa, muhtâr olan görüşe göre burada tek taraflı fesh gerçekleşmez⁵⁵¹.

15. Hibe

a. Caiz Olan ve Olmayan Hibe

Kadın kocasıyla birlikte içinde oturduğu evi, kocasına hibe etse caiz olur⁵⁵².

Gâsıbın, mürtehinin veya Fasit bir alışverişle bir eşya satın alan müşterinin elinde bulunan eşya hibe edilemez⁵⁵³.

10 dirhem borcu veya vereceği olan kişi bunu öderken, satıcı veya alacaklı bu dirhemlerde bir dânik (2 kırat) fazlalık olduğunu görünce durumu borçluya veya müşteriye haber verse, bunun üzerine de bu parayı veren o fazlalığı onlara (alacaklı veya satıcıya) bağışlasa bakılır: Eğer bu dirhemler sağlam olup ondan bir parçayı ayırmak o paraya zarar verecek olursa, bu hibe sahih olur. Çünkü bu para bu haliyle, taksim edilemeyecek bir müşâ (ortak olunan bir şey) hükmündedir. Dirhem veya dinar hibe edilmişken aynı şeyler gerçekleşmiş olursa, eğer o fazlalığı ayırma o dirhem veya dinara bir zarar verecekse, bunların (bu fazlalığın) da hibesi sahih olur⁵⁵⁴.

⁵⁵⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 228; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 493.

⁵⁵¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 230- 231; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 500.

⁵⁵² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 233; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 380.

⁵⁵³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 236; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 580.

⁵⁵⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 239; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 578.

b. Hibede Şart Koşma

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, alacaklı, borçlusuna “Eğer ölürsem, sen bu borçtan berîsin.” demiş olsa da borçlu bu borcundan berî olmaz. Bu, tıpkı “Eğer eve girersen benim senden alacaklı olduğum şeyden berîsin.” dendiğinde buna muhatap olan kişinin bu borçtan berî olmaması gibidir. Ama alacaklı “Ben öldüğüm zaman, sen bana olan borcundan berîsin.” derse, bu, alacaklının borçlusuna vasiyeti gibi değerlendirilir, dolayısıyla da caiz olur⁵⁵⁵.

Kişi, borçlusuna “Ölene kadar bana borcunu ödemezsen, bu borç, sana helal olsun.” dese bu söz batıl olur. Aynı şekildeki cümleyi “Borçtan berîsin.” şeklinde tamamlasa, yine bu söz batıl olur ve bir hüküm doğurmaz⁵⁵⁶.

c. Küçük Çocuğa Yapılan Hibe

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre, çocuğa yapılan hibe esnasında çocuğun babası ya da onun vasisi, onlar yoksa dede veya onun vasisi, çocuk adına hibeyi kabzedebilirken; bunlardan hiçbirinin bulunmaması halinde, çocuk kimin evinde kalıyorsa, o kişi çocuk adına hibeyi kabzeder. Kendisine hibe yapılan çocuk kişinin himayesinde değilken o kişinin bu çocuk adına yapılan hibeyi alması caiz olmaz⁵⁵⁷.

Normalde caiz olmamakla birlikte küçük ve büyük iki oğula birden yapılan hibenin geçerli olması için hile; (örneğin bu hibe edilen ev ise) babanın evi büyük çocuğa teslim etmesi ev o büyük çocuktayken de babanın o evi ikisine birden hibe etmesidir⁵⁵⁸.

Kişi küçük çocuğuna elbiseyi aldıktan, büyük çocuğuna ise elbiseyi teslim ettikten sonra elbiseler artık o çocukların olur.

Kişi çocuğu için ittihaz ettiği elbiseyi başkasına veremez. Ancak o elbiseyi ittihaz ederken onu ariyet olarak aldığını beyan ederse müstesna. Yine kişi öğrencisi

⁵⁵⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 241; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 398.

⁵⁵⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 236; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 600.

⁵⁵⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 237; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 581.

⁵⁵⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 238; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 585; *Fetâvâ’l-Ankaravî*, II, 283.

veya çırağı için almış olduğu elbiseyi öğrenci veya çırak kaçınca, başkasına vermek istese, buna hakkı yoktur onu başkasına veremez⁵⁵⁹.

Kişi ekinle dolu olan bir tarlasını küçük oğluna bağışlasa, eğer ekin o esnada kendine aitse; caiz, eğer o tarla kira yoluyla başkasına aitse caiz değildir⁵⁶⁰.

d. Hibeden Rücu

Kişi hibeden dönme hakkını düşürse bile bu hakkı düşmez⁵⁶¹.

Baba, hakkı olmamasına rağmen çocuk adına alınan hibeye karşılık, çocuğun malından bir ıvaz (karşılık) verirse, bu şekilde ıvaz vermesi batıl olduğundan (normalde hibeye karşılık verilen ıvaz, vâhibin hibesinden rücusunu engellemesine rağmen) vâhibin burada rücu etme hakkı doğar⁵⁶².

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi verdiği hibesine karşılık hibenin bir bölümüne denk gelecek (hibenin bir bölümünü karşılayacak) ıvaz alsa bile, hibenin diğer bölümü yani ıvaz almadığı bölümü için rücu edebilir. Örneğin 1000 dirhem hibe edip de karşılığında 1 dirhem ıvaz alan kişi aldığı bu bir dirhem için müracaat edemezse de, geri kalan para için rücu edebilir. Bina hibe edip de bir oda ıvaz alan kişinin de durumu aynıdır⁵⁶³. Zira tümüne müracaat edilebilecek bir malın bir cüzüne (bir bölümüne) müracaat edilebileceği açıktır⁵⁶⁴.

Bağışlanan bir bıçak keskinleştirildiğinde (bileylendiğinde) artık bıçak sahibinin (vâhibin) rücu hakkı kalmaz⁵⁶⁵.

⁵⁵⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 237; *Nehru'l-fâik*, III, 400; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 571; *Fetâvâ'l-Ankaravî*, II, 278.

⁵⁶⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 238; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 392.

⁵⁶¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 245; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 586.

⁵⁶² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 238; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 592.

⁵⁶³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 242; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 594.

⁵⁶⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, II, 223. Ayrıca bkz. Hidâye, III, 229 ve *Mülteka'l-ebhur*, II, 153. Şevkânî, *ederâru'l-muziyye*, II, 179.

⁵⁶⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 245; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 390.

e. Hibeyle İlgili Muhtelif Meseleler

İki alacaktan birinin bağışlanması: Kişi diğerinde olan 1000 nakit 1000 de gelir (ğalle) şeklinde olan para alacağı için borçlusuna “Bu ikisinden birini sana bağışladım.” dese bu bağışı caiz olur. Bu ikisinden hangisini bağışlamış olduğunun beyanı ise yaşarken kendisine, öldükten sonra vârislerine ait olur⁵⁶⁶.

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre iki kişi, hazineye (hazine idaresine) kendi isminin yazılması noktasında diğeriyle sulh olsalar, buradaki maaş sadece hazineye ismini yazdıran kişiye ait olur⁵⁶⁷.

Kabulü zorunlu olan hibe: Efendi, mükâteb kölesine “Sana kitâbet bedelini hibe ettim.” dediğinde mükâteb köle “Bunu kabul etmiyorum.” dese bile kendisi azat olur ve kitâbet bedeli de borcu olur⁵⁶⁸.

16. Vakıf

a. Vakıf İşleminin Gerçekleştiği Lafızlar

Kişi, “Benim şu arazim iyilik veya hayır yoluna (ya da) hayırlar veya iyilik yollarına vakfedilmiş bir sadakadır.” derse, bu ifadelerle bu araziye vakfetmiş olur⁵⁶⁹.

Adam “Malımın, 3/1’i vakıftır.” deyip buna başka bir ilavede bulunmasa, Ebû Nasr’a göre malı nakitse vakfı batıl, nakit değilse bu malın fakirlere dağıtılması halinde caiz olur. Bunun caiz olmaması yönünde görüş bildiren ulema da vardır⁵⁷⁰.

b. Vakfı Caiz Olan ve Olmayan

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, Mushaf, okunması için mescit cemaatine vakfedilmişse, cemaat sayısının belli olması halinde bu vakıf caiz olur. Eğer mescide vakfedilmişse buna da onay veren bir görüş vardır ve buna göre de Mushaf bu mescitte okunabilir.

⁵⁶⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 233; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 584.

⁵⁶⁷ Haskefî, *ed-Dürrü’l-muhtâr*, VIII, 605.

⁵⁶⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 235; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 405.

⁵⁶⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 262; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 357.

⁵⁷⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 262; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 359- 360.

Tekke veya kervansaraylar için (ribât) ğılmân (genç köle, hizmetçi) ve cariyeler vakfetmek caizdir. Hâkimin buraya vakfedilmiş bir cariyeyi evlendirmesi caizken; buranın kölesini evlendirmesi caiz değildir. Zira köle için mehir ve nafaka yükümlülüğü vardır. Aynı şekilde hâkimin vakfın kölesini vakfın cariyesiyle evlendirmesi de caiz değildir⁵⁷¹.

Fakirlere elbise vakfedilmesi caizdir. Buna göre onlara kışın elbiseler verilir, yazın da geri alınır⁵⁷². Müftâ bih olan görüşe göre hakkında nass olsun olmasın vakfolunmasında örf ve adet bulunan menkullerin o örfün cari olduğu belde vakfedilmesi sahihtir. Örf-teamülden kasıt ise; o şeyin çoğu kez yapılmasıdır⁵⁷³.

c. Akrabaya Vakıf

Bezzâzî'nin belirttiğine göre, kişinin yakınları (akrabaları) için yapmış olduğu vakıftaki gelir, akrabadaki şahıs sayısına göre küçük-büyük, zengin-fakir, kadın-erkek ayrımı yapılmadan herkesi içine alacak şekilde dağıtılır. Zira akrabalık isminde hepsi birbirine eşittir⁵⁷⁴.

Akrabalara vakıf yapılmış olan bir yerde bir kişi vakıf mütevellisine çıkarak kendisinin vâkıfın bir akrabası olduğuna dair delil getirirse, bu kişi burada vâkıfla kendi arasında anne-baba bir ya da anne bir veya baba bir kardeş gibi malum bir neseb yakınlığına dair delil getirmediği, onun bu akrabalık iddiası kabul edilmez. Buna göre bu kişi sadece o vâkıfla kardeş olduğuna dair delil sunduğunda diğer vârisler “Biz, onun (bizden) başka bir vârisini bilmiyoruz.” deseler bu durumda bu kişinin iddiası kabul olunmaz. Eğer vârisler böyle bir şey söylemezlerse, bir müddet beklenip araştırılır ve ondan sonra durum neyse ona göre karar verilir.

Kişi, beldesindeki hâkim tarafından, kendisinin vâkıfın akrabası olduğuna dair karar verildiğini ifade eden bir delil sunsa, bu konuyla ilgili olarak Hilal der ki: “Hâkim, o bahsedilen hâkimden bu konu hakkında malumat alır ve bu durumu araştırır. Eğer o (ilk) hâkim bu adamın vâkıfın vakıf gelirine müstehak olacak şekilde bir akrabası

⁵⁷¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 260; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 361- 362.

⁵⁷² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 265; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, VI, 559.

⁵⁷³ Ali Himmet Berkî (1396/ 1976), *Vakıflar*, İstanbul: Cihan Kütüphanesi, 1940, 52.

⁵⁷⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 280; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 379.

olduğuna dair karar vermişse, bu (ikinci) hâkim de ona vakıf gelirinden payını verir. Aksi halde yani ilk hâkim tarafından bu şekilde bir karar verilmemişse, bu hâkim ona vakıf gelirinden bir hisse vermez⁵⁷⁵.”

Vâkıf tarafından fakir akrabaları için vakıf yapılmışken bir kişi, hâkim katında vâkıfın akrabası olduğuna ve fakir olduğuna dair delil getirip bu yönde lehine karar verildikten sonra, başka bir vakıf için de aynı şekilde ondan vâkıfın yakını ve fakir olduğuna dair delil istense, burada hâkim tarafından beyyinenin tekrarına ihtiyaç duyulmaz. Zira bir vakıf kriterine göre fakir olan diğer vakıf için de fakirdir. Yine kişi vâkıfın yakını olduğuna dair delil getirip de kendisiyle ilgili bu doğrultuda hüküm verildikten sonra, diğer akrabalarına kendisinin vâkıfın (örneğin) anne-baba bir kardeşi olduğuna dair tekrar beyyine getirmesi (yani beyyineyi yinelemesi) gerekmez.⁵⁷⁶

Kişi fakir akrabalarına vakıf yaptığında bir adam gelip vâkıfın akrabalarından biri olduğunu ve fakir olduğunu iddia etse, o adamdan fakir olduğuna, kimsenin kendisinin nafakasını karşılama yükümlülüğünde olmayıp kendisine bir infakta bulunmadığına ve vâkıfın akrabalarından biri olduğuna dair beyyine getirmesi istenir. Fakir olduğu durumundan (giyinişinden) anlaşılıyor olsa da bu durum bir şeyi (zengin olduğunu) def için yeterli olsa da aynı durum bir şeye hak kazanmak (istihkak) için yeterli değildir. Burada fakirliğinin ötesinde kimseden nafaka almaması da şart kılınmıştır. Zira kendisine infakta bulunulan kişi, sadece fakirlere vakfedilmesi şart koşulan vakıfta zengin sayılır⁵⁷⁷.

d. Vakıf Üzerindeki Velâyet

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, vâkıfın ailesinden kayyımlık görevini yürütebilecek bir kişi varken hâkim bu göreve yabancı birini atayamaz. Eğer onun ailesinden uygun biri yoksa hâkim o zaman başka birini atar. Başlangıçta onun ailesinden kayyımlığa uygun biri yokken hâkim sonradan o aileden buna uygun birini görececek olsa, o zaman tekrar bu göreve (kayyımlığa) o vâkıfın ailesinden bu uygun

⁵⁷⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 280; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 381.

⁵⁷⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 279; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 388.

⁵⁷⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 278; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 692- 693.

gördüğü kişiyi atar⁵⁷⁸. Ama vâkıf tarafından mütevellilik görevi aile dışından birine verilmiş ve bu görevin onda kalması şart kılınmışsa, o zaman bu görevi vâkıfın ailesinden birine vermek sahîh olmaz⁵⁷⁹.

Bir binanın içinde vakfedilen bir ev olup da burası bazı sebeplere mebni olarak ancak uzun müddetliğine kiralanabiliyorsa bakılır: Eğer buranın, ana yola ulaşım imkânı sağlayan münferit bir girişi varsa burası uzun müddetliğine kiralanamaz. Aksi halde kiralanabilir⁵⁸⁰.

e. Vakıfla İlgili İddia ve Şehadet

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, bayi sattığı yerin falanca mescit adına vakfedildiğini iddia ederek bununla ilgili delil getirirse, bu delili kabul olunur ve satış bozulur. Bu akdin bayi tarafından bozulmasını gerekçe göstererek bu satımın geçerli olduğunu iddia edenler varsa da esahh olan görüş bizim savunduğumuz görüştür⁵⁸¹.

İki kişi, “Falanca, şuradaki arazisini vakfettiğine dair bizi şahit tuttu, sınırını ise belirtmedi.” dese bu ikilinin yaptığı şehadet caiz olur⁵⁸².

Bezzâzî'nin dava kitabının 11. bölümünde denilir ki: “Kişi bir araziye sattıktan sonra orasını satış öncesinde vakfetmiş olduğunu iddia etse veya ‘O, benim üzerime vakfolunmuştu.’ dese bakılır: Eğer bu bayinin bir beyyinesi olmadığından kendisine yemin verdirilmek istenirse, zaten davadaki tenakuzundan dolayı davası sahîh olmayacağı için bu satıcıya yemin ettirilmez. Eğer bu bayi iddiasıyla ilgili bir beyyine getirirse, Ebû Cafer’e göre bu beyyinesi kabul edilir ve satış iptal olur.”⁵⁸³. İbn Hatip de burada bayi tarafından bir beyyine getirilirse muhtâr olan görüşe göre bu davanın dinleneceğini ifade eder⁵⁸⁴. Ki buradaki beyyine Allah hakkıyla ilgili olduğu için dava dinlenir⁵⁸⁵.

⁵⁷⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 251; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 412; *Fetevâ-yı Ali Efendi*, 253.

⁵⁷⁹ Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, 201.

⁵⁸⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 268; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 419.

⁵⁸¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 282; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 431.

⁵⁸² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 283; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 434.

⁵⁸³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 362; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 627.

⁵⁸⁴ *el-fetâva'l-Ğıyâsiyye*, 136.

⁵⁸⁵ *Fetâvâ Kâriü'l-Hidâye*, 105.

f. Vakıfla İlgili Muhtelif Meseleler

Vakıftan faydalanma süresi: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, mescit imamı mescide bağlı tarladan ürünü (ğalle) kaldırmış ve daha sene sonu dolmadan yerinden ayrılıp gitmiş olsa, vakıf mütevellisi, imamın o senenin bulunmadığı zaman dilimi için de oranın gelirinden faydalanmasından hareket ederek oranın gelirinin bir bölümünü imamın elinden almaya kalkamaz. Zira burada itibar hasat vaktinedir. Eğer bu kişi hasat vaktinde burada imamlık yapıyorsa (ki yapıyor) bu ürüne de hak sahibi olmuş olur⁵⁸⁶. Yoksa illaki o senenin tüm zaman dilimi için orada bulunması şart değildir.

Birbiri yerine geçmeyen vakıf: Bir evin kira ücreti kendisine vakfedilen kişinin, o evde oturma hakkı yokken; kendisine (sadece) bir evde oturması vakfedilen kişinin de o evi (başkasına kiralayarak) onun kira ücretinden faydalanma hakkı yoktur⁵⁸⁷. Buna göre kişinin, kendisine geliri tahsis edilen bir evde oturması caiz değildir.

Komşulara vakıf: Komşulara yapılan vakıfta komşu olarak; kıyasen, o vâkıfın evine bitişik komşular kastedilirken istihsânda ise onunla aynı bina içinde birlikte yaşayanlar kastedilir⁵⁸⁸ ki komşu Ebû Hanîfe’ye göre vâkıfın evine bitişik evi olan; Ebû Yusuf ve Muhammed’e göre ise aynı mahalde bulunup aynı mescide devam eden kişilerdir⁵⁸⁹.

Vakıftan istifade: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, bir öğrenci, medresesinin bulunduğu beldeden ayrılıp günlerce sonra dönerek vazifesini (odasını, işini) istese bakılır: Eğer bu öğrenci seferî olacağı bir yere gitmişse, artık geçmişe yönelik bir talebi olamaz. Yine bu öğrenci beldesinden çıkıp gider ve gittiği yerde 15 gün kalırsa aynı durum söz konusudur. Eğer bir iş için gidip 15 günden daha az kalmışsa döndüğünde orada bulunmadığı günlerle ilgili yiyecek ve rızık gibi bir talepte bulunabilir. Eğer onun ortadan kaybolması 1 ay ile 3 ay arasında bir zaman dilimini kapsamışsa, o zaman onun odasını başkasının alması helal olmaz vazifesi de aynen devam eder. Ama onun ortadan kaybolması bu müddetten de fazlaysa yani 3 aydan daha fazla bir süre ise o zaman

⁵⁸⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 271; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 486.

⁵⁸⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 285; *Netîcetü’l-fetâvâ*, 177; Damad Abdurrahman Gelibolulu Şeyhizâde, *Mecmau’l-enhur fî şerhi mülteka’l-ebhur*, İstanbul: Eda Neşriyat, I, 761.

⁵⁸⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 278; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 390.

⁵⁸⁹ Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, 104.

başka biri onun oda ve vazifesini alma hakkına sahip olur. Yalnız bu öğrenci bulunmadığı süre içerisinde ilim talebiyle alakalı olan bir işle meşgul olmuşsa, odasını ve vazifesini tekrar geri isteyebilir⁵⁹⁰.

Çocuklarına vakıf: Bir yeri oğullarına vakfettiğini söyleyen adamın oğlu olmayıp kızları olsa, yine bir adam “Kızlarıma vakfettim.” dediği halde onun sadece oğulları olsa, vakıf gelirleri ne kızlara ne de oğullara değil sadece fakirlere harcanır⁵⁹¹.

İmamın ücretini artırma: Bezzâzî’nin zikrettiğine göre; imam ve müezzin bir yerde ücreti az olduğu için durmak istemediğinde, kadı vakfın imaret ve maslahatına harcanan paranın geri kalanını, vâkıfın tek olması halinde, mahalle ehlinin sâlih tabakasının da onayıyla imam ve müezzine sarf edebilir. Zira amaç vakfı ihyadır. Ancak eğer vâkıf bir kişi değilse böyle bir şey yapılmaz⁵⁹².

Vakıftan istifade: “Şu arazim veya evim falana veya falanın çocuklarına mevkuf sadakadır.” denilirse o ismi geçenler yaşadıkları sürece oradaki gelirler kendilerine ait olur. Onların ölümünden sonra ise, gelirler fakirlere yönlendirilir⁵⁹³.

Vakıf üzerinde tasarruf: Ne mütevellinin ne de bir başkasının vakfedilen bir şeyi veya yeri rehin olarak vermesi caiz olmaz. Eğer rehin verilir de mürtehin de orada oturursa burası kiralanmak için hazırlanmış olsun olmasın her halükarda buranın ecri-mislinin orada oturan kişi tarafından ödenmesi gerekir⁵⁹⁴.

17. Taksim

Taksimde hata iddiası: Kişi taksime konu edilen şeyin kıymeti açısından taksimde bir yanlışlık yapıldığını iddia etse bakılır: Eğer taksim sonucu kendi (aldığıyla ilgili olarak) ifade ettiği rakam, kıymet biçenlerin (ehli hıbre) biçmiş oldukları rakamlardan birisinin arasında kalıyorsa (örneğin adam taksim sonucu kendisinin 1000 aldığını ifade etmişken bilirkişilerden biri onun alması gereken rakam olarak 1100, diğeri 850 diye kıymet biçse; müddeinin aldığını söylediği rakam iki bilirkişinin biçmiş

⁵⁹⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 264; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 641.

⁵⁹¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 274; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 375.

⁵⁹² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 670.

⁵⁹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 262; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 358- 359.

⁵⁹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 285; *Fetevâ-yı Ali Efendi*, 243.

olduğu iki rakam arasında kaldığı için) onun alması gereken rakam hakkındaki bu davası dinlenmez. Eğer ifade ettiği fiyatla kıymet biçenlerin ifade ettiği rakam arasındaki fark çok belirgin ise; bu durumda daha önceki taksim kazâî (mahkeme kararı) olarak yapılmışsa, yine adamın bu iddiası dinlenilmezken, taksim sadece taraflar arasındaki karşılıklı rızaya dayanarak yapılmışsa, o zaman adamın bu davası dinlenir⁵⁹⁵.

Ortaklardan birinden habersiz yapılan taksim: Ortak olunan aynî bir şeyin taksimi ortaklardan biri yokken yapılsa, bu kişi haberdar olduktan sonra her hâlükarda (ister lehine ister aleyhine taksim yapılsın) bu taksimi bozabilir. Ama aynı durum (ortaklardan birine haber vermeden yapılan taksim) sulama (şirb) ile ilgili olarak gerçekleşmişse, bu durumda taksim anında orada bulunmayan kişi kendine hakkı verilmiş olması halinde bu taksimi bozma imkânına sahip olmaz⁵⁹⁶.

18. Şufa

Şufaya inanmayan kişinin şufa hakkını kullanması: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, bir yer satılırken orada komşunun şufa hakkı olduğuna inanmayan kişi, komşunun şufa hakkına sahip olduğuna inanan (ona onay veren) bir hâkim katında şufa için dava açarsa, bir görüşe göre hâkim onun lehine hüküm vermez. Zira o zaten bir anlamda iddiasının batıl olduğunu inanmaktadır. Diğer bir görüşe göreyse; burada hâkim kendi düşüncesine göre hareket ederek onun lehine hüküm verir. Hulvânî’nin “en güzel görüş” dediği diğer bir görüşe göreyse; hâkim ona şufayı bir hak olarak görüp görmediğini sorar ve aldığı cevaba göre de kararını verir⁵⁹⁷. (Davacı evet derse lehine, hayır derse aleyhine hükmeder.)

Şufayı düşürmek için hile: Şufa hakkı sabit olduktan sonra şufayı düşürmek için hile yapmak mekruhtur. Ama henüz şufa sabit olmadan onu düşürmek için hile yapmak Ebû Yusuf’a göre mekruh değilken, İmam Muhammed’e göre mekruhtur. Ancak bu konuda Ebû Yusuf’un görüşüyle fetva verilir. Şefî olacak kişi adil olsun fasık olsun muhtâr olan görüşe göre henüz onun şufa hakkı sabit olmadan o hakkı düşürmekte

⁵⁹⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 146- 147; *el-fetâvâ’l-Ankaravî*, II, 374.

⁵⁹⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 121; *Neîceti’l-fetâvâ*, 530.

⁵⁹⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 162; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 392.

beis yoktur⁵⁹⁸. Buna ilâveten ise Bezzâzî der ki: “Çok araştırmama rağmen şufadaki hileyi düşürmek için hile yapmak mümkün gözükmemektedir⁵⁹⁹.”

Bu konuda diğer kaynaklarda da şufa hakkı sabit olduktan sonra onu düşürmek için hile yapmanın ittifakla batıl olduğu, şufanın sâbit olmasından önce yapılan hilenin ise muhtâr olan görüşe göre bir beis taşımadığı ifade edilmektedir ki aynı durum zekât ve faiz işlemlerinde yapılacak olan hile için de geçerlidir⁶⁰⁰.

Şufa hakkının iptal olup olmaması: Kişi normalde kendisine şufa hakkının doğacağı bir yerin satıldığını duyduğunda bunun için şahit tutma imkânı varken bunu terk etmesiyle şufa hakkı iptal olmaktadır;⁶⁰¹ kişi, evin satıldığından gece haberi olunca dışarı çıkma imkânı bulamayıp sabah bu hakkını talep için çıkarak bu şufa için şahit tutarsa, bu işlemi sahih olur. Şufa talebinde bulunma hakkı ortadan kalkmaz⁶⁰².

Şufa hakkının iptal olup olmayacağı: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, şufa hakkının iptalini şarta talik etmek caizdir. Buna göre şefî (şufa talebinde bulunan), müşteriye “Eğer kendin için aldıysan şufa hakkımı sana teslim ettim (Ondan vazgeçtim).” dese, buna karşılık müşteri bir şey demeden orayı alsa, ondan sonra da müşterinin bunu kendisi için değil de başkası için aldığı ortaya çıksa, bu sözü söyleyen şefînin şufa hakkı batıl olmaz. Zira bu bir ıskattır. Iskat ise taliki de içine alır⁶⁰³. Yani kişi, hakkını düşürmeyi bir şeye talik edip onun sonucuna göre davranabilir.

Şufa talebinin sınırlanması: Birisi, köyü binalarıyla birlikte sattığında oraya bitişik yeri olan kişi tüm köy binaları için değil sadece o köye bitişik olan yer için şufa hakkını kullanabilir⁶⁰⁴. Çünkü bu köyün farklı farklı kişilerin yeriyile irtibatı vardır⁶⁰⁵.

⁵⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 154; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, IX, 408; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 409.

⁵⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 155; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, IX, 409.

⁶⁰⁰ İbnu's-Sâatî, *Mecmau'l-bahreyn*, 396; İbn Yusuf Hatib, *el-fetâva'l-ğıyâsiyye*, Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 155.

⁶⁰¹ İbnu's-Sâatî, *Mecmau'l-bahreyn*, 396.

⁶⁰² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 163; *el-fetâvâ'l-Ankaravî*, II, 367.

⁶⁰³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 165; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 183.

⁶⁰⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 159; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 414.

⁶⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 414.

D. Muhâsamâtla İlgili Hükümler

1. Edebü'l-Kadı

a. Kadılık Görevi Almak

Hassaf, Kerhî ve Irak ulemasının seçtiği görüşe göre kişi, bu vazifeye zorlanmadıkça bu görevi alıp yapması caiz olmaz. Bizim diyarımızın (Harezmi) uleması ise der ki: “Bu görevi, sâlih ve zulme sapmayacağı noktasında kendine güvenen kişilerin yapmasında bir beis yoktur. Sahabe ve onlara tabi olanlar (tâbiûn) da bir zorlamayla karşılaşmaksızın bu görevi kabul etmişlerdir⁶⁰⁶. Ve unutulmamalıdır ki bu görevi almak farz-ı kifâyedir⁶⁰⁷.

Adalet noktasında kendine güven duymayan, bu işi başaramayacağından korkan insanların ise bu görevi almaları mekruhtur⁶⁰⁸. Öte yandan bu görevi zalim birinden almak da caizdir. Nitekim Tâbiûn’dan olan bazı zevat Haccac’dan bu görevi almışlardır⁶⁰⁹.

Şevkânî de bu konuda “Devlet başkanının kazâ görevini almak için hırs gösteren kişilere bu görevi vermesi helal olmaz. Zira bu işi ısrarla almak için inat göstermek haram olur. (böyle kişilere de bu görevi vermek doğru olmaz.)” demektedir⁶¹⁰.

Bir belde halkı birine kazâ görevi vererek onu kadı yapsalar, sahih olmazken; oranın sultanı öldükten sonra birine sultanlık görevi verseler sahih olur⁶¹¹.

b. Kadı’nın Mahkemesi

Kadı, aralarında bir husûmet olmaması halinde beldesindeki fukaha ve ulema ile istişare eder⁶¹².

⁶⁰⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 131; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 310.

⁶⁰⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 101.

⁶⁰⁸ *Câmiu'l-esileti'l-fıkhiyye*, 715.

⁶⁰⁹ *el-Hidâye*, III, 102; Abdülhakîm Afgânî, *Keşfu'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik*, Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1987/ 1407, II, 62.

⁶¹⁰ Şevkânî, *ed-derarü'l-muziyye*, II, 315.

⁶¹¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 130; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 51.

İki hasım mahkeme huzurunda birbirine söverse kadı onları dilerse hapseder dilerse başka bir tazir cezası verir. Ta ki bir daha huzurunda aynı şekilde davranmasınlar. Ama kadı hasımların bu davranışlarına karşılık af yolunu seçerse, daha güzel davranmış olur. Eğer hasımlardan sadece biri diğerine sövüyorsa, kadı hasmının talebi olmadan ona tazir uygulamaz. Ancak onu bundan alıkoyar. Kadı'nın kendisi de bu görevi yaparken, amacı hakkı sahibine ulaştırmak olduğu için, yaptığı bu işte cebbar, katı kalpli ve inatçı olmamalıdır⁶¹³.

İnsanlara söven kişi bunu ilk kez yapıyorsa ona nasihat edilir. Ama birden fazla yapmış olursa dövülüp hapsedilir ki bu davranışına son versin⁶¹⁴.

Kadı, avânesine ve yardımcılara yumuşaklıkla muamele eder. Hüküm verirken de bir yere dayanarak veya bağdaş kurmuş bir vaziyette oturarak hüküm verir⁶¹⁵.

c. Hapis

İki kişinin bir adamdan birinin az diğerinin çok alacağı olsa; az alacağı olan kişi de borçlusunu hapsedirebilir. Onun rızasını almadan daha fazla alacaklı olan kişinin o borçluyu serbest bırakma hakkı yoktur. Yine ikisi de onun hapsini istedikten sonra birisi çıkıp onun serbest kalmasını istese bu hakka sahip olamaz⁶¹⁶.

Kadının dışarıda kalması halinde onun başına bazı kötü şeylerin gelmesinden korkuluyorsa, müteahhirûn ulemasına göre, o kadın eşiyle beraber hapsolunabilir⁶¹⁷. Hanefî mezhebinin zâhiru'r-rivaye olan görüşüne göreyle böyle bir işlem, hapsin, kişiyi tazyik etme amacına uygun düşmeyeceği için caiz olmaz⁶¹⁸.

⁶¹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 132; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 320.

⁶¹³ Afgânî, *Keşfu'l-hakâik*, II, 63.

⁶¹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 224- 225; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 420.

⁶¹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 132; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 328.

⁶¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 224; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 414.

⁶¹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 235; İbn Âbidîn, VIII, 64; Muhammed b. Abdullah Ahmed, *Hükmü'l-haps fi's-şer'îti'l-İslamiyye*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1984/ 1404353.

⁶¹⁸ Muhammed b. Abdullah Ahmed, *Hükmü'l-haps*, 352- 353.

Çocuk da normalde borcu karşılığında hapsolunabilirken, telef ettiği mal karşılığında hapsedilmez. Böyle bir durumda baba veya vasi hapsedilir. Eğer ikisi de olmazsa hâkim, birisine, çocuğun malından bir şeyi borcuna karşılık satmasını emreder.

Alacaklı olan kişi asıl borçluyu ve kefilini hapsedirebileceği gibi ne kadar çok olursa olsun bu kefilin kefilini de hapsedirebilir⁶¹⁹.

Mahpusun boynuna bukağı geçirilmez. Ancak kaçmasından korkulursa o zaman bu mahpus bir yere bağlanır veya hırsızlar için hazırlanan zindana nakledilir. Hapishanenin kapısının (hava almaması için) sıvanıp sıvanmayacağı kararı kadıya aittir⁶²⁰. Eğer mahpusa bir zincir vurulacaksa bu, boyna değil ele veya ayağa vurulur⁶²¹. Bu tarz şeyler mahpuslara uygulanamasa bile onların yola gelmesi için yakını olan kimselerin onların yanına bırakılmaması, kaldıkları yere yatak konulmaması gibi birtakım müeyyideler de uygulanmalıdır⁶²². Fakat mahpusa karşı, insanlık onuruyla bağdaşmayacak onun onurunu ayaklar altına alacak birtakım hareketlerde bulunmak suretiyle hapishaneyi bir işkencehaneye dönüştürmek ise caiz olamaz⁶²³.

d. Vasi Atanması

Adamın öldüğü yerle vârislerin bulunduğu yer arasındaki mesafe uzak değilse ve bu iki yerin birbiriyle güzergâhı varsa, kadı ölen bu adam için vasi atamaz⁶²⁴.

Küçük çocuğun babası çocuğun malını israf edip çarçur ediyorsa onun malını muhafaza etmesi için bir vasi atanır. Vâris murisinden bir şey satın alır da murisinin ölümünden sonra satın aldığı o malda bir ayba muttali olursa, kadı vârisin malı iade edebileceği bir vasi atar. Yine baba küçük çocuğundan bir şey satın alır da onda bir ayba rastlarsa, kadı bir vasi atar ki baba aldığı malı o vasiye reddedebilsin⁶²⁵.

⁶¹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 223; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 68- 69.

⁶²⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 225; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VIII, 66.

⁶²¹ Muhammed b. Abdullah Ahmed, *Hükmü'l-haps*, 366.

⁶²² Fahreddîn Osman b. Ali Mihcen Zeylâî (743/1342), *Tebyînuü'l-hakâik fi şerhi kenzi'd-dekâik*, Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313, IV, 182.

⁶²³ Muhammed b. Abdullah Ahmed, *Hükmü'l-haps*, 368- 369.

⁶²⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 219; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 429.

⁶²⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 218- 219; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 432.

e. İctihâdî Alanlarda Kazâ

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kadı bir davada İbn-i Abbâsın görüşünü alarak bir dirhem iki dirhem karşılığında (derhal) peşin olarak sarf işlemi yapılmasına onay verirse, bu geçerli olmaz. Kadı eğer Züfer’in görüşünü alarak şahitsiz kıyılan nikâhın geçerli olacağına dair karar verirse, bu geçerli olur⁶²⁶. Kadı’nın birinci görüşe (yani İbn Abbâsın görüşüne) göre hüküm vermesinin caiz olmama sebebi ise, ona bu görüşünde hiçbir sahabenin katılmamasıdır⁶²⁷.

f. Kazâ İle İlgili Muhtelif Meseleler

Mahkeme tekrarı: Kadı, hakkıyla bir davada hüküm verdikten sonra sultan, ulema huzurunda bu davanın yeniden görülmesini talep etse bile hâkim böyle bir şeyle yükümlü tutulamaz⁶²⁸.

Davalının celbi: Davalının getirilmesinde zabıta kullanılır, ücretleri de beytûlmalden karşılanır⁶²⁹.

Hakem mi hâkim mi: Bazı ulemamız der ki: “Zamanımızda beldelerimizdeki kadıların çoğu arabulucudur (hakemdir). Zira onlar bu göreve rüşvetle gelmişlerdir. Onlara bazı davaların getirilmesi de onların hakem olmalarına engel değildir.” Bazı ulema ise buna itiraz ederek, “Onlara dava getirilmesi tahkim (hakemlik) yoluyla değil bilakis insanların onları kadı kabul etmeleri ve onların vereceği kararın geçerliliği olan bir karar olduğunu düşünmeleri sebebiyledir. Zaman zaman davalının oraya cebren getirilmesi de onların kadı olduklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla buna hakemlik diye bakmak doğru değildir. Nitekim Selef de bu konuda ‘Hükmü geçerli olan kadı, kibrî-i ahmer’den daha değerlidir’ diyerek bizim söylediklerimize ı ışık tutmaktadır.” derler⁶³⁰.

Öldürmeye sebep bulma: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, birisini öldüren adam bu işi o şahıs mürted olduğu için veya babasını öldürdüğü için yaptığını iddia etse, sözü

⁶²⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 164; Zeynuddîn İbn Nüceym, *el-Fevâidü’z-Zeyniyye*, 125-126.

⁶²⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 164.

⁶²⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 136; Haskefî, VIII, 62.

⁶²⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 142; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 56.

⁶³⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 181; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 140.

dinlenmez. Zira aksi durumda (yani sözü dinlenecek olsa) düşmanlık kapıları açılır ve birini öldüren de bu sebeplere sığınmaya başlar. Bu kan (can) işleri ihmale gelmeyecek derecede çok mühim meselelerdendir. Malî davalardaki ikrar ise bu kadar büyük bir öneme sahip değildir⁶³¹. Dolayısıyla da canla ilgili davalarda çok dikkatli olmak ve öldürene mazeret kapısı açık bırakmamak gerekir.

Kadı'nın ücret alması: Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, küçük çocuğun nikâhını kıymak, bir meseleyi sözlü olarak cevaplamak gibi, kadı ve müftü üzerine zaten vacip olan şeyler için onların ücret alması helal olmaz. Çünkü bunlar zaten onların görevleri arasındadır. Ancak soruları yazılı olarak cevaplamak gibi yapmaları zorunlu olmayan şeyleri yapmaları durumunda ise yaptıkları işin masrafı kadar ücret alabilirler⁶³².

2. Dava

a. Borçla İlgili Dava

Sadru'l-İslam (Tahir b. Mahmud el-Buhâri)'ın belirttiğine göre borç verirken bunun alınacağı yeri bildirmek şart değildir. Akit mekâmı neresi ise borç orada ödenir⁶³³.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, eğer dava konusu edilen para, sikkesiz ve karışımı olmayan bir para ise dava esnasında onun halisliği ve nevi zikredilir. Örneğin Frenk külçesi, Rus külçesi ve Tamgacî gibi hem paranın nevi hem de ceyyit veya redî gibi sıfatı belirtilir. Bir görüşte ise denilmiştir ki: “Eğer paranın Tamgacî olduğu zikredilirse bir de bunun ceyyid veya redî gibi sıfatının belirtilmesine gerek yoktur. Ama sadece beyaz külçe denilip onun Tamgacî külçesi olduğu belirtilmezse, kişinin açmış olduğu bu alacak davası sahih olmaz⁶³⁴.

Kişi ölmüş birisiyle ilgili alacak davasında, meyyitin kendisine olan borcundan hiçbir şey ödemediğini ve arkada kendi borcunu hatta daha fazlasını karşılayacak bir tereke bıraktığını söylese, fakat bu meyyitin vârislerinin kim olduğunu belirtmese, yine de davası dinlenir. Ancak meyyitin bıraktığı tereke vârislere intikal

⁶³¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 454; Haskefi, VIII, 193.

⁶³² Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, VIII, 195.

⁶³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 343; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 3.

⁶³⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 423; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 4.

etmedikçe, bu vârislerin borcu ödemesine yönelik bir karar çıkartılmaz. Eğer vâris murisi aleyhine açılan borç davasından sonra bu terekenin kendine ulaştığını inkâr edip bunu isbatlamaya kalkarsa, bunu ancak terekenin durumunu yani terekenin neleri barındırdığını ortaya koyarak isbatlayabilir⁶³⁵.

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, kefalet sebebiyle (birinin kefil olduğu şahsın borcunu ödememesi sebebiyle) açılan mal (borç) davasında alacaklının bu borç sebebini mutlaka belirtmesi gerekir. Zira örneğin, birisi âkile üzerine gerekli olan diyet borcuna kefil olduğunda veya bir kişi kocanın kadına olan nafaka borcu için kocaya kefil olduğunda bunun süresi için muayyen bir müddet zikredilmezse, bu kefalet davası sahih olmamaktadır. Yine kadın kocası vefat ettikten sonra vârisler aleyhinde borç davasında bulunsa, bu borcun sebebini belirtmediği müddetçe kadının bu davası sahih olmaz. Zira burada da iddia edilen borç, kocanın nafaka borcu olabilir ki bu durumda nafaka alınmadan koca ölmüşse nafaka borcu düşmektedir⁶³⁶. Bütün bu sebeplere dayanarak şunu söyleyebiliriz ki: Borcun hangi sebeple oluştuğu belirtilmelidir ki burada bir dava açmanın sahih olup olmadığı öncelikle belirlenebilsin.

Kaide olarak kişi açmış olduğu ayn davasında eğer ayn mahkemede mevcutsa ona sadece işaretle bulunarak “Bu, benim mülküm” demesi yeterli iken; ayn orada değilse onun sıfatlarını belirtip kıymetini zikretmesi gerekir⁶³⁷. Dava konusu olan şey, hudutlarının sınırları belirtilebilecek bir akar ise; o zaman burada iddiasının doğruluğunu ispat için şehadete başvurulur⁶³⁸.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, ölüden alacağı olduğuna terekenin buna yeteceğine delil getiren kimsenin, terekenin, eğer akarsa mutalaka sınırlarını belirtmesi gerekir. Eğer müddei, vârislerin bu borcu karşılayacak terekenin olduğuna dair daha önceden bir ikrarlarının bulunduğunu iddia ediyorsa, o zaman müddeinin terekeyi beyan etmesine ihtiyaç yoktur. Burada esahh olan görüşe göre tereke beyan edilmeden de o müddeinin davası kabul olunur. Fetva da bunun üzerinedir. Eğer ilk müddei davasıyla ilgili olarak bunları isbat ettikten sonra ikinci bir müddei daha alacaklı olduğunu iddia

⁶³⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 427; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 4.

⁶³⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 429- 430; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 5.

⁶³⁷ Ubeydullah el-Buhârî, *Şerhu'l-vikâye*, II, 104.

⁶³⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 181.

ederse onun da (tekraren) terekenin borcu karşılayacağını ispatlaması gerekir. Vâris; (birinci müddeinin alacaklı olduğunu kabul ederken) ikinci müddeinin alacaklı olduğunu inkâr eder de ilk alacaklı o ikinci müddeiyi iddiasında tasdiklerse, ikinci müddei, birinci alacaklıya ortak olur. Zira ilk müddei ikinci müddeiyi tasdiklemeyle onunla kendi arasında ortaklık olduğunu ikrar etmiş olmaktadır⁶³⁹.

b. Menkûlatla İlgili Dava

Bezzâfî'nin belirttiği üzere, müddei, dava konusu olan malın getirilmesi iddiasında mutlaka "Müddeâ aleyh (Davalı), müddeâyı getirmelidir, eğer onun (o müddeânın) bana ait olduğunu inkâr edecek olursa ben ona ispatlayacağım." demelidir. Zira davalı, eğer müddeânın davacıya ait olduğunu inkâr etmeyip ikrar ediyorsa, o zaman bu malın getirilmesine gerek kalmayacak, bilakis mukarrun leh durumuna geçecek olan davacı da o eşyayı almaya hak kazanacaktır⁶⁴⁰.

Kişinin üzerinde hak sahibi olduğunu iddia ettiği üzüm mahkemede mevcutsa ona işaret ettikten sonra ayrıca onun bir de evsafını, kilosunu veya nevîni zikretmesine gerek yoktur. Eğer dava konusu olan bu üzüm kap içersinde (davalıya) verilmiş bir borçsa o zaman onun miktarı, nevi ve sıfatı da belirtilmelidir. Burada "Şu kadar menn tâîfiyye, beyaz iyi veya orta kalitede üzüm" şeklinde bildirimde bulunmalıdır. Bu üzüm insanların ellerinde kalmamış çarşı pazarda da bulunmazken hâkim, davacıya "Ne istiyorsun." dediğinde davacı, sadece "Üzüm" cevabını verirse hâkim onun davasını dinlemez. Eğer davacı üzümün kıymetini istediğini söylerse hâkim, ondan bu borçlanmanın sebebini beyan etmesini ister⁶⁴¹. Ve zikredilen sebebe göre davayı düşürecek bir şey yoksa hâkim, davalının o üzümün kıymetini davacıya ödemesini ister.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, insanların elinde bulunmaması (inkîtâya uğraması) halinde, buz isteme (buzun mislini isteme) davası sahih olmaz. Buz her ne kadar emsali olan bir şeyse de dava aşamasında insanların elinde bulunmadığı için

⁶³⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 347; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 108.

⁶⁴⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 420; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 5.

⁶⁴¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 424; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 6.

davalının bunun mislini vermesi vacip olmaz. Bu durumda da buzun husûmet anındaki kıymeti ne ise davalıdan o para talep olunur⁶⁴².

Kişi bir hayvanla ilgili dava açtığına hak iddia ettiği hayvanın yaşına uymayan bir yaş bildiriminde bulunursa, dava da onun için yapılan şehadet de batıl olur. Ancak demir davasında davacı, onun 10 menn olduğunu söylediğinde o demir 20 veya 8 menn çıkarsa burada dava da şehadet de kabul olunur. Zira burada bildirilen ağırlık (davanın sıhhatini engelleyecek) bir anlam (önem) ifade etmemektedir⁶⁴³.

Kişi buğdayının gasbedildiğini iddia ederse; bu buğdayın gasp edildiği mekânı da mutlaka bildirmesi gerekmektedir⁶⁴⁴.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi elinde bulunan bir eşya için “Bu, benim değildir.” dese, eğer orada o eşya hakkında kendisiyle çekişen birisi yoksa onun bu ifadesi bir hüküm doğurmaz. Dolayısıyla bu sözünden sonra onun kendisine ait olduğunu iddia etse bu iddiası sahih olur. Eğer bu sözü söylerken orada o eşya ile ilgili çekiştiği biri varsa, bu söz o çekiştiği şahıs lehine ikrar olarak değerlendirilir. Artık ondan sonra onun kendi malı olduğunu iddia etmeye kalkarsa, bu iddiası sahih olmaz⁶⁴⁵.

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre; kişi kendisine ait olduğunu iddia ettiği eşya hakkında birtakım nitelemelerde bulunsa, ardından eşya mahkemeye getirildiğinde eşyanın bazı noktalarda anlattığı şeylere uygun olmadığı görülse bakılır: Eğer ilk davasından vazgeçer de getirilen mal hakkında iddiada bulunmaya başlarsa, davası dinlenir. Çünkü bu yeni bir dava olarak değerlendirilir. Aksi halde (yani ilk iddiasında ısrarda bulunması halinde) ise dinlenilmez⁶⁴⁶.

c. Akar Davası

Akarla ilgili bir davada sınır belirtilirken mezarlık sınır olarak belirtilecekse oranın tümsek olması gerekir. Aksi halde iddiada bulunduğu akar hakkında orası hudut

⁶⁴² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 426; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 6.

⁶⁴³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 421; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 7.

⁶⁴⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 422; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 7.

⁶⁴⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 443; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 329.

⁶⁴⁶ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 336.

olarak zikredilemez⁶⁴⁷. Yine bir akar davasında bir yerle ilgili sınır belirtilirken “falanca vakıf arazisine bitişik” denilse bu ifade yeterli olmayıp bunun için ayrıca “şu fakirlere” veya “şu mescide” gibi ifadelerle o vakfın sarfolunduğu yerlerin de belirtilmesi gerekir⁶⁴⁸.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kadı bir yerin hududuyla ilgili sınır tayin ederken “Falan vârislerin mülkünün kenarı” şeklinde bir sınır tayin edip yazsa, sahih olmaz⁶⁴⁹. Zira vâris denildiğinde oraya hem ashâbı ferâiz hem de asabe olarak terekeden pay alacak olan herkes girmektedir. Dolayısıyla bu ifade büyük bir belirsizlik oluşturmaktadır. Bu yüzden vârisin ne yönden vâris olduğu belirtilmelidir ki belirsizlik ortadan kalsın.

Kişi taksim edilen tereke sonucu bir yerin kendi hissesine düştüğünü bu yüzden o yerin kendine ait olduğunu iddia etse, buradaki tereke taksiminin kazayla (hâkim kararıyla) mı rızayla mı olduğunu belirtmesi gerekir⁶⁵⁰.

d. Yemin Tevcihi ve Teklifi

Ticarete mezun çocuk, baliğ gibi yemin ettirilir. Nusayr b. Yahya ise bu çocuğun yemin etmesi halinde yemininde hânis olmayacağı gerekçesiyle bu çocuğun yemin ettirilmeyeceği görüşünü savunmaktadır. Ulemamız ise bu çocuğa yemin ettirileceğini belirtirler ki biz de bu görüşü alırız. Bu arada mükâteb köle de ticaret yapan köle de aynı ticarete mezun çocuk gibi yemin ettirilir⁶⁵¹.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, mukırr öldükten sonra onun vârisleri onun ikrah altında bu ikrarı yaptığını iddia etse; bu durumda mukarrun leh “O mukırr, benim için sahih bir yolla ikrarda bulundu.” diye yemin ettirilir. Za’ferânî de aynı görüştedir. Eğer mukarrun leh ölürse “vâris (mukırrın o mukarrun lehe bir ikrarda bulunmadığına dair) yemin ettirilir mi ettirilmez mi” meselesinde ben merhum babamdan işittim ki; vâris burada yemin ettirilmez. Bu mesele vârisin yemin etmeyip murisin yemin edeceği

⁶⁴⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 417; Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin Simâvî (823/ 1420), *Câmiü'l-füsûleyn*, Kahire: el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1979, I, 91; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 10.

⁶⁴⁸ *Câmiü'l-füsûleyn*, I, 91.

⁶⁴⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 417; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 10.

⁶⁵⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 428; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 12.

⁶⁵¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 189; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 25.

meselelerdendir. Aynı şekilde kendisine mal emanet olunan şahıs emaneti sahibine verdiğini veya o emanetin helak olduğunu iddia ederken; bu ifadeleriyle ilgili olarak henüz yemin ettirilmemişken ölecek olsa, burada da vârise yemin ettirilmez⁶⁵².

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, 4 yerde hâkim, karşı taraf bir talepte bulunmasa da yemin teklif eder: Ayıp sebebiyle malı iade eden müşteriye; o mala ayıplı bir şekilde razı olmadığına, şufa iddiasında bulunan kişiye; şufasını iptal etmediğine, gaip kocasından nafaka talep eden kadına; kocasının ardında bir şey bırakmadığına ve kocasının kendisine nafaka vermediğine ve bir malda istihkak davasında bulunan şahsa; o malı satmadığına dair Allah adına yemin verdirilir.

Meyyit hakkındaki borç davasında bir talep olmasa da, müddeinin (alacaklı olduğuna dair) yemin ettirileceğinde icmâ vardır⁶⁵³. Kadı bu müddeiye borçludan veya onun adına birinden alacağını almadığına, kendi emriyle kimsenin ondan alacağını tahsil etmediğine, ondan borcu ibra etmediğine, bu alacağını alması için kimseye havale etmediğine ve borca karşılık kendisinde hiçbir rehnin bulunmadığına dair yemin verdirir⁶⁵⁴.

Müddei davası hakkında beyyinesini getirmişken, ondan davasında haklı olduğuna dair yemin etmesinin istenmesi veya bir davada şahitlerin şهادetlerinde doğru veya haklı olduklarına dair yemin etmelerinin istenmesi halinde kadı, bunlara icabet etmez. Zira hasım bile iki defa yemin ettirilmezken şahit nasıl olur da yemin ettirilir. Zira bizim indimizde “Şهادet ediyorum.” sözü zaten yemindir. Yeminse tekrarlanmaz. Ayrıca bizler şahitlere iyi davranmakla da emrolunduk (Bunlara yemin verdirilmesi ise iyi niyetle bağdaşmaz.). Bütün bunlara rağmen kadı, şahitten (haklı olduğuna dair) yemin etmesini talep ederse, şahit bu şهادetini eda etmekten vazgeçebilir⁶⁵⁵.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, kişi kendisine isnat edilen suçlama hakkında bir şüpheye düşerse önce hasmını razı etmeye bakmalıdır. Eğer hasmını razı edememişse

⁶⁵² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 198; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 28.

⁶⁵³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 199; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VIII, 340.

⁶⁵⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 199; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 339-340.

⁶⁵⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 193; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VIII, 341-342.

harama düşmekten korunmak için kendisine teklif edilen yemine yanaşmaz. Eğer hasmı yemin etmesinden başka yolu kabul etmezse bakar: Eğer davacının (büyük ihtimalle) kendisine haksız isnatta bulunduğu kani ise, kendisinden istenen yemini eder. Ama zann-ı galibine göre davacının kendisine yapmış olduğu isnatta onun haklı olduğunu düşünürse, o zaman yemin etmez⁶⁵⁶.

Murisinin ölüp ölmediği noktasında kendisine yöneltilen yeminden kaçınmasına rağmen vâris, murisin terekesindeki malın üçte birini bu miktarın kendisine vasiyet edildiğini iddia eden kişiye verse, ardından da muris canlı bir şekilde dönse, yine de bu vâris o murisine bir tazminde bulunmaz⁶⁵⁷.

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre; davacı (davalıya hitaben) “Seni yeminden ibra ettim, onu sana terk ettim, onu sana bağışladım.” gibi ifadelerle davalıdan yemin teklifini düşürmüş olsa, bu sahih olmaz. Yine de o davalıya yemin verdirilebilir. Bir kişiyi yeminden ibra etmek, o kişiyi ödemesi gereken borçtan ibra etmekten farklıdır. Zira burada yemin ettirme hakkı hâkime aittir⁶⁵⁸. Malda ise iş tamamen kendine aittir. Dolayısıyla kişi alacağını ibra edebilir ancak hâkime ait olan yemin ettirme hakkını ibra edemez.

Hâkim davalının yemin etmesini istediğinde davalı “O davacı beni başka bir kadı'nın yanında yemin ettirmişti.” veya “O, beni bundan ibra etmişti.” der buna da delil getirirse, bu delili kabul edilir ve sözkonusu dava düşer⁶⁵⁹.

e. Hasım Olabilen

Kişi bir ev hakkında “Bu ev falan gaibindir, şu anda evi elinde bulunduran da o gaibden satın alıp kabzetmiştir. Ben de buranın şeffiyim ve şufa hakkımı talep ediyorum.” deyince; evi elinde tutan “Bu benim evim, onu kimseden satın almadım.” dese veya yine bir ev hakkında bir müddei evini satan adama “Sen evini falana sattın ama teslim etmedin ben de şufa hakkımı (kullanmak) istiyorum.” dese Tarafeyn'e göre bu davalar kabul olmaz. Ta ki ilk davada bahsi geçen bayi, ikinci davada da müşteri

⁶⁵⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 207; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, VIII, 343.

⁶⁵⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 195; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 346.

⁶⁵⁸ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, VIII, 355.

⁶⁵⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 192; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 355-356.

mahkemede hâzır bulunsun. Ebû Yusuf'sa bu davalarda evi elinde bulunduran şahsı müddeinin hasmı olarak kabul etmiş, müddeinin buralarda şufa hakkının olduğuna hükmederek bu davalarda müddeinin (ilk davada) bayi ve (ikinci davada) müşteri aleyhine şufa hakkına sahip olduğunu söylemiştir⁶⁶⁰.

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre; bayi daha müşteriden parayı almadan mebîyi başkasına satsa, zahir rivayete göre ilk müşterinin ikinci müşteri aleyhine davası dinlenir. Zira ilk müşteri mülkiyeti kendine ait kılarken (bu iddiada iken) malı elinde bulunduran ikinci müşteri ise buna muarız olmaktadır. Ancak ilk müşteri mebînin parasını teslim etmeden o mebîyi ikinci müşteriden alamaz⁶⁶¹.

Kendisinden kâr da elde edilmiş olan mudarebe malında birisi istihkak davası açsa malın kârındaki hasım mudâribtir. Bu davada mal sahibinin hâzır olması şart değildir. Eğer bu mudarebe malından henüz bir kâr elde edilmemişken bu dava açılırsa, o zaman bu davacının hasmı mal sahibi olur⁶⁶².

f. Davanın Def'i (Düşmesi)

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, birisi bir ev hakkında o evin kendisine ait olduğu iddiasında bulunduğu şahitler “Bu ev falanca gaibin, oraya onu şu anda gaip olan o şahıs oturttu ve buna da bizi şahit tuttu. Bugünse ev gaibin elinde” veya “Oturanın elinde” veya “Biz ev bugün kime ait bilmiyoruz. Lakin bugün işte burada oturanın elinde” dese veya evin bugün için kimin elinde olduğuna dair bir şey zikretmese, bütün bu durumlarda açılan dava düşer.

Bir ev hakkında birisi oranın kendine ait olduğu iddiasında bulunmuşken şahitler “Oranın sahibi, o eve birini oturttuğuna dair bizi şahit tuttu” derken ev (şahitlerin söylediği şahıs elinde değil de) üçüncü bir kişinin elinde olsa, yapılan bu şehadet kabul edilmez. Bu durumdayken müddei, “O ikisi şahitlik yaparken o evde ne şu anda orada oturan ne de onu oraya oturtan değil falanca kişi vardı” dese yine bu şehadetler kabul olunmaz. Eğer o bahsi geçen falanca kişi gelir de müddeiyle aynı

⁶⁶⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 408; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 37.

⁶⁶¹ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 37.

⁶⁶² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 410; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 41.

doğrultuda delil getirirse, Tarafayn'e göre yine bu dava kabul olmaz. Ebû Yusuf'a göre ise kabul olur⁶⁶³.

Müddei bir ayn hakkında o ayn'ın kendisine babasından miras kaldığına delil getirirken; davalı, müddeinin babasının hayattayken o ayn'la ilgili bir hakkının olmadığını ikrar ettiğine dair delil getirirse veya davalı, müddeinin, babası hayattayken veya öldükten sonra onun babasına ait olmadığına dair ikrarda bulunduğuna yönelik delil getirirse, müddeinin dava ve delili batıl olur. Aynı şekilde davalı, müddeinin, dava açmadan önce o ayn'ın kendine ait olmadığına veya onda bir hakkı olmadığına dair ikrarda bulunduğuna yönelik bir delil getirirse, eğer davalı, bu delili getirirken, müddei mahkeme huzurundaysa bu müddeinin beyyinesi batıl olur. Eğer müddei orada yoksa o müddeinin dava açarken ortaya koyduğu beyyinesi batıl olmaz.

Birisi falancanın elindeki binanın irs veya hibe yoluyla kendisine geçtiğini iddia ederken, müddeâ aleyh onu o müddeiden satın aldığına dair delil getirirse, buna karşılık müddei de daha sonra ikâle yapıldığını iddia etse, def davasının def'i sahih olur⁶⁶⁴. Yani müddeinin davası dinlenir.

g. Nikâh Davası

Birisi bir kadın için o kadının nikâhlısı olduğunu iddia edince; kadın “Ben onun eşiydim ancak onun ölüm haberini alınca iddet bekledim ve bu kişiyle (şu anki eşimle) evlendim.” dese, kadın müddeinin nikâhlısı olarak kabul edilir. Kadın “Ben bunun eşiyim ancak ilk önce bu müddeinin eşiydim.” dese ve aynı durumu anlatsa (yani onun ölüm haberini alınca iddet bekledim ve evlendim dese) o zaman ikinci kocanın eşi olarak kabul edilir⁶⁶⁵.

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre; adam bir kadının kendi nikâhlısı olduğunu iddia edince kadın adama işaret ederek “Ben bu adamın eşi değilim” dese bu söz adamın

⁶⁶³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 386; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 45-46.

⁶⁶⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 328; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 51.

⁶⁶⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 367; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 82.

iddiasına cevap olur. Bu sözü söylerken adama işarette bulunmazsa, bu söz adamın iddiasına karşılık cevap olmaz⁶⁶⁶.

h. Davada Tenakuz

Bir kişi bir eşya ile ilgili olarak onun falana ait olduğunu kendisinin de onun husûmet vekîli olduğunu iddia ettikten sonra bu kez de aynı şeyi (husûmet vekilliğini) başka bir kişi için daha iddia etse bu iddiası kabul olunmaz. Ancak durumu açıklayabilir ve “O eşya ilk önce falanıydı, onun sahibi beni vekil kılmıştı. Sonra da onu ikinciye (yani vekili olduğum ikinci müvekkile) sattı, o da yine beni vekil kıldı.” derse tenakuzdan kurtulduğu için ikinci iddiasında dinlenir⁶⁶⁷.

Kişi bir elbiseyle ilgili olarak onu satın aldığını iddia edip, iki kişi de davacının, bunu müddeâ aleyhten satın aldığına şahitlik yapsa ve bu şekilde o elbisenin müddeiye ait olduğu yönünde hüküm verilse, fakat sonradan o iki şahitten biri o elbisenin kendine ait olduğunu veya onun babasından kendisine miras kaldığını iddia etse, daha önceki davada şahitlik yapmış olan bu kişinin davası dinlenmez. Aynı davadaki şahitlik esnasında şahit “davalı, bu elbiseyi, ona (davacıya) sattı, ancak o, bana aitti.” veya “o müddeâ babamdan bana miras kalmıştı” dese, burada davalının onu davacıya sattığına hükmolunur ardından da şahidin davası dinlenir. Eğer şahit ortaya attığı iddiasını destekleyen delil getirirse, ortada bir tenakuz olmadığı için delili kabul olunur. Eğer bu iki kişi bu dava hakkında söz söyler fakat şahitlik yapmazsa, ondan sonra ikisinden biri o elbisenin kendisine ait olduğunu veya babasına ait olup babasının kendine vekâlet verdiğini söylerse o zaman bu kişilerin buradaki davası kabul olunur⁶⁶⁸.

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre, kişi önce bir şeyde mutlak olarak (sebebe zikretmeksizin) mülkiyet iddia ederken, sonra da bunu bir sebebe dayandırarak aynı hâkim katında yeniden iddia etse, iddiası dinlenir. Aksi durumdaysa, yani ilk önce bir sebebe bağlı olarak mülkiyet iddia ederken ikinci davasında o şeyde mutlak olarak bir mülkiyet iddia ederse, o zaman bu iddiası dinlenmez. Ancak bu son durumdayken “Ben, bu ikinci iddiamla (mutlak mülkiyet iddiası) ilk davamda söylediğim sebebe bağlı

⁶⁶⁶ *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 63.

⁶⁶⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 319; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 63.

⁶⁶⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 324; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 68.

iddiamı kastetmişim.” derse; mutlak, mukayyeden daha geniş olduğu için onun bu davası da kabul edilir. Fetva da bunun üzerinedir⁶⁶⁹.

Kadın talak yediğini iddia ederken adam bunu inkâr etse, bu durumdayken de adam ölse, kadın miras talebinde bulunamaz⁶⁷⁰.

1. Vekâlet Davası

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi borcunu veya emanet bıraktığı eşyasını almak üzere birini vekil kılrsa; borçlu şahıs veya emaneti yanında tutan kişi o vekilin vekâletini tasdiklese dahi, bu vekilin alacaklı veya emanet sahibi müvekkilinden vekâlet aldığına dair delil getirmeye hakkı vardır. Vekillin böyle bir delil sunmasının faydası ise şurada ortaya çıkar: Vekil hasım olarak hâzır olan birine vekâletini beyyineyle isbat ettikten sonra ikinci hasım ortaya çıksa vekilin bu ikinci hasım için de tekrar vekil olduğunu isbatlama gibi bir mecburiyeti kalmaz⁶⁷¹.

i. Kefalet Davası

Birisi iki kişiye 1000’e bir eşya satarken o iki kişinin (müşterinin) birbirine kefil olmasını istese, ardından bu kişi (bayı) bu müşterilerden biriyle karşılaşp ondan alacaklı olduğuna dair delil getirse, o karşılaştığı müşteriye yarısı asaleten yarısı kefaleten olmak üzere o 1000’i ödemesi emrolunur. Eğer satıcı ondan bir şey alamaz da öbür müşteriyle karşılaşrsa bir beyyine tekrarına ihtiyaç olmadan ondan da alacağını talep edebilir.

j. Çocuk Davası

Çocuğu elinde tutan kadın, kocasına “Bu, benim senden olan çocuğum.” diye iddiada bulunurken bir kadın da bu doğuma şahitlikte bulunsa, ancak adam onu yalanlasa; İmam Muhammed’e göre adam o kadını eşi olarak kabul ediyorsa o çocuğu da kendi çocuğu olarak kabul edecektir⁶⁷².

⁶⁶⁹ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 461- 462.

⁶⁷⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 367; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VII, 464.

⁶⁷¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 351; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 111.

⁶⁷² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 357; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 126.

Biri mal bırakarak ölmüş diğeri kötürüm ve muhtaç olarak doğmuş ikiz çocuk hakkında bir adam gelip miras almak için bu ikizlerin babası olduğunu iddia etse, bunlardan kötürüm olan çocuk ise babalarının başka birisi olduğunu iddia ederek ondan nafaka talep etse, bu arada bu iki adam beraberce çocukların nesebi için delil getirmiş olsalar, ikiz çocukların bir tercih yapılmaksızın iki babadan geldiklerine yönünde karar verilir⁶⁷³.

k. İstihkak Davası

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişinin satın aldığı ağacın meyveleri üzerindeyken bu ağaç hakkında bir adam beyyine getirerek istihkak davası açsa, ağacın üzerindeki meyve de ağaca tabi olur. Bu meyveleri almak için özel bir davaya ihtiyaç olup olmadığı noktasında ihtilaf vardır.

Kişi eyeriyle birlikte at satın almışken hem at hem de eyer için birisi istihkak iddiasında bulunarak at ve eyeri alsa, müşteri ikisini almak için de satıcıya rücu eder. Eğer eyer için değil sadece at için bir istihkak davası açılırsa, müşteri o zaman sadece o at için satıcıya rücu eder. Eğer müşteri bu durumda eyeri de satıcıya verip tüm parasını almak ister de bayi buna yanaşmazsa, bayiye bu noktada bir şey söylenemez⁶⁷⁴.

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre; kişi 100 alacağına karşılık 50’ye sulh olmuş ve o miktarı almışken bu bedele bir müstehk çıkırsa, sulh bedelinin misliyle (50 için) rücu eder. İlk borç olan 100’ü almak için rücu edemez⁶⁷⁵.

Müddei kendisine ait olduğunu iddia ettiği eve karşılık, müddeâ aleyhe bir şey vererek o evi alsa, ardından bu müddeâ’ya (eve) bir müstehk çıkırsa her veren verdiği müracaat edemez⁶⁷⁶.

Müşteri, bayisinin gâsıp olduğunu bile bile asıl sahibinden izin almaksızın satın alarak üzerine bina dikmiş olduğu arsaya müstehk çıkırsa, müşteri aldatılmamış, aldanmış olduğu için satıcıya rücu edemez⁶⁷⁷.

⁶⁷³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 357; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 132.

⁶⁷⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 441-442; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 144.

⁶⁷⁵ *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 147.

⁶⁷⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 435; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, IV, 147.

I. Dava ile İlgili Muhtelif Meseleler

Sahipsiz görünen şeylerde hak sahibi: Değirmende toplanan un değirmen sahibine aittir. Esahh olan görüşe göreyse un, ona ilk ulaşan kişiye ait olur. Toprağın cinsinden olmayan kül ve tezek gibi şeyler için de aynı hüküm geçerlidir. Mahalle halkı kül ve tezeği bir adamın mülküne atarlar da orada bir çöplük oluşursa, buradaki tezekler de oraya eli ilk ulaşan kişiye ait olur. Yine birisi ahır yapar da orada hayvanlar toplanır ve bu yüzden orada tezek (yakacak) birikirse, bu da onu ilk alan kişiye ait olur. Bir görüşe göreyse burada bu şeylere kimin sahip olacağının kararı; bu saydığımız şeylerin bulunduğu mekânın ne için hazırlanmış olduğuna bağlıdır. Fetâvâ'da zikredilen şu görüşte bunu örneklemekte ve desteklemektedir: “Kişi binasını kiraya verdiğinde kiracı oraya develerini soksa o develer de oraya tezek bıraksa, burada toplanan yakacak ona ilk ulaşan olur. Ancak bu binasını kiraya veren kişi bu kiralamayı buraya tezeklerin birikmesini (ve bunlardan yakacak elde etmeyi) düşünerek yaptıysa o zaman orada biriken tezekler o bina sahibinin olur⁶⁷⁸.”

Çocuğun babayla beraber çalışıp kazandıklarında çocuğun hak sahibi olup olmayacağı: Şeyhulislam Celaleddin der ki: “Herhangi bir malları yokken beraberce çalışıp para kazanan baba ve küçük çocuğun kazandıklarının tümü babaya ait olur. Çocuk, onun bakımı ve koruması altında olduğundan, kazandıkları konusunda babanın yardımcısı olarak kabul edilir. Malum, çocuğun dikmiş olduğu bir ağaç bile babanın malı olarak kabul edilmektedir⁶⁷⁹.”

Tereke taksimi ve sulh: Tehâruc (taksim) davasında, terekenin nevilerini (şu kadar gayrimenkul, şu kadar hayvan vb. gibi), tereke içinde bulunan akarların hudutlarını, terekedeki emtia ve hayvanları kıymetleriyle birlikte belirtmek gerekir ki eğer burada (terekeyi helak eden bir vârisle diğer vârisler arasında bir sulh gerçekleştiyse burada gerçekleşen) sulhun bu terekenin kıymetinden daha yüksek bir miktara bağlanıp bağlanmadığı ortaya çıksın ve buna göre değerlendirme yapılsın⁶⁸⁰.

⁶⁷⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 436; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 474; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 267.

⁶⁷⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 380; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 95.

⁶⁷⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 380; Çatalcalı Ali Efendi (1103/ 1692), *Fetevâ-yı Ali Efendi*, 209; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 181.

⁶⁸⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 430; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 7.

İkrah altında satış iddiası: Müşteri, satıcının kendisine yapmış olduğu satışı ikrah altında gerçekleştirdiğini iddia ederek parasını geri istese, burada “O satıcı, hem satışa hem de o mebûyi teslim zorlandı da ondan dolayı onu sattı ve teslim etti.” demedikçe müşterinin bu davası sahih olmaz. Ayrıca eğer mebûnin parası satıcı tarafından kabzedilmişse, bu sözlerine “Parayı da mükreh iken kabzetti.” diye ilavede bulunmalı ve bu dedikleri üzerine bir de beyyine getirmelidir. Ama müşterinin bu iddiasına karşılık satıcı iddia ederse ki “O eşya benim mülkümdür, onun (müşteri) elinde de haksız yere durmaktadır” onun burada bu şekildeki davası (iddiası) sahih olmaz. Zira mükreh kişi bir şeyi sattığında kabz da gerçekleşmişse, artık mülk müşteri için sabit olur ve bununla ilgili olarak artık mükrehin davası sahih olmaz⁶⁸¹.

Davalının meşhur bir kimse olması: Kişi bir adamla ilgili dava açtığında o adamın meşhur bir adam olması halinde o adamın baba ve dede ismini zikretmeye gerek yoktur⁶⁸².

Patronla işçi arasında ihtilaf: Birisi bir kişiyi elbise satmak veya dikmek için tutsa, sonra da bu işçi elindeki kumaşın kendine ait olduğunu patron (iş sahibi) ise kendine ait olduğunu iddia etse, eğer elbise patronun dükkânındaysa yemin etmesi şartıyla elbise patrona verilir. Eğer elbise mahallede veya işçinin evindeyse burada söz işçinin olur⁶⁸³.

Bir şeyin telefine icazet: Bir şeye icazet o şeyin telef edilmesini de içine almaz. (İtlafa onay olmaz) Buna göre birisi başkasının malını kasten telef edince mal sahibi “Onay verdim.” demiş olsa dahi telef eden bu kişi tazminden berî olmaz⁶⁸⁴.

⁶⁸¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 429; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 8.

⁶⁸² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 417; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 9.

⁶⁸³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 378; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, IV, 96.

⁶⁸⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 443; *el-fetâvâ'l-Ankaravî*, II, 343.

3. Şehadet

a. Şahitliği Kabul

Şahit potansiyeli olan kişi, şهادette bulunmayı diğer adaylardan daha çabuk kabul edebilecek durumdaysa, hakkın zayi olmaması için onun bu vazifeden kaçınmaması gerekir⁶⁸⁵.

Mukarrun lehin (Kendi lehine ikrarda bulunulan kişinin) sultan olması halinde, ikrarda bulunan kişi “Ondan korkuma bu ikrarda bulundum.” dese, bu ikrara şahit olan kişi eğer onda bu korkuya vâkıf olmuşsa bu ikrarla ilgili şهادette bulunmaz. Eğer şahit mukırrda böyle bir korku bulunduğunu hissetmezse, ikrar için şahitlik yapar ancak kadiya onun bu ikrarı sultanın adamlarının yanındayken yaptığını da haber verir⁶⁸⁶.

b. Kabul Edilen ve Edilmeyen Şهادet

Birisi okuması yazması olmayan iki kişinin yanında bir kâğıda bir şeyler yazdıktan sonra, bu iki kişi bu kâğıdı ellerinde tutarak burada yazılanlara şahitlik etseler Tarafeyn indinde caiz olmazken, Ebû Yusuf katında caiz olur⁶⁸⁷.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, yazmış olduğu şهادetini birisi kalkıp okuyunca, şahit “Ben bu davacının bu davalı hakkında bu yazıda belirttiği her şey üzerine şahitlik yapıyorum.” veya “Davalı elinde haksız şekilde bulunan, şu müddeâyla ilgili olarak bu kâğıtta okunan şeylerin (doğru olduğuna) ve bu müddeânın davacıya teslim edilmesine dair şahitlik yapıyorum.” dese, kabul olunur. Zira şهادetin uzunluğu buna karşılık şahidin de bunu beyandan aciz olması, bunun kabulünü zorunlu kılmaktadır⁶⁸⁸.

İki kişi, şu anda mal için onun kendisine ait olduğu iddiasında bulunan mürtehinin, daha önce merhûnun râhine ait olduğuna dair bir ikrarda bulunduğu şahitlik yapsalar, mal elde mevcut olsun olmasın bu şهادetleri kabul olmaz. Ancak

⁶⁸⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 246; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 452.

⁶⁸⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 248; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 455.

⁶⁸⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 246; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 457.

⁶⁸⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 274; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 203- 204.

burada davacı olan mürtehin, rehni râhine verdikten sonra bu iki şahit şهادette bulunursa, o zaman bunların mürtehin aleyhine olan şهادetleri kabul olunur⁶⁸⁹.

Şahitlerin araziyle ilgili olarak “Oranın bir sınırı taksimden önceki haliyle falanın arazisine bitişikti.” tarzındaki sözleri kabul edilir denilmişse de esahh olan görüşe göre bu sözler bir değer taşımaz. Eğer şahitler “orası vakıf arazisine bitişikti.” diye şهادette bulunursalar, bu da yeterli olmaz. Ayrıca bu vakfın kimlere veya nereye sarfolunduğu da bildirilmelidir ki bu şهادetleri bir değer taşısın⁶⁹⁰.

c. Mirasla İlgili Şهادet

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre, veraset davasıyla ilgili şهادette bulunan kişilerin meyyitin ismini zikretmelerine gerek yoktur. Buna göre şahitler meyyit için; onun (vârisin) dedesi veya babası tarzında şهادette bulunup o ölenin ismini zikretmeseler, bu şهادet caiz olur.

İki kişi, “O meyyitin bu arazide başka vârisi yok.” şeklinde bir şهادette bulunsa, bu şهادet Ebû Hanîfe katında caiz olurken; Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre caiz olmaz⁶⁹¹.

Veraset davasında şahitler “Bu, ölenin oğludur.” deyip “onun vârisidir.” demese, yine de esahh olan görüşe göre bu kadarlık ifade de yeterli olur. Şahitlerin “Bu, ölenin annesidir veya babasıdır.” demeleri de aynı şekilde değerlendirilir. Ancak şahitler sadece “Bu, ölenin amcasıdır.” derlerse, bunu anne-baba bir amca veya anne tarafından ya da baba tarafından amca şeklinde kayıtlamaları ve “Onun vârisidir.” şeklinde ilavede bulunmaları, bu davanın sıhhati açısından, zorunludur⁶⁹².

d. Şهادetin Olduğu Davada Tenakuz

Müntekâ’da “Dışardan bir kişi, iki kişi arasında taksim edilip de ortaklardan birinin gâib olduğu ev hakkında müşâ (hisse) olarak evin yarısının kendine ait olduğunu dair bir iddiada bulunsa ve hâzır olan kişinin hissesiyle ilgili olarak muhâsamada

⁶⁸⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 256; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 480.

⁶⁹⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 255; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 487.

⁶⁹¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 294; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 489; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 254.

⁶⁹² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 294; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 253.

(çekişmede, davada) bulunsa, ardından hâzır olan ortağın elindeki hissenin müddeiye ait olduğuna dair iki kişi de çıkıp şehadette bulunsa, onların bu şehadetleri kabul olunmaz.” denilmektedir⁶⁹³.

Kişi bir bina hakkında oranın kendine ait olduğu iddiasında bulunup o binadan bir daireyi, onun girişini ve oranın irtifak haklarını istisna etmişken; şahitler sadece binanın davacıya ait olduğuna şahitlik edip oradaki irtifak haklarını ve müddeinin zikrettiklerini istisna etmese, buradaki şehadetleri kabul olunmaz. Ancak müddei “O binanın hepsi benimdi. Fakat sonradan oradaki bir daireyi ve girişini satmıştım.” derse o zaman (tenakuz ortadan kalkacağı için) buradaki şehadet kabul olunur⁶⁹⁴.

Kişi, bir yeri maruf (tanınmış) bir şahıstan hem satın aldığına hem de kabzettiğine dair bir iddiada bulunup o şahsı da babasına veya dedesine (falanın oğlu veya falanın oğlunun oğlu şeklinde) nisbet ederken; şahitler burada sadece müddeinin mutlak olarak (müddeinin burayı satın alma yoluyla ona malik olduğunu belirtmeden) oradaki mülkiyeti üzerine şehadette bulunsalar bu şehadetleri kabul olunur⁶⁹⁵.

e. Nikâhla İlgili Şehadetler

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, adil bir zat bir kadına “Kocanın öldüğünü işittim.” deyince bu kadının başka biriyle evlenme hakkı doğar. Bundan sonra kadın başka biriyle evlenince bir cemaat (grup) kadına “İlk kocasının sağ olduğunu” haber verirse bakılır: Eğer kadın daha önce aldığı ölüm haberini tasdikleyerek ikinci eşiyile evlenmişse o son nikâhına bir hâlel gelmez.⁶⁹⁶

Kişi falanca kadının kendisiyle şu miktar üzerine evlendiğini ve onun eşi olduğunu iddia ederken iki kişi de o kadının, müddeinin nikâhlısı olduğuna şahitlik yapsa fakat “Onunla evlendi.” gibi bir şey söylemeseler buradaki şehadetleri yine de kabul edilir. Burada daha önce o kadına verilmek üzere kararlaştırılan mehir (mehr-i müsemma) o kadının mehr-i mislinden az veya ona denkse, adamın kadına mehr-i misil vermesine hükmedilir. Eğer verilmesi kararlaştırılan mehr-i müsemma, mehr-i

⁶⁹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 272; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 498.

⁶⁹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 272-273; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 499.

⁶⁹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 272; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 501.

⁶⁹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 240; *Fetâvâ-yı Feyziyye*, 49.

mislinden fazlaysa, adamın o fazla olan miktarı kadına vermesi kendisinden istenmez⁶⁹⁷.

İki kişi kadının falanca ile evlendiğine şahitlik yapıp ardından “ (Ama) şu anda onun eşi mi değil mi bilmiyoruz.” deseler veya iki şahit, “Onun şu ayn’ı sattığına şahitlik ederiz, ancak şu anda o ayn’ın onun mülkünde olup olmadığını bilmiyoruz.” deseler, bu durumda hem nikâh hem de mülkiyetin varlığıyla hükmolunur. Zira akde şahit olmak hal’e (şimdiki hal’e) de şahit olmak demektir⁶⁹⁸.

f. Şahitlerle İlgili Tezkiye İşlemleri

Bezzâzî’nin zikrettiğine göre; kendisine ta’dîl (şahitlerin adaletli olup olmadığının sorulması) konusunda müracaat edilmeyen (fikir sorulmayan) davalının, şahitler hakkındaki tezkiyesi uygun olmazken, ta’dîl konusunda kendisine müracaat olunabilecek bir kişi olması şartıyla eğer kendisine bir şey sorulacak olursa, o zaman yapacağı tezkiye sahih olur⁶⁹⁹.

Adaleti malum (tespit edilmiş) olan iki ferî şahit, asıl şahit hakkında “Onda hayır yoktur.” dese, fakat o ikisinin dışında başka bir kişi o asıl şahidi tezkiye (adaletli olduğunu ifade) edecek olsa, bu kabul olunmaz. Ancak iki ferî şahitten sadece birisi o asıl şahidi cerh etse bu cerh, itibara alınmaz⁷⁰⁰. Yani bu, asıl şahidin şahitlik yapmasına engel olmaz.

Aynı şekilde davalı olan kişinin, davacının şahitlerini tezkiye ederek “Onlar adil kişilerdir, fakat hata ediyorlar” demesi (onların adil olduğunu söylemesi) muteber (sahih) olmaz. Zira o davalı (müddeâ aleyh), müddei ve şahitler katında yalancıdır. Dolayısıyla bu davalının sözlerine binaen o şahitler adalet vasfı kazanamaz. Eğer davalı “Doğru söylediler.” tarzında bir ifadede bulunursa, burada hakkı itiraf etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmaz⁷⁰¹.

⁶⁹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 272; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 503.

⁶⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 293; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 503.

⁶⁹⁹ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VIII, 205.

⁷⁰⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 298; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 260.

⁷⁰¹ Afgânî, *Keşfu'l-hakâik*, II, 77.

g. Şehadeti Kabul Edilen - Edilmeyen, Şehadeti Caiz Olan - Olmayan

İki vekil veya iki dellal “Biz, bu şeyi sattık.”, nikâh ya da hulû’ya vekil olan iki kişi “Biz, bu nikâhı kıydık veya bu hulûyu gerçekleştirdik.” diyerek şahitlik yaparlarsa, bu şehadetleri kabul edilmez. Fakat satışı ve nikâha vekil olan iki kişi, “Bu, onun mülküdür.” veya “Bu, onun eşidir.” diye şahitlik yaparlarsa bu şehadetleri kabul edilir⁷⁰². Ebû’l Kâsım da der ki: “Vârisler murislerinin nikâhlandığını inkâr ederken bu nikâh akdini kıymaya yetkili kılınan şahıs murisle o kadın arasında nikâhın bulunduğu şahitlik yaparsa, sadece o murisin (o kadınla) nikâhlandığını zikrederek şahitlik yapar ayrıca kendisinin bu nikâhı kıydığını belirtmez⁷⁰³.”

İçecek bir içki buldu mu onu içme niyetinde bulunan (bulduğu zaman içen) kişinin ve içmese dahi içki meclislerine katılan kişinin şehadeti kabul edilmez⁷⁰⁴. Zira bu meclislere katılma, orada bulunanlara benzeme ve onların başına gelecek olan şeylerin kendi başlarına gelmesini de kabullenmek anlamına gelmektedir⁷⁰⁵.

Adam, aralarında karı- koca ilişkisi varken eşinin de taraf olduğu bir dava hakkında şahitliği üstlenmişken sonradan o eşinden boşansa ve o kadının iddeti bittikten sonra onunla ilgili şهادette bulunsa, şهادeti kabul edilir⁷⁰⁶.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, medresede bulunan kişilerin bir yerin medreseye vakfedildiğine dair olan şahitlikleri, kişinin çocuğunun okuduğu mekteple ilgili o mektebin vakfiyetine dair olan şهادeti, mahalle halkının mahalleye ait vakıflarla ilgili olan şهادeti, yine mahalle halkının mescidin vakfiyetine dair olan şهادetleri, mescidin üzerine vakfedilen şeylerle ilgili şهادetleri, yolda kalmışların bir yerin yolda kalmışlar için vakfedildiğine dair olan şهادetleri, mutemet olan görüşe göre kabul edilir⁷⁰⁷.

Fetâvâyı Nesefiyye’de “Bir köy veya çıkmaz sokak sakinleri, bir toprak parçasının kendi köylerine veya sokaklarına ait olduğuna şahitlik etseler, bu şهادetleri

⁷⁰² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 260; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 228.

⁷⁰³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 261; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 228.

⁷⁰⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 270; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 228.

⁷⁰⁵ *Tebyînu’l-hakâik*, IV, 221.

⁷⁰⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 264; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 223.

⁷⁰⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 261; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 223.

kabul olunmaz. Eğer orası çıkmaz sokak değilken orada oturanlardan biri kalkıp oradan bir yer için kendi lehine hak iddia ederse, yine kabul olunmaz. Fakat o kişi bu iddiada bulunurken “Ben bir şey alacak değilim.” derse o zaman bu davası kabul olunur⁷⁰⁸.

Kişi birini falancadaki alacağını alması için vekil tayin etse, o da kazâ meclisi dışında bir yerde borçluyla muhâsamaya girişse, sonra da iş daha mahkemeye intikal etmeden bu vekil azlolunup mahkeme anında ma’zul olarak, bu malın müvekkiline ait olduğuna dair şahitlik yapsa, bu şehadeti caiz olur. Ebû Yusuf’a göreyse bir vekil müvekkil makamında olduğu için onun bu şekilde bile olsa müvekkili hakkındaki şehadeti caiz olmaz⁷⁰⁹.

Bezzâzî’nin belirttiğine göre, genel olarak verilen vekâlette, (vekâlet-i aam) vekil müvekkiliyle ilgili bir muhasamadan sonra, müvekkili lehine (parayı almak için vekil olduğu) borçlu veya başka bir borçlu aleyhine şehadette bulunsa, kabul olunmaz. Buradaki alacak, ister kendisine vekâlet verilmesi esnasında iken bulunsun isterse vekâlet aldıktan sonra oluşsun fark etmez. Ancak azlolunduktan sonra (eski müvekkiliyle müvekkilinin borçlusu arasında) meydana gelen bir alacak hadisesinde ise vekil şahitlik yapabilir⁷¹⁰.

h. Şehadetle İlgili Muhtelif Meseleler

Vârislerle mutasarrıf arasındaki ihtilaf: Bezzâziyye’de denilir ki: Hulû ve husûmet konularında mutasarrıfın “Onun akli yerindeydi.” şeklindeki beyyinesi, vârislerin “mecnun idi.” veya “aklı karıştı.” şeklindeki beyyinesinden evlâdır. Eğer burada şahitler “Bu tasarrufları anında akli başında mıydı değil miydi bilmiyoruz.” deseler o zaman bu zatın bu tasarruflara akli başında değilken onay verdiği karar verilir. Vâris murisiyle ilgili “O, sayıklıyordu.” diyecek olursa, iki şahit çıkarak “Akit esnasında onun akli başındaydı.” diye bir şehadette bulunmazsa, vârisin sözü itibara alınır⁷¹¹.

⁷⁰⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 262; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 480.

⁷⁰⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 257; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 232.

⁷¹⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 258; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 234.

⁷¹¹ Haskefî, *ed-Dürri’l-muhtâr*, VIII, 242.

Şehadetin sonuç doğurmayacağı dava: Müslüman bir kişi, kölesini bir Hristiyan'a satsa ardından başka bir Hristiyan iki Hristiyan'ın şهادetiyle o kölede istihkak davasında bulunsa, yine de o şahsın lehine hükmedilmez. Zira böyle hüküm verilirse o Hristiyan, kölenin parasını almak için Müslüman'a rücu edecektir⁷¹².

Genel kaide: Bezzâziyye'de geçtiği üzere, kaide olarak şu söylenebilir ki; geçmişe yönelik olarak bir şeyin birinin elinde bulunmasına dair yapılan şahitlik hüküm doğurmazken; o şeyin birinin mülkü olması şeklinde yapılan şهادet hüküm oluşturur. Zira bir şey bir kişinin elinde farklı sebeplerle bulunabilir ama bir şey birinin mülkiyetinde ise artık onun başka birine ait olması gibi bir durumdan bahsedilemez⁷¹³.

4. İkrar

İkrar; kişinin, başkasının kendisi üzerinde olan haklarını haber vermesi demektir⁷¹⁴.

a. İkrar Anlamına Gelen İşlemler

Kişinin bir davadan sulh ve ibra talep etmesi dava konusu olan şey hakkında ikrar anlamı taşımazken; bir maldan (borç) sulh ve ibra talep etmek onunla ilgili ikrarda bulunma anlamı taşır⁷¹⁵. Buna göre biri diğerine “Senden miras yoluyla şu kadar alacağım var.” diyerek bu alacağını talep edince adam “Şu kadara, seninle sulh olalım.” dese, bu söz, o borcu ikrar anlamına gelir.

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, bir malın pazarlığını yapmak aslında onun bayi'nin mülkü olduğunu ve zımnen de kendi mülkü olmadığını ikrar etmek anlamına gelir. Tabi bu ikrar, o malın açıkça onun mülkü olduğunu ikrar etmek gibi değerlendirilmez. Aradaki fark da şöylece ortaya çıkar: Eğer kişi o mal kendi elindeyken onun bayiye ait olduğunu sarih bir şekilde ikrar ederse, onu bayi'ye vermekle emrolunur. Pazarlık dolayısıyla oluşan zımnî ikrarda ise elinde bulunan o malı bayiye vermekle emrolunmaz. Buna göre birisi diğerinden bir meta satın alıp onu

⁷¹² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 266; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 523; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 451.

⁷¹³ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VIII, 254.

⁷¹⁴ *Şerhu'l-vikâye*, II, 120.

⁷¹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 452; *Behcetü'l-fetâvâ*, 436; *Ukûdü'd-dürriye*, II, 67.

kabzettğinde bu müşterinin babası, bir delil getirerek o malda istihkak davası açıp onu alsa sonra da baba ölünce müşteri olan oğul o mala vâris olsa, bu durumda müşteri, onu satıcıya teslim etmekle emrolunmaz. (Çünkü babasından miras kalmıştır) Ayrıca parasını almak için de bayiye müracaat eder (Çünkü satın aldığı malda bir müstehk çıkmıştır) Elindeki bu mal da kendisine irsen kalmış kabul edilir. Ama satış esnasında bu malın bayiye ait olduğunu ikrar etmişken babası o malı istihkak yoluyla elinden almış, sonra da babanın ölümüyle ona vâris olmuş olsa bunun için bayiye müracaat edemez. Zira o mal, zannınca satın alma yoluyla elinde bulunmaktadır. Zira malumdur ki bir mala müstehk çıkması, onun parası için rücu etmeden önce satışı fesh anlamına gelmez⁷¹⁶.

b. Mehir İkrarı

Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, eş için yapılan mehr-i misil ikrarı herhangi bir töhmet taşımadığı için sahihtir. Eğer bu ikrar cinsel yakınlaşmadan sonra olursa, görünüşte bu durumdaki bir kadının zaten mehrini almış olması gerekiyorsa da adam burada mehr-i misli tamamlama ihtimaline mebni tasdiklenir.

Eğer adam bir çocuk bırakarak ölen eşi için mehr-i misil miktarınca bir ikrarda bulunursa, bu ikrar sahibinin başka vârisleri de varsa onu bu noktada tasdiklemezler⁷¹⁷.

c. İbra ile İlgili Meseleler

Bezzâziyye'de geçtiği üzere, ibra normalde karşı tarafın reddetmesiyle hükümsüz olurken iki yer bundan müstesnadır: Borçlu, “Beni ibra et.” diye talepte bulunduktan sonra alacaklı onu ibra etse sonra da borçlu bu ibrayı reddetmeye kalksa, bunu yapamaz. Diğer mesele de kefilin kefillikten ibra edilmesinden sonra onun bu ibrayı reddetmesidir⁷¹⁸.

Kişi “Mirastaki hakkımı terk ettim.” veya “Ondan berî oldum.” ya da “Mirastaki hissemenden kendimi ibra ettim.” demiş olsa dahi, hissesi onun hakkı olarak

⁷¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 324; *İbn Âbidîn*, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 417.

⁷¹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 458- 459; *İbn Âbidîn*, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 445.

⁷¹⁸ *İbn Âbidîn*, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 456.

kalmaya devam eder. Zira bir şeye vâris olmak cibrî bir şey olup onun terki sahih olmaz⁷¹⁹.

d. İkrarla İlgili Muhtelif Meseleler

Mektupla ikrar: Borçlu, alacaklısının kendi el yazısıyla “Ben, falanca oğlu falancadan olan alacağımı ibra ettim.” şeklinde bir mektup yazdığını iddia etse, sahih olur ve borç üzerinden düşer. Zira ünvanlı ve adrese teslim resmî yazı, adeta oradaki muhtevayı telaffuz etmek gibi değerlendirilir. Eğer mektup bu niteliklerde değilse ibra da ibra davası da sahih olmaz⁷²⁰.

İkrara dayanarak dava açma: Bezzâziyye’de denilir ki: Kendi lehine ikrarda bulunulan şahıs bundan hareketle bir dava açsa, davası dinlenmez. Bununla da fetva verilir. Zira ikrar sonuçta yalana da ihtimali bulunan bir ihbardır. Hatta mukırr yalan söyleyerek bir ikrarda bulunmuş olsa, mukarrun lehin ikrar edilen eşyayı alması helal olmaz. Zira ikrar bir mülk edinme sebebi değildir. Eğer bu ikrarda bulunan şahıs onu (ikrarda bulunduğu şeyi) mukarrun lehe rızasıyla teslim ederse o, hibe addedilir. Daha uygun olan (evceh olan) görüş de budur⁷²¹.

İkrar anlamı taşımayan bir ifade: Kişi, “Bana olan 1000 borcunu ver.” dediğinde karşısındaki “Sabret” veya “Sen onu alacaksın” dediğinde kişinin bu cevabı ikrar olmaz⁷²².

Terekeyle ilgili ikrar: Bezzâziyye’de geçtiği üzere, vârislerden biri tereke taksim edildikten sonra meyyitten bir alacağı olduğunu iddia etse, kabul olunur. Zira terekenin taksimi, alacaklı olan vârisin meyyiti borçtan ibra etmesi anlamına gelmez. Çünkü onun hakkı başkasının hakkına tealluk etmemektedir. Burada terekenin taksimine rıza göstermek o terekeye kendisinin bir hakkının tealluk etmediğini ikrar etmek anlamı taşımaz. Ama taksimden sonra vârislerden biri terekeden bir ayn üzerinde bir iddiada bulunacak olursa, bu iddiası dinlenmez. Zira buradaki hak, terekenin zatına

⁷¹⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 381; *el-Fetâvâ’l-Hayriyye*, II, 142; *Behcetü’l-fetâvâ*, 453; *Ukûdu’d-dürriye*, II, 54.

⁷²⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 381; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VIII, 423.

⁷²¹ Haskefî, *ed-Dürri’l-muhtâr*, VIII, 406.

⁷²² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, V, 447; *Fetâvâ’l-Ankaravî*, II, 216.

(ayn'ına) tealluk etmektedir. Burada terekenin taksimine rıza göstermek ise artık onda kendisinin bir hakkının kalmadığına işaret sayılır⁷²³.

İkrarda cehalet: İkrardaki cehalet ikrarın sıhhatine mani olmaz. İki kişi, bir adamın, ismen tanımadıkları fakat getirildiğinde simâen tanıyacakları bir şahıs hakkında nefsî kefaletle (kefalet bi'n-nefs) kefil olduğuna dair şahitlik yapsalar, bu şهادetleri caiz olur⁷²⁴.

E-Ukûbâtla İlgili Hükümler

1. Cinâyât

a. Kısasla İlgili Meseleler

Kişi birine iğne batırdığında o kişi ölse, iğne batıran kişiye kısas uygulanır. Zira itibar, demiredir. Başka bir yerde ise Bezzâzî, “İğne ancak öldürülecek yere batırılırsa kısas gerekir.” diyerek önceki görüşü takyid eder.⁷²⁵

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi eşinin karnına kılıçla vurup onun karnını yarsa ve kadın, taşıdığı iki çocuktan biri kılıçla yaralı diğeri ölü bir şekilde iki çocuk düşürüp ölse, adam kadını öldürdüğü için öldürülür. Eğer kadından yaralı olarak çıkan çocuk ölürse, adamın âkilesi bu çocuğun diyetini ve ölü olarak çıkan çocuğun ğurresini (Yani ceninin anne karnından ölü olarak doğmasına sebep olan kişinin ödemesi gereken diyeti) öder. Zira adam kadına vurduğunda, annenin karnında iki çocuğun olduğunu bilmediğinden bu vuruş adam açısından hatâen öldürme olarak değerlendirilir⁷²⁶. Dolayısıyla da bir nevi diyet öder.

Bezzâziyye’de geçtiği üzere, katile kısas uygulanmadan önce katil delirirse, kısas diyete dönüşür⁷²⁷.

⁷²³ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VIII, 415.

⁷²⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 23; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VII, 628- 629.

⁷²⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 381; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 157.

⁷²⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 386; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, X, 264.

⁷²⁷ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, X, 164.

b. Diyetle İlgili Meseleler

Kişi, “Bana şu elbiseyi vermen karşılığında veya şu kadar dirhem vermen karşılığında elimi kes.” deyince, karşısındaki kişi bu kişinin elini kesse, kendisine kısas yoktur sadece elin diyetini öder. Aralarında yapılan sulh da batıldır ve bir değer taşımaz⁷²⁸.

Birinin dişini kıran kişinin durumuyla ilgili olarak Kâdî der ki: “Eğer diş enlemesine kırıldıysa, onun dişi törpülenir. Eğer uzunlamasına kırılmışsa, ehlinin tesbit edeceği diyeti öder⁷²⁹.”

c. Hayvanın Cinâyeti:

Yoldan geçen herkesi ısırarak kuduz bir köpeği köylülerin öldürme hakkı vardır. Eğer bu köpek bir adamı ısırıktan adam onu öldürürse bakılır: Eğer köylüler (köpeğine sahip çıkması için) köpek sahibinin yanına gitmeden bu iş gerçekleşmişse, bu köpeğin sahibine bir tazmin yokken; sahibinin yanına gidilip sahibi uyarıldıktan sonra bu iş gerçekleşmişse, o zaman bu köpeğin sahibine tazmin sorumluluğu vardır⁷³⁰.

Kişi öküzünü (boğa) birisinin avlusuna soktuğunda hayvan oradaki bir sıpayı süsse, öküz sahibi bunu tazmin etmez⁷³¹.

Kişi kendi devesini başkasına ait olan bir evde bulunan devenin yanına bıraksa, sonra da bu kişinin devesi o evde bulunan deveyi öldürse bakılır: Eğer bu kişi devesini, diğer devenin sahibi olan adamdan izin almadan onun devesinin yanına koymuşsa, bunu tazmin eder⁷³².

d. Cinâyetle İlgili Muhtelif Meseleler

Zalimlerin yordakçılarının öldürülmesi: Fitne günlerinde zalimlerin yordakçı ve yardımcılarının öldürülebileceğine dair fetva verilmiştir. Özellikle (onları öldürme işinin) fitne dönemleriyle kayıtlanması, onların bu durumda büyük zararlara sebebiyet

⁷²⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 382; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, X, 191.

⁷²⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 392- 393; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 198.

⁷³⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 406; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 210.

⁷³¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 403; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 210.

⁷³² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 403; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 296.

verecek olmalarından ötürüdür. Bu açıdan bu şahıslar yeryüzünü fesada bulayanlar (eşkîya) kategorisine girerler⁷³³. Eşkîyalar da nasıl öldürülebiliyorsa bunlar da aynı düşünceden hareketle öldürülebilirler.

Kasâme: Katili bilinmeyen maktulun öldürüldüğü yerde bulunan 50 kişiye onu öldürmediklerine, öldüreni bilmediklerine (görmediklerine) dair yaptırılan yemine kasâme denmektedir. Boynuna yılan dolanmış şekilde ölü bulunan kişi için kasâme yoktur. Zira öyle anlaşılmaktadır ki adam bu yılan sebebiyle ölmüştür⁷³⁴.

2. Hadler

a. Ta'zîrle İlgili Meseleler

Bahr'da Bezzâzî'den naklen şöyle denilir: “Bir görüşe göre, suçlu olan kişiden ta'zir amaçlı olarak para almak caizdir. Buna göre o para onun uslanması için bir müddet elde tutulur sonra da o adama geri verilir. Eğer bu adamın tevbe etmesinden ümit kesilirse hâkim o elde tutulan parayı uygun göreceği yere sarfeder⁷³⁵. Ama hâkimin onu bazı zalim idarecilerin zannettiği gibi kendi nefsi veya hazine için alıp saklama hakkı yoktur. Zira şerî bir sebep olmaksızın kimsenin bir müslümanın malını almaya hakkı yoktur⁷³⁶.

Malla tazir cezasına diğer mezheplerin çoğunluk uleması da cevaz vermektedir⁷³⁷.

b. Hırsızlık

Adam evine giren birini öldürdükten sonra evine giren kişinin kendisine hücum ettiğini ve bu yüzden onu öldürdüğünü ifade etse bakılır: Eğer ev sahibinin bir beyyinesi yoksa maktul de hırsızlık ve şer işleriyle maruf değilse ev sahibi kısâsen öldürülür. Eğer maktul bu işlerle zanlı ise kıyasen yine ev sahibi öldürülürse de istihsânen bu kişi, maktulun vârislerine diyet ödemeyele emrolunur. Zira mevcut durum kısas noktasında

⁷³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 413; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 212.

⁷³⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 396; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, X, 323.

⁷³⁵ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VI, 98.

⁷³⁶ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 98.

⁷³⁷ Muhammed b. Abdullah Ahmed, *Hükmü'l-haps*, 87.

bir şüphe oluşturmaktadır⁷³⁸. Allame Tarablusî de Ebûssuûd Efendi'nin bu durumdaki bir kişiyle ilgili olarak onun kazâen öldürebileceği kanaatini taşıdığını ifade etmektedir⁷³⁹.

Bezzâziyye'nin ikrah bahsinde geçtiği üzere, ulemanın bir bölümü, "hırsıza çaldığı malı ödeyeceğine dair zorla (ikrâhen) ikrar yaptırmak caizdir." görüşünü savunmaktadır⁷⁴⁰.

Hırsızlıkta had cezası uygulanabilmesi için çalınan şeyin değerinin halis külçeden basılmış olan 10 dirheme ulaşması gerekir. Buna göre çalınan şeyin değeri sikkesiz olarak 10 dirheme ulaşıyorsa, o şeyin çalınması haddi gerektirmez⁷⁴¹. Ebu'l-Hasen el-Kerhî'nin belirttiğine göre de bu 10 dirhem sikkeli olması gerekir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'den aktarılan görüş de bu doğrultudadır. Hasan'ın Ebû Hanîfe'den aktardığına göre ise, insanlar arasında rayiç olan 10 dirhem çalındığında, onu çalan hırsıza had uygulanır. Bu görüşe göre kriter ise o paranın rayiç olmasıdır⁷⁴². El-Mültekat sahibi Ebu'l-Kasım es-Semerkindî ise bu rayiç parayı ceyyit (sikkeli) diye kayıtlamakta, benzer görüşün Ebû Yusuf'tan da aktarıldığını ifade etmektedir⁷⁴³. Öte yandan buna ilave olarak şunu da söyleyelim ki; hırsızlık haddinin sabit olması için çalınan şeyin değerinin 10 dirheme ulaşmasının yanında ayrıca hırsızla eşyası çalınan kişi arasında bir husûmet (dava) bulunması da şarttır. Hatta bu noktada kendi aralarında sulhe giderlerse bu sulhleri caiz olur⁷⁴⁴. Buna göre hırsız, olay henüz hâkime intikal etmeden çaldığı malı gelip mal sahibine verirse, (meşhur olan görüşe göre) üzerindeki had cezası düşerken; olay hâkime intikal edip beyyineler dinlendikten sonra çalıntı malı geri verirse, karar verilmiş olsun olmasın, üzerindeki had cezası düşmez.⁷⁴⁵

⁷³⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 433; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 102.

⁷³⁹ Râfiî, VI, 102.

⁷⁴⁰ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VI, 141.

⁷⁴¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 432; *Fetevâ-yı Ali Efendi*, 173.

⁷⁴² Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, III, 150.

⁷⁴³ Ebu'l-Kâsım es-Semerkindî, *el-Mültekat*, 237.

⁷⁴⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 36; *Fetevâ-yı Ali Efendi*, 173. Bezzâzî, burada bu sulhun caiz olması için çalınan malın mevcut olmasını da şart koşturmaktadır.

⁷⁴⁵ Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, III, 154-155; Şevkânî, *ed-derarü'l-muziyye*, II, 370.

c. Hadlerle İlgili Muhtelif Meseleler

Kazf haddi: “Falanca meyyit sâlih bir zat idi, ne içki içti ne de zina yaptı.” denilince biri kalkıp “O, hepsini yaptı.” dese bu ifade kazf olmazken “Muhakkak ki o, bunların hepsini yaptı.” dese, bu kazif olur⁷⁴⁶.

Zânîyi öldürmek: Kişi kendi evinde kendi ehli veya komşusuyla fücür işleyen birini görüp onu tutup yakalamaya çalışınca, bu arada kendisine bir zarar gelebileceğinden korkarsa, o kişiyi öldürme ruhsatına sahip olur. Eğer işlenen bu fücürda kadın da gönüllü ise adam ikisini de öldürebilir⁷⁴⁷. Yalnız böyle bir durumda adamın onu öldürme hakkı diyânetendir yoksa kazâen bu kişi onu öldüremez. Yani, kadı bir beyyine olmaksızın adamın bu iddiasını kabul etmez⁷⁴⁸.

F- İslam Hukuku’nun Diğer Meseleleriyle İlgili Hükümler

1. Yeminler

a. Nezir

Önce nezirle ilgili şu genel bilgiyi verebiliriz ki: Şarta talik edilmeyen nezirlerin yerine getirilmesi gerekir. Nezirlerin yerine getirilmesi için bir günahın işlenmesi gerekiyor ise nezir yapan kişinin hânis olması ve yeminine kefarete vermesi gerekir⁷⁴⁹.

Başkasına ait olan bir koyunla ilgili olarak “Allah için şu koyunu kesmek üzerime olsun.” diye yemin eden bir kişiye bu yeminini uygulamak lâzım olmaz⁷⁵⁰. Allah’ın izin vermediği bir şey üzerine nezir geçerlilik taşımaz. Kişi, Allah’ın meşru kılmadığı bir fiili kendi üzerine vacip kılarca bu fiili yapmak üzerine vacip olmaz. Bu

⁷⁴⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 427; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 163- 164.

⁷⁴⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 432; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 101.

⁷⁴⁸ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 102.

⁷⁴⁹ Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 10.

⁷⁵⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 271; *Resâil-ü İbn Nüceym*, 277; *Nehru’l-fâik*, III, 63; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 65.

durumda yemin kefareti gerekir⁷⁵¹. Ezcümle kaide olarak şunu söyleyebiliriz ki: Nezir, ancak mübah olan işlerde hüküm icra eder⁷⁵².

“Allah bana uygun bir kadın nasip ederse her Perşembe günü oruç tutacağım.” diye yemin eden kişinin yeminindeki uygun kişiden murat; kanaatkâr, eşinin kendisine yaptığı harcamalardan hoşnut olan ve eşinin isteklerine uyan kadındır⁷⁵³.

Kişi, “Eğer oğlum iyileşirse yaşadığım müddetçe oruç tutayım” dese, bu nezir değil bir vaat olur. Yine “Eğer iyileşirsem şu kadar oruç tutayım.” dese, “Allah için benim üzerime” demedikçe bu söylediği işi yapmak üzerine vacip olmaz. İstihsânda ise sadece “Eğer iyileşirsem...” demesiyle de dediğini yerine getirmek üzerine vacip olur. Kişi, “Eğer şöyle yaparsam haccedeceğim.” deyip o söylediğini yaparsa haccetmesi üzerine vacip olur. O haccın yerine yemin kefareti caiz olmaz⁷⁵⁴.

Genel olarak şu ifade edilebilir ki: Şartsız, taliksiz Allah’a yakınlaşma tarzında olan nezirlerde ve vacip olan ibadetlerle ilgili yapılan nezirlerde bu nezirlere uymak gerekir⁷⁵⁵.

b. Yeme ve İçmeyle İlgili Yeminler

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi, yeminini ayn’ıyla yenilen bir şeye bağlamışsa o zaman yemin ayn’ıyla yenilen şeye sarf olunur. Eğer yeminini, ayn’ıyla yenilmeyen bir şeye bağlamışsa veya ayn’ıyla yenilse dahi âdeten yeminde söylendiği şekilde yenilmeyen bir şeye yeminini bağlamışsa, o zaman yemin, o söylenen şeylerden elde edilen ürüne sarfolunur ve ona göre değerlendirme yapılır⁷⁵⁶. Bu değerlendirme de yeminde geçen o kelimenin hakîki anlamından çıkartılıp mecazi anlama geçirilmesiyle yapılır⁷⁵⁷.

⁷⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî eş-Şevkânî (1250/ 1834), *ed-Deraru’l-muziyye şerhi’l-düreri’l-behiyye*, thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak, San’a: Mektebetü’l-İrşâd, 1993, II, 189.

⁷⁵² Bekr İsmail, *el-Kavâidü’l-fıkhiyye*, 421.

⁷⁵³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 272; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 66.

⁷⁵⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 271- 272; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, V, 544.

⁷⁵⁵ Said Sagraçî, *el-Fıkhu’l-haneî ve edilletühû*, II, 285.

⁷⁵⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 298; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 82.

⁷⁵⁷ Feriduddîn Âlim b. el-Â’lâ el-Ensârî ed-Dihlevî Hindî, *el-Fetâvâ’t-Tatarhâniyye*, thk. Seccâd Hüseyin, 2. Bs, Karaçi: İdâretü’l-Kur’ân ve’l- Ulûmi’l-İslâmiyye, 1996/ 1416, IV, 515.

Et yememeye yemin eden kişi, çiğ et yemekle hânis olmaz. Ebûbekir el-İskâf da bu şekilde hüküm vermiştir. Daha baskın olan (ezhar) ve kendisiyle fetva verilen görüş de bu görüştür⁷⁵⁸. Zira yemeyle ilgili yeminlerde mutat olanı yemek maksut olduğu için kişi çiğ et yemeyle hânis olmaz. Bu, tıpkı “Şu undan yemeyeceğim.” diye yemin eden kişinin hamur yemeyle hânis olmamasına benzer⁷⁵⁹.

“Şu yufka ekmeğinden yemeyeceğim.” diye yemin eden kişi, o ekmeğin az bir parçasını bırakıp kalanı yemesi halinde hânis olur. Ancak bu yemini ederken ekmeğin tümünü kastetmişse bu durum müstesnadır. Yalnız bu şekilde bir kastı olduğunu ifade ettiğinde kazâen tasdiklenir mi? Bu konuda iki rivâyet aktarılmıştır⁷⁶⁰.

Aynı yemini ettikten sonra yufkanın az bir bölümünü yese bu durumda hânis olmaz. Bu yeminini yufka üzerine değıl de (“Şu ekmekten yemeyeceğim” şeklinde) ekmek üzerine yapıp sonra da ekmeğin bir bölümünü yiyecek olursa, bu durumda hânis olur. Zira ekmeğin küçük bir bölümüne de ekmek denilirken; yufkanın küçük bir parçası için yufka denilmemektedir. Bu da hükümde farklılıklara yol açmaktadır⁷⁶¹.

Kişi birine “Vallahi, senin yemeğinden yemeyeceğim, eğer ondan yersem bana haram olsun.” der, ardından da onun yemeğinden bir lokma yerse, ilk yemininde hânis olmuş olur. Eğer yemeye devam ederse ikinci yemininde de hânis olur ve bu durumda kendisine iki kefarete lazım gelir⁷⁶².

“Falanın hububatından yemeyeceğim.” diye yemin eden bir kişi o falana ait tarladan çıkan ürünü, tarla, işletmeci (müzâfî) elindeyken veya tarlayı o falancadan satın alan müşterinin elindeyken yerse, hânis olur. Ama o tarlayı ondan satın alan kişi kendi tohumuyla oradan bir ürün elde eder de yemin eden kişi bu üründen yerse, o zaman bu kişi yemininde hânis olmaz⁷⁶³. Bu son durum “Falanın yaptığı yemekten

⁷⁵⁸ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, IV, 298; el-Fetâva'l-Hindiyye, II, 83.

⁷⁵⁹ Ebu'l-Mehâsin Fahreddîn Hasan b. Mansur b. Mahmud Kâdîhân (592/ 1196), *Fetâvâ Kâdîhân*, Kahire: Muhammed Şahin Efendi, 1865, II, 45.

⁷⁶⁰ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, IV, 304; el-Fetâva'l-Hindiyye, II, 85.

⁷⁶¹ el-Fetâva't-Tatarhâniyye, IV, 519.

⁷⁶² el-Fetâva'l-Bezzâziyye, IV, 304; el-Fetâva'l-Hindiyye, II, 85.

⁷⁶³ el-Fetâva'l-Bezzâziyye, IV, 301; Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm (867/ 1451), Şerhu *Fethi'l-kadîr*, Musatafa el-Bâbî el-Halebî, 1970/ 1389, V, 124; el-Fetâva'l-Hindiyye, II, 89.

yemeyeceğim.” diye yemin eden kişinin o yemeği satın alan kişideyken yemesi halinde hânis olmamasına benzemektedir⁷⁶⁴.

Damadının ekmeğinden yememeye yemin eden kişi; damadı eşine nafakasını bırakarak yolculuğa çıktıktan sonra bu nafakadan yerse bakılır: Eğer damat bu nafakayı özel olarak eşi için ayırmışken (müfrez) adam bundan yemiş olursa, adam hânis olmaz. Tersî durumunda yani damat eşi için özel bir şey ayırmadan “İstediğiniz kadar benim yiyeceğimden yiyin.” diyerek gitmiş, kayınpeder de o yemekten yemişse, o zaman yemininde hânis olur⁷⁶⁵.

Babasının yemeğinden yememeye yemin eden adam, babasının ölümüyle onun malına vâris olarak onun yemeğinden yemiş olsa hânis olmaz⁷⁶⁶. Zira bu durumda kendi malından yemiş olur⁷⁶⁷. Eğer yemin ederken “öldükten sonra da” kaydını koymuşsa bu durumda vâris olarak yediği yemek de kendisini hânis yapar⁷⁶⁸.

Aynı şekilde falancanın kazandığından yememeye yemin eden kişi, o falancaya vâris olarak onun malından yerse, hânis olur. Eğer yemin eden kişi satın alma, vasiyet hibe gibi bir yolla o mala sahip olacak olursa o zaman hânis olmaz⁷⁶⁹.

“Bugün bir şey içmeyeceğim.” diye yemin eden kişi, içtiği herhangi bir şeyle hatta sirke veya yağla bile hânis olur⁷⁷⁰.

Nebîz içmemeye yemin eden kişi, muhtâr olan görüşe göre pişmiş veya çiğ üzüm suyundan yapılan içeceklerle sarhoş olsa kendisine yemin kefareti gerekir⁷⁷¹. Zira sâlih insanlar bunu kullanan kişileri de “içki içen” diye nitelemektedirler⁷⁷². Nitekim Ebû Ali en-Nesefî der ki: “Bizim örfümüzde nebîz; çiğ veya pişmiş üzüm suyundan

⁷⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 124-125.

⁷⁶⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 302; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 90.

⁷⁶⁶ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, II, 45; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 90.

⁷⁶⁷ *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, IV, 519.

⁷⁶⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 303; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 90.

⁷⁶⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 124-125.

⁷⁷⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 305; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 93;

⁷⁷¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 305; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 138; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 94.

⁷⁷² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 138.

elde edilen şaraptır⁷⁷³.” Aynı şekilde Serahsî de nebîzin; Farsça’da sarhoşluk veren her türlü içecek için kullanıldığını ifade eder⁷⁷⁴.

“İçki içmeyeceğim elime de almayacağım.” diye yemin eden bir kişi, eline içki şişesini alıp onu bir yerden başka bir yere taşısa bakılır: Eğer yemin ederken sadece içmemeye değil hakikaten aynı zamanda yemininin diğer kısmına da (yani onu bir yerden başka bir yere taşımamaya da) niyet etmişse, sahih olan görüşe göre; eline şişeyi alıp onu başka yere taşımakla da hânis olur⁷⁷⁵.

“Yemek (taam) yemeyeceğim” diye yemin eden kişinin bu yemini, yenilebilen her türlü yiyeceğe şamil tutulur. Hatta bu adam sirke bile yese yemininde hânis olur⁷⁷⁶.

c. Konuşmamayla İlgili Yeminler

Bugün, yarın ve ertesi gün için konuşmamaya yemin eden adam, bu günlerden hangisinde (ister gece ister gündüz) konuşursa konuşsun yemininde hânis olurken, “Bugünde, yarında ve ertesi günde konuşmayacağım.” diye yemin eden kişinin hânis olması için bu söylediği üç günün de gündüz vaktinde konuşması gerekir. Eğer bu günlerin sadece gecesinde konuşursa yine hânis olmaz⁷⁷⁷. “Hiçbir günde konuşmayacağım.” diye yemin eden kişinin yeminine ise gece (yani gece vakti konuşulanlar) girmez. İmam Şâfiî de bu görüştedir⁷⁷⁸.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, Kadir gecesiyle ilgili yapılan konuşmama yemininde Kadir gecesi halk katında, Ramazan’ın 27. gecesi olarak dikkate alınır. Eğer bu yemin sahibi, arif bir kişi ise durum ihtilafıdır. Ebû Hanîfe’ye göre bu gün tekaddüm ve teahhur edebilirken Sahibeyn’e göre tekaddüm ve teahhur yoktur. Bu ihtilafın semeresi şurada ortaya çıkar ki; kişi, Ramazan’ın birinci günü bitmişken Kadir Gecesi geçinceye kadar konuşmamaya yemin etmişse, Ebû Hanîfe’ye göre bu kişi ikinci Ramazan ayı geçinceye kadar onunla konuşamaz. Sahibeyn’e göreyse; ikinci Ramazan’dan bir gün geçti mi artık onunla konuşabilir. Bu yeminini Ramazan ayından

⁷⁷³ *Fetâvâ Kâdhân*, II, 56.

⁷⁷⁴ *el-Fetâvâ’t-Tatarhâniyye*, IV, 543.

⁷⁷⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 306; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 94.

⁷⁷⁶ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 298; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, V, 587.

⁷⁷⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 290; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, V, 147; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 107.

⁷⁷⁸ İbnü’l-Hümâm *Fethu’l-kadîr*, V, 147.

önce yapan kişi ise, gireceği ilk Ramazan ayı bittikten sonra o konuşmamaya yemin ettiği kişiyle konuşabilir⁷⁷⁹.

d. Alışverişle İlgili Yemin

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, teati usulü alışveriş yapan kişi, daha sonra satış yapmadığına dair yemin etse bu yemininde hânis olmaz. Ebû Yusuf’tan da aynı görüş aktarılmıştır. Fazlî (508/1114) de demiştir ki: Teati usulü yapılan satışa şahit olan kişi, satışa değil sadece teatiye şahitlik yapar⁷⁸⁰.

Dirhem karşılığında bir şey sattıktan sonra parasını almamaya yemin eden kişi, sattığının karşılığında buğday alsa hânis olur⁷⁸¹.

Elbise almamaya yemin edip de içinden hangi elbise olduğuna niyet etmeyen kişi, mest, döşek, kalensüve veya hasır alsa bu yemininde hânis olmuş olmaz. Yine bu kişi bu yemininden sonra kendisinden yarı elbise çıkmayacak bir kumaş alsa hânis olmazken; yarı elbise veya daha fazlası çıkacak bir kumaş alırsa hânis olur. Yine bu yeminden sonra kendisiyle namaz kılınması sahih olacak bir elbise alması halinde de hânis olur⁷⁸². Hulâsa adlı eserde ise müellif “Avret mahallini örtmeyen bir şeye (kumaşa) elbise denmez” diyerek elbise ile ilgili daha genel bir ifade kullanmıştır.

“Şu dirhemlerle ekmek almayacağım.” diye yemin eden bir kişi, önce bu paraları ekmekçiye verip ardından “Bu dirhemler karşılığında bana ekmek ver.” demedikçe hânis olmaz. Dolayısıyla parayı vermeden bu sözü söylerse hânis olmaz⁷⁸³.

“Şu şeyi falanca için satın alacağım.” diye yemin eden kişi, o şeyi, belirttiği şahıs için satın alsa ardından da onu satıcıya geri verse yeminine sadık olmuş olur⁷⁸⁴.

⁷⁷⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 347; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 108.

⁷⁸⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 282; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 114.

⁷⁸¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 282; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 115.

⁷⁸² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 279; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 115.

⁷⁸³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 283; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 115.

⁷⁸⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 282; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 116.

e. Namazla İlgili Yemin

“Falanın arkasında kılmayacağım.” diye yemin eden kişi, saf dizilişinden dolayı o adamın yan tarafında kılsa hânis olur. Bu yemininden sonra hakikaten arkasında kılmamaya şeklinde niyet ettiğini ifade etmiş olsa da kazâen tasdiklenmez.

“Vallahi seninle kılmayacağım.” diye yemin eden kişi, bir imamın arkasında o beraber kılmamaya yemin ettiği kişiyle birlikte kılsa, yemininde hânis olmuş olur. Yalnız bu yemini esnasında üçüncü kişi olmadan kılmayacağım diye niyet etmişse, bu durum istisna olarak değerlendirilir⁷⁸⁵. Ve hânis olarak kabul edilmez.

Hiçbir namaz vaktini geciktirmedigine dair yemin eden kişinin, daha önceden bir vakitte uyuduğundan dolayı namaz vaktinin çıkıp sonradan da bunu kazâ ettiği ortaya çıkarsa, sahih olan görüşe göre; eğer kaçıracağı namaz vakti girmeden uyuyup vakit çıktıktan sonra uyanmışsa, hânis olmazken vakit girdikten sonra uyuyup da namazını kaçırmışsa, bu yemin sonucunda hânis olur⁷⁸⁶.

Kimseye imamlık yapmamaya yemin eden kişi cuma namazı dışındaki bir namaza başlamadan önce namazını kendi adına (tek başına) kılacağına dair şahit tuttukten sonra (ardından cemaat oluşsa dahi) bu adam ne kazâen ne de diyâneten yemininde hânis olmaz⁷⁸⁷. Bunun mefhumundan anlaşılmaktadır ki; bu kişi namaza başlamadan önce tek başına kılacağına şahit tutmuş olsa da bu namaz Cuma namazı ise bu yemininde kazâen hânis olur. Buna karşılık Bahr’da Zahîriyye’den naklen “Cuma namazında da bu kişinin hânis olmayacağı” ifade edilmektedir⁷⁸⁸.

⁷⁸⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 296; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 121.

⁷⁸⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 297; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 122; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 688.

⁷⁸⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 297; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 188; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 687; Salih Medhûn, *Şerhu manzûmeti'l-İmam İbn Vehbân*, 105. Aynı durumdayken bir şahit tutmadan tek başına kılmaya niyet edip kılarken birileri gelip ona uysa bu durumda diyâneten tasdiklenirken; kazâen tasdiklenmez. Bkz. *Şerhu manzûmeti'l-İmam İbn Vehbân*, 105.

⁷⁸⁸ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, V, 687. Bu kişi Cuma namazını kıldırırken sadece kendine niyet etmiş olsa bile istihsânen cemaatin namazı sahih olur. Zira burada şart cemaatin bulunmasıdır ki o da bulunmuştur. Bkz. *Fethu'l-kadîr*, V, 188.

f. Borçla İlgili Yemin

“Borcunu ödemedi şehirden ayrılmayacağına” yemin eden kişi, tüm borcunu ödemedi şehirden çıkarsa hânis olur. Zira bu yeminine sadık olması için tüm borcunu ödeyip öyle çıkması gerekir. Nitekim “borcunu ödememeye” yemin eden kişi borcun çok az bir bölümü hariç tüm borcunu ödese, bu durumda hânis olmaz⁷⁸⁹.

Borcunu falanca gün ödemeye yemin eden kişi, alacaklının ölmesi üzerine borcunu o gün alacaklının vâris veya vasisine ödese, yemininde hânis olmazken; aksi davranışta yemininde hânis olur⁷⁹⁰.

“Şu bini infak etmeyeceğim.” diye yemin eden kişi, o parayla borç ödese hânis olmaz. Zira bu, örfen infak değildir. Eğer infakla buna da yani borç ödemeye de niyet etmişse niyetine uygunluk açısından hânis olur. Çünkü ondan sorumludur. Ancak bu niyetinde tasdiklenmez. Örfen de durum bu şekildedir⁷⁹¹.

g. Yeminle İlgili Muhtelif Meseleler

Burada, yeminle ilgili konu başlıkları verilerek muhtelif meseleler üzerinde durulacaktır.

Yemindeki niyetle ilgili bir mesele: Bezzâziyye’de geçtiğine göre, Bir binadaki eşya zayi olduğunda oradakilerin her biri onu almadığına ve evden çıkarmadığına dair yemin ettikten sonra o yemin edenlerden birinin o malı diğer biriyle çıkardığı anlaşılırsa bakılır: Eğer bu eşyayı tek başına taşımak mümkün değilken bu yemini yapmışsa hânis olur. Zira bu durumda o malı çıkarmak ancak bu şekilde gerçekleşir. Eğer o malı tek başına çıkarabilecek durumdayken bu yemini yapmışsa, yemininde hânis olmaz. Zira sözüne sadık gözükmektedir⁷⁹².

⁷⁸⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 328- 329; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 136.

⁷⁹⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 328; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 138.

⁷⁹¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 331; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 138.

⁷⁹² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, IV, 335; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, V, 592.

Vurmayla ilgili yemin: Birine kırbaçla vurmaya yemin eden kişi o kırbacı bir beze sararak vursa yine de yemininde hânis olmuş olur⁷⁹³.

Allah'ın adına saygı: Kişi, bir adamın yanına uğradığında adam ayağa kalmak istediğinde gelen kişi “Vallahi, kalkma!” demişken adam ayağa kalksa, buraya uğrayıp bu şekilde konuşan kişiye bir şey gerekmez ancak bu kişi Allah'ın ismine düzgün şekilde tazim etmeye (ve ettirmeye) dikkat etmelidir⁷⁹⁴.

2. İkrah

Hibeye ikrah: Bir kişinin hibeye ikrahı, mükrihin de bulunması halinde, o (hibe edilen) şeyin teslimine de ikrah anlamına gelir. Aksi halde (yani mükrihin bulunmaması halinde) hibeye ikrah; ne kıyasen ne de istihsânen o şeyin teslimine de ikrah anlamına gelmez⁷⁹⁵.

İkrahta bir hile: Bezzâzî'nin zikrettiğine göre, sultan (idareci) herhangi bir malın satımını özel olarak belirtmeden birini sıkıştırıp para istese bu sıkıştırılan adam da gidip herhangi bir malını satararak bu parayı verse, yaptığı bu satış sahih olur. Bundan kurtulma yolu (hile) ise şudur: Sultan kendisinden para istediğinde adam “Nereden vereyim, benim malım yok.” der, sultan da bunun üzerine “Şunu sat.” diye bir malı özel olarak tayin eder, bu durumda da mükreh o malın satışını gerçekleştirdiğinde adam bu satışa mükreh olduğu için yaptığı bu satış sahih olmaz⁷⁹⁶. Böylece de kurtulmuş olur.

Talaka ikrah: Kadın eşine 1000 ödeyerek ondan bir talak almaya zorlansa, burada gerçekleşen talak talak-ı ricî olur. Ancak burada talak gerçekleştiği için kadın eşine bir bedel ödemek durumunda kalmaz⁷⁹⁷.

Talaka ikrah: Bir kâğıda eşinin boş olmasını veya işinin elinde olmasını yazmaya ikrah olunan kişi bunu yazarken talaka niyet etmedikçe, eşi için herhangi bir talak gerçekleşmez⁷⁹⁸.

⁷⁹³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 337; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, V, 194; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 129.

⁷⁹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 268; *Behçetü'l-fetâvâ*, 144.

⁷⁹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 130; *Ğunyetu zevi'l-ahkâm*, II, 272; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 221.

⁷⁹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 128; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, IX, 237.

⁷⁹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 129; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 233.

3. Gasp

a. Mağsûbun Değişmesi

Gasbedilen şey gâsıbın elinde iken bu mağsûbun fiyatı artar veya fiziki yönden bu mağsûb bir artış gösterirse, mal sahibinin ziyâdelikle birlikte o mağsûbu geri isteme hakkı vardır. Eğer gasbedilen bu eşyaya gâsıbın yanında bir eksiklik (noksanlık) gelir ve onun yanındayken bu mağsûb helak olursa, Hanefî mezhebinin üç büyük imamına göre de gâsıp, burada mağsûbun gasb anındaki kıymetini tazmin eder. Eğer gasbedilen eşya mevcut olur da sadece onun zatında bir eksiklik meydana gelirse, gâsıb onu (o eksikliği) tazmin eder. Eğer gâsıbın yanında bulunan mağsûbun fiyatında bir düşme olursa, bu, tazmine tabi olmaz. Eğer mağsûb ziyadeleştikten sonra gâsıb, onu satıp müşteriye teslim etmek gibi bir yolla elinden çıkarır da daha sonra bu mağsûb, müşteri yanında helak olursa, mal sahibi ister gâsıba mağsûbun gasp günündeki kıymetini tazmin ettirir ve böylece de gâsıbla müşteri arasındaki alışveriş caiz olur; isterse de müşteriye o mağsubu (diğer bir ifadeyle mebîyi) kabz ettiği gündeki kıymetini tazmin ettirir ve bey' batıl olur ve bu müşteri de parasını almak için gâsıba müracaat eder⁷⁹⁹.

b. Tazmîni Vacip Olan ve Olmayan

Bezzâziyye'de geçtiğine göre, kişi birinin topraktan yapılmış duvarını yıktıktan sonra aynen onun benzerini yapsa tazminden berî olur. Kişi, ahşaptan yapılmış bir duvarı yıktığında ise, eğer aynı ağaçtan veya ondan daha dayanıklı bir ağaçtan bir duvar yaparsa, tazminden berî olurken; yıktığı ahşap duvardan daha düşük kalitedeki bir ağaçtan duvar yapması halinde ise tazminden berî olmaz⁸⁰⁰.

Terzi kumaşı (elbiseyi) bozmuş olmasına rağmen elbise sahibi bunu görerek alıp giyse, terziye artık bir tazmin sorumluluğu olmaz⁸⁰¹.

⁷⁹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 131; *mecmûâ-i cedîde*, 93.

⁷⁹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 169; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 127.

⁸⁰⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 187- 188; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 129; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 304.

⁸⁰¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 178; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 129.

Kişi bir evi gasbettikten sonra onu gasbettiği şahıstan kiralasa, sonra da henüz bu evde oturmadan bu evin sahibi gelip oraya otursa veya oturma imkânı bulsa, kendisi tazminden beri olur⁸⁰².

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, gâsıp mağsûbu mal sahibine verdiği mal sahibi onu kabul etmeyince gâsıp da o mağsûbu evine götürse ve bu mağsûb orada zâyî olsa, gâsıba bir tazmin yoktur. Gâsıbın bu durumdayken onu mal sahibinin yanına koymayıp da evine götürmesiyle gasp yenilenmiş olmaz. Eğer gâsıp o mağsubu mal sahibinin önüne koyduğunda o mağsûbu mâlikinin alacağı bir yakınlığa koymuş yahut da onu mal sahibinin eline uzatmış da ondan sonra ikinci defa onu evine götürmüşken o mağsûb bu durumda zâyî olmuşsa, o zaman tazmin eder. Ama gâsıp, mağsûbu elinde tutup onu mal sahibinin yanına koymadan “Bunu al.” der de o malı gasbedilen kişi bunu kabul etmezse, bu mağsûb gâsıbın elinde emanet hükmünde kalır⁸⁰³.

Kişi birisini, elbisesini alması için terziye gönderdiğinde terzi ona yanlılıkla başkasının elbisesini gönderse ve o elbise de o aracı kişinin (elçinin) elinde zayı olsa, eğer gönderilen elbise terzinin kendi elbisesiyse bunda bir tazmin olmazken; başkasının elbisesi olması durumunda, o zayı olan elbisenin sahibi, ister terziye isterse o aracı kişiye bu elbiseyi tazmin ettirir. Burada tazmin eden de diğerine rücu edemez⁸⁰⁴.

Kişi üzerinde boyanmış resimlerin bulunduğu bir duvarı yıkmışsa, sadece duvar ve boyanın kıymetini tazmin eder, boyanmış resimlerin kıymetini tazmin etmez.⁸⁰⁵ Ebû’s-Suûd ise bu hükmün o resimlerin canlı bir şeyin tasviri olması halinde geçerli olduğunu, böyle değilse duvar ve boyayla birlikte o resimlerin de parasının tazmin edilmesi gerektiğini ifade eder⁸⁰⁶.

Bezzâziyye’de geçtiğine göre, kişi bir yemeğin içine su dökerek hem o yemeği bozsa hem de o yemeğin gramajını artırsa, yemek sahibi, yemeğinin su dökülmeden önceki kıymetini o şahsa tazmin ettirebilir. Ancak yemek sahibinin ona bu yemeğin mislini tazmin ettirme durumu yoktur. Yağın içine dökülen su da aynı sonuçları

⁸⁰² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 173; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 134.

⁸⁰³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 194; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 136; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 306.

⁸⁰⁴ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 185; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 160.

⁸⁰⁵ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 177; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 304.

⁸⁰⁶ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 304.

doğurur. Zira kişi suyu o yağa döktükten sonra ortada tam olarak yağ kalmadığından bunun mislini tazmin ettirme gibi bir durum olmaz⁸⁰⁷. Dolayısıyla da o şahsa sadece o yağa su dökülmeden önceki yağın kıymeti tazmin ettirilir.

Biri diğerinin sıvı yağını satın almak maksadıyla o yağa bakarken, burnundan kan damlayıp yağı kirletse bakılır: Eğer bayinin izniyle bakmış da bu durum gerçekleşmişse, herhangi bir tazminde bulunmaz. Aksi durumda yani bayiden izinsiz o yağa bakarken kan damlamış olursa, eğer o yağ yenilecek bir yağsa, bu yağın litresi kadar olan yağı tazmin etmesi gerekirken; yenilmeyecek bir yağ olması durumunda sadece o yağda oluşan noksanı tazmin eder⁸⁰⁸. (Necisliğin bulaşması sebebiyle oluşacak noksanlığı tazmin eder.)

Bezzâziyye’de geçtiği üzere, vârislerden biri diğer vârisler yokken terekeden bir ziyafet verse, sonra da diğer vârisler gelerek buna onay verseler, ardından da bu terekeden harcanan şeyin tazminini isteseler, buna hakları vardır. Zira burada yapılan tüketim (itlaf) onaylanmak suretiyle mevkufluktan (başkasının onayına bağımlılıktan) kurtarılacak bir durum değildir⁸⁰⁹. (Yani bu işleme onay verilmesi de bir değişikliğe yol açmaz.) Temelde ise mesele; onayın (icazetin) itlafa etki etmemesidir. Nitekim birinin malını kasten telef eden birine mal sahibi, “Ben senin bu davranışına onay verdim.” dese de malı telef eden o adam tazminden kurtulamamaktadır⁸¹⁰.

c. Gâsıbla Mağsûbun anı Arasındaki İhtilaf

Mağsûbun anı (Mal sahibi) mağsûbun kıymetinin şu kadar, gâsıbsa şu kadar olduğunu söylese, burada mal sahibinin beyyinesi tercih edilir. Eğer bu noktada mal sahibinin beyyinesi yokken mal sahibi hâkime “Ona (gâsıba) yemin ettirin. Ben onun delil sunmasını istemiyorum” dese, mal sahibine bu hak verilir. Mal sahibi mağsûbun kıymetiyle ilgili delil getirirken iki şahitten biri “Mağsûbun kıymeti şu kadardır.” diye şهادette bulunurken diğer şahit “mağsûbla ilgili olarak gâsıbın ‘mağsûbun kıymeti şu

⁸⁰⁷ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 194; *el-fetâvâ’l-Ankaravî*, II, 345.

⁸⁰⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 180; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 308.

⁸⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 332.

⁸¹⁰ Haskefî, *ed-Dürri’l-muhtâr*, IX, 331.

kadardır.’ tarzında bir ikrarda bulunduğuna” dair şahitlik etse bu şahadet kabul olunmaz.

Gâsıbın mağsûbun anhe karşı söylemiş olduğu “Senden cübbeyi gasbetmiştim ama astarı benimdi.” veya “Yüzüğü gasbettim, ama kaşı benimdi.” ya da “Araziyi gasbettim ama ağaçları benimdi.” tarzındaki sözlerinde bu gâsıp tasdiklenmez⁸¹¹.

d. Mağsûb Üzerindeki Tasarruflar

Kişi bir dükkânı gasbedip orada ticaret yaparak kâr elde etse, bu kâr kendisine helal olur⁸¹².

Gâsıp mağsûbu iare (ödünç, ariyet) olarak verdiğinde, malik dilediğine tazmin ettirir. Tazmin eden de yekdiğerine rücu edemez. Eğer o mağsûbu müsteîr telef ederse, tazmin o müsteîrin (ödünç alanın) üzerine kalır.

Gâsıp mağsûbu satıp onu müşteriye teslim ettiğinde, malik, mağsûbu ister gâsıba tazmin ettirir ve gâsıbla müşteri arasındaki bey’ geçerli olarak o mağsûbun parası gâsıbın olur. İsterse de malik bu mağsûbu müşteriye tazmin ettirir o müşteri de gâsıba rücu eder ve gâsıbla müşteri arasındaki bey’ işlemi batıl olur. Eğer gâsıp bu mağsûbu satar da daha malı teslim etmezse, bu durumda müşteri hiçbir şekilde o mağsûbu tazmin etmez⁸¹³.

Gâsıp mağsûbu birine hibe, sadaka yahut ödünç olarak verdikten sonra; bu mağsûb onu hibe, sadaka veya ödünç olarak alan kimselerin ellerinde helak olunca, bu kişiler bu mağsûbu eşyanın sahibine (mağsûbun anhe) tazmin etseler, bu tazminin karşılığını almak için gâsıba rücu edemezler. Çünkü onlar bunu kendileri için kabzetmişlerdir. Ama bu mağsûb mürtehinin, kiracının veya emanetçinin eline geçerek onların elinde helak olunca, bu kişiler o mağsûbu mağsûbun anhe ödeseler, bu

⁸¹¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 180; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 139.

⁸¹² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 172; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 142.

⁸¹³ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 168; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 147.

ödediklerini almak için gâsıba rücu edebilirler. Çünkü onlar bunu alırken menfaati gâsıba dönecek bir şekilde (gâsıb için) almışlardır⁸¹⁴.

e. Mağsûbun Geri Verilmesi

Bir çocuktan bir şey gasbeden kişi bunu çocuğa iade ettiğinde, tazminden berî olabilmesi için o çocuğun bunu muhafaza edebilecek durumda olması gerekir⁸¹⁵.

Kişi bir insanın kesesindeki dirhemleri gasbedip sonra da onun haberi yokken o dirhemleri o adamın kesesine bıraksa, tazminden berî olur⁸¹⁶.

Kişi bir hayvanın sırtından eyeri gasbedip sonra da onu hayvanın sırtına tekrar koysa, tazminden berî olur⁸¹⁷.

f. Gasbla İlgili Muhtelif Meseleler

Yakacak almak: Bir kişi tezeğini (yakacağını) kendi arazisine bıraktığında birisi gelip onu kendisi için kullansa (yaksa), bunu tazmin eder⁸¹⁸.

Bir şeyin bir parçasını kırmak: Bir yüzüğün kaşı değil de sadece halkası kırıldığı zaman, sadece o halka tazmin olunur⁸¹⁹.

Gâsıptan gasbetmek: Kişinin gasbettiği bir atı başkası da ondan gasbetse, ardından da mal sahibi ilk başta kendisinden gasbedilen o atı ikinci gâsıptan çalsa, sonra da ikinci gâsıp cebren asıl mal sahibi (ve hırsız) olan bu kişiden geri alsın; mal sahibi onunla (ikinci gâsıpla) muhâsamadan âciz olduğundan ilk gâsıpla muhâsamaya girişmek istese, mal sahibinin buna hakkı yoktur. Zira o at, sahibinin bir şekilde eline geçtiği için ilk gâsıp artık ondan (onu tazminden) berî olur⁸²⁰.

Gasbedilen yumurtanın kuluçkaya konması: Kişi iki yumurta gasbedip birini bir tavuğun altına bıraksa diğer yumurtayı da başka bir tavuk kendiliğinden altına alsın

⁸¹⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 193; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 331.

⁸¹⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 171; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 306.

⁸¹⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 179; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, IX, 306.

⁸¹⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 179; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 135.

⁸¹⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 169; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 128.

⁸¹⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 191; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 128.

⁸²⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 171; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 149.

ve bu iki tavuk da kuluçkadayken bu yumurtalardan iki civciv çıksa, çıkan iki civciv de gâsıbın olur. O sadece iki yumurtayı ödemelidir. Bu iki tavuğun emanet olması halinde aynı durum gerçekleşirse, o zaman kendi kendine yumurtayı altına alan tavuktan çıkan civciv, emaneti elinde tutan kişinin değil emanet sahibinin olur⁸²¹.

Yetim çocuğun çalıştırılması: Babası ve annesi olmayan bir yetimi akrabaları değişik işlerde hâkimin izni olmadan ve ona bir ücret vermeden çalıştırsalar; eğer ona verdikleri giyecek vb. onun alması gereken ücretten (ecr-i misil) daha düşükse, bu çocuk bulûğa erdikten sonra alması gereken ecr-i misli'ni talep edebilir⁸²².

4. Kurban

a. Eti Yenmesi Helal Olan ve Olmayan Kurban:

Misafire ikram için kesilen hayvanın insanlara sunulmak amacıyla kesilmiş dolayısıyla da Allah'tan başkası için kesilmiş olmasından hareketle, bu hayvanın etinin yenilmesinin helal olmadığını zanneden kişi, hem Kur'an ve Sünnet'e hem de akla aykırı bir düşünce geliştirmiş olur. Zira (ona bakarsak) kasap da kâr amacıyla kurban kesmektedir. O da (Allah'tan başkası için kestiğinden dolayı) kestiğinin necis olduğunu bilse, herhalde onun da bir daha hayvan kesmemesi gerekir! Bu düşünceye göre bu cahil kişi, kasabın kestiği hayvanı da düğün için kesilen hayvanı da akîka olarak kesilen hayvanı da yememelidir⁸²³.

Bir emîrin (idarecinin) gelmesi şerefine kesilen hayvanın eti, kesimi anında besmele çekilmiş olsa dahi Allah'tan başkası için kesildiğinden dolayı, yenilmez. Misafir için kesilen hayvanın etinin yenmesi ise haram olmaz. O, Hz. İbrahim'in sünneti ve Allah'ın misafire olan bir ikramıdır. Diğerinden farkı ise şudur ki; bu et, yenilmesi için insanlara takdim edildiğinde, bu, kesimi Allah için, menfaati misafir, kasap veya düğüne katılan kişiler için olan bir kesim olur. Eğer kesilen hayvan yenmesi için insanlara takdim edilmeyip başka yere veriliyorsa bu davranış bu hayvanın Allah'tan

⁸²¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 177; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 151.

⁸²² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, V, 45; *Behçetü'l-fetâvâ*, 474; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 345.

⁸²³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 302; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 515-516.

başkasını tazim amacıyla kesilmiş olma anlamını taşır. Bu yüzden de bu hayvanın etinden yemek haram olur⁸²⁴.

Buradaki görüşe paralel olarak Ebu's-Suûd Efendi de “Allah rızası dışında başka bir amaçla verilen ziyafette (Eşraftan biri geliyor diyerek) kesilen hayvanı yemek haram olur.” demektedir⁸²⁵.

Meyyit adına kurban kesen kişi, kendi adına kestiği hayvanda tasadduk, onun etinden yeme gibi neler yapıyorsa bu hayvan için de aynı şeyleri yapabilir. Kesilen hayvanın ecri; ölüye, mülkiyeti; kesen kişiye ait olur. Sadru'l-İslam Buhârî ise buna kayıt ekleyerek demiştir ki: “Meyyit adına hayvan kesen kişi, bunu meyyitin isteğiyle yapmışsa, onun etinden yiyemezken; aksi durumda onun etinden yiyebilir⁸²⁶. Bu fetvaya göre kişi kurban bayramında aldığı koyunu bir meyyit için kesse, onun etinden yiyebildiği gibi başkasına da verebilir⁸²⁷.

Diğer kaynaklarda da ölü adına kesilen kurbanla ilgili; ölünün isteğine bağlı olarak kesilen ve onun bir talebi olmaksızın onun adına kesilen kurban şeklinde ikili ayırım sözkonusudur. İlk durumda kesen kişi kurbanın etinden yiyemezken; ikinci durumda bu etten yiyebilir. Zira burada kesim, kurban kendi mülkü altındayken gerçekleşmiştir, sevabı da ayrıca ölüye gitmiş olur⁸²⁸.

b. Kurbanla İlgili Muhtelif Meseleler

Kurban nisabı: Suğrâ'da denilir ki: “Kişi sahip olduğu kitaplarla zengin sayılmaz. Ancak aynı neviden iki kitabı varsa; Ebû Hafs ve Ebû Süleyman'ın İmam Muhammed'den aktarımına göre, bu kişinin kurban kesmesi vacip olmaz. Zira bu kişi zengin sayılmaz. Eğer bir kişinin herhangi bir ilim nevinden iki kitabı varsa veya kişi

⁸²⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 302; Haskefî, IX, 515-516; İbn Âbidînîzâde, *Hediyyetü'l-alâiyye*, 181.

⁸²⁵ Mehmet Ertuğrul Düздаğ, *Şeyhulislam Ebusuud Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı*, 65.

⁸²⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 295; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, IX, 540; *Neîcîcî'tü'l-fetâvâ*, 540- 541. Bu ilk görüşü mutlak olarak verenlerden biri de *el-Mültekat* sahibi Ebu'l-Kâsım es-Semerkandî'dir. Bkz. *el-Mültekat*, 298.

⁸²⁷ *Neîcîcî'tü'l-fetâvâ*, 540- 541.

⁸²⁸ *el-fetâva'l-Ğıyâsiyye*, 135.

elindeki tıp, astronomi yahut edep kitaplarıyla nisab miktarına ulaşırsa, o zaman bu kişi zengin sayılır⁸²⁹.

Kurbanda niyet: Satın alınırken kurban niyetiyle alınan hayvan, kesimi anında özel olarak kurbana niyet edilmeden kesilse dahi; başlangıçtaki (alımdaki) o niyetle yetinilerek kesimin caiz olduğu yönünde hüküm verilir⁸³⁰.

Tavuk kesmek: Fakir olduğu için üzerine kurban kesmesi vacip olmayan kişinin tavuk veya horoz kesmesi mekruh olur⁸³¹.

5. Hayvan Boğazlama ve Avlanma

a. Boğazlanan Hayvan

Kurt, koyunun başını kopardıktan sonra hayvan daha canlıyken sahibi bu koyunu derhal kesse, onun etinin yenmesi helal olur. Kurt, koyunun butundan bir parça koparsa bu kopan parça yenmez. Avlanacak olan hayvandan bir parça kopmuşsa bakılır: Eğer hayvan, kendisinden kopan parça olmadan yaşayabiliyorsa, hayvandan kopan bu parça yenmez. Eğer hayvan (baş gibi) kopan parçası olmadan yaşayamıyorsa ikisi de (kopan parça da kalan parça da) yenilebilir⁸³².

Kurdun şah damarlarını kopardığı koyun canlı kalsa da artık onun kesim mahalli kalmadığı için o koyun kesilemez. Eğer kurt onun başını koparır da hayvan canlı kalırsa, o zaman hayvan gırtlak düğümü ile göğsün bitim yeri arasından kesilir⁸³³.

Kişi bir güvercinin yuvasına ok atıp oradaki bir güvercini vursa fakat daha hayvanı boğazlamaya fırsat bulamadan hayvan ölse, bu hayvanın etinin yenmesi helal olmaz⁸³⁴.

⁸²⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 287; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 293.

⁸³⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 294; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 293; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 520.

⁸³¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 290; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 300; Haskeffî, IX, 521.

⁸³² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 308; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 291.

⁸³³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 308; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 291; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 514.

⁸³⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 308; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 60.

b. Avlanmanın Hükümü

Eğlenme amaçlı veya bu işi meslek edinme (hırfet) amaçlı olarak avlanma mübah değildir⁸³⁵. Bezzâzî tarafından dile getirilen bu görüş bu iki şekilde yapılan avlanmanın, “sahihin hılâfı”na gerçekleşen bir avlanma olduğuna vurgu anlamı taşımaktadır. Buna göre, bu ifadeden bu şekillerde avlanmanın haram olması gibi bir sonuç çıkmaz. Zira ibâhanın (mübahlığın) olmaması, tenzihen kerâhet anlamı da taşıyabileceği için Bezzâzî’nin “mübah değildir.” şeklindeki ifadesinden bu işin haramlığı gibi bir sonuç çıkarılamaz. Eşbâh yazarı İbn Nüceym’in, Bezzâzî’nin bu ibaresinden bu işin haram olacağı şeklinde bir teferruat çıkarması ise gerçekten acâiptir. Bezzâzî’nin bu ifadesi bu şekilde avlanmanın tenzihen mekruh olması anlamına yorulur. Bu “mübah değildir” ifadesinden kalkıp da bu işte haramlık detayı çıkarmak hoş değildir⁸³⁶.

Remlî de Bezzâzî’nin bu görüşünün, normal (mezhepte yaygın) anlayışa muhalif bir görüş olduğunu belirterek; avlanmayı meslek olarak yapmanın mübah, eğlence maksatlı olarak yapmanın ise mekruh olduğunu ifade eder⁸³⁷.

Kapanla avlanma: Kişi yabani eşek avlamak için sahraya bir kapan kurduktan sonra oraya bir hayvan takılıp ölse; bu kişi kapanı kurarken besmele çekmiş olsa dahi bundan yemek helal olmaz. Makdisî der ki: “Bu, kişinin o hayvanı oradan alma noktasında ihmal gösterip geciktirmesi halinde geçerlidir”⁸³⁸. Buna göre kapanı kuran kişi gecikmeyip hemen o hayvanı oradan alırsa onun etinden yenilebilir.

⁸³⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 308; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 54.

⁸³⁶ Leknevî, *Fetâvâ'l-Leknevî*, 474- 475.

⁸³⁷ *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*, II, 188.

⁸³⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 304; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 65.

6. Siyer

a. Tekfiri Gerektiren ve Gerektirmeyen Durumlar

Kişi dini ilimleri kastederek ilme küfredecek olursa, küfre düşer⁸³⁹. Buna göre kişi ulemadan birinin ilmi için küfürde bulunduğu, bununla o zatın sahip olduğu dini ilmi kastetmiş olursa, bu kişi imanını ve nikâhını tazelemelidir⁸⁴⁰.

Peygamberlerden birine sebbeden kişi had yoluyla öldürülür. Onun tevbesi hiçbir şekilde kabul edilmez. Zira bu, bir kul hakkıdır ve tevbeyle ortadan kalkmaz. Kim bunun kâfir olacağına ve ona azap edileceğinde şüphe ederse o da kâfir olur. Bunu Dürer sahibi, cizye babında Bezzâzî'ye nisbet etmiştir⁸⁴¹. Bezzâzî, bu ibareyi Malîkî olan Kadî İyâz'ın eş-Şifâ'sından alarak nakletmiş ve bunu anlamakta da hata etmiştir. Zira bundan murat, bu şekilde sebbeden kişi tevbeden önce yakalanırsa öldürülür demektir. Aksi halde Bezzâzî'nin verdiği bu hükme göre, bu kişinin tevbesinin kabul edileceği ve bundan öldürülme cezasının düşeceği kanaatine sahip olan müçtehitlerin de küfre düşmesi gerekir⁸⁴². Hanefîlerin Mısır müftülerinden olan Şeyhulislam İbn Abdî'l-Âl der ki: “Kemal ve pek çok ulema bu konuda Bezzâzî'ye tabî olmuş o ise burada es-Seyfu'l-Meslûl sahibine tâbî olmuş ve bu noktada hiçbir Hanefî ulemasına atıfta bulunmamıştır⁸⁴³.” Hakikaten Bezzâzî, bu konuyla ilgili yaptığı nakilde çok esnek davranmış ve bu konuyu Hanefî mezhebinin hiçbir ulemasından nakletmemiş bunu eş-Şifâ'ya ve es-Sârimu'l-meslûl alâ şâtîmî'r-rasûl adlı eserlere dayanarak nakletmiştir. Buradaki esnek davranış pek çok müteahhirun ulemasının onun görüşüne güvenip ondan nakilde bulunmalarıyla onların da hataya düşmelerine sebebiyet vermiştir. Aslında bu mesele hakkında el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye'den daha önce yazılmış, hem Hanefî kitaplarında hem de diğer kitaplarda bu görüşün muhalifi olan görüşler aktarılmaktadır. Nûru'l-ayn kitabının sonlarında Allame Husam Çelebi de, Bezzâzî'ye yazmış olduğu risalesinde “Ben Hanefî kitaplarının tümünü araştırdım.

⁸³⁹ *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, VI, 337; *Behcetü'l-fetâvâ*, 185.

⁸⁴⁰ *Behcetü'l-fetâvâ*, 185.

⁸⁴¹ *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, VI, 321- 322; Haskefî, VI, 356- 357.

⁸⁴² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 357.

⁸⁴³ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, VI, 359.

Bezzâzî'nin dışında hiçbirinde Peygambere söven kişinin tevbesinin kabul edilmeyeceğine dair bir görüşe rastlamadım.” demektedir⁸⁴⁴.

H. Osman, H. Ali, H. Âişe ve H. Talha ya da H. Zübeyr'i tekfir eden kişilerin tekfiri gerekir. Yine H. Muhammed'in dinini nesh edecek Acem bir peygamber bekleyen Yezidilerin de tekfiri gerekir⁸⁴⁵.

Şirvan köylerinde “Derviş veya dervişân sözlerini kullanan kişi küfre düşer. Zira derviş kelimesi her şey mübahtır, bunun içine haram olan şeyler de girer. Dolayısıyla da bu kişi, haramı mübah görmek anlamına gelen bir söz kullanmış olur” demektedirler. Bu batıl bir görüştür. Zira bu kelimenin manası; fakirlerin fakirliği, miskinlerin miskinliği olup bundan kastedilen anlamsa “(Ey Allahım) Biz, fukaranın fakirliğiyle sana muhtacız.” veya “Biz, miskinlerin miskinliği gibi sana temessük ettik.” anlamıdır. Yoksa bu kelimedeki kesinlikle onların söyledikleri anlama bir delalet yoktur⁸⁴⁶.

“Ey Hâzır, ya Nâzır” sözleriyle kişi, küfre düşmez. Zira ya Hâzır; ey Âlim, ya Nâzır; ey Gören anlamındadır. Bu, Azerbaycan köylerinde Allah'ı anarken kullanılması tevatür olmuş bir sözdür⁸⁴⁷.

Bezzâzî, Kurtûbî'nin, şarkının (ğınâ) raksın ve çalgı çalmanın haramlığına dair icma olduğunu bildirdiğini, kendisinin de Keylânî'nin “Raksı helal sayanları küfre nisbet etmiş olduğu” fetvasını gördüğünü ifade eder⁸⁴⁸.

b. Siyerle İlgili Muhtelif Meseleler

Yahudi veya Hristiyanın Müslüman olması: Bezzâziyye'de geçtiğine göre, İnsanlar birinin ezan okuduğuna ve kamet getirdiğine şahitlik yapsalar, o kişi Müslüman kabul edilir. Ezan ister seferde isterse hizada okunsun fark etmez. Eğer insanlar “Biz, onu ezan okurken işittik, mescitte ezan okuyordu.” derse, bu bir sonuç doğurmaz. İllâ

⁸⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 359- 360.

⁸⁴⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 318; *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, II, 264.

⁸⁴⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 347; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 395.

⁸⁴⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 347; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 396.

⁸⁴⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 349; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 396. İbn Âbidîn'de Keylânî diye değil Kirmânî diye geçmektedir. Tabii buradaki hatanın kati bir şekilde İbn Âbidîn'e yüklenmesi söz konusu değildir.

insanların “O, müezzindi.” demeleri gerekir. Eğer bunu söylerlerse, işte o zaman o kişi Müslüman kabul edilir. Zira insanlar “O, müezzindi.” dedikleri zaman buradan, o şahsın bunu vazife olarak aldığı ve bunu sürekli yaptığı anlaşılır. Buna göre de o kişi Müslüman kabul edilir⁸⁴⁹.

Ölüm (Ye’s) halinde iman ve tevbe: Bezzâzî, “Ne kâfirin imanı ne de müminin tevbesi yeis halinde kabul edilmez.” deyip bu görüşü Hanefî, Şafîî ve Malikî mezhebinin de görüşü olarak nakletmekte iken başka bir yerde “Kâfirin imanı kabul edilmez, fâsıkın tevbesi ise kabul edilir.” demektedir ve bunu şöyle talil etmektedir: “Kâfir, Allah’ı tanımamakta ve imana daha yeni başlamaktadır. Fâsıksa bu safhayı aşmış beka (iman aşamasından sonraki dönem) içindedir. Beka ise başlangıçtan daha ehvendir⁸⁵⁰.”

Müslüman esirlerin alınmasında öncelik: Bezzâzî, Dâru’l-harpde esir olan Müslümanlar geri alınırken önceliğin ulemaya verilip verilmeyeceği meselesinde (önceliğin avama verileceği görüşünü dillendirirken) olayı talil aşamasında, âlimlerin faziletinden dolayı avam gibi aldatılamayacağını bu yüzden de ulemanın daha sonraya bırakılacağını söyler. Kunye’de de esirlerin alınmasında önceliğin erkek ve cahillere verileceği ifade edilmektedir. İbn Âbidîn ise ilme hürmeten önceliğin ulemaya verilmesi gerektiğini söyler⁸⁵¹.

Vazifeyi ehil olana vermemek: Bezzâziyye’de geçtiği üzere, sultan birini ehil olmadığı bir göreve getirdiğinde; iki zulüm birden işlemiş olur: Birincisi o görevi hak eden kişiyi o görevden alıkoymuş ikincisi de o görevi başkasına yani layık olmayana vermiş olur⁸⁵².

Küfrü gerektiren sözde tevil: Kişi küfre ihtimali olan bir söz söyledikten sonra normalde bu sözde tevil yapma imkânı varsa, o sözle ilgili tevil yapılabilirken; bu kişi

⁸⁴⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 314; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, II, 195.

⁸⁵⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 316- 317; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 355.

⁸⁵¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 352; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 223.

⁸⁵² İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, VI, 338.

üstüne basa basa bu küfrü gerektirecek söze vurgu yapıp durursa, artık tevil de kendisine fayda vermez⁸⁵³.

Keramet ızhârı: Âlimlerimizin zikrettiğine göre; ölüleri diriltmek, asayı yılana çevirmek, ayın yarılması, parmakların arasından su çıkarmak tarzındaki mucizelerin keramet olarak ortaya konması mümkün değildir. Tayy-ı mesafe de bu gruba girer. Zira Hz. Peygamber, “Yeryüzü benim için dürrüdü.⁸⁵⁴” buyurmuştur. Eğer bu iş (tayy-ı mesafe) başkası için de caiz olsaydı, o zaman Hz. Peygamberin (“benim için” diyerek) yaptığı tahsisin bir anlamı kalmazdı. Ancak Kâdî Ebû Zeyd’in sözüne bakılacak olursa böyle bir düşüncenin ve onun dillendirilmesinin küfür olmadığına delalet vardır⁸⁵⁵.

7. Vasiyet

Vasiyetten rücu: Kaide olarak vasiyet tamamlanmamış bir teberru olduğu için bundan rücu etmek sahihtir. Zira burada bu işlemin geçerliliği, ölüm sonrasına bırakılmıştır. Nasıl alışverişte kabul gerçekleşmeden o îcattan dönmek sahihse buradada kişi yapmış olduğu vasiyette, hayatta kaldığı müddet içersinde, henüz bir kabul gerçekleşmediği için bu vasiyetinden dönebilir⁸⁵⁶.

Vârise yapılan vasiyet: Vârisler için yapılan vasiyetlerde diğer vârislerin onayı, mûsînin ölümünden önce değil ölümünden sonra geçerlilik kazanır. Ama köle azadı gibi vasiyet hükmünde olan tasarruflar kişinin ölüm hastalığında gerçekleşir, vârisler de buna mûsînin ölümünden önce onay verirlerse, bu konuda nasıl bir hüküm doğacağına dair ulemamızdan bir rivayet yoktur. Alâuddin Semerkandî der ki: “Kişi ölüm hastalığındayken kölesini azat edip vârisleri de daha kendisi ölmeden buna onay verseler, bu köle artık çalıştırılmaz. Nitekim birisi tarafından yaralanan muris kendini yaralayan kişiyi affettiğinde (o yaralayan kişiden bir şey talep etmediklerinde) bu, sahih olur. Bu yaralı kişi öldükten sonra artık vârisler onu yaralayandan bir şey talep edemezler⁸⁵⁷.”

⁸⁵³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 321; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 345.

⁸⁵⁴ İbn Mâce, *fiten* kitabı, hadis nr. 3952.

⁸⁵⁵ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 348; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, VI, 397.

⁸⁵⁶ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 223.

⁸⁵⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 443; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, X, 358.

Allah yoluna vasiyetin gerçekleştirilmesi: “Malımın 3/1’i Allah yoluna olsun.” diye vasiyet eden kişinin malı gaza için sarf olunur. Eğer bu, yolda kalmış bir hacıya verilirse yine vasiyet yerine getirilmiş olur⁸⁵⁸.

Vasinin istifası: Kadı’nın vasisi istifa etmek istediğinde bunun gerçekleşmesi için kadı’nın bunu bilmesi şarttır. Tıpkı, görevi bırakmak isteyen vekilin veya kadı’nın bu isteğine ulaşması için müvekkilinin veya sultanın bunu bilmesinin şart olması gibi⁸⁵⁹.

8. Kerâhiyyât ve İstihsân

a. Tesbîhat ve Kur’an Okumayla İlgili Meseleler

Fukâî (içinde şerbet bulunan kaba fukâ, satana fukâî denir.) fukâsını açarken insanları kendini çekmek ve kendisini onlara güzel göstermek için tesbihatta bulunur veya salavat getirir ya da bunu satarken insanları coşturmak için kısas anlatırsa günahkar olur. Yine bir kişi (teşrifatçı) eşraftan biri gelirken insanlara onun geldiğini bildirip insanların ona yer açması veya ayağa kalkmaları için bir tesbîhatta bulunur veya salavat getirirse, günahkar olur⁸⁶⁰.

“Allahu Teâla buyuruyor ki” demek müstehap olur. Sadece Allah deyip tazim ifade eden bir sıfat eklememek pek de doğru olmaz⁸⁶¹.

“Kur’an’ı tercî ile okumak mekruh değildir.” diyen ulema varsa da ekserî ulemaya göre bu şekilde okumak mekruhtur ve helal olmaz. Zira bunda fâsıkların fıkı halinde yaptıklarına benzeme vardır. Kimse tercî (Sesi titreterek okuma) ile kastın lahn (Kur’an ezgili bir sesle okunurken yapılan hata) olduğunu zannetmesin. Zira Kur’an’ı tercî ile okumanın hükmünde ihtilaf varsa da onu lahn ile okumanın hükmünde bir hılaf olmaksızın haramdır. Birisi lahn yaparak okuyunca onu dinleyen kişi doğruyu söylediğinde bu şekilde okuyan kişinin ters tepkisiyle karşılaşmayacağını düşünürse,

⁸⁵⁸ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI,435; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, X, 379.

⁸⁵⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI,440- 441; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, X, 436.

⁸⁶⁰ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 354; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 315. Bu noktada Bezzâzî’nin yaşadığı döneme yakın bir çağda Bezzâzî’nin ülkesine gelen meşhur seyyah İbn Battuta’nın, teşrifatçısının meşhur bir fakih veya kadı geldiğinde yapmış olduğu tesbihat ve teşrifat ifadeleriyle ilgili anlattıkları da bu adetin o dönemlerde yaygın olduğunu göstermektedir. Bkz. İbn Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, 241.

⁸⁶¹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 354; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 315.

duyan kişi bu şahsı uyarır. Eğer kişi o adamı uyardığında ondan kabalık grecekse uyarıp uyarmamada serbesttir. Emri ma’ruf, münkeri tazammun ediyorsa oradaki uyarı (emri ma’ruf) vazifesi dřer⁸⁶².

İmam mesr (sünnete dayalı olarak nakledilen) bir duayı cehren okurken cemaatte o duayı öğrenmek için açıktan okursa, bunda bir beis yoksa da; cemaatin bu duayı öğrenmesine (veya daha önceden bilmesine) rağmen bu duayı imamla birlikte açıktan tekrarlaması bidat olur⁸⁶³.

c. Yeme- İçme ile İlgili Meseleler

Sofradan düşen lokmayı bırakmak israf olup önce onu kaldırıp yemeli ardından yemeğe devam etmelidir⁸⁶⁴.

Kişi susuzluktan helak olacağından korkarsa, yanında susuzluğunu giderecek kadar bir içki bulunması halinde, bu ikiden susuzluğunu giderecek kadar olanını iebilir⁸⁶⁵. Zira zaruretler mahzurlu olan şeyleri mübah kılar⁸⁶⁶ ve meşakkat kolaylığı celbeder⁸⁶⁷. Burada sadece susuzluğunu giderecek kadar iebilmesi ise “Zarurete mebni olarak mübah kılınan o zaruret miktarıyla tahdd edilmesi” kaide-i kllyesine dayanmaktadır⁸⁶⁸.

Biri diğerine açlık halinde “Elimi kes de ye.” dese bunu yapmak, helal olmaz. Zira insan eti, çok muhtaç kalınsa dahi insanın hürmetine binaen yenemez.⁸⁶⁹

Bir doktor, kirpi veya yılanın faydalı olduğunu söyleyip onlardan birini (hastasına) tedavi için nerse dahi bunu (tedavi amaçlı olarak bile) yemek helal olmaz.

⁸⁶² *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 353; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, V, 317.

⁸⁶³ *el-Fetva’l-Bezzziyye*, VI, 380; *el-Fetva’l-Hindiyye*, V, 318.

⁸⁶⁴ *el-Fetva’l-Bezzziyye*, VI, 365; *el-Fetva’l-Hindiyye*, V, 337; Alaaddn İbn bidnzde, *Hediyyetü’l-aliyye*, 174.

⁸⁶⁵ *el-Fetva’l-Bezzziyye*, VI, 366; *el-Fetva’l-Hindiyye*, V, 338.

⁸⁶⁶ Bekr İsmail, *el-Kavid’l-fikhiyye beyne’l-asale ve’t-tevch*, 73.

⁸⁶⁷ Bekr İsmail, *el-Kavid’l-fikhiyye*, 80.

⁸⁶⁸ Bekr İsmail, *el-Kavâidü’l-fikhiyye*, 78.

⁸⁶⁹ *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*, VI, 366; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, IX, 559.

Zira Allah hikmet sahibi olup kendinde menfaat barındıran bir şeyi haram kılmaz⁸⁷⁰. Buradan da anlaşılmaktadır ki kirpi yemek haram olur⁸⁷¹.

Kişinin bir sebil suyundan ailesine taşınması, sahibinden izin almamışsa, caiz değilken, aksi durumda caiz olur.

Yolcular azıklarını birbirlerinin azıklarıyla karıştırırsa veya her biri bir dirhem çıkarıp paraları karıştırarak bir şeyler satın alıp yeseler, yemede tefâvüt (farklılık, kimi az kimi çok yiyor) olsa da caizdir⁸⁷².

Ravzâ adlı eserde denilir ki: “Fâsık olan kişinin davetine icabet edilebilirse de takva olan, o davete icabet etmemektir. Arazi sahibinin, arazisini müzâraa usulü verdiği kişinin davetine icabet etmesinde bir sakınca yoktur⁸⁷³.”

e. İlim Öğrenmek

İlim ve fıkıh talebi sağlam niyet olması halinde her türlü hayırlı işten (birr) daha önce gelir. İlmi artırmak için yapılan çalışmalar halis niyetle olursa, aynı şekilde her şeyden daha değerlidir. Zira bunun faydası her şeyden daha çoktur. Niyetin halisliği ise, ilmin mal veya mevki için değil Allah için öğrenilmesiyle ölçülür. Hem cehaletten kurtulmak hem ilmi ihya etmek hem de insanlardan az çok bir menfaat elde etmek için öğrenen kişi hakkında da bir görüşe göre “niyeti sağlam olur.” denilmiştir. Yine Kur’an’ın bir bölümünü öğrenen kişinin boş vakit bulduğunda fıkıhla uğraşması daha faziletli olur. Zira Kur’an’ı öğrenmek farz-ı kifâye iken, fıkıhın bazı bölümlerini öğrenmek farz-ı ayn’dır⁸⁷⁴.

Kibleyi ve namaz vakitlerini tayin edebilmek için yıldız ilimlerini öğrenmek caizdir. Bundan fazlası için öğrenmek ise haramdır⁸⁷⁵.

⁸⁷⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 303; *Nefîcetü'l-fetâvâ*, 541.

⁸⁷¹ *Nefîcetü'l-fetâvâ*, 541; İbn Âbidînzâde, *Hediyyetü'l-alâiyye*, 179.

⁸⁷² *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 372- 373; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 341- 342.

⁸⁷³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 364; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 343.

⁸⁷⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 378; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 672.

⁸⁷⁵ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 377; İbn Âbidînzâde, *Hediyyetü'l-alâiyye*, 231.

f. Kerâhiyyat ve İstihsânla İlgili Muhtelif Meseleler

Kur'an dışındaki kutsal kitaplardan istifade: Bir Müslümanın, bir Yahudi veya Hristiyan'a Tevrat, İncil yahut da Zebur'dan bir şey sorması, onlardan bir şey yazması veya onlardan bir şey öğrenmesi doğru olmaz. Meramını isbat için burada yazılanlardan istidlâl de yapmaz. Ulemanın, Hz. Peygamber'imizin risâletini isbat sadedinde o kitaplardan istidlâli ise o kitaplara inananları, onlar katında doğru olan bilgilerle ilzam etmek içindir⁸⁷⁶.

Bina yapmak: Kişinin ihtiyaç duyduğu binayı yapmasında beis yokken ihtiyacı olmayan bir bina inşa etmesi mekruhtur⁸⁷⁷.

Hamama girmek: Kuşluk vakti hamama girmek pek de doğru değildir. Zira bu, kişinin cemaatle namaz kılmasına zarar verebilir⁸⁷⁸. Yani cemaatle namazı kaçırabilir.

Çocuğun yatacağı yer: 10 yaşına ulaşan bir çocuk, annesiyle, kızkardeşiyle veya herhangi bir kadınla aynı yatakta uyuyamaz⁸⁷⁹.

Dilenciye para vermek: Muhtâr olan görüşe göre dilenci; namaz kılanların önünden geçmez, insanları sıkboğaz etmez, onları çekiştirmez ve cidden de çok mühim olan bir ihtiyacı için dilenirse, ona para vermekte beis olmadığı gibi onun da dilenmesinde bir sakınca olmaz. Bu sıfatları taşımayan bir dilenciye ise bir şey vermek helal olmaz⁸⁸⁰.

Sorgu sual: Kişinin sorgu suali bulunduğu yerde gerçekleşir. Öyle ki bir kişiyi yırtıcı bir hayvan yemiş olsa, onun sorgusu hayvanın karnında gerçekleşir. Eğer cenaze tabutta bir yere nakledilmek için günlerce bekletilmişse, onun sorgusu kabre

⁸⁷⁶ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 377; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 348.

⁸⁷⁷ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 371; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 359.

⁸⁷⁸ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 373; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 363.

⁸⁷⁹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 373; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 630.

⁸⁸⁰ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 76; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 148.

konulmadan gerçekleşmez⁸⁸¹. Burada evde bekletilirken de ölüye sorgu sual olacağı söylenirse de meşhur olan görüşe göre onun sorgu-suali de defin sonrasında olur⁸⁸².

Cinlerin sevap alması: Ecnâs'ta, Ebû Hanîfe'den aktarıldığına göre cinlere sevap yoktur⁸⁸³.

Cenazeyi nakletmek: Ölüyü gömmeden önce onu başka bir beldeye nakletmek mekruh değilken; onu defnettikten sonra başka yere nakletmek mekruhtur. Serahsî ise der ki: "Aradaki mesafe bir veya iki milden uzak olursa burada da mekruh olur"⁸⁸⁴. Cenazeyi öldüğü yerden alıp, iki milden biraz daha uzak bir yere taşımakta da beis yokken taşınan mesafe iki milden ciddi şekilde daha uzak olursa işte o zaman kerâhet vardır⁸⁸⁵.

⁸⁸¹ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, IV, 80- 81; Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Hanefî Tahtâvî (1231/ 1816), *Haşiye alâ merâkı'l-felâh şerhi Nûri'l-îzâh*, 3. bs. , Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1318, 367.

⁸⁸² Tahtâvî, *Haşiye alâ merâkı'l-felâh*, 367.

⁸⁸³ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 352; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 319.

⁸⁸⁴ *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, VI, 359; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IX, 708.

⁸⁸⁵ Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ merâkı'l-felâh*, II, 265.

SONUÇ

Hanefî mezhebinin artık gelişimini tamamlayıp kısmen durağanlaştığı bir dönemde (XIV-XV) yaşamış olan Bezzâzî, devrinin tüm karışıklıkları içersinde yazmış olduğu el-Fetâva'l-Bezzâziyye adlı eseriyle büyük bir üne kavuşmuştur.

Mezhep temayüllerini aktarma konusunda büyük bir misyon üstlenen eser, aynı zamanda kendinden önceki ulemanın görüşlerini anlama noktasında da kendisinden sonraki ulemaya köprü vazifesi de görmüştür.

Eserimiz, meseleleri incelerken önce onları klasik fıkıh kitaplarına uygun bir şekilde başlıklara ayırmış, incelediği konular hakkında mezhebin üç büyük imamının ve diğer büyük ulemanın görüşlerini aktarmış, zaman zaman özgün meselelere ışık tutmuş, küllî kaide hüviyetinde ibarelere yer vermiş, kimi zaman da kendi devriyle ilgili ortaya çıkan düşünce ve davranışlar hakkında yorumlarda bulunmuştur.

Bezzâzî eserinde zaman zaman yaşadığı bölge olan Harezm ulemasının görüşlerini aktarmaktan da geri durmamıştır. Eserinde ele aldığı meseleler hakkında farklı görüşler bulunduğu kimi zaman onlar arasından tercihlerde bulunan Bezzâzî, nadiren de olsa mezhebin ağırlıklı olan görüşüne aykırı bir görüş de ortaya atabilmiştir.

Bezzâzî, eserinde kendi bölgesinin örfünü yansıtan görüşlere de atıfta bulunmakta ve kendi bölgesindeki örfî anlayış, mezhepten aktarılagelen anlayışa aykırı bir durum oluşturuyorsa, onu da belirtmekten geri durmamaktadır.

Eserinin bir diğer ismi olan el-Câmiu'l-vecîz veya Vecîzü'l-Kerderî'den de anlaşılacağı üzere Bezzâzî, eserini oldukça veciz bir üslupla yazmış ve onu adeta “muhtasar” bir kitap haline getirmiştir.

Bezzâzî, bazı meselelerin hükümleri hakkında farklı yerlerde farklı görüşler ortaya koymuştur. Tabii bu durum onun tenakuza düşmesinden değil farklı görüş sahiblerinin görüşlerini aktarmasından kaynaklanmıştır.

Bezzâzî, başka kaynaklardan atıfta bulunurken genelde alıntı yaptığı o kaynağı belirtmemiştir. Bu durum zaman zaman eserinde geçen görüşlerin kime ait olduğu noktasında sıkıntı oluşturmuştur.

Bezzâzî, yazmış olduğu bu eseriyle yaşadığı çağda yazılan diğer eserlere kaynaklık teşkil etmiş, bazı görüşleri müstakil risaleler yazılmasına vesile olmuştur. Bu da eserin ne kadar önemli olduğunu bizlere kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Afgânî, Abdülhakim. *Keşfü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. I-II. Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmü'l-İslâmiyye, 1987/1407.

Ahmed, Muhammed b. Abdullah. *Hükmü'l-habs fî ş-şeriatî'l-İslâmiyye: es-sacen, el-melâzeme, en-nefyi*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1984/1404.

Ali el-Kâri, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed 1014/1606. *Fethu bâbi'l-inâye bi-şerhi Kitâbi'n-nukâyê*. I-III. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, [t.y.]

.....*Tezyinü'l-ibâre li tahsîni'l-işâre; et-Tedhin li't-tezyin alâ vechi't-tebyîn*. thk. Osman b. Cum'a Dâmiriyye. Taif: Dârü'l-Furkan, 1990/1410.

Ankaravî, Mehmet Emin Efendi 1098/1687. *Fetâva'l-Ankaravî*. I-II. Bulak: Dârü't-Tıbbâti'l-Mısriyye, 1281.

Aslanapa, Oktay (ed). *Sanatı, tarihi, edebiyatı ve musikisiyle Kırım*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003.

Atıf Efendi, İskilipli Mehmed 1345/1926. *İslam fıkhi*. I-VI. haz. Mümtaz Habib Güven, Abdullah Sivridağ. İstanbul: Nehir Yayınları, 1994.

Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî 855/1451. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. tashih Muhammed Ömer. I-X. [y.y.]: Dârü'l-Fikr, 1980/1400.

Bağdadî, Babanzade İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin esmâi'l-müellifin ve asârü'l-musannifin*. trc. Kilisli Rıfat Bilge. tashih İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç. I-II. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1955.

Bedran, Bedrân Ebû'l-Ayneyn. *Târîhü'l-fıkhi'l-İslâmî ve nazariyyetü'l-mülk ve'l-ukûd*. Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, [t.y.]

Bedreddin, Simavna Kadısoğlu Simâvî. 823/1420. *Câmiü'l-fusûleyn*. I-II. Kahire: el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1979.

Berkî, Ali Himmet 1396/1976. *Vakıflar*. İstanbul: Cihan Kütüphanesi, 1940.

Bezzâzi, Hâfizuddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Harezmî el-Kerderî. *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye* (el-Fetâvâ'l-Hindiyye hâmişinde), IV-VI. Bulak: Matbaatü'l-Emîriyye, 1310.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. I-VIII. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Buhârî, Burhanüddin (Burhânü's-şerâ) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Buhârî Merğînânî Burhaneddin 616/1219. *el-Muhitü'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'manî*. thk. Ahmed İzzu İnaye ed-Dımaşkî. I-XI. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 2003/1424.

Buhârî, Ubeydullah b. Mes'ud b. Mahmûd Sadrüşşeria. *Şerhu'l-vikâye*. I-II. Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmu'l-İslâmiyye, 1987/1407.

Cevdet Paşa, Ahmet. *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârîh-i Hulefâ*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1970.

Cezzâr, Fikri Zeki. *Medâhilü'l-müellifîn ve'l-a'lamü'l-Arab hatta âm 1215 h /1800 m*. I-IV. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1991.

Cici, Recep. *Osmanlı dönemi İslam hukuku çalışmaları: kuruluşan Fatih devrinin sonuna kadar*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.

Cin, Halil ve Ahmet Akgündüz. *Türk İslam hukuk tarihi: kamu hukuku özel hukuk*. I-II. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.

Çatalcalı, Ali Efendi 1103/1692. *Fetâvâ-yı Ali efendi* [y.y., t.y.]

Dihlevî, Âlim b. el-A'la el-Ensârî Hindî. *el-Fetâvâ't-tatarhaniyye*. thk. Seccâd Hüseyin. 2. bs. I-V. Karaçi: İdaretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1996/1416 .

Dürriżâde, Mehmed Arif Efendi 1215/1800. *Neîceti'l-fetâvâ maa'n-nukûl*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1849.

Düzdağ, Mehmet Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebu's-Suud Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı*. 2. bs. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.

Ekinci, Ekrem Buğra. *İslam hukuku tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2006.

Eşkar, Ömer Süleyman. *Târîhü'l-fikhi'l-İslâmî*. 3. bs. Amman: Dârü'n-Nefais, 2003/1423.

Fahreddin, Rızaeddin. *Altınordu ve Kazan Hanları*. çev. İlyas Kamalov. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.

Feyzullah Efendi 1115/1703. *Fetâvâ-yı Feyziye maa'n-nukûl*. İstanbul: Darü'ttübâti'l-âmire, 1850.

Fihristü'l-kütübi'l-arabiyye el-mahfuza bi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye. I- VII. Kahire: Matbaatu Şeyh Osman Abdürrezzâk, 1890/1308.

Ğazzî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdullah et-Tumurtâşî 1004/1595. *Tenvîru'l-ebsâr*, (İbn Âbidin'in Reddü'l-muhtâr'ı ile birlikte) thk. Abdülmecîd Halebî, I- XII. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/1420.

Hac Ahmed, Yusuf b. Mahmûd. *Câmiü'l-es'ileti'l-fikhiyye ala mezhebi's-sadeti'l-Hanefiyye*. Dimaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1999/1419.

Haddâd, Ebubekir b. Ali el-Abbâdî 800/1397. *el-Cevheretü'n- neyyire*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978.

Halebî, Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim 956/1549. *Halebi kebir*. Dersaadet: Arif Efendi Matbaası, 1325.

.....*et-Talikü'l-müeyesser ala Mülteka'l-ebhur*. thk. Vehbi Süleyman Gaveci. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989.

Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed 1098/1687. *Gamzu uyûni'l-basâir: şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985/1405.

Hamevî, Yakut. *Mucemu'l büldân*. tashih Muhammed Emin Hancî, Mısır: Matbaa-i saadet.

Haskefî, Alâuddin Muhammed *ed-Dürri'l-muhtâr*. I-XII. (İbn Âbidin'in Reddü'l-muhtâr'ı ile birlikte) thk. Abdülmecîd Halebî, I-XII. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420.

.....*Dürri'l-müntekâ fî şerhi'l-Müntekâ*, (Şeyhizade'nin Mecmau'l-enhur'u ile birlikte) I-II. İstanbul: Eda Neşriyat.

Hatib, İbn Yusuf. *el-Fetâva'l-gıyâsiyye*. Bulak: el-Matbaatü'l-Emiriyye, [t.y.]

Hudarî, Muhammed b. Afifî el-Bâcûrî 1345/1925. *Tarihü't-teşrii'l-İslâmî*. 6. bs. [y.y.] : el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübrâ, 1964.

Husrî, Ahmed Muhammed. *es-Siyâsetü'l-iktisâdiyye ve'n-nüzûmü'l-mâliyye fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî 1252/1836. *Ukûdü'd-dürriyye fî tenkihi'l-Fetâva'l-Hamîdiyye* [y.y.: y.y.], 1310. (Kahire: Matbaatü'l-Meymeniyye)

.....*Reddu'l-muhtâr ala'd-Durri'l-muhtâr*. I-XII. thk. Abdülmecîd Halebî, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420.

İbn Âbidînzâde, Alaeddin Muhammed b. Muhammed Emin b. Ömer ed-Dımaşkî 1306/1889. *Hediyetü'l-alâiyye li-telâmîzi'l-mekâtîpi'l-ibtidâiyye*. Dımaşk: Meclisu Maârifî Suriye, 1881.

İbn Arabşah, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed 854/1450. *Acaibü'l-makdûr fî nevâibi't- Teymur*. thk. Ahmed Fayiz Humûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

.....*Târîh-i Timurlenk*. trc. Murtaza Nazmizâde. İstanbul: Ceridehane, 1277.

İbnü'l-Ğazzi, Ebü'l-Meali Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman 1167/1753. *Divanü'l-İslâm*. thk. Seyyid Kisrevî Hasan. I-IV. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid 861/1457. *Şerhu fethi'l-kadîr*. I-X. [y.y.] : Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970/1389.

İbnü'l-İmad, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed 1089/1679. *Şezeratü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, [t.y.].

İbn Nüceym, Sirâcüddin Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısırî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. I-III. thk. Ahmed İzzu İnaye ed-Dımaşki. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1422.

İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî 970/1563. *Fetâvâ İbn Nüceym*. talik Osman Muhammed Nauvra. [y.y.:y.y.], 2002/1423.

.....*Resâilu İbn Nüceym*. thk. Halil Muhyiddin Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.

.....*el-Eşbâh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Mutî' Hafız. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1983/1403.

.....*el-Fevaidü'z-zeyniyye fî mezhebi'l-hanefiyye*. thk. Ebû Ubeyde Al-i Salman. Demmam: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994/1414 .

.....*el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thr. Zekerıyyâ Umeyrat. I-IX. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1418.

İbnü's-Saati, Muzafferuddin Ahmed b. Ali el-Bağdadi 694/1295. *Mecmaü'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyirîn fî'l-fikhi'l-Hanefî*. tahkik İlyas Kaplan. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005/1426.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman İbnü's-Salâh 643/1245. *Fetâvâ ve mesâilu İbni's-Salâh; Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*. thk. Abdülmu'ti Emin Kal'aci. I-II. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986.

İbnü's-Şihne, Ebü'l-Berekât Serıyyüddîn Abdülber b. Muhammed b. Muhammed 921/1515. *Tafsîlu ikdi'l-ferâid bi-tekmîli kaydi's-şerâid*. Diyubend: Vakfû'l-Medeni el-Hayri[Madani Chartable Trust], 1422.

İbn Zübeyr, Hac Ali el-Murtaza. *İlaveli mecmûa-i cedîde*. [y.y. : y.y.], 1908. (İstanbul: Matbaa-i Hayriye)

İsmail, Muhammed Bekr. *el-Kavâidü'l-fıkhiyye beyne'l-asale ve't-tevcih*. [Kahire]: Dârü'l-Menâr, 1997/1417.

Kâdhân, Ebü'l-Mehâsin Fahreddin Hasan b. Mansur b. Mahmûd 592/1196. *Fetâvâ Kadihan = Fetâva'l-Haniyye*. I-III. Kahire: Muhammed Şahin Efendi, 1865.

Kadri Efendi, Abdülkadir b. Yusuf b. Mehmed 1084/1674. *Vâkıâtü'l-müftîn* Kahire: El-Matbaatü'l-Mîriyye, 1882.

Kafalı, Mustafa. *Altın Orda Hanlığının kuruluş ve yükseliş devirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1976.

..... “Altınordu”. *Genel Türk tarihi*. C.5, editörler Hasan Celal Güzel, Ali Birinci. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Karaman, Hayretin. *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1989.

Kâriülhidâye, Ebû Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali b. Fâris Kinânî 929/1426. *Fetâvâ Kâriülhidâye li-Sirâceddin Ömer b. Ali Haneî*. thk. Muhammed er-Rahil Garayibe, Muhammed Ali ez-Zagul. Amman: Dârü'l-Furkan, 1999/1420.

Kâsânî, Ebû Bekr Alaaddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Haneî 587/1191. *Bedâiü's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut. I-X. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1418.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah 1067/1657. *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. I-II. Dersaadet: Alem Matbaası, 1310.

Kâtipî, Muhammed Adnan. *Târihü'l-ifta fî Halebi's-şehbâi*. Haleb: Mektebutu Dâri't-Türâs, 2003/1424.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*. I-XV. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.

Kerimullin, Ebrar. *Tatarlar: ismimiz ve kimliğimiz*. çev. Zeynep Sarıışık. İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Merkezi, 1998.

Keskioğlu, Osman. *Fıkıh tarihi ve İslam hukuku*. 5. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1999.

Kuhistânî, Şemseddin Muhammed b. Hüsameddin el-Horasanî 962/1555. *Câmiü'r-rumûz fî şerhi'n-Nukâye*. İstanbul: Matbaatü'l-Ma'sumiyye, 1290.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed 1304/1886-87. *Fetâva'l-Leknevî = Nef'ü'l-müfîd ve's-sâil bi-cem'a müteferrikâti'l-mesâil*. thk Salâh Muhammed Ebü'l-Hac. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001/1422.

.....*el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye; et-Talikatü's-seniyye ale'l-fevâidi'l-behiyye* 1304/1886. tashih ve talik Muhammed Bedreddin Ebû Firâs en-Na'sânî. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324.

Medhun, Salih. *Avnü'l-hükkâm ala fasli'l-ahkâm = Kaydû's-şerâid ve nazmü'l-ferâid : şerhu Manzûmeti'l-İmam İbn Vehbân*. thk. Mervan Muhammed eş-Şear. [y.y. : y.y.], 1994/1415. (Beyrut)

Mehmed Tahir, Bursalı. *Osmanlı müellifleri*. I-III. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

Menteşizâde, Abdürrahim Efendi. *Fetâvâ-yı Abdürrahim*. I-II. İstanbul: Darü't-Tıbâati'l-Ma'mure, 1827.

Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr 593/1197. *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd 683/ 1284. *el-İhtiyâr li- ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

Mevsûatu tabakati'l-fukahâ: fi'l-karni't-tâsi'. I-XIII. Kum: Müessesetü'l-İmam es-Sadık. 1418-20.

Meydânî, Abdülğanî el-Ğanîmî. *el-Lübâb fî şerhi'l-kitâb*. İstanbul: Dersaadet.

Molla Hüsrev, Mehmed Efendi 885/1481. *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*. I-II. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978.

Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.

Râfiî, Abdülkâdir. *Ta'likâtü'r-Râfiî*. (İbn Âbidîn'in Reddü'l-muhtâr'ı ile birlikte) I-XII. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000/ 1420.

Remlî, Zeynüddin Hayreddin b. Ahmed el-Eyyubî 1081/1670. *el-Fetâva'l-Hayriyye*. der. Muhammed İbrâhim. 2.bs. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1882.

Remzi, M. M. *Telfikü'l-ahbâr ve telkihü'l-âsâr fî vakâi Kazan ve Bulgar ve mülûki't-Tatar*. takdim ve talik İbrâhim Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002/1423.

Sabre, Afaf Seyyid. *et-Târihü's-siyâsî li'd-devleti'l-havarizmiyye*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Câmii, 1987.

Sağracî, Es'ad Muhammed Saîd. *el-Fikhü'l-hanefî ve edilletuhû*. I-III. Dımaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2000/1420.

Şehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'u'l-lâmî li ehli'l-karni't-tâsi'*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1355.

Semerkindî, Ebû Bekr Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed 539/1144. *Tuhfetü'l-fukahâ*. I-III. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Semerkindî, Ebü'l-Kâsım Nâsirüddîn Muhammed b. Yusuf Hüseyinî 556/1161. *el-Mültekat fi'l-fetâvâye'l-Hanefiyye*. tahkik Mahmûd Nassar, Seyyid Yusuf Ahmed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000/1420.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl 483/1090. *el-Mebsût*. I-X. İstanbul: Çağrı yayınları, 1982/1403-1983/1403.

Serkis, Yusuf b. İlyan b. Musa ed-Dımaşkî 1351/1932. *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyye ve'l-muarrabe*. I-II. Kahire: Matbaatu Serkis, 1928.

Suğdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Hanefî 461/1068. *en-Nutef fi'l-fetâvâ*. thk. Selahaddin Abdüllatif en-Nahî. 2.bs. I-II. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

Sülemî, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülazîz b. Abdüsselam b. Ebü'l-Kâsım İbn Abdüsselam 660/1262. *el-Fetâva'l-Mevsiliyye*. tahkik İyad Hâlid et-Tabba'. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1999/1419.

Şeşen, Ramazan. *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî 1250/1834. *ed-Derari'l-muziyye şerhi'd-Düreri'l-behiyye*. thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak. I-II. San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1993.

Şeyhzâde, Damad Abdurrahman Gelibolulu. *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. I-II. İstanbul: Eda Neşriyat.

Şeyh Nizam, Burhanpurlu (haz.) *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*. I-VI. Bulak: Matbaatu'l-Emîriyye, 1310.

Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlas Hasan b. Ammar b. Ali el-Vefâî. *Gunyetu zevi'l-ahkâm fî bugyeti dürreri'l-hükkâm*. (Molla Hüsrev'in ed-Dürer adlı eseriyle birlikte) I-II. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Hanefî 1231/1816. *Hâşiye ala Meraki'l-felah şerhi Nûri'l-izah*. 3. bs. [y.y. : y.y.], 1318. (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye)

Taşköprüzade, Ebü'l-Hayr İsâmuddîn Ahmed Efendi, 968/1561. *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye fî ulemai'd-devleti'l-Osmâniyye*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1985.

Togan, Ahmed Zeki Velidi. *Türk ve Tatar tarihi*. Kazan: Millet Kütüphanesi, 1912.

Veliyev, Rafael Mirgasimoğlu, Cemil Abdurrahmanoğlu Muhammetşin. *Büyük Bulgar: Bulgar-Tatar uygarlığının anıtı*. çev. Fazıl Ağış. Ankara: Türksoy Yayınları, 2000.

Yakubovskiy, A. Yu. *Altınordu ve çöküşü*. trc. Hasan Eren. 2. bs. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1976.

Yazıcı, Nesimi. *İlk türk-islam devletleri tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Yenişehirli, Ebü'l-Fazl Abdullah 1156/1743. *Behcetü'l-fetâvâ maa'n-nukûl*. tertip eden Mehmed Fıkhî el-Aynî. İstanbul: Darü'Tıbbâti'l-âmire, 1849/1266.

Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen 743/1342. *Tebyinü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*. I-VI. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.

Zirikli, Hayreddin. *el-A'lam: kâmu'su terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa*. 2. bs. I-X. Kahire: Matbaatu Kustasus, 1954.